

Virastosta tietotaloksi

Juhlakirja Eläketurvakeskukselle

Dirastosta tietotaloksi

Virastosta tietotaloksi

Juhlakirja Eläketurvakeskukselle

Toimittanut Jussi Vauhkonen

ELÄKETURVAKESKUS

HELSINKI

Julkaisija: Eläketurvakeskus
Ulkoasu ja taitto: Marianne Laune
Kuvat: Eläketurvakeskuksen arkisto
ISBN 978-951-691-149-9
Painopaikka
Helsinki 2011

Juhlakirjan lukijalle

Työeläketurvan rakentajat halusivat 1960-luvun taitteessa eläketurvan toteuttajaksi yksityiset eläkelaitokset Kansaneläkelaitoksen tai muiden valtiollisten toimijoiden sijaan. Tämän periaatteellisen linjauksen taustana oli vuoden 1956 kansaneläkeuudistus. Siinä osittain rahastoi-va ja osittain ansioihin suhteutettu eläke muutettiin tasaeläkkeeksi. Palkansaajat kokivat, että heidän eläkkeensä oli kaapattu muiden taskuun. Siksi haluttiin varmistaa, ettei uutta eläkejärjestelmää yhtä helposti voitaisi siirtää toisiin käsiin. Arveltiin, että yksityisten laitosten hoitamaa eläketurvaa olisi vaikeampaa järjestellä uudelleen mm. perustuslain omaisuuden-suojasäännösten vuoksi.

Kun eläkkeiden hoito annettiin yksityisille laitoksille, oli mahdollista tuoda myös kilpailua eläkelaitosten välille. Työnantajille annettiin oikeus valita ja halutessaan myös vaihtaa eläkelaitosta. Samalla kuitenkin eläkejärjestelmään luotiin myös pakollisen kollektiivisen eläkevakuutuksen piirteitä. Pääosa eläkkeistä päätettiin rahoittaa jakojärjestelmällä. Tämä edellytti, että jakojärjestelmän rahoittamiseksi perittävä ns. tasausmaksu perittiin kaikilta työnantajilta samansuuruisena. Kun eri eläkelaitosten vakuutuskannat olivat erilaisia, tarvittiin Eläketurvakeskus tasaamaan maksu niin, että koko eläkejärjestelmässä jokaisena vuonna tasauseläkemaksun tuotto ja tasauseläkemenot olivat yhtä suuret.

Työeläketurvan rakentajat ymmärsivät myös, että hajautetun järjestelmän elinehto tulevaisuudessa on, että eläkkeen hakija saa eläkkeensä yhdestä paikasta. Jos eläkkeen hakija olisi joutunut keräämään eläkkeensä kaikista niistä eläkelaitoksista, joissa hän on työuransa aikana ollut vakuutettuna, hajautettu järjestelmä olisi sortunut eläkkeen hakijoiden kyllästymiseen tällaiseen byrokratiaan. Siksi yksityisalojen työeläkkeissä toteutettiin alusta alkaen viimeisen laitoksen periaatetta. Se eläkelaitos, jossa työntekijä on vakuutettuna hakiessaan eläkettä, kerää kaikki ansaitut eläkepalaset, kokoaa ne yhteen ja maksaa yhtenä kokonaisuutena eri yhtiöistä kertyneen eläkkeen. Tämän toteutus käytännössä edellytti rekisteriä ansaituista eläkkeistä, jota käyttäen viimeinen eläkelaitos pystyi laskemaan eläkkeen. Rekisterinpitäjäksi tarvittiin Eläketurvakeskus.

Osallistuin parinkymmenen vuoden ajan eläketurvan toimeenpanoon ja kehittämiseen sosiaali- ja terveystieteiden kansliapäällikkönä. Ministeriön näkökulmasta työeläkkeiden toimeenpano ja kehittäminen olivat mutkattomia asioita. Eläketurvakeskus ja eläkelaitokset hoitivat työeläketurvan toimeenpanon tehokkaasti ja joustavasti. Ministeriön ei tarvinnut puuttua ETK:n ja laitosten yhteistyöhön, vaan se hoitui sujuvasti, itsenäisesti ja lakien mukaisesti. Yksityinen työeläkejärjestelmä myös rahoitti itse etunsa ja hallintonsa.

Työeläkelainsäädännön kehittäminen on aina ollut vahvasti työmarkkinaosapuolten käsissä. Eläketurvakeskus on yhdessä yhtiöiden kanssa puolestaan auttanut ministeriötä hiomaan työmarkkinaosapuolten ajatukset hyväksi lainsäädännöksi. Tästä työstä vuoden 2005 uudistus ja sen yhteydessä tehty koko työ-

eläkelainsäädännön uudelleen kirjoittaminen on paras esimerkki.

Edellä kuvatut syyt Eläketurvakeskuksen syntymiselle ovat edelleen Eläketurvakeskuksen työn perusta. Ne ovat myös eläkelaitosten ja Eläketurvakeskuksen yhteistyön perusta. Vuosien kuluessa Eläketurvakeskuksen toiminta on kuitenkin laajentunut ja monipuolistunut ja samalla ETK:n ja eläkelaitosten yhteistyö on saanut uusia piirteitä.

Työeläkkeiden rekisteröinti tehdään eläkelaitosten ja ETK:n yhteistyönä tätä tarkoitusta varten perustetussa yhtiössä Arekissa. Arek hoitaa käytännössä myös muut ETK:n eläkelaitoksia palvelevat rekisterit, mm. henkilörekisterin, eläkelaitosrekisterin, työnantaja- ja vakuutusrekisterin, hakemusrekisterin ja eläkerekisterin. Rekistereitä eläkelaitokset käyttävät reaaliaikaisesti päivittäin, ne tuottavat suuren osan rekisteröitävistä tiedoista ja käyttävät toisaalta rekistereiden tietoja päivittäisessä eläkeratkaisutoiminnassaan. ETK toimittaa myös muille viranomaisille näiden tarvitsemat (lakiin perustuvat) tiedot rekistereistä.

Eläkelainsäädännön soveltamisesta eläkelaitokset ja ETK ovat laatineet yksityiskohtaiset soveltamisohjeet. Ohjeita pidetään jatkuvasti muuttuvan lainsäädännön edellyttämällä tavalla ajan tasalla. Tämä yhteistyö turvaa eläkelakien riittävän yhtenäisen soveltamisen eri eläkelaitoksissa. Lakien yhdenmukaiseen soveltamiseen ja muuhunkin työeläkkeiden hoitoon liittyy ETK:n laaja koulutusohjelma työeläkelaitosten asiantuntijoille.

Vuodesta 2008 lähtien Kuntien eläkevakuutus ja Valtiokonttori ovat olleet mukana ETK:ssa. Tämä on luonnollinen seuraus siitä 1990-luvulla alkaneesta ke-

hityksestä, jonka myötä valtion ja kuntien eläkkeet kertyvät samojen periaatteiden mukaan kuin yksityisaloillakin. Kuntien eläkevakuutus ja Valtiokonttori ovat myös vuodesta 2004 lähtien olleet mukana viimeisen laitoksen periaatteessa. Nämä ratkaisut ovat tehneet ETK:sta koko ansioeläkejärjestelmän keskuselimen.

Vakuutettujen ja työnantajien palvelusta vastaavat luonnollisesti ensisijaisesti eläkelaitokset. ETK antaa kysyttäessä myös neuvontapalveluja ja tietoja sekä vakuutetuille että tarvittaessa myös työnantajille. Eläkelaitokset ja ETK ovat rakentaneet yhdessä verkkoportaalin (työeläke.fi), josta kuka tahansa voi saada tietoja omasta eläkkeestään. ETK toimii myös keskustaitoksena, kun huolehditaan ulkomailla ansaittujen eläkkeiden maksatuksesta Suomeen ja Suomessa ansaittujen eläkkeiden maksatuksesta ulkomaille.

ETK on myös keskeinen ansioeläkkeitä koskevien tilastojen pitäjä. Yhteistyö on laajentunut niin, että eläkkeitä koskevia tilastoja julkaistaan myös yhteistyössä Kansaneläkelaitoksen kanssa. Luotettavat tilastot ovat eläkkeitä koskevan tutkimustyön luja perusta. Samalla ne muodostuvat myös eläkepoliittisen päätöksenteon perustan. ETK:n oma tutkimustoiminta tuottaa suurelta osin omiin tilastoihin perustuen laaja-alaisesti tietoja eläkkeistä, eläkkeelle hakeutumisen taustoista, eläkkeelle siirtymisen iästä ja sen muutoksista sekä erittäin arvokkaita kansainvälisiä vertailuja eri maiden eläkejärjestelmistä ja niiden kustannuksista. Erityisen arvokkaita eläkepolitiikan kannalta ovat olleet ETK:n laatimat pitkä aikavälin ennusteet eläkemenojen ja maksujen kehityksestä.

Eläketurvakeskuksen rahoitus perustuu lainsäädäntöön. Nykyisin rahoitus on

järjestetty niin, että niistä palveluista, jotka voidaan helposti kohdentaa eläkelaitoksen tarvitsemille palveluille, laskutetaan eläkelaitoksia palvelujen käytön mukaan. Tämä osuus on lähes kaksi kolmannesta ETK:n kuluista. Loput menot rahoitetaan eläkelaitoksilta perittävillä kustannusosuuksilla. Nämä kustannusosuudet on sisällytetty eläkevakuutusmaksuun.

Eläketurvakeskus täyttää näinä päivinä viisikymmentä vuotta, ja tämä kirja julkaistaan syntymäpäivän kunniaksi. Kirjassa valotetaan Eläketurvakeskuksen historiaa ja nykypäivää monista eri näkökulmista. Juhlakirjaa on valmistellut toimikunta, jonka puheenjohtajana olen toiminut. Jäseninä ovat olleet Altti Aurela, Tuulikki Haikarainen, Pirkko Jääskeläinen, Kaija Kallinen, Bo Lundqvist, Pekka Merenheimo, Seppo Pietiläinen, Jukka Rantala, Eila Tuominen, Matti Uimonen, Heikki Varho ja Markku Wessman. Kiitän heitä kaikkia samoin kuin niitä lukuisia Eläketurvakeskuksen nykyisiä ja entisiä toimihenkilöitä, jotka ovat edesauttaneet kirjan syntyä. Omasta ja toimikunnan puolesta kiitän myös tutkija Jussi Vauhkosta kirjan hyvästä toimitustyöstä.

Eläketurvakeskuksen viisi vuosikymmentä ovat osoittaneet, että työeläkejärjestelmä toimii. Toimiakseen mutkattomasti ja palvellakseen asiakkaitaan joustavasti eläkelaitokset tarvitsevat yhteistyöelimen. ETK:n ja eläkelaitosten saumaton yhteistyö on ollut välttämätöntä menneen viidenkymmenen vuoden ajan. Se on välttämätön edellytys myös tulevaisuudessa huolehdittaessa kaikille kansalaisille elintärkeästä eläketurvasta.

Sisällys

<i>Kari Puro</i> Juhlakirjan lukijalle.....	5
--	---

I *Mikä Eläketurvakeskus on?*

<i>Jussi Vauhkonen</i> Työeläketurvan keskellä viisi vuosikymmentä.....	15
--	----

<i>Riitta Korpiluoma</i> Eläketurvan tekijät.....	38
--	----

<i>Pirkko Jääskeläinen</i> Eläketurvakeskuksen johtajat.....	50
---	----

<i>Markku Wessman</i> Tietotekniikan pioneirit.....	66
--	----

II *Tekijät kertovat*

<i>Kaija Kallinen & Pekka Merenheimo</i> Työmarkkinaosapuolilla vahva rooli Eläketurvakeskuksen toiminnassa.....	84
---	----

<i>Tuulikki Haikarainen</i> Parlamentarismi ja työeläkelait.....	91
---	----

<i>Heikki Varbo</i> Miten henkilö tunnustetaan?.....	95
---	----

<i>Seppo Pietiläinen</i> Me muututtiin, kieli muuttu meidän mukana.....	102
--	-----

<i>Yrjö Larmola</i> Työeläkkeet olivat ennenkuulumatonta asiaa.....	115
--	-----

<i>Jouko Sirkesalo</i> Muistumia työeläkepäiviltä.....	128
---	-----

Matti Uimonen
Joutsenesta ankanpojaksi.....133

Seppo Pietiläinen
Eläketurvakeskuksen kansainväliset suhteet eli lännettymisen
lyhyt historia.....139

III Eläketurvan kehittäjä ja varmistaja.

Hannu Uusitalo
Tietoa eläkekeskustelun ja päätöksenteon pohjaksi.....149

Jukka Rantala
Työeläkevakuutuksessa tarvitaan myös matematiikkaa.....163

Katri Raatikainen
ETK:n ja työeläkelaitosten tietojärjestelmäyhteistyö.....176

Outi Lehmus
Kansainvälisten palvelujen kehitys kinttupolusta sähköiseksi
valtatieksi.....192

Markku Sirviö
Vakuuttamisen valvonnan kehitys.....202

Helena Tapio
Eläketurvakeskus eläkesäätiöiden ja eläkekassojen toiminnan
valvojana.....210

Outi Antila & Timo Havu
Työeläkeasioiden muutoksenhaku.....216

Litteet:

Eläketurvakeskuksen hallituksen jäsenet 1961–.....224

Eläketurvakeskuksen osastopäälliköt 1961–.....225

ETK ETK

ETK ETK

Olof Eriksson
-1962.

Olof Erikssonin ehdotuksia Eläketurvakeskuksen logoksi v. 1962.

Yläriivi: "Turvakilpi"

Alarivi: "Avain turvallisuuteen"

| Mikä Eläketurvakeskus on?

Tässä osassa vastataan kysymykseen, mikä Eläketurvakeskus on. Jussi Vauhkonen esittelee artikkelissaan Eläketurvakeskuksen organisaation kehitystä ja tekee kaksi syväluotausta. Ensimmäinen syväluotaus käsittelee Eläketurvakeskuksen toimitiloja ja vastaa konkreettisesti kysymykseen, mikä (talo) Eläketurvakeskus on. Toisen syväluotauksen aiheena on Eläketurvakeskuksen toimintaa abstraktimmin ympäröivä rakenne eli keskustelusiitä, millainen oikeudellinen toimija Eläketurvakeskus on. Jussi Vauhkonen on yhteiskuntahistorian tutkija Helsingin yliopistossa.

Riitta Korpiluoma ja Pirkko Jääskeläinen kertovat artikkeleissaan siitä, millainen työpaikka Eläketurvakeskus on ollut ja millaisia ihmisiä siellä on työskennellyt. Riitta Korpiluoma työskentelee Eläketurvakeskuksen johtajana vastuualueenaan lakiasioiden lisäksi mm. henkilöstöasiat. Pirkko Jääskeläinen teki pitkän uran työeläketiedottamisen parissa. Hän oli Eläketurvakeskuksen viestintäpäällikkö 1991–2000.

Markku Wessman valottaa artikkelissaan ETK:n ”sisaren”, Tietokonepalvelun kehitystä. Markku Wessman on pitkän linjan TKP:läinen, työ alkoi vuonna 1971. Tehtävät ovat vaihdelleet eri atk-ammattien kautta erilaisiin johto- ja kehittämistehtäviin. Työsuhte päättyi vuonna 2011.

1
Eläketurvakeskuksen hallitus kokoontui ensimmäisen kerran 5.10.1961 sosiaaliministeriön tiloissa. Kuvassa K.-J. Halsas, Veikko Ahtola, Antti Melkas, C. G. Aminoff, J. E. Mäntylä, Teivo Pentikäinen, Uuno Hiironen, N.-E. Svartström, Päiviö Hetemäki ja Olli Heinivaara. Kuva Teivo Pentikäisen albumista.

2
Uudenmaankadun huoneisto ei riittänyt edes ETK:n pienelle henkilöstölle. Luottovakuutusosaston päällikkö Antti Melkas istuu työpöytänsä äärellä Runeberginkadulla toukokuussa 1962. Taustalla Olavi Suihko.

3
Tiedotustilaisuudessa 30.11.1962 Työeläkekorttien valmistumisesta ja niiden yleisen jakelun alkamisesta kertoivat Tarmo Rantanen, Antti Melkas, Matti Karjalainen, Markku Kaikkonen, Tauno Jylhä ja Heimer Sundberg.

2

4

Tältä näyttivät tietokoneet vuonna 1964.

5

Eläketurvakeskus aloitti toimintansa J.P. Pihlgrenin piirtämässä uusrenessanssitalossa osoitteessa Uudenmaankatu 20–22.

5

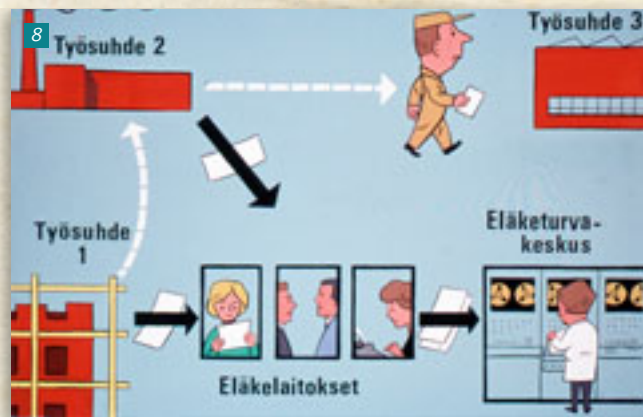

6

Marraskuussa 1962
työeläkekortteja postittivat Liisa
Määttänen ja Marjo Hirvonen.

7 8

Eläketurvakeskuksen ja
Tietokonepalvelun yhteisenä
haasteena oli saada työeläkekortti
– järjestelmän oma innovaatio –
leviämään nopeasti ja laajalle.

Työeläketurvan keskellä viisi vuosikymmentä

Työntekijäin eläkelaki (TEL) annettiin heinäkuun 8. päivänä 1961. Laissa säädettiin, että eläkkeistä huolehtivat työeläkelaitokset eli tätä tarkoitusta varten perustetut säätiöt, kassat ja vakuutusyhtiöt. Työeläkejärjestelmästä tuli näin organisaatioltaan hajautettu. Laissa säädettiin myös, että hajautetun organisaation keskuselimenä on eläketurvakeskus – lakitekstissä vielä pienellä kirjaimella. TEL:n 14. pykälän mukaan Eläketurvakeskukselle kuuluivat muun muassa yhteisten rekisterien pitäminen, luottovakuutuksen antaminen sekä eläkelaitosten yhteistoimintaa edellyttävien tehtävien suorittaminen.

Hajautetulle organisaatiolle oli esikuva suomalaisen sosiaalivakuutuksen historiassa. Pakollinen työtaturmavakuutus oli säädetty sikäli samanlaisen organisaation varaan, että työnantajan oli otettava vakuutus, mutta hän sai ratkaista itse, mistä vakuutusyhtiöstä hän sen ottaa. Tapaturmavakuutuksen yhteisiä tehtäviä

oli paljon vähemmän kuin mitä niitä tuli olemaan eläkejärjestelmässä, ja niitä hoitamaan riitti Tapaturmavakuutuslaitosten liitto.

Varsinainen syy hajautetun järjestelmän valitsemiseen työeläketurvan kohdalla oli kuitenkin se epäluottamus, jota työmarkkinajärjestöt tunsivat Kansaneläkelaitosta ja yleensä valtiovallan ohjausta kohtaan. Kun ansiosidonnaista eläkejärjestelmää ryhdyttiin valmistelemaan vuonna 1957, olivat valmistelevassa komiteassa istuneet järjestöjen edustajat eri mieltä jokseenkin kaikesta muusta kuin siitä, että Kansaneläkelaitoksella ei saisi olla osaa eikä arpaakaan uudessa eläkejärjestelmässä. Kansaneläkelaitoksen maine oli tahriintunut työmarkkinajärjestöjen silmissä, kun vuoden 1956 kansaneläkeuudistuksessa vanhan eläkejärjestelmän ansiosidonnaiset elementit oli purettu. Työmarkkinajärjestöt pitivät tätä maalaisliittolaisena palkkatyöntekijöiden varojen kaappauksena.

Palkansaaja- ja työnantajaosapuolet onnistuivat sopimaan erimielisyytensä komiteassa keväällä 1960, ja puolueiden kesken saavutettiin kompromissi eduskunnassa vuotta myöhemmin. Niin työntekijäin eläkelaki hyväksyttiin kesällä 1961 ja lyhtyiskaisissa työsuhteissa olevien työntekijöiden eläkelaki (LEL) saman vuoden lopulla.¹

Työeläkelain toimeenpanon valmistelu oli aloitettu sosiaaliministeriön vakuutusosastolla välittömästi eduskunnan hyväksyttyä lain kesäkuun alussa. Varsinaiseksi toimeenpanon komentokeskukseksi tuli kuitenkin Eläketurvakeskus. Tämä johtui myös siitä, että uusi eläkejärjestelmä perustui olennaisesti työmarkkinajärjestöjen yhteiseen tahtoon, ja järjestöt myös kokivat työeläkkeen omaksi asiakseen. Toisin kuin ministeriössä, ETK:ssa järjestöillä oli äänivaltaa. Laki nimittäin sääti, että Eläketurvakeskuksessa päätösvaltaa käyttävät edustajisto ja hallitus, joihin kumpaankin kuuluu työmarkkinajärjestöjen edustajia sekä vakuutusalan asiantuntijoita.²

Laki oli kovin väljästi kirjoitettu ja aivan tarkoituksella. Eläkekomitea ei mientönsä mukaan ”pitänyt tarpeellisena eikä käytettävissään olevan työvoiman huomioon ottaen mahdollisenakaan ryhtyä suunnittelemaan työntekijäin eläketurvan organisaation yksityiskohtia.” Komitea luotti siihen, että väljät säännökset mahdollistaisivat nopean ja joustavan organisaation kehittämisen.³

Eläketurvakeskuksen työ käynnistyy

Sosiaaliministeriö asetti Eläketurvakeskuksen edustajiston 15.9.1961, ja se kokoontui ensimmäisen kerran 3.10.1961 valitsemaan uudelle keskukselle hallituksen. Hallituk-

sen puheenjohtajaksi sosiaaliministeriö oli määrännyt jo syyskuussa sosiaaliministeriön vakuutusosaston osastopäällikkö Teivo Pentikäisen ja varapuheenjohtajaksi henkivakuutusyhtiö Salaman toimitusjohtaja Juho E. Mäntylän.

Hallituksen jäsenistä oli lain mukaan yhden oltava vakuutuslakimies, yhden vakuutuslääkäri ja yhden vakuutusmatemaatikko. Työnantajapuolelta ensimmäiseen hallitukseen valittiin toimitusjohtaja ja Päiviö Hetemäki ja apulaisjohtaja Nils Svartström Suomen työnantajain keskusliitosta (STK) sekä toimitusjohtaja Veikko Pesonius Liiketyönantajien keskusliitosta (LTK). Työntekijäpuolelta mukaan tulivat Suomen ammattijärjestöjen keskusliiton (SAK) sihteeri Uno Hiironen, Paperiliiton puheenjohtaja Veikko Ahtola sekä Toimihenkilö- ja virkamiesjärjestöjen keskusliiton (TVK) edustajana varatuomari Karl-Johan Halsas, joka työskenteli Kansaneläkelaitoksen palveluksessa.

Asiantuntijajäseniksi hallitukseen nimettiin Eläke-Varman toimitusjohtaja, varatuomari Carl Göran Aminoff, Kansa-yhtymän lääkäri Olli Heinivaara sekä pankinjohtaja Esko K. Leinonen Suomen Pankista. Pankinjohtaja Leinonen edusti työeläkelaitoksina toimivia eläkesäätiöitä ja -kassoja. Lain vaatimaa vakuutusmatemaattista osaamista oli puheenjohtaja Pentikäisellä ja varapuheenjohtaja Mäntylällä.

Eläketurvakeskuksen hallitus koontui ensimmäisen kerran 5. lokakuuta 1961. Sen kokoonpano ei kuitenkaan osoittautunut pitkäikäiseksi. Puheenjohtaja vaihtui 1.3.1962, kun Teivo Pentikäinen siirtyi työeläkeyhtiö Ilmarisen toimitusjohtajaksi ja samalla J. E. Mäntylän tilalle hallituksen varapuheenjohtajaksi.

Puheenjohtajaksi ministeriö määräsi Erkki Pesosen, joka seurasi Pentikäistä myös ministeriön vakuutusosaston päällikkönä. Seuraavaksi vaihtuivat työnantajaedustajat, kun STK:n toimitusjohtaja Päiviö Hetemäki teki tilaa saman keskusjärjestön sosiaalijohtajalle Tapani Virkkuselle (7.6.1962) ja LTK:n toimitusjohtaja Veikko Pesonius varatoimitusjohtaja Erkki Oinakselle (14.5.1962).⁴

Työmarkkinajärjestöjen osalta näin uudistunut kokoonpano jatkoi kauan. Tapani Virkkunen istui hallituksessa kymmenen vuotta, Veikko Ahtola ja Erkki Oinas liki kaksikymmentä. He olivatkin omien järjestöjensä keskeisiä työeläkeasiantuntijoita, sillä kaikki kolme olivat olleet mukana jo työeläkelakia suunnitteleessa komiteassa vuosina 1956–1960.

Eläketurvakeskuksen hallituksesta tuli itse asiassa työeläkelakien toimeenpanon koordinoitikeskus, ja se kokoontui vuoden 1961 lopussa jo viikoittain. Järjestelmää valmistelivat kymmenet ihmiset kaikkiaan kahdessakymmenessä eri työryhmässä tai työryhmän alaryhmässä. Oli päätettävä mm. vakuutusmuodoista, työkyvyttömyyden määritelmistä, mitä erilaisimmista siirtymäajan säännöistä, yhteisesti kustannettavien etuuksien tasauksesta laitosten välillä ja luottovakuutuksen käynnistämisestä. Joulukuun alussa hallituksen työtaakkaa oli pakko ryhtyä keventämään ja niin päätettiin perustaa hallituksen alaisuuteen koordinaatioryhmä, jolle työryhmät raportoisivat. Koordinaatioryhmässä tai presidiumissa järjestöjä edustivat Tapani Virkkunen STK:sta ja Vihtori Rantanen SAK:sta sekä TVK:n edustajana aloittanut K.-J. Halsas, josta pian tuli rakennusalan työeläkekassan toimitusjohtaja. Vakuutusalan asiantuntijoi-

na mukana olivat J. E. Mäntylä ja C.-G. Aminoff. Puheenjohtajana oli Teivo Pentikäinen.⁵

Hallituksen tähdellisimpiin tehtäviin lukeutui välttämättömien toimihenkilöiden rekrytoiminen. Toimitusjohtajaksi päätettiin jo ensimmäisessä kokouksessa kutsua vakuutusmatemaatikko, filosofian maisteri Tauno Jylhä ja lainopilliseksi johtajaksi varatuomari Heimer Sundberg, molemmat Kansaneläkelaitoksesta.

Lakimiehiä tuntui olevan kovasti tarjolla, mutta toisen matemaatikon palkkaamisessa oli työtä ja tuskaa. Kahden jo valitun peruttua tulonsa hallitus päätti nostaa palkkatarjouksen niin korkealle, että joku varmasti saataisiin. Tehtävän otti lopulta vastaan filosofian maisteri Markku Kaikkonen, jolla oli kokemusta sekä vakuutusmatemaatikon että oppikoulunopettajan työstä. Hallitus katsoi myös, että alusta asti olisi saatava mukaan ”tiedotusmies”, kun oltiin tekemässä kokonaan uutta järjestelmää. Tällaiseksi löytyikin Rosenlewin sosiaalipäällikkönä yli kymmenen vuotta toiminut entinen toimittaja Matti Karjalainen. Näiden lisäksi asiantuntija- ja johtotehtävissä toimivat Kansaneläkelaitoksesta Eläketurvakeskukseen siirtynyt konttoripäällikkö Tarmo Rantanen ja luottovakuutusosaston päälliköksi rekrytoitu avustuskassojen yhdistyksen toiminnanjohtaja Antti Melkas.⁶

Vaikka tehtävänimikkeissä näkyy osastoja ja päälliköitä, oli organisaatio aluksi varsin pieni. Edellä mainittujen lisäksi siihen lukeutuivat vuoden 1961 päättyessä vain ”rouvat Näsman ja Saarinen, neiti Wallenius ja vahtimestari Salonen”.⁷ Jo vuonna 1962 rekrytointeja tehtiin kuitenkin runsaasti, ja vuoden lopussa henkilöstöä oli jo liki viisikymmentä. Vuoden 1962

uusia ETK:laisia oli myös muuan Matti Uimonen, silloinen lainopin ylioppilas, jonka ura saman talon palveluksessa ulottui viidelle vuosikymmenelle: hän jätti Eläketurvakeskuksen toimitusjohtajan tehtävät 1.12.2001.

Työehdoissa ETK noudatteli henkivakuutusyhtiöiden käytäntöjä. Niiden mukaisesti toimitusjohtaja Jylhä ehdotti hallitukselle, että myös ETK:n toimihenkilöillä joka toinen lauantai olisi vapaa, kun lauantain työaika tavallisesti oli kello 8.30–13.00. Työnantajaedustajat Svartström, Virkkunen ja Oinas vastustivat – johdonmukaisesti työnantajajärjestöjen muutoinkin ajaman linjan kanssa⁸ – vapaita lauantaita, mutta äänin 4–3 ETK:n hallitus päätti suoda henkilöstölle tämän edun.⁹

Palkkauksessa ETK ilmeisesti seurasi lähinnä valtion virkamiesten ansioita päätellen siitä, että toimihenkilöitä ei juuri rekrytoitunut yksityisistä vakuutusyhtiöistä. Vuonna 1962 toimitusjohtaja Jylhälle maksettiin 350 000 markkaa kuukaudessa. Johtavien toimihenkilöiden – Sundbergin, Kaikkosen, Rantasen ja Melkaksen – palkat asettuivat 180 000–200 000 markkaan kuukaudessa. Nuorempien asiantuntijoiden kuukausiansiot olivat luokkaa 120 000–140 000 markkaa ja sihteerien ja toimistotyöntekijöiden alle 100 000 markkaa.¹⁰

Työeläketurvan toimeenpano myös vakuutettujen työntekijöiden maailmassa alkoi elokuussa 1962, kun ensimmäiset LEL-alojen tilitykset saapuivat työpaikoista asianomaisille kassoille. LEL-vakuutuksisahan ei ollut samanlaista järjestelyaikaa kuin TEL-vakuutuksissa. Toimeenpanossa oli hyvin käytännöllisiä ongelmia. Kun ensimmäiset noin 200 000 tilitystä metsätyömailta, rakennuksilta, satamista ja muista

LEL-alojen työpaikoista saapui, sai Eläketurvakeskus heti aiheen huomauttaa, että tilitysten täsmällisyydessä oli kovasti parantamisen varaa. Suurimmat ongelmat olivat puuttuvat syntymäajat, lukukelvottomasti kirjoitetut nimet ja osoite-epäselvyydet. Tuhansien työntekijöiden kohdalla kassojen oli lähetettävä täsmentävä kysely työnantajille.¹¹ Kulttuurierotkin olivat vaikuttamassa: ”Savossa ollut tietää, miten siellä nimitetään henkilöä, oikealla nimellä ei eräitä tunnettu ollenkaan”, rakennusalan työeläkekassan toimitusjohtaja K.-J. Halsas valitteli.¹²

Eläketurvakeskuksen keskeisin tehtävä oli rakentaa hajautetun työeläkejärjestelmän edellyttämät tietovarannot eli rekisterit ja suunnitella niiden sisältämän tiedon sujuva ja tarkoituksenmukainen liikenne työeläkelaitosten välillä. Työeläkejärjestelmä tarvitsi ennen muuta kahdenlaista tietoa: tietoa vakuutussuhteista ja tietoa eläkkeistä. Vakuutussuhteisiin liittyvien tietojen perusteella laskettiin eläke ja päätettiin missä suhteessa kunkin työeläkelaitoksen oli osallistuttava maksettavaksi tulevan eläkkeen kustannuksiin. Tätä viimeksi mainittua toimenpidettä alettiin kutsua vastuunjaoksi.

Rekistereiden rakentamisen kannalta keskeinen toimija oli heti Eläketurvakeskuksen jälkeen perustettu Tietokonepalvelu Oy, josta kerrotaan Markku Wessmanin artikkelissa tässä kirjassa.

Ensimmäinen vuosikymmen: eläkesotaa ja nopeaa kasvua

Eläketurvakeskuksen ensimmäinen vuosikymmen oli työeläketurvan vakiinnuttamisen aikaa. Vuoden 1962 työeläkelaki

oli todellakin vain hyvä alku, sillä pykälää muutettiin jo seuraavana vuonna. Ensimmäinen suuri muutos tuli vuonna 1967, kun perhe-eläke lisättiin etuusvalikoimaan.

Perhe-eläke kuului niihin etuuksiin, joi- ta työeläkettä suunnitelleessa komiteassa oli pidetty tarpeellisena mutta sillä hetkel- lä ylivoimaisena toteuttaa. Turvan tarve ei kuitenkaan kadonnut minnekään, ja Elä- keturvakeskuksessa ensimmäiset laskelmat perhe-eläkkeestä tehtiin jo syksyllä 1965 ja ETK:n hallitus päätti ryhtyä valmistele- maan perhe-eläkettä tammikuussa 1966. Myös Kansaneläkelaitoksessa ryhdyttiin samalle asialle asettamalla toimikunta val- mistelemaan yleistä perhe-eläkettä.¹³

Perhe-eläkkeen toteuttamisesta muo- dostui samanlainen kiistakapula kuin elä- keuudistuksesta 1950-luvullakin. Kysymys oli siitä, kenen omakseen kokemaa järjestel- mää olisi maassa ensisijainen turvan muoto. Perhe-eläke toteutettiin ensin työeläkejär- jestelmässä, ja lopputulosta voi pitää työ- eläkepuolen ensimmäisenä voittona ”elä- kesodassa”. Toimitusjohtaja Tauno Jylhä otsikoi esitelmänsä vuoden 1966 työeläke- päivillä: ”Työeläkejärjestelmä muodostaa nyt kokonaisuuden”.¹⁴ (Työeläkepäivistä kirjoittaa Jouko Sirkesalo tässä kirjassa.) Kokonaisuus täydentyi merkittävästi jo neljä vuotta myöhemmin, kun yrittäjien ja maatalousyrittäjien eläkelait (YEL ja MY- EL) tulivat voimaan.¹⁵

Eläketurvakeskuksen palvelukses- sa 1960-luvulla olleet luonnehtivat talon toimintakulttuuria virastomaiseksi. Vi- rastomaisuutta toi sekin, että Eläketurva- keskuksen ylin johto organisoitiin Kan- saneläkelaitoksen tapaan. ETK:n hallitus toimi melkein samaan tapaan kollegiona kuin Kansaneläkelaitoksen hallitus, jo- ka kuitenkin koostui kokopäivätoimisis-

ta Kansaneläkelaitoksen johtajista. Toimi- tusjohtajalla ei ensimmäiseen kymmeneen vuoteen ollut johtoryhmää, vaan osasto- päälliköt esittelivät oman alansa asiat hal- litukselle. Niinpä Eläketurvakeskuksen hallitus säilytti varsin pitkään operatiivi- sen johtamisroolinsa. ETK:n ohjesäännön mukaan hallituksen tehtävänä oli hoitaa Eläketurvakeskuksen asioita, mikäli ne ei- vät kuuluneet edustajistolle. Ohjesääntöä tulkittiin niin, että hallituksen ratkaista- vaksi esiteltiin mm. kalustehankintoja. Ko- kouksessaan 30.3.1962 hallitus mm. päät- ti Tarmo Rantasen muistion perusteella yksimielisesti valtuuttaa toimitusjohtajan hankkimaan sopiviksi katsomansa kor- tistokaapit.¹⁶ Johtosäännön mukaan toi- mihenkilöiden kuukautta pitemmät pal- kattomat lomamat piti alistaa hallituksen päätettäväksi. Kun nuoret naiset olivat henkilöstön enemmistönä ja palkallinen äitiysloma vain muutamia kuukausia, oli vielä 1970-luvulla hallituksen kokousten liki vakituksena asiakohtana erinäisiä pal- kattomia vapaita lapsenhoitoon.¹⁷ Varsin perusteellinen päätöksentekomenettely pohjusti myös henkilökunnan ruokailun järjestämistä. Tammikuussa 1971 hallitus päätti tilata ruokailun ravintoloista Hun- garia (”pääruoka kolme kertaa viikossa kokolihasta”) ja Marthas Mathörna (”4 markalla seisova pöytä”), kun oli ensin pe- rehtynyt johtaja Rantasen mm. hernekei- ton, lihapyöryköiden ja ohukaisten hinto- ja kuudessa lähiravintolassa vertailevaan muistioon.¹⁸

Hallituksen asemaa vahvisti myös se, että ETK:n hallitus oli 1960-luvulla työ- eläkekassojen hallinnon ohella ainoa pariteettiperiaatteella koottu työeläke- järjestelmän hallintoelin. Niinpä työmark- kinajärjestöt ja muut intressitahot kana-

voivat työeläkejärjestelmään kohdistuvan kiinnostuksensa juuri ETK:n hallitukseen. Tästä osoituksena oli sekin, että molempien keskusjärjestöjen edustajina oli järjestöjen korkeinta johtoa. Yrittäjä- ja maatalousyrittäjäeläkkeiden myötä hallitukseen tuli myös näiden järjestöjen edustajat 1970-luvun alussa.

Hallitus vahvisti Eläketurvakeskuksen organisaation ensimmäistä kertaa lokakuussa 1962. Silloin hyväksytyyn työjärjestyksen mukaan tehtävät jakautuivat neljän osaston ja kahden toimiston kesken. Osastoja olivat lainopillinen (päällikkönä Heimer Sundberg), vakuutusteknillinen (Markku Kaikkonen), yleinen (Tarmo Rantanen) ja luottovakuutusosasto (Antti Melkas). Toimistot olivat tiedotustoimisto (Matti Karjalainen) ja tutkimustoimisto (Margaretha Aarnio). Tauno Jylhän toimitusjohtajakaudella johtajan nimike oli vain Heimer Sundbergillä, joka työjärjestyksen mukaan toimi myös toimitusjohtajan varamiehenä. Vakuutusteknillisen osaston päällikkö Markku Kaikkonen nimitettiin tosin johtajaksi vuonna 1966, mutta hän seurasi Jylhää toimitusjohtajana jo seuraavan vuoden helmikuussa, eikä toista johtajaa Sundbergin rinnalle nimitetty ennen kuin vuonna 1969, jolloin yleisen osaston päällikkö Tarmo Rantanen sai ylennyksen.

Työeläkejärjestelmän ensimmäinen kymmenvuotiskausi oli – paitsi kiihkeän rakennustyön – työ- ja kansaneläkejärjestelmien vastakkainasettelun aikaa. Monenlaiset paineet saattoivat olla vaikuttamassa siihen, että kumpikaan Eläketurvakeskuksen kahdesta ensimmäisestä toimitusjohtajasta ei jättänyt tehtävänsä vapaasta tahdostaan. Tauno Jylhän toimitusjohtajakausi päättyi kuolemaan 59-vuotiaana vuoden 1967 helmikuussa ja hänen seuraajansa Markku

Kaikkosen toimitusjohtajuus katkesi työkyvyttömyyseläkkeeseen 42-vuotiaana vuoden 1971 päättyessä. Vuoden 1972 alkaessa Eläketurvakeskuksen järjestyksessä kolmantena toimitusjohtajana aloitti Juhani Salminen.¹⁹

Kansalaisille Eläketurvakeskus ei ehkä ensimmäisen vuosikymmenensä aikana näkynyt kovin paljon, mutta asiakaspalvelua ja viestintää koetettiin kehittää ajan virtausten mukaisesti. Alkuvuosien viestinnässä keskeistä oli levittää sanaa uudesta eläkejärjestelmästä. Tätä tarkoitusta varten ETK teetti opetuselokuvia. Vuonna 1964 valmistui Työ ja eläke -niminen lyhytfilmi, jossa eläkkeen karttumisen peruseriaatteet selvitettiin aikansa havainnollista grafiikkaa hyväksi käyttäen. Vuonna 1968, perhe-eläkkeen tultua mukaan etuusvalikoimaan, kuvalliseen viestintään panostettiin näkyvämmiin. Uusi filmi tilattiin alan tunnetuilta nimiltä, Risto Jarvalta ja Jaakko Pakkasvirralta, joiden tuottama Herra Kenolan kesäpäivä kehysti eläkevalistuksen erään teollisuustyöntekijän lomapäivään – ja vieläpä väreissä. Varttitunnin mittaista kaitafilmiä sai lainata Eläketurvakeskuksesta näytettäväksi missä vain yleisötilaisuuksissa.²⁰

Vakuutusyhtiöiden asiamiehet olivat yhteydessä vakuutusten ottajiin eli työnantajiin mutta saattoivat neuvoa myös vakuutettuja eläkkeiden hakemiseen liittyvissä asioissa. Suuremmat työnantajat olivat myös järjestäneet itse neuvontaa työntekijöilleen, yleensä tehtaan huoltokonttorin tai vastaavan yhteyteen. Pian kävi kuitenkin selväksi, että neuvonta oli riittämätöntä – erilaisten hakemuslomakkeiden täyttäminen ei ollut 1960-luvun alkupuolen kansalaiselle aivan jokapäiväistä. Vuoden 1965 keväällä Eläketurvakeskus sopi useimpien pankkien ja Postin kanssa siitä,

että näiden konttoreissa oli tarjolla eläkehakemuslomakkeita ja että virkailijat neuvoivat niiden täytössä. Näin saavutettiin jopa 4000 toimipaikan verkosto.²¹ Palvelupisteiden lukumäärä kasvoi vuosikymmenen mittaan siten, että Kelan tultua mukaan asiakaspalveluyhteistyöhön vuonna 1975 työeläkehakemuksen saattoi laittaa vireille yhteensä 5500 toimipaikassa ympäri Suomen.²²

Opastusta työeläke-etuihin tarjosi samana vuonna Sosiaalimuseon tiloihin Helsingin Eteläesplanadilla pystytetty työeläkenäyttely. Informaatiota jaettiin uudenaikaisin keinoin: näyttelyssä esitettiin jatkuvasti elokuvaa Työ ja eläke.²³ Tietoja omasta eläkeoikeudesta saattoi saada myös suoraan Eläketurvakeskuksesta. ETK ryhtyi vuonna 1966 kehittämään palvelujaan siten, että työntekijä saattoi saada otteen omista rekisteritiedoista mahdollisimman helposti tätä tarkoitusta varten suunnitellulla postikortilla.²⁴ Asiakaspalvelua varten avattiin oma tila Eläketurvakeskuksen Kalevankadun toimitalon katutasossa lokakuussa 1966.²⁵ Juuri ennen uuteen Pasilan toimitaloon muuttamista, vuonna 1975, asiakaspalvelussa kävi peräti 16 000 asiakasta. Pääosa asiakaspalvelusta tapahtui kuitenkin puhelimitse ja kirjeitse.²⁶

Suunnittelun ja vakiintumisen vuosikymmen

Eläketurvakeskuksen tehtäviin kuuluu työeläketurvan kehittäminen. Kehittämissuhteiden suhteen järjestelmän keskusliemellä ei kuitenkaan ole koskaan ollut monopolia, vaan esimerkiksi Pekka Kuusen kaltaiset julkiset ajattelijat ovat saaneet

nimensä historiankirjoihin paljon ETK:n kaltaisia organisaatioita useammin. Eläketurvakeskuksen tutkimus-, suunnittelu- ja laskentatyöllä on kuitenkin ollut kysyntää ja merkitystä alusta asti.

ETK:n panosta tarvittiin 1960-luvulla Terho Pulkkinen eläkeläisten toimeentuloa selvittävän tutkimuksen taustajoukoissa samoin eläketurvan kehittämistä pohtineiden komiteoiden työssä. Eläkeläisten toimeentulon tutkimusta peräänkuulutti jo Pekka Kuusi tunnetussa teoksessaan 60-luvun sosiaalipolitiikka, vaikka ei osannutkaan tuolloin sanoa, kenen tehtäviin se kuuluisi.²⁷ Terho Pulkkinen apuna toimivat mm. ETK:n tutkijat Pertti Laesvuori ja Simo Forss. Osastopäällikkö, sittemmin johtaja Markku Kaikkonen toimi sihteerinä yrittäjien ja muiden työeläketurvan ulkopuolelle jääneiden eläketurvaa valmistelevan, Juho Tenhiälän johtaman eläketurvakomitean sihteerinä. Jussi Linnamon johtamassa eläkejärjestelmäkomiteassa puolestaan sihteerinä oli osastopäällikkö Jouko Sirkesalo. Sirkesalo kuului niihin nuoriin kykyihin, jotka työeläkejärjestelmä rekrytoi ”vastapuolelta” Kansaneläkelaitoksesta uuden järjestelmän palvelukseen. Samaan ryhmään voi lukea myös esimerkiksi Altti Aurelan, toisen matemaattikon, jonka rekrytoimiseksi Kansaneläkelaitoksen osastopäällikön virasta Tapaturvamakuutuslaitosten liittoon perustettiin päätoiminen toimitusjohtajuus.²⁸

Suunnittelun ja tutkimuksen roolin vahvistuminen 1960-luvun lopulla näkyi siinäkin, että tutkimustoimisto korotettiin osastoksi vuonna 1967 ja samalla sen päällikkö Margaretha Aarnio osastopäälliköksi. Suunnitteluosaston vuoro tuli muutamia vuosia myöhemmin, ja sen päälliköksi palkattiin Markku Hänninen.

Suunnitelmallisen toiminnan painottaminen näkyi myös talon johtamisessa. Uusi toimitusjohtaja Juhani Salminen otti organisaation muokkaamisen avuksi konsulttitoimiston ja Eläketurvakeskuksen ilme muuttuikin selvästi 1970-luvun alkupuolella. Tähän aukesi ylimmässä johdossa mahdollisuuksia, kun Heimer Sundberg päätti siirtyä hallitusneuvokseksi sosiaali- ja terveysministeriöön ja hallinnosta vastannut johtaja Tarmo Rantanen puolestaan jäi eläkkeelle. Lainopillisen osaston päälliköksi ja samalla johtajaksi nimitettiin osaston aiempi apulaispäällikkö Matti Uimonen. Sundbergin aseman toimitusjohtajan sijaisena taas peri vakuutusteknillisen osaston päällikkö Jouko Sirkesalo, josta tuli Eläketurvakeskuksen ensimmäinen varatoimitusjohtaja myös nimikkeeltään.²⁹

Kuluneiden kymmenen vuoden aikana organisaation perusrakenne ei ollut muuttunut. Toimitusjohtajan alaisuudessa työskenteli osastoja, joiden määrä oli kasvanut neljästä kuuteen, kun tiedotus- ja tutkimustoimistoista oli vuonna 1967 tullut osastoja. Muutamilla osastoilla oli huomattu myös tarve apulaisosastopäällikölle, ensimmäisenä lainopillisella osastolla, jonka apulaispäälliköksi nimitettiin vuonna 1968 Matti Uimonen. Vakuutusteknillinen osasto ja tiedotusosasto saivat apulaispäälliköt vuonna 1971 Alpo Mustosesta ja Yrjö Larmolasta. Vuonna 1972 osastopäällikköjen taakka jaettiin myös luottovakuutusosastolla (Esko Prokkola) ja yleisellä osastolla (Lauri Mäkeläinen).

Henkilömäärän kasvaessa osastojen paisumista epätarkoituksenmukaisen suuriksi koettiin ratkoa perustamalla uusia toimistoja. Yleisen osaston sisälle perustettiin vuonna 1968 kansliatoimisto (päällikkönään Lauri Mäkeläinen) ja rekisteritoi-

misto (päällikkönään Heikki Riekkinen) ja vuonna 1970 tutkimusosasto jaettiin vielä eläketutkimustoimistoon (Pertti Laesvuori) ja kenttätutkimustoimistoon (Simo Forss). Lainopillinen osasto jaettiin vuonna 1971 valvontatoimistoon (Lauri Koivusalo) ja eläketuimistoon (Pentti Koivistoinen).³⁰

Orgnisaatiouudistus jäi Juhani Salmiselta kesken, sillä hänen toimitusjohtajakautensa kesti vain vajaat kolme vuotta. Sen vei loppuun seuraajaksi valittu Matti Uimonen. Niinpä vuonna 1975 varatoimitusjohtaja Sirkesalon alaisuuteen kuuluivat juuri muodostettu suunnitteluosasto, tutkimusosasto ja vakuutusteknillinen osasto. Johtaja Koivusalon vastuulla oli lainopillisen osaston lisäksi luottovakuutusosasto. Tiedotusosasto ja yleinen osasto olivat toimitusjohtajan suorassa alaisuudessa.³¹ Heti seuraavana vuonna organisaation yläpää rakennettiin kuitenkin vielä erinäköiseksi nimittämällä kaksi uutta johtajaa. Tutkimusosasto ja suunnitteluosasto siirrettiin silloin suunnittelujohtaja Markku Hännisen vastuulle ja uusi hallinto- ja talousosasto – entinen yleinen osasto – tuli hallinnollisen johtajan, Antero Viitasen vastuulle. Kumpikin uusista johtajista oli toiminut osastopäällikkönä ennen nimittämistään.

Eläkeikä: tutkimusta ja politiikkaa

Vanhuuseläkkeen ikärajaiksi säädettiin työeläkelaeissa 65 vuotta. Eläkekomiteassa oli esillä myös korkeampi 67 vuoden ikäraja ja eduskunnassa taas alempi, jopa 60 vuoden ikäraja. Keskustelu sopivasta ikärajasta ei suinkaan päättynyt lain säättämiseen – eihän se ole päättynyt vielä-

kään – vaan vaatimukset varhaisemmasta eläkkeelle pääsystä olivat 1960-luvulla jatkuva julkisen keskustelun aihe. Erityisen punnereasti vaadittiin ammattikohtaisia eläkeikiä, sillä 65 vuotta pidettiin raskaisissa töissä saavuttamattomana ikänä.

Ongelmaksi tuli raskaan ammatin määrittely. Kysymys oli eläkejärjestelmän kannalta varsin ongelmallinen, sillä työmarkkinajärjestöillä ei ollut juuri edellytyksiä päästä tässä asiassa yksimielisyyteen, mutta kansalaisilla asiasta oli erittäin varmoja mielipiteitä. Eläketurvakeskuksen hallitus päätti lähestyä asiaa tutkimuksen keinoin, ei varmaankaan vähiten ajatellen pitkällisen tutkimushankkeen tuottavan kaivattua viivytystä.

Eläkeikä tutkimuksesta tuli Eläketurvakeskuksen tutkimusosaston mittavin hanke 1960- ja 1970-luvuilla. Sitä johti tutkimusosaston päälliköksi Kansaneläkelaitoksesta rekrytoitu Margaretha Aarnio ja tutkimustyötä tekivät erityisesti Simo Forss, Heikki Poukka ja Jussi Vanamo. Tutkimus käynnistyi vuonna 1965, kun valtion eläkkeiden ikärajoja pohtinut eläkeikäkomitea oli saanut työnsä valmiiksi. Työeläkelehden pääkirjoitus esitteli alkavaa hanketta: ”Tutkimus tullaan suorittamaan yhteistyössä työmarkkinajärjestöjen kanssa, ja pyrkimyksenä on saada kerätyksi kokemusperäistä tietoa olosuhteista eri ammateissa suhteessa vanhenevan työntekijän kapasiteettiin ja mahdollisuuksiin. Tällaisen asiantuntijoiden tukemana suoritettuna lähinnä sosiologisen tutkimuksen toivotaan tuovan lisävalaistusta eläkeikäkysymykseen ja olevan osaltaan apuna siinä työssä, joka pyrkii eläkejärjestelmän terveeseen kehittämiseen.”³²

Tutkimus toteutettiin haastattelumenetelmällä, ja siinä käytiin läpi lukuisia eri

tuotannonaloja. Simo Forss esitteli tutkimuksen etenemistä Työeläkelehdessä säännöllisesti, ja syksyllä 1968 oli Margaretha Aarnio jo valmis hahmottelemaan eläkepolitiikka alustavien tutkimustulosten ja kansainvälisen keskustelun pohjalta.³³ Aarnio lähti liikkeelle siitä, että modernia eläketurvaa ei voinut enää ajatella yksinkertaisesti työkykynsä menettäneen henkilön avustamisena, vaan oli kysyttävä, ”millä edellytyksillä [työntekijälle] olisi sallittava oikeus valita eläkkeelle siirtymisen työnteon jatkamisen asemasta.”³⁴

Aarnio katsoi, että teoriassa paras eläkeikä olisi sellainen, joka ottaisi huomioon sekä yksilölliset että ammatilliset erot. Sellainen järjestelmä edellyttäisi ensinnä ammattien luokittelamista fyysisen ja psyykkisen kuormittavuuden ja terveysriskien perusteella ja toiseksi luokkien sisällä liukuvia eläkeikärajoja. Aarnio hahmotteli liukuvan ikärajan sellaiseksi, joka palkitsisi pidempään jatkavaa korkeammalla karttumalla. ”Näin pitkälle on teoriassa helppo kehittää tämän suuntaista järjestelmää”, Aarnio kirjoitti, mutta toteutti sitten, että käytännön ongelmat kasvavat aivan liian suureksi. Miten luokitella ammatit? Olisiko perusteeksi hyväksyttävä työnantajan halu pitää vaikkapa asiakaspalvelussa ”nuoria kasvoja”? Miten ammattia työuransa aikana vaihtavat sijoitettaisiin? Liukuvan eläkeiän kohdalla Aarnio tunnisti periaatteellisia ongelmia. Paljonko ”vapaa-aikaa arvostavan” työntekijän eläkkeestä sopi leikata tai paljonko ”sitkeää uurastajaa” oli palkittava? Liukuva eläkeikä ei toki ollut Aarnion oma keksintö, sellaista oli hahmoteltu jo kansaneläkeuudistuksen yhteydessä sosiaalivakuutuskomiteassa. Nyt Aarnio joutui kuitenkin toteamaan, että valmiiden mal-

lien puuttuessa asiaa ei ehkä ollut mahdollista ratkaista.³⁵

Lopullinen tutkimusraportti ilmestyi vuonna 1975. Tutkimustulokset olivat kylläkin valmiina jo vuonna 1972, mutta tutkimusaihe oli niin polttava, että Eläketurvakeskuksen hallitus piti parempana lykätä raportin julkaisua.³⁶ Raportin mukaan eläkkeelle haluttiin jäädä 65 ikävuotta aiemmin ja eri ammattiryhmien välillä oli systemaattisia eroja. Tutkijat päättelivät, että eläkeikärajaan kohdistui selvä paine, joka oli ratkaistava. Raportti julkaistiin vasta sitten, kun siihen oli liitetty kustannuslaskelmia eläkeiän alentamisesta ja loppupäätelmä: ”eläkeiän muuttaminen on mitä suurimmassa määrin kustannuskysymys.”³⁷

Tutkimuksen keinoin eläkeikäkysymykset eivät ratkenneet. 1970-luvun lopulta alkoi erilaisten komiteoiden ja työryhmien liki jatkuva työskentely, jonka tuloksena 1980-luvulla rakennettiin varhaiseläke-etuuksia ja jouston muotoja, joilla yksilöllisiä ja osin ammatillisiakin tarpeita voitiin tyydyttää tarkemmin kuin yhdellä vanhuuseläkkeen ikärajalla. Tässä työskentelyssä Eläketurvakeskuksen tutkimus-, suunnittelu- ja laskentaosaaminen oli (ja on) kovassa käytössä. (Ks. Uusitalon artikkeli tässä teoksessa.)

Oma tontti, oma talo

Asuntopula oli 1960-luvulla Helsingin seudun polttavimpia ongelmia. Tilojen ahtausta oli tavallista myös työpaikoilla, sillä monet yritykset ja julkisetkin laitokset toimivat kaupungin keskustassa asunnoiksi rakennetuissa vanhoissa kiinteistöissä. Eläketurvakeskus aloitti toimintansa

väliaikaisissa tiloissa osoitteessa Uudenmaankatu 20, jo purettavaksi tuomitussa talossa. Runsaan 200 neliömetrin huoneiston omistivat Tekniska Förening ja rouva Gertrud Schultz, joiden kanssa tehtiin lokakuussa 1961 vuokrasopimus puoleksi vuodeksi 110 000 markan kuukausivuokralla.³⁸ Purkutuomion saaneen talon vähemmän arvokkaita puitteita koetettiin parannella vaihtamalla huoneiston ulkovi jalopuiseen.³⁹

Uudenmaankatu 20:n tilat eivät kuitenkaan riittäneet nopeasti kasvavan henkilöstön tarpeisiin, vaikka omat työhuoneet oli vain ylimmillä johtajilla. Kun LEL-alojen työeläkekassat aloittivat toimintansa vuoden 1962 alussa, sijoittuivat kassojen neljä toimitusjohtajaa ainoaan käytössä olleeseen kokoushuoneeseen. Sama tila toimi myös henkilöstön kahvihuoneena ja tarvittaessa myös ETK:n ja työeläkekassojen hallitusten kokoushuoneena. Ymmärrettävästi ETK:n hallitus päätti kokoontua lähinnä sosiaaliministeriön tiloissa. Väliaikaistiloja vuokrattiin lisää Runeberginkadulta ja Albertinkadulta. Runeberginkadun kuuden huoneen asuinhuoneistoon sijoitetut toimihenkilöt saattoivat katsella Töölöntorille ja nauttia väljistä mutta epä-tarkoituksenmukaisista tiloista.⁴⁰

Päätoimipiste siirtyi kesällä 1962 osoitteeseen Kalevankatu 6, jossa se oli seuraavat 14 vuotta. Vuonna 1938 valmistuneen talon omisti Keskinäinen henkivakuutusyhtiö Suomi, ja siinä olleet asunnot muutettiin toimistoiksi ETK:n ja työeläkekassojen käyttöön.⁴¹ Kalevankadun yli 1100 neliömetrin tilat oli jaettu suuriin huoneisiin, joten valtaosa henkilöstöstä työskenteli useamman hengen huoneissa.⁴²

Toimitilojen tarve kasvoi jatkuvasti, ja 1970-luvun alussa ETK:n käytössä oli

jo 10 eri huoneistoa. Helsingin kantakaupungin eläinaiheisin korttelinimin ilmaistuna ne sijaitsivat Paratiisilinnun (Kalevankatu 4 ja 6), Satakielen (Albertinkatu 36 ja Lönnrotinkatu 27) ja Pyyn kortteleissa (Yrjönkatu 17).⁴³

Henkilökunnan sijoittelu eri osoitteisiin ei ollut talon johdon mielestä kestävä ratkaisu, ja niinpä syksyllä 1971 päätettiin aloittaa oman toimitalon rakennuttaminen. Päätöksen teki ETK:n edustajisto, mutta käytännön toteutus jäi toki hallituksen tehtäväksi.⁴⁴ Hallitus päätti asettaa hanketta johtamaan ja valvomaan erityisen rakennustoimikunnan. Siinä puhetta johti toimitusjohtaja Salminen ja jäsenenä olivat hallituksesta Veikko Ahtola, C. G. Aminoff, Tapani Kahri ja Bruuno Mattila. ETK:n toimihenkilöistä jäseniksi tulivat johtaja Tarmo Rantanen ja yleisen osaston osastopäällikkö Antero Viitanen. Rantanen jäi kuitenkin eläkkeelle keväällä 1973. Tietokonepalvelua edustivat pysyvän asiantuntijan asemassa TKP:n toimitusjohtaja Heikki Varho ja käytönjohtaja Matti Lehto. Henkilökuntayhdistyksen edustajaksi mukaan tuli Jukka Remes ETK:n lainopilliselta osastolta, hänkin pysyvänä asiantuntijana. Remesin jälkeen henkilökunnan edustajaksi tuli vuoden 1974 alusta Irma Peuhu yleiseltä osastolta. Rakennushankkeen ja toimikunnan sihteeriksi nimettiin varatuomari Matti Puranen, joka oli palkattu Eläketurvakeskukseen asiamiehen nimikkeellä tätä tarkoitusta varten. Varatuomari Puranen aloitti ETK:n palveluksessa vasta syyskuun alusta, joten väliaikaisena sihteerinä toimi lainopillisen osaston päällikkö Aarre Metso.⁴⁵ Hankkeen organisaatio viimeisteltiin vielä valitsemalla rakennustoimikunnan keskuudesta työvaliokunta, johon

tulivat Salminen, Aminoff, Mattila, Rantanen ja Viitanen sekä jälleen asiantuntijana TKP:n edustaja.⁴⁶

Rakennustoimikunnan ensimmäinen tehtävä oli valita toimitalohankkeelle rakennuttajakonsultti. Tällaiseksi valittiin Insinööritoimisto Bertel Ekengren Ky. Samalla rakennustoimikunta täydentyi konsultin edustajalla. Insinööritoimisto Ekengren laati vuoden 1972 aikana esisuunnitelman, jonka pohjalta rakennustoimikunta ryhtyi sitten ratkomaan käytännön kysymyksiä. Kustannustasoksi asetettiin 35 miljoonaa markkaa, rakennustyön osalta päätettiin vaatia normaalia keskitasoa – paitsi ilmastoinnin osalta korkeaa keskitasoa.⁴⁷

Sosiaalituloiksi esisuunnitelmassa kaavailtiin tavanomaisten taukotilojen lisäksi kahta saunaa, takkahuonetta, uima-allasta, palloilusalia ja harrastustiloja. Lausunto pyydettiin Tietokonepalvelun urheiluseuralta ja ETK:n henkilökuntayhdistykseltä. Urheiluseura katsoi, että kuntoliikuntasali oli tärkeämpi kuin kuntouintia ajatellen liian pieni uima-allas, kun taas henkilökuntayhdistys arveli palloilusalilla olevan vain niukasti kysyntää. Myös henkilökuntayhdistys piti suunnitellun kokoista uima-allasta liian pienenä. Rakennustoimikunta yhtyi urheiluseuran näkemykseen työntekijöiden fyysisen kunnon tärkeydestä ja päätti uhrata uima-altaan tilansäästön nimissä, sillä sillä ei katsottu olevan ”varsinaista urheilullista merkitystä”.⁴⁸ Lopullisen päätöksen teki ETK:n hallitus, joka rajasi pois sekä palloilun että uinnin. Hallitus piti tärkeänä, että sosiaalitulat olisivat luonteeltaan tavanomaisia. Tavanomaisen piiriin ei mahtunut myöskään ETK:n työntekijöiden lapsille tarkoitettu päiväkotiki, jollaisen perustamista oli selvitelty henki-

lökuntayhdistyksen ja talon johdon yhteisessä työryhmässä.⁴⁹

Helmikuussa 1973 rakennustoimikunta oli valmis valitsemaan toimitalolle arkkitehdin. Tehtävän sai Arkkitehtuuri-toimisto Ilmo Valjakka. Kilpailevia ehdotuksia saatiin neljältä arkkitehdiltä, joukossa mm. betonirakenteillaan mainetta niittänyt Aarno Ruusuvuori, mutta Valjakan eduksi laskettiin kokemus samantapaisista rakennushankkeista. Valjakan piirtämiä uusia toimistotaloja oli jo nousut Pasilan lisäksi Lastenodinkadulle (1966) – Lastenodinkadun taloon asettui sittemmin mm. Työeläkelaitosten liitto. Lisäksi Valjakka ilmoitti olevansa valmis tekemään sisustussuunnittelun.⁵⁰

Helsingin kaupunki varasi ETK:lle n. 3000 neliömetrin tontin Itä-Pasilan suurkorttelista numero 3, korttelista 17019. Tontin osoitteeksi tuli Kirjurinkatu 3 / Opastinsilta 7. Pasilasta oli ajateltu Helsingille uutta keskustaa. 1960-luvun lopussa tehtyjen Pasila-suunnitelmien tavoitteena oli keventää Helsinginniemielle kohdistuvaa liikenteen painetta ja säilyttää kantakaupunki myös asuinkäytössä. Toimitilat olivat vallanneet huomattavan osan ydinkeskustan vanhoista asuintaloista, eikä Helsinki halunnut seurata esimerkiksi Tukholmaa, jossa vanhat Klaran ja Nedre Norrmalmin kaupunginosat oli jyrätty uusien liikennejärjestelyjen ja tehokkaampien neliöiden tieltä. Itä-Pasila kaavoitettiin ennen muuta toimistotyöpaikkojen kaupunginosaksi, jota leimaisivat korkeat talot ja mittavat liikennejärjestelyt eri tasossa kulkevina auto- ja kävelykatuineen.⁵¹ Aikansa suunnitteluhengen mukaisesti Pasila-projektin aineistoissa todettiin kuin ohimennen, että suunnitelman toteuttaminen edellyttää ”olemassa olevan rakennus-

kannan, luonnonmaaston ja kasvillisuuden hävittämistä”⁵². Länsi-Pasilan puolella 1970-luvun alussa olemassa oleva rakennuskanta koostui lähinnä 1900-luvun ensimmäisinä vuosina rakennetuista puutaloista, mutta Itä-Pasilassa ei juuri ollut rakennuksia hävitettäväksi.⁵³

Toimitalohankkeen kustannuksien kannalta maan hallitus järjesti ikävän yllätyksen. Vuoden 1972 lopulla Sorsan hallitus esitti eduskunnalle lakia erityisestä investointiverosta, jolla oli tarkoitus hillitä rakentamista korkeasuhdanteen aikana. Jopa 40 prosentin vero kannettaisiin rakennuskustannuksista silloin, kun rakenteilla oleva talo ei olisi taloudellisen kasvun kannalta tärkeä ja suhdannetilannetta olisi valtioneuvoston arvion mukaan taositettava. Vähemmän tärkeinä rakennushankkeina hallitus piti oikeastaan kaikkia muita kuin teollisuus- ja infrastruktuurirakentamisen hankkeita.

Rakennustoimikunnalle joulukuussa 1972 laatimassaan muistiossa Juhani Salminen arveli, että tasoittamista kaipaava suhdannevaihe saattaisi ajoittua vuoden 1973 kesään. Niinpä rakennustyöt olisi saatava aloitettua ennen sitä, jotta investointiverolta vältyttäisiin. Vero näet ehdotettiin kannettavaksi vain uusista rakennushankkeista, jo aloitettuja se ei koskisi. Toinen vaihtoehto olisi tietysti lykätä hanketta, sillä verokausi olisi pisimmilläänkin vain 18 kuukautta.⁵⁴ Suunnittelua päätettiin kuitenkin jatkaa ”täydellä vauhdilla” ja varautua lykkäämään rakentamisen aloitusta, jos verorasitus uhkaisi hanketta.⁵⁵

Investointivero tuli voimaan kesäkuussa 1973, ja rakennustöiden alkua päätettiin viivästyttää.⁵⁶ Rakentamisen aloitus näytti keväällä 1973 viivästyvän myös investointiverosta riippumatta. Raken-

nuttajakonsultti Ekengren koki, että viivästyksiä aiheutti erityisesti perin moniportaiseksi organisoitu hankkeen johto. Niinpä rakennuttajan ja konsultin näkemykset jatkosta alkoivat poiketa siinä määrin, että huhtikuun alussa Eläketurvakeskus päätti purkaa tehdyn konsulttisopimuksen. Ekengrenin toimistolta ostettiin kuitenkin myös jatkossa projekti-insinöörin konsulttiapua, mutta kokonaisjohto jäi rakennustoimikunnalle. Tässä vaiheessa mukaan työhön tulivat myös valitut arkkitehti- ja rakennesuunnittelijat.⁵⁷

Rakennustöiden aikatauluihin vaikutti veroseuraamusten ohella myös muun Itä-Pasilan rakentamisen aikataulu. Kaupungilla oli laajamittainen suunnitelma koko aluetta varten ja Eläketurvakeskuksen toimitalon oli noustava samassa tahdissa esimerkiksi Itä-Pasila-suunnitelmalle olennaisen kävelykannen rakentamisen kanssa.⁵⁸

Rakennustyöt käynnistyivätkin vuoden 1973 lopulla maanrakennus- ja lousintöillä ja Opastinsillan kävelykannen perustustöillä. Varsinaisen rakentaminen pääsi alkamaan syyskuussa 1974, kun valtiovarainministeriö vapautti Eläketurvakeskuksen velvollisuudesta maksaa investointiveroa.⁵⁹ Vapautuspäätöstä perustelivat siihen asti tehty rakentamisen lykkäys sekä Eläketurvakeskuksen ja Tietokonepalvelun henkilöstömäärän kasvu vuonna 1975 voimaantulevien lakimuutosten (tasokorotus) vuoksi.⁶⁰ Rakennusurakan saivat toteutettavakseen Teräsbetoni Oy ja Arvo Westerlund Oy. Koneisiin ja laitteisiin samoin kuin sisustukseen liittyvät urakat jaettiin laajalle joukolle alihankkijoita. Kun urakkasopimukset tulivat allekirjoitettavaksi vuoden 1974 lopulla, ei niihin enää Eläketurvakeskuksen puolesta piirtänyt nimeään Juhani Salminen vaan

marraskuussa toimitusjohtajana aloittanut Matti Uimonen.⁶¹

Uuden toimitalon harjannostajaisia juhliittiin 18.11.1975.⁶² 17-kerroksisen tornitalon jyvitetty kerrosala on 18 423 neliometriä ja tilavuus 99 568 kuutiometriä. Rakennuksen harja nousee 72 metrin korkeuteen meren pinnasta, mikä tekee siitä yhden Helsingin korkeimmista rakennuksista. Suunnitteluvaiheessa toimitalon tilat aiottiin jakaa Eläketurvakeskuksen ja Tietokonepalvelun kesken siten, että tilaa jäisi runsaasti vuokrattavaksi myös ulkopuolisille. ETK:n ja TKP:n henkilöstömäärän kasvu rakennushankkeen aikana teki tämän suunnitelman kuitenkin tyhjäksi. Lisäksi tilaa Pasilan talosta tarvittiin eläkelautakunnan käyttöön, kun kävi ilmi, että vuokrataso Kalevankatu 6:ssa, johon lautakunnan oli tarkoitus sijoittua, nousi liian korkeaksi.⁶³ ETK:n käyttöön tuli rakennuksen kolme alinta ja neljä ylimpää kerrosta ja TKP sijoittui välille jääviin kerroksiin 3–8. Yksi välikerroksista oli varattu konesalille ja kaksi kellarikerrosta autohallille ja harrastus- ja varastotiloille. Pohjakerrokseen tuli ruokala, joka palveli aiemmasta käytännöstä poiketen koko henkilöstöä lähetistä toimitusjohtajaan. Uutta, henkilöstöä osallistavaa otetta mainostettiin myös toimintakertomuksessa: ”Eläketurvakeskuksen toimihenkilöt ovat osallistuneet uusien kalusteiden valintaan sekä ruokailun, kahvitarjoilun ja työskentely- ja harrastustilojen suunnitteluun.”⁶⁴

Muille kuin ETK:lle ja TKP:lle vuokrattavaksi jäi lopulta vajaan tuhannen neliön verran tilaa, ja niihin majoittuivat eläkelautakunta ja Suur-Helsingin osuuspankin konttori. Henkilökunta muutti uusiin tiloihin lokakuun lopussa 1976.⁶⁵ Rakennustoimikunta piti viimeisen koko-

uksena vuoden 1977 alussa ja totesi tehtäviensä tulleen suoritetuiksi. Nopea inflaatio oli nostanut kustannusarvion keväällä 1972 arvioidusta 35 miljoonasta runsaaseen 50 miljoonaan markkaan.⁶⁶ Rakenuskustannukset katettiin oman pääoman ja pankkilainojen lisäksi työeläkeyhtiöltä Eläketurvakeskuksen omaa luottovakuutusta vastaan otetuilla lainoilla.⁶⁷ Rahaa toimitalohankkeeseen kalusteineen ja muine hankintoineen oli kulunut kaikkiaan 76 398 000 markkaa eli vajaat 4200 markkaa rakennusoikeuden neliometriä kohden.⁶⁸

Uuden talon työtiloista osa oli avokonttoreissa. Niissä työskentelivät mm. TKP:n atk-kirjoittajat, joiden työtehtävät vaativat herpaantumaton keskittymistä melko samanlaisena jatkuvaan tietojen tallentamiseen. Työtilat suunniteltiin työssä viihtymistä silmällä pitäen – ajan oppeja seuraten: tiloissa oli vaaleanvihreä kokolattiamatto ja työtä tahditti keskusradiosta soitettu taustamusiikki.⁶⁹

Vaikeiden vuosien kautta työeläkkeiden tietotaloksi

Eläke-etuudet täydentyivät 1960- ja 1970-lukujen mittaan kattavasti vanhuuden, työkyvyttömyyden ja perheenhuoltajan menetyksen riskeiltä turvaavaksi kokonaisuudeksi. 1970-luvun puolivälin suuri mullistus nosti työeläketurvan tavoite tason 60 prosenttiin eläkkeen perusteena olevasta palkasta ja muutti samalla kansaneläkkeen roolin ansioeläketurvaa täydentäväksi etuudeksi (muutos tosin toteutettiin lopullisesti vasta 1990-luvulla ns. pohjaosan poiston myötä.) Eläketurvakeskuksen tehtävät vakiintuivat eläkejär-

jestelmän kehityksen myötä kolmeksi kokonaisuudeksi: vakuutettujen palveluksi, työeläkelaitosten palveluksi ja tutkimus-, kehittämis- ja suunnittelutehtäviksi.

Viimeksi mainitun kokonaisuuden kannalta 1980-luku osoittautui ristiriitaiseksi ajaksi. Yhtäältä vuosikymmentä leimasivat eläke-etuuksien merkittävä parantaminen kolmella varhaiseläke-etuudella, toisaalta 1970-luvun lopulla alkoi kasvaa huoli tulevien eläkemenojen kansantaloudellisesta rasituksesta.

Keskeisiin uudistuksiin kuului jouston tuominen eläkkeelle siirtymiseen. 1980-luvun puolivälissä otettiin käyttöön yksilöllinen varhaiseläke, varhennettu vanhuuseläke ja osa-aikaeläke. Nämä olivat vastauksia vuosia jatkuneeseen keskusteluun oikeasta eläkeiästä. Vuosikymmenen lopulla työeläketurvan piiriin tulivat myös free lance -työtä tekevät taiteilijat, toimittajat ja muut erityisryhmät. Uudistusta oli sekä toivottu että valmisteltu pitkään ja uusi laki taiteilijoiden ja eräiden erityisryhmien eläkkeestä (TaEL) eläkkeistä tuli voimaan 1.1.1986. Eläketurvaa hoitamaan perustettiin Esiintyvien taiteilijoiden eläkekassa (ETEK), jonka sijoitettiin LEL työeläkekassan yhteyteen.

Freelancer-toimittajien ja -valokuvaajien eläketurvaan liittyy myös toistaiseksi ainoa Eläketurvakeskukseen kohdistunut mielenilmaus. Toimittajat ja kuvaajat olivat nimittäin odottaneet, että uusi laki olisi ratkaissut eläketurvan puutteet niiden vapaiden journalistien kohdalla, jotka työskentelivät vakinaisesti vain yhteen lehteen. Ennako-odotusten mukaan työnantaja olisi maksanut journalistin eläkkeen jopa alle tunnin työsuhteissa. Kustantajat lähtivät kuitenkin siitä, että koska freelancerit olivat ennen lakia kuuluneet yrittäjä-

eläkkeen piiriin, he myös jäivät sen piiriin. Freelancereille YEL oli kuitenkin kalliimpi kuin TaEL, jossa toimeksiantaja maksaa osan eläkkeestä.

Freelancereiden mielestä Journalistiliitto oli ollut eläkeasiassa liian passiivinen ja pettänyt näin freelancer-jäsentensä asian. Freelancereiden ammattiosasto järjesti lain voimaantulon jälkeen huhtikuussa 1987 Eläketurvakeskuksen ”valtauksen”. Freelancerit kävelivät asiakaspisteisiin ja selvittelivät omaa eläketilannettaan ja kiinnittivät näin huomiota eläkekysymyksiin. Neuvontapisteet täyttyivät useaksi tunniksi ja kysymyksiä riitti.⁷⁰ Pasilassa vastaanottokomitean muodostivat tiedotuspäällikkö Yrjö Larmola ja lainopillinen johtaja Antti Suominen. Eläketurvakeskukselle tämä oli ensimmäinen kerta julkisen mielenilmauksen kohteena, mutta ei tiedotuspäällikkö Larmolalle. Hän, Ylioppilaslehden silloinen päätoimittaja, esiintyi nimittäin myös Vanhan ylioppilastalon valtauksessa marraskuussa 1968 ”taantumuksen edustajana”.⁷¹

ETK nousi usein otsikoihin sosiaaliturvan rahoitukseen kohdistuneiden uusien paineiden myötä. 1970-luvun lama aiheutti Suomessakin keskustelua siitä, oliko hyvinvointivaltio liian kallis kansantalouden resursseille, ja Eläketurvakeskuksen toimitusjohtaja Matti Uimosesta tuli lehden vakiokommentaattori. Ensimmäiset vuoden 2000 jälkeiseen aikaan ulottuneet laskelmat työeläkemenoista tehtiin Eläketurvakeskuksessa 1978–1979 sosiaali- ja terveysministeriön ns. STAT-työryhmää varten. Laskelmien pohjan kehittämistyö alkoi välittömästi yhteistyössä Kansaneläkelaitoksen ja ministeriön kanssa. Samoihin aikoihin Eläketurvakeskuksen ja Kansaneläkelaitoksen vanhastaan viileähköt

välit lämpenivät tutkimustoiminnan saralla muutoinkin, ja ensimmäinen yhteinen tilasto eläkkeensaajista saatiin julki elokuussa 1983.⁷² Kolme vuotta myöhemmin valmistui ensimmäinen ns. pitkän aikavälin laskelma eli laskelma eläkemenojen kehityksestä vuoteen 2040 saakka. Tuolloin eläkkeensaajien lukumääräksi vuonna 2010 arvioitiin 1,3 miljoonaa.⁷³ Tätä kirjoitettaessa tiedetään, että vuoden 2011 alkaessa eläkettä saa noin 1,44 miljoonaa suomalaista.⁷⁴

ETK:n tutkimusohjelmaa suunnattiin uusien kiinnostuksenkohteiden mukaisesti. Vuonna 1982 hallituksessa hyväksytty tutkimusohjelma painotti ”kansantaloudellisen tutkimuksen osuutta Eläketurvakeskuksen tutkimusprofiilissa.” Ohjelmaa valmisteltaessa oli käyty – niin kuin vuosikertomus sen ilmaisee – ”laajoja keskusteluja työmarkkinajärjestöjen, Työeläkelaitosten liiton ja eri tutkimuslaitosten kanssa.”⁷⁵

Pitkän aikavälin kustannuslaskelmien ja kansantaloudellisten pohdintojen ohella akuutteja tutkimusteemoja 1980-luvulla olivat varhainen eläkkeelle jääminen ja perhe-eläkkeeseen liittyvät kysymykset. Viimeksi mainittu oli komitean työn alla melkein koko vuosikymmenen, ja uudistus työllisti myös Eläketurvakeskusta paljon. Eläketurvakeskuksessa suunniteltiin, että samassa yhteydessä säädettäisiin eläkeoikeuksien jakamisesta olisi muun omaisuuden tavoin avioeron sattuessa.⁷⁶ Suunnitelma ei kuitenkaan koskaan edennyt säädösprosessiin, sillä ETK:n hallitus ei pitänyt ehdotusta toteuttamiskelpoisena.⁷⁷

Eläketurvakeskuksen omassa toiminnassa kustannustietoisuus ja tehokkuus nousivat uusiksi johtotähdiksi. Keskeisin 1980-luvun muutoksista oli kui-

tenkin tietotekniikan kehitys ensin henkilökohtaisten päätteiden ja sitten mikrotietokoneiden myötä. Jo vuoden 1981 työehtosopimuksessa sovittiin yhteisestä automaatiotyöryhmästä, jonka tehtävänä oli valmistella uusien toimistotyövälineiden käyttöönottoa. Tavoitteellisuus ja suunnitelmallisuus olivat edelleen tärkeitä periaatteita toiminnassa.⁷⁸ ETK:n organisaatiota muutettiin myös vastaamaan paremmin tietohallinnon uusia tarpeita.⁷⁹ IT-hankkeiden organisointi ja niistä syntyvät kustannukset ovatkin sittemmin olleet pysyviä teemoja myös Eläketurvakeskuksen sisäisessä keskustelussa. (Tästä enemmän kertovat Markku Wessman sekä Katri Raatikainen tässä kirjassa.)

Kaiken uuden ja innostavan keskellä Eläketurvakeskus joutui myös historiansa pahimpaan kriisiin. Wärtsilän telakkateollisuuden ja Turon pukutehtaan konkurssit olivat myrskyvaroitus luottovakuutukselle 1980-luvun lopulla. Luottovakuutuksen päällikkö Esko Prokkola oli vielä vuoden 1989 vuosikertomuksessa varma siitä, että näissä tapauksissa Eläketurvakeskuksen luottovakuutus oli näyttänyt voimansa: konkurseista ei koitunut työntekijöiden eläkkeille vahinkoa. Lisää oli kuitenkin tulossa. Laman myötä luottovakuutuksen tappiot kasvoivat ennennäkemättömiin lukemiin vuosina 1991–1992, ja vuonna 1993 luottovakuutus oli jo konkurssikypsä. Tappiot katettiin työeläkemaksusta, ja järjestelmän hoito siirrettiin tätä tarkoitusta varten perustettuun vakuutusyhtiö Garantiaan. (Ks. tarkemmin Uimonen tässä kirjassa.)

Luottovakuutuksen vaikeudet eivät olleet ainoa kielteinen kehitys, jota ETK ja sen edustajat joutuivat julkisuudessa kommentoimaan. 1990-luvun laman yleis-

tyivät lehtien palstoilla toinen toistaan hurjemmat väitteet eläketurvan romahuttamisesta, ja ne vaativat rauhoittelevaa kommentointia. Kun ulkoisiin paineisiin yhdistyi oman toiminnan voimakas kehittäminen mm. rekisteriuudistuksen myötä, oli vuosikertomuksessakin jo kutsuttava aikoja vaikeiksi.⁸⁰ Vaikeista ajoista taisivat kertoa myös 1990-luvun alun vuosikertomuksiin valitut kuvat: sumuinen laiturit, tyhjät portaat, jäätyneet puro ja seisahtanut sirkkeli.⁸¹

Toiminnan uudistaminen merkitsi ”liikeideapohjaista johtamista” ja toiminnan avainalueiden tunnistamista. 1990-luvun punaisena lankana voi tässä suhteessa pitää asiakaslähtöisyyttä, missä asiakkaat merkitsivät ensisijaisesti eläkelaitoksia. Avainalueiksi Eläketurvakeskuksen johto tunnisti vuonna 1994 ennen muuta työeläketurvan uskottavuuden ja yhtenäisyyden. Eläketurvakeskuksen toimivuuden osalta huomio suunnattiin tehokkaaseen tavoitteiden saavuttamiseen ja hallintomenojen supistamiseen.⁸² Nämä avainalueet ovat kulkeneet sen jälkeen muodossa tai toisessa mukana ETK:n toiminnassa.

Uutta toimintatapaa kuvaavasti Eläketurvakeskuksen sloganiksi tuli ”Työeläkkeiden tietotalo” vuonna 1992. Aiemmin esitteet, vuosikertomukset ja muut painotuotteet olivat selittäneet nimeä säädöstekstin makuisella ilmauksella ”Työeläkejärjestelmän lakisääteinen keskuslaitos”. Tietotalo on ollut se kuva, jota Eläketurvakeskus on sittemmin johdonmukaisesti pyrkinyt viestimään. Eläketurvakeskus on halunnut profiloitua asiantuntijatoimijaksi, jonka mielipiteellä on arvoa poliittisista suhdanteista riippumatta. Ero 1960-luvun tilanteeseen on suuri: tuolloisessa ”eläkesodan” ilmapölyssä ETK otti paikkansa

yhteisessä rintamassa – jos sotaisia kielikuvia jatketaan – Kansaneläkelaitosta ja sen lähipiiriä vastaan. 2000-luvulla Eläketurvakeskus on saanut enemmän tutkimuslaitoksen kuin bunkkerin väriä. Mediailmapiirissä tosin asiantuntijuus on herättänyt välillä myös epäilyksiä salailusta ja tarkoituksellisesta vaikeaselkoisuudesta: työeläkepapisto kokoontuu, kuvasi eräskin sanomalehti perinteisiä Työeläkepäiviä.

Mikä Eläketurvakeskus on?

Eläketurvakeskus ei ole yritys, vaikka toimintaa johtaakin toimitusjohtaja. Eläketurvakeskus ei ole myöskään valtionvirasto, ei edes minkään ministeriön alainen laitos. Ajoittain on herännyt kysymys, mikä olento Eläketurvakeskus sitten oikein on.

Ensimmäisen kerran kysymyksen esitti Åbo Akademin dosentti Tore Modeen, joka lähestyi vuonna 1963 sosiaaliministeriötä kysymällä kunnioittavasti, katsooko ministeriö Eläketurvakeskuksen olevan julkisoikeudellinen oikeushenkilö. Tietoa dosentti Modeen, sittemmin mm. Helsingin yliopiston kunnallisoikeuden professori⁸³, tarvitsi tekeillä olevaan tutkimukseensa julkisoikeudellisten laitosten organisoitumisesta.⁸⁴ Ministeriö ohjasi tiedustelun Eläketurvakeskukselle itselleen, ja siellä tehtävän sai lainopillinen johtaja Heimer Sundberg.

Sundberg tarkasteli ensin kysymystä siitä, oliko Eläketurvakeskus itsenäinen oikeushenkilö. Sundberg piti selvänä, että itsenäisestä asemasta ei voinut olla epäilystä: työeläkelakien ja -asetusten mukaan Eläketurvakeskus saattoi kantaa ja vastata tuomioistuimessa ja harjoittaa kaikenlaista toimintaa omaan lukuunsa. Sitä

vastoin Eläketurvakeskuksen julkisoikeudellista tai yksityisoikeudellista luonnetta oli Sundbergin mukaan tarkasteltava sen valossa, millaisia tehtäviä Eläketurvakeskukselle oli annettu hoidettavaksi. Tässä suhteessa merkittävimpiä olivat sellaiset tehtävät, jotka edellyttivät työeläkelaitosten yhteistyötä, eikä niissä käytetty julkista valtaa. Mitä taas tuli Eläketurvakeskukselle lailla ja sosiaaliministeriön päätöksellä annettuihin valvontatehtäviin, oli julkisen vallan käyttö niissä varsin vähäistä. Kun vielä otettiin huomioon, ettei valtionvaroja käytetty Eläketurvakeskuksen toimintaan, oli Sundbergin mielestä tehtävissä vain yksi johtopäätös: Eläketurvakeskus on yksityisoikeudellinen laitos, joka tehtäviensä puolesta on myös osa ns. välillistä valtionhallintoa. Yksityisoikeudellista luonnetta alleviivasi Sundbergin mielestä myös tapa, jolla Eläketurvakeskuksen nimi johtosäännön mukaan kirjoitettiin. Päättyneensä lopuksi Sundberg esitti, että Eläketurvakeskuksen toimihenkilöiden oli katsottava olevan yksityisoikeudellisessa työsuhteessa.⁸⁵

Eläketurvakeskuksen suhdetta sosiaali- ja terveysministeriöön lähensi ainakin muodollisesti se, että hallituksen puheenjohtajan toimi aina 1990-luvun alkuun saakka sosiaali- ja terveysministeriön vaakuutusosaston ylijohtaja. (Ministeriön ja Eläketurvakeskuksen suhdetta kommentoi toisesta näkökulmasta Tuulikki Haikaraisen artikkeli tässä kirjassa.) Erkki Pesosta (1962–1973) seurasi tässä tehtävässä Altti Aurela (1973–1984). Aurelan seuraaja ylijohtajana, Jukka Rantala toimi hallituksen puheenjohtaja keväeseen 1992, jolloin hän erosi ylijohtajan virasta siirtyäkseen vaakuutusyhtiö Pohjolan johtoon. Rantalalta vapautunutta virkaa ja samalla ETK:n pu-

heenjohtajuutta hoiti runsaan vuoden ajan Jorma Perälä. Seuraavaa ylijohtajaa ei kuitenkaan voitu valita puheenjohtajaksi, sillä oikeuskansleri katsoi yllättäen loppuvuodesta 1992, että vakuutusosaston päällikkö oli tähän luottamustoimeen esteellinen.

Oikeuskanslerin kantaa asiaan kysyi sosiaali- ja terveysministeriön vakuutusosasto itse. Oikeuskansleri Jorma S. Aalto vertasi Eläketurvakeskusta ja Merimieseläkekassaa, jonka hallituksessa vakuutusosaston päällikkö myös toimi puheenjohtajana. Aalto totesi, että hallituksen puheenjohtajuus jääväsi vakuutusosaston päällikön Merimieseläkekassaa koskevien asioiden käsittelystä ministeriössä ja siten olisi ollut perusteltua, että osastopäällikkö olisi ollut jäävi käsittelemään myös Eläketurvakeskusta koskevia asioita. Kun jääviys ETK:n asioissa olisi kuitenkin käytännössä estänyt vakuutusosaston päällikköä hoitamasta työeläkejärjestelmää koskevia asioista ja siis huomattavaa osaa osaston vastuulla olevista asioista, katsoi oikeuskansleri, että olisi asianmukaista välttää osastopäällikön nimeämistä sen enempää Merimieseläkekassan kuin Eläketurvakeskuksen hallituksen puheenjohtajaksi.⁸⁶

Eläketurvakeskuksen toimitusjohtaja ja Matti Uimonen piti sosiaali- ja terveysministeriön edustajaa tärkeänä toimijana ETK:n hallituksessa ja katsoi, että nimenomaan vakuutusosaston päällikkö olisi sopivan arvonvaltainen henkilö toimimaan ETK:n hallituksen eri intressitahojen sovitelijana ja yhteisen tahdon muodostajana. Uimonen piti hyvin väkinäisenä tarkastelutapana sellaista, jossa ministeriön toiminta nähdään pelkästään viranomaispäätösten tekemisensä.⁸⁷

Sosiaali- ja terveysministeriö ei tietysti voinut ohittaa oikeuskanslerin näkemys-

tä, olipa ETK itse mitä mieltä hyvänsä. Jos ministeriöllä olisi ollut halua säilyttää vakuutusosaston päällikön asema ETK:ssa, se tuskin olisi oma-aloitteisesti herättänyt oikeuskansleria mahdolliseen jääviysepäilyyn. Niinpä ETK:n hallituksen puheenjohtajaksi valittiin vuoden 1994 alusta Ilmarisen toimitusjohtaja Kari Puro. Ministeriön edustajasta – joka ei enää tullut olemaan vakuutusosaston päällikkö – tuli tämän jälkeen hallituksen varapuheenjohtaja. Vaaka keikahti eri asentoon vuoden 2011 alusta, kun puheenjohtajuus palasi sosiaali- ja terveysministeriön käsiin mutta myös varapuheenjohtaja jatkoi ministeriön edustaja – kumpikaan ei tosin vakuutusosastolta.

Eläketurvakeskuksen suhteesta valtiotalonhallintoon käynnistyi uusi keskustelu 2000-luvun alussa. Sysäyksen tälle antoi työeläkejärjestelmän voimakas kehittäminen: työeläkejärjestelmän peruseriaatteita muutettiin ns. 2005 uudistuksessa, yksityisen ja julkisen sektorin työeläkelait lähentyivät ja lopulta julkisen sektorin eläkelaitokset liittyivät Eläketurvakeskuksen asiakaskuntaan vuonna 2008. Kun sisällölliset uudistukset vanhoihin lakeihin oli saatu tehtyä vuosina 2002–2003, esitti hallitus keväällä 2005 yksityisen sektorin työeläkelakien kirjoittamista yhdeksi työntekijän eläkelaiaksi (lukuun ottamatta merimieseläkelakia). Samassa yhteydessä hallitus esitti myös lain säätämistä Eläketurvakeskuksesta – tähän astihan ETK:n tehtävät oli määrätty kuin ohimennen työeläkelaeissa.⁸⁸

Oikeudellisen taustan keskustelulle Eläketurvakeskuksen asemasta rakensi vuonna 2000 voimaan tullut uusi perustuslaki, jossa julkisen vallan käyttöä säädeltiin aiempaa tarkemmin. Millainen toiminta

on julkisen vallan käyttöä ja milloin se on luonteeltaan niin merkittävää, että se voidaan uskoa vain viranomaisen käsiin? Virkamiehille välttämättä kuuluvien tehtävien rajaa etsittiin työeläkejärjestelmän ohella muun muassa yliopistolain uudistuksessa.⁸⁹

Samaa keskustelua oli ajoittain käyty jo parin vuosikymmenen aikana. 1990-luvulla Eläketurvakeskusta luonnehdittiin vaihtelevasti eri lakiuudistusten yhteydessä julkista tehtävää hoitavaksi, julkista valtaa käyttäväksi tai jopa julkisoikeudelliseksi laitokseksi. Muutoksenhaun oikeusturvan parantamisen yhteydessä (ks. Antila & Havu tässä teoksessa) hallituksen esitys katsoi Eläketurvakeskuksen hoitavan *julkista tehtävää* eläkeasioita käsitellessään. Virkarikoslainsäädännön uudistamisen yhteydessä Eläketurvakeskuksen työntekijät tulivat virkarikoksia koskevan sääntelyn piiriin *julkista valtaa* käyttäessään. Oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen valvonta ulotettiin koskemaan työeläkejärjestelmää, kun hallitusmuotoon otettiin nimenomaiset määräykset siitä, että ylimpien laillisuusvalvojen toimivalta kattaa viranomaisten lisäksi kaikki muutkin *julkista tehtävää* hoitavat tahot.⁹⁰

Lakia viranomaistoiminnan julkisuudesta taas sovelletaan julkista tehtävää hoitaviin yhteisöihin, laitoksiin ja säätiöihin niiden käyttäessä *julkista valtaa*. Hallituksen esityksen luonnoksessa tosin Eläketurvakeskus, Maatalousyrittäjien eläkelaitos ja Kuntien eläke-vakuutus määriteltiin ”itsenäiseksi julkisoikeudelliseksi laitokseksi”. Eläketurvakeskus piti tätä määrittelyä epäonnistuneena ja esitti sen poistamista, jotta lakia sovellettaisiin kaikissa työeläkelaitoksissa yhdenmukaisesti. Samalla vedottiin siihen, että arkistolakia koskevasta hallituksen esitykses-

tä tämä määrittely oli hiljattain poistettu. Esityksen lopullisten perustelujen mukaan itsenäisiä julkisoikeudellisia laitoksia ovat muun muassa Kansaneläkelaitos ja Kuntien eläkevakuutus. Sen sijaan Eläketurvakeskuksen ja Maatalousyrittäjien eläkelaitoksen hallussa olevien asiakirjojen julkisuus määräytyisi samoin perustein kuin muissa työeläkelaitoksissa.

Hallintomenettelylaki korvattiin uudella hallintolalla vuoden 2003 alusta. Lakiin kirjattiin, että sitä sovelletaan myös yksityisiin niiden hoitaessa julkisia hallintotehtäviä. Hallituksen esityksen mukaan ”julkisesta hallintotehtävästä on katsottu olevan kysymys niin ikään lakisäätteisten työeläke-, tapaturma- ja potilasvahinkovakuutusasioiden hoitamisessa”. Hallintolain soveltamisala tuli siis julkisuuslaissa määriteltyä julkisen vallan käyttöä laajemmaksi.

Valtiosääntöoikeudellisten seikkojen ohella keskustelua Eläketurvakeskuksen asemasta kärjisti 2000-luvulla myös uudeleen lämmennyt kiista siitä, kuka käyttää valtaa työeläkejärjestelmässä. Eläketurvakeskushan oli ensimmäisinä vuosinaan lähinnä sosiaaliministeriön osasto. Tätä alleviivasivat myös henkilövalinnat ja siitä kertoi ajan organisaatiokulttuuri. Vuosikymmenien saatossa Eläketurvakeskus loitontui olemukseltaan ministeriöstä, ja ennen muuta työeläkeyhtiöiden äänivalta laitoksen toiminnassa kasvoi. Edellä kerrotulla tavalla ministeriö itse vahvisti tätä kehitystä viemällä oma-aloitteisesti vakuutusosaston päälliköltä ETK:n hallituksen puheenjohtajuuden.

Perustuslakivaliokunta totesi työntekijän eläkelaista antamassaan lausunnossa, että Eläketurvakeskus hoitaa julkisia hallintotehtäviä. Julkinen hallintotehtävä voidaan perustuslain 124. pykälän mukaan

antaa muulle kuin viranomaiselle vain lailta tai lain nojalla. Tämä edellyttää, että ”se on tarpeen tehtävän tarkoituksenmukaiseksi hoitamiseksi eikä vaaranna perusoi-keuksia, oikeusturvaa tai muita hyvän hallinnon vaatimuksia.” Valiokunta katsoi, että perustuslain tarkoituksenmukaisuus-vaatimus täyttyi ja että hallinnon yleislait säätelivät Eläketurvakeskuksen toiminta- ta tyydyttävästi. Sitä vastoin Eläketur- vakeskuksen rahoitusjärjestelmässä oli valiokunnan käsityksen mukaan mahdol- lisesti sellaisia veronkannon piirteitä, joita muilla kuin viranomaisella ei voinut olla. Työeläkejärjestelmän muutoksen myötä Eläketurvakeskuksen tehtävät alkoivat va- liokunnan käsityksen mukaan saada enem- män julkisen hallintotehtävän kuin yhteis- elimelle tyyppillisten tehtävien piirteitä, ja siksi valiokunta piti tarpeellisena selvittää, pitäisikö Eläketurvakeskuksen tehtäviä siirtää valtionhallintoon. Tähän huoleen yhtyi myös sosiaali- ja terveysvaliokunta, joka tosin korjasi perustuslakivaliokunnan lausuntoon lipsahtaneen väärinkäsityksen Eläketurvakeskuksen roolista työeläkelai- tosten talouden valvojana.⁹¹

Eduskunnan suuressa salissa ehdotet- tu laki Eläketurvakeskuksesta ei herättä- nyt puheenvuoroja.⁹² Laki säädettiin, mut- ta valiokuntien lausuma selvitysvaatimus tietenkin velvoitti sosiaali- ja terveysminis- teriötä. Ministeriö antoi selvitystehtävän oikeustieteen tohtori Pentti Arajärvelle, aiemmalle sosiaali- ja terveysvaliokunnan sihteeri- lle, joka tuolloin toimi Joensuun yliopiston sosiaali- ja koulutus- oikeuden professorina.

Arajärvi keskittyi selvittämään, oliko Eläketurvakeskus muuttunut yhteiselimes- tä julkista hallintotehtävää hoitavan laitok- sen suuntaan ja johtiko tämä siihen, että

Eläketurvakeskuksen rahoitus alkoi muis- tuttaa veroa. Näiden kahden seikan pe- rustuslakivaliokunta oli epäillyt johtavan mahdollisesti ongelmiin Eläketurvakeskuk- sen oikeudellisen aseman suhteen. Arajärvi vastasi molempiin kohtiin kieltävästi. Elä- keturvakeskuksen tehtävien hän havaitsi säilyneen jokseenkin samoina aina 1960-lu- vulta saakka. Perustuslain tarkoittamat jul- kiset hallintotehtävät – esimerkiksi ns. pak- kovakuuttaminen – muodostivat ETK:n tehtävistä vain pienen osan ja palveli sekin eläkelaitosten yhteistoimintaa. Julkisten eläkelaitosten mukaantulo ei Arajärven tul- kinnan olennaisesti muuttaisi tätä kuvaa.⁹³

Julkisen sektorin laitokset tulivat mu- kaan vuoden 2008 alusta ja tätä vastaavat muutokset tehtiin Eläketurvakeskuksesta annettuun lakiin. Hallituksen esityksessä todettiin työntekijän eläkelain säätämisen yhteydessä käyty keskustelu ja referoitiin Arajärven selvityksen tulokset. Esityksen mukaan tarkoituksena kuitenkin oli vie- lä selvittää Eläketurvakeskuksen asemaa ”myöhemmin erikseen”.⁹⁴ Suuressa salis- sa lakimuutos ei tälläkään kertaa kirvoit- tanut ensimmäistäkään puheenvuoroa⁹⁵, mutta perustuslakivaliokunta tarttui uu- desta asiaan, jota se oli pohtinut jo kak- si vuotta aiemmin. Valiokunta piti edelleen työeläkelaitosten osuutta Eläketurvakes- kuksen kustannuksista ongelmallisena: ”[k]ustannusosuuden määräytymisellä on verovelvollisuudelle ominaisia piirteitä”. Valiokunta piti tarpeellisena edelleen sel- vittää mahdollisuuksia siirtää Eläketurva- keskuksen hallintotehtäviä valtion viran- omaisille tai järjestää Eläketurvakeskus osaksi valtion viranomaiskoneistoa.⁹⁶

Sosiaali- ja terveysvaliokunta reagoi perustuslakivaliokunnan huoleen täsmen- tämällä vielä Eläketurvakeskuksen kus-

tannusten kattamista koskevaa pykälää⁹⁷, mutta selvitystyö vain jatkui. Sosiaali- ja terveysministeriö antoi syyskuussa 2008 hallintotieteen tohtori Arvo Myllymäelle, Tampereen yliopiston julkisoikeuden emeritusprofessorille, tehtäväksi selvittää, ”onko Eläketurvakeskusta koskeva sääntely ajantasaista suhteessa perustuslakiin ja Eläketurvakeskuksen toimintaympäristössä tapahtuneisiin muutoksiin.”⁹⁸ Tehtävänanto oli sama kuin Pentti Arajärvelle kaksi vuotta aiemmin.

Myllymäki päätyi selvitystehtävää laajempiakin teemoja sivuavassa selvityksessään kokonaan toiseen tulokseen kuin Arajärvi, mikä johtui osaltaan siitä, että keskeiset kysymykset hahmottuivat myöhemmälle selvittäjälle toisin. Siinä missä perustuslakivaliokunta ja selvittäjä Arajärvi olivat pitäneet selvänä, että Eläketurvakeskukselle oli uskottu perustuslain 124. pykälän tarkoittama julkinen hallintotehtävä⁹⁹, lähtikin Myllymäki liikkeelle siitä, että Eläketurvakeskus käyttää merkittävää julkista valtaa. Julkisen *hallintotehtävän* ja julkisen *vallan* arkikielellä vaikeasti avautuva merkitysero osoittautui perustuslain kannalta aivan olennaiseksi. Perustuslaki näet säättää, että *merkittävää* julkista valtaa voi käyttää vain viranomainen.¹⁰⁰ Perustuslain yksityiskohtaisissa perusteluissa tosin merkittävänä julkisen vallan käytönä pidetään esimerkiksi ”itsenäiseen harkintaan perustuvaa oikeutta käyttää voimakeinoja tai puuttua muuten merkittävällä tavalla yksilön perusoikeuksiin.”¹⁰¹ Näistä lähtökohdista selvityshenkilö kuitenkin päätteli, että Eläketurvakeskuksesta olisi tehtävä viranomainen.¹⁰²

Yllättävä lopputulos keräsi huomattavan paljon kritiikkiä. Lausuntoja tuli kailta työeläkejärjestelmän toimijoilta. ETK

ja TELA ry kiistivät Myllymäen tulkinnan Eläketurvakeskuksesta merkittävän julkisen vallan käyttäjänä. Myllymäki laajensi perustuslain tulkintaa ennennäkemättömällä tavalla, jonka johdonmukainen toteuttaminen edellyttäisi todella merkittäviä muutoksia – ei vain työeläkejärjestelmän vaan koko sosiaalivakuutuksen alan toimijoihin. Samalla lausunnonantajat huomauttivat siitä, että selvityshenkilö ehdotti käytännössä Eläketurvakeskuksen sosialisoimista taloineen ja koneineen mutta ei lainkaan pohtinut ehdottamansa menettelyn oikeudellisia ulottuvuuksia.¹⁰³ Valtiosääntöoikeudellisen tulkintaerimielisyyden ohella useimmissa lausunnoissa painotettiin ennen muuta vallitsevan järjestelyn tarkoituksenmukaisuutta: Eläketurvakeskus hoiti tehtävänsä hyvin ja tehokkaasti.

Kuinka näennäinen oikeudellinen kiista oikeastaan oli? Asetelmassa voi nähdä jälkiä keskustan ja sosiaalidemokratien vuosikymmeniä vanhasta linjaerosta eläkepolitiikassa. Lausunnoista piirtyvät esiin myös kokonaan toisten kuin oikeudellisten erimielisyyksien ääriviivat. Ne lausunnonantajat, joita työmarkkinajärjestöjen vahva asema työeläkejärjestelmässä yleensä ei miellyttänyt, suhtautuivat suopeasti Myllymäen tavoitteisiin – ja päinvastoin.¹⁰⁴ Toinen Eläketurvakeskuksen oikeudelliseen asemaan sinänsä liittymätön konteksti oli suhtautuminen työeläkeyhtiöiden asemaan. Ymmärrystä ehdotuksia kohtaan lisäsi, jos lausunnonantaja koki suurten toimijoiden käyttävän kohtuuttoman suurta ääntä Eläketurvakeskuksessa.¹⁰⁵

Viitteet

- ¹ Työeläkejärjestelmän synnystä ks. Matti Hannikainen ja Jussi Vauhkonen: Ansioiden mukaan. Yksityisalojen työeläkkeiden historia 1961–2011 (SKS, tulossa 2012).
- ² TEL 395/1961, 14§. Laissa keskuselimen nimi tosin on vielä pienellä kirjaimella.
- ³ KM 1960:11, 64.
- ⁴ ETK:n toimintakertomus 15.9.1961–31.12.1962.
- ⁵ ETK:n hallitus 4.12.1961. Hallituksen pöytäkirjat 1961–62. ETK:n arkisto.
- ⁶ ETK:n hallitus 12.10.1961, 26.10.1961, 3.11.1961, 13.11.1961, 27.11.1961, 4.12.196, 20.12.1961. Hallituksen pöytäkirjat 1961–62. ETK:n arkisto, Helsinki
- ⁷ ETK:n hallitus 27.12.1961. Hallituksen pöytäkirjat 1961–62. ETK:n arkisto, Helsinki.
- ⁸ Tapio Bergholm: Sopimusyhteiskunnan synty II. Haajaannuksesta tulopolitiikkaan. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1956–1969. Otava, Helsinki 2007, 242–249; Markku Mansner: Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1956–1982. Teollisuuden kustannus, Helsinki 1990, 242.
- ⁹ ETK:n hallitus 21.6.1962.
- ¹⁰ Palkkatiedot ETK:n hallitus 12.10.1961, 26.10.1961, 3.11.1961, 13.11.1961, 27.11.1961, 4.12.196, 20.12.1961.
- ¹¹ Eläketurvakeskuksen tiedonantoja 1/1962, 6. Eläketurvakeskus, Helsinki 1962.
- ¹² K.-J. Halsas ja Riitta Heinonen: Rakennusalan työeläkekassa vuosina 1962–1975. LEL työeläkekassan julkaisuja 2:1978, Helsinki 1978, 53.
- ¹³ Matti Hannikainen: Parempi vähän annettu kuin paljon luvattu. Kilpailu perhe-eläkkeistä vuonna 1966. Teoksessa: Matti Hannikainen ja Pia Lohikoski (toim.): Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus? Väki voimakas 21. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2008, 142–165.
- ¹⁴ Työeläke 4/1966, 5.
- ¹⁵ Seppo Pietiläinen: Kun yrittänyttä vakuutukseen laitettiin.
- ¹⁶ Eläketurvakeskuksen hallitus 30.3.1962.
- ¹⁷ Esim. hallitus 24.2.1971, 18.8.1971.
- ¹⁸ Hallitus 20.1.1971.
- ¹⁹ Toimintakertomus 1966 (Jylhän nekrologi); Hallitus 10.11., 8.12. ja 20.12.1971.
- ²⁰ Risto Jarva ja Jaakko Pakkasvirta: Herra Kenolan kesäpäivä. Filminor, Helsinki 1968; Työeläke 3/1968, 22.
- ²¹ Tarmo Rantanen: Työeläkkeen hakijoiden paikallinen neuvonta. Työeläke 1/1965, 17–18.
- ²² ETK:n toimintakertomus 1975, 5.
- ²³ Työeläke 3/1965, 36.
- ²⁴ Tarmo Rantanen: Rekisteriotepalvelusta hankittu alkukokemuksia. Työeläke 3/1966, 28.
- ²⁵ Työeläke 4/1966, 32.S
- ²⁶ ETK:n toimintakertomus 1975, 5.
- ²⁷ Pekka Kuusi: 60-luvun sosiaalipolitiikka. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 6. WSOY, Porvoo ja Helsinki 1961, 244.
- ²⁸ Kari Rissa: Työvahinkojen varalta. TVL 90 vuotta. Tapaturmavakuutuslaitosten liitto, Helsinki 2010, 17; Seppo Pietiläinen: Kun yrittänyttä vakuutukseen laitettiin. Yrittäjien eläkelain synty ja varttuminen. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 2005:1.
- ²⁹ Hallitus 23.2.1972.
- ³⁰ Toimintakertomukset 1968–1972.
- ³¹ Toimitusjohtajan päätös 19.2.1975 Eläketurvakeskuksen työjärjestys ja johtajien työnjako. Eläketurvakeskuksen arkisto.
- ³² Työeläke 3/1965, 4.
- ³³ Työeläkelehti 2/1966, s. 4; 4/66, 8; 1/67, 12; 2/67, 6; 3/68, 5.
- ³⁴ Margaretha Aarnio: Liukuvaan eläkeikään ja ammatteittain porrastettuun eläkeikään liittyviä ongelmia. Työeläkelehti 3/1968, 13.
- ³⁵ Aarnio 1968, 15.
- ³⁶ ETK:n hallitus 8.11.1972, 24.1.1973, 6.6.1973 ja 17.10.1973.
- ³⁷ ETK:n hallitus 7.5. ja 27.8.1975.
- ³⁸ ETK:n hallitus 26.10.1961. Paikalla on nykyisin Uudenmaankatu 16–22 -kiinteistö, joka valmistui vuonna 1968, <http://www.korttelit.fi/rakennus.php/id/850>, luettu 23.2.2010.
- ³⁹ Matti Uimosen haastattelu 1.2.2002.
- ⁴⁰ ETK:n hallitus 18.4.1962; Matti Uimosen haastattelu 1.2.2002; Anneli Kilpisen haastattelu 11.6.2002; Peter Küttnerin haastattelu 24.4.2002; 2 Eläketurvakeskuksen toimintakertomus 15.9.1961–31.12.1962, 6; Karl-Johan Halsas ja Riitta Heinonen: Rakennusalan työeläkekassa vuosina 1962–1975. LEL työeläkekassan julkaisuja 2:1978, Helsinki 1978, 41.
- ⁴¹ ETK:n hallitus 13.3.1962; Eläketurvakeskuksen toimintakertomus 15.9.1961–31.12.1962, 6.
- ⁴² Anneli Kilpisen haastattelu 11.6.2002.
- ⁴³ ETK:n hallitus 6.8.1975, liite 8.
- ⁴⁴ Hallitus 10.11.1971; Toimintakertomus 1972, 15.
- ⁴⁵ Rakennustoimikunta 19.6.1972. ETK:n rakennustoimikunnan pöytäkirjat 1/1972–7/1974. ETK:n arkisto.
- ⁴⁶ Rakennustoimikunnan työvaliokunta 29.11.1972. ETK:n rakennustoimikunnan työvaliokunnan pöytäkirjat 1/1972–4/1973. ETK:n arkisto.
- ⁴⁷ Rakennustoimikunta 21.12.1972.
- ⁴⁸ Rakennustoimikunta 21.12.1972, liitteet 1 ja 2.
- ⁴⁹ Hallitus 10.1.1973.
- ⁵⁰ Rakennustoimikunnan työvaliokunta 13.2.1973.
- ⁵¹ Mikael Sundman: Pasila: Helsingin Janus-kasvot. Teoksessa Harry Schulman ja Mikael Sundman (toim.): Pasila – Helsingin uusi keskus. Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki 1998, 13–23.

- ⁵² Helsingin kaupungin rakennustarkastajan ohje Itä-Pasilan rakentamista varten. Liitteenä rakennustoimikunnan pöytäkirjassa 11.10.1973.
- ⁵³ Hanna Kervinen: Puu-Pasila – kylä kaupungin laidalla. Teoksessa Harry Schulman ja Mikael Sundman (toim.): Pasila – Helsingin uusi keskus. Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki 1998, 75–82.
- ⁵⁴ PM 15.12.1972/Juhani Salminen, liitteenä rakennustoimikunnan työvaliokunnan pöytäkirjassa 20.12.1972.
- ⁵⁵ Hallitus 10.1.1973; Rakennustoimikunta 13.2.1973.
- ⁵⁶ Rakennustoimikunta 5.6.1973.
- ⁵⁷ Rakennustoimikunnan työvaliokunta 30.3.1973, Rakennustoimikunta 2.4.1973, 5.6.1973, 11.10.1973; hallitus 11.4.1973.
- ⁵⁸ Helsingin kaupungin kiinteistövirasto Eläketurvakeskukselle 24.9.1973. Liitteenä rakennustoimikunnan pöytäkirjassa 5.6.1973; Eläketurvakeskus kiinteistövirastolle 5.10.1973. Liitteenä rakennustoimikunnan pöytäkirjassa 11.10.1973; Rakennustoimikunta 22.5.1974.
- ⁵⁹ Toimintakertomus 1974, 13.
- ⁶⁰ Rakennustoimikunta 22.5.1974, 18.9.1974.
- ⁶¹ Rakennustoimikunta 7.11.1974.
- ⁶² ETK:n hallitus 8.10.1975.
- ⁶³ Muistio 25.1.1977/Matti Uimonen, Loppuselitys Eläketurvakeskuksen toimitalon rakentamisesta. ETK:n rakennustoimikunnan pöytäkirjat 1/1975–1/1977. Eläketurvakeskuksen arkisto.
- ⁶⁴ Toimintakertomus 1975, 18.
- ⁶⁵ Muistio 6.11.1975/ Antero Viitanen, liitteenä hallituksen pöytäkirjassa 24.11.1975; toimintakertomus 1976.
- ⁶⁶ Rakennustoimikunta 20.3.1974.
- ⁶⁷ ETK:n hallitus 27.8.1975.
- ⁶⁸ Rakennustoimikunta 7.1.1977.
- ⁶⁹ Markku Wessman, suullinen tiedonanto 1.6.2010.
- ⁷⁰ <http://www.freet.fi/osasto/historiaa/> (luettu 19.5.2010)
- ⁷¹ Laura Kolbe: Eliitti, traditio, murros. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta 1960 – 1990. Otava, Helsinki 1996, 360.
- ⁷² Vuosikertomus 1983, 15.
- ⁷³ Vuosikertomus 1986a, 26.
- ⁷⁴ Eläketurvakeskuksen lehdistötiedote 27.12.2010, <http://www.etk.fi/Page.aspx?Section=40904&Item=65034> (luettu 31.12.2010).
- ⁷⁵ Vuosikertomus 1982, 12.
- ⁷⁶ Vuosikertomus 1980, 10; vuosikertomus 1981, 3.
- ⁷⁷ Altti Aurelan ja Matti Uimosen suulliset tiedonannot 27.1.2011.
- ⁷⁸ Esim. vuosikertomus 1984, 21.
- ⁷⁹ Matti Uimosen muistio hallitukselle 24.10.1988.
- ⁸⁰ Vuosikertomus 1993, 2–3.
- ⁸¹ Nämä vuosikertomuksessa 1991.
- ⁸² Vuosikertomus 1994, 12–14.
- ⁸³ <http://www.helsinki.fi/keskusarkisto/virkamiehet/oikeustiede/oikeustdkjulkoikeus.htm>, luettu 22.12.2010.
- ⁸⁴ Tore Modeen till Socialministeriet 17.10.1963. Liite 2 ETK:n hallituksen pöytäkirjassa 8.1.1964.
- ⁸⁵ Pensionsskyddscentralen till Socialministeriet / H. Sundberg, Liite 3 ETK:n hallituksen pöytäkirjassa 8.1.1964; ETK:n hallitus 8.1.1964.
- ⁸⁶ Valtioneuvoston oikeuskansleri Sosiaali- ja terveysministeriölle 30.12.1992. (Dnro 37/20/92). Eläketurvakeskuksen arkisto.
- ⁸⁷ Muistio 15.2.1993: ETK:n hallituksen puheenjohtaja/ Matti Uimonen. Eläketurvakeskuksen arkisto.
- ⁸⁸ HE 45/2005
- ⁸⁹ PeVL 11/2009, 6.
- ⁹⁰ Tämän ja kahden seuraavan kappaleen lähde: Riitta Korpiluoman muistio Työeläkeasioiden hoito hallinnollisen lainsäädännön ohjauksessa. Tekijän hallussa.
- ⁹¹ PeVL 30/2005, 3; StVM 5/2006, 5–6.
- ⁹² Valtiopäivät 2006, pöytäkirjat 7.3.2006, 8.3.2006, 10.3.2006, 14.3.2006 ja 15.3.2006.
- ⁹³ Pentti Arajärvi: Eläketurvakeskuksen asema. Selvitys 15.8.2006.
- ⁹⁴ HE 53/2007, 12.
- ⁹⁵ Pöytäkirjat 8.11.2007 ja 13.11.2007.
- ⁹⁶ PeVL 7/2007, 2.
- ⁹⁷ StVM 13/2007, 3. Kyseessä on
- ⁹⁸ Asettamispäätös STM109:00/2008, liitteenä Eläketurvakeskusta koskevan sääntelyn uudistamistarpeiden selvittäminen. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:32.
- ⁹⁹ PeVL 30/2005, 3.
- ¹⁰⁰ Perustuslaki (11.6.1999/731) 124 §
- ¹⁰¹ HE 1/1998.
- ¹⁰² Eläketurvakeskusta koskevan sääntelyn uudistamistarpeiden selvittäminen. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:32.
- ¹⁰³ Kai Kalima: Asiantuntijalausunto Eläketurvakeskuksen valtiosääntöoikeudellisesta asemasta 19.10.2009; Eläketurvakeskuksen lausunto 16.11.2009.
- ¹⁰⁴ Esim. Suomen Yrittäjien lausunto 13.11.2009 vrt. Palkansaajakeskusjärjestöjen yhteinen lausunto 13.11.2009 ja EK:n lausunto 4.11.2009.
- ¹⁰⁵ ESY:n lausunto 13.11.2009; myös Kirkon keskusrahasto 12.11.2009, joka piti tarpeellisuutta tässä yhteydessä IT-kustannusten kasvusta; vrt. Merimieseläkekassan lausunto 13.11.2009.

Eläketurvan tekijät

Ensimmäiset työntekijät tulivat Kansaneläkelaitoksesta

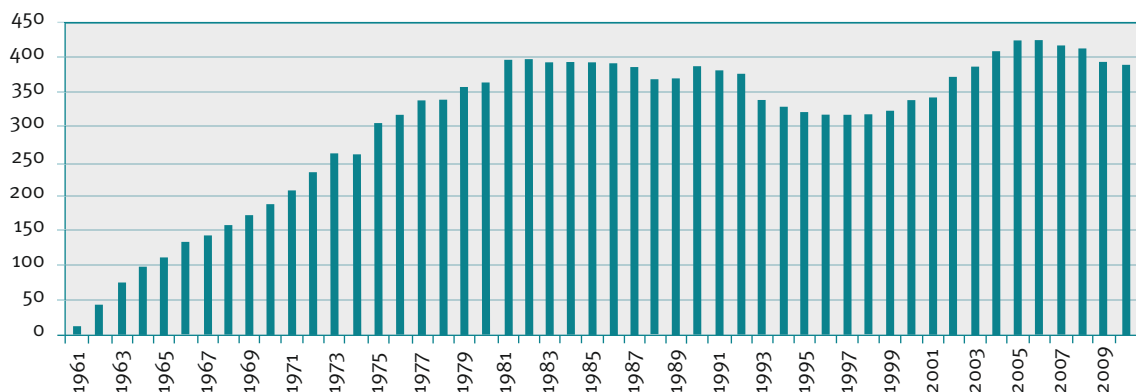
Eläketurvakeskuksen ensimmäiset työntekijät olivat Tauno Jylhä, Heimer Sundberg ja Tarmo Rantanen. Toimitusjohtajaksi nimetty filosofian maisteri Tauno Jylhä oli toiminut pitkään Kansaneläkelaitoksen vakuutusmatemaattisen osaston päällikkönä. Myös varatuomari Heimer Sundberg siirtyi Kansaneläkelaitoksesta, hänet nimitettiin Eläketurvakeskuksen lainopilliseksi johtajaksi.

Sosionomi Tarmo Rantanen tuli toimitusjohtaja Jylhän pyynnöstä Eläketurvakeskukseen omien sanojensa mukaan ”jonkinlaiseksi yleismieheksi”. Nimikkeenä oli aluksi konttoripäällikkö, ja tehtäviin kuuluivat yleinen hallinto, kirjanpito sekä henkilökunta-asiat. Uudessa organisaatiossa henkilökunnan palkkaaminen olikin keskeinen työtehtävä. Avoimista paikoista ilmoitettiin lehdissä ja hakupapereiden perusteella valittiin tavallisesti viitisen hakijaa. Lopullinen valinta suoritettiin haastattelujen perusteella. Tarmo Rantanen suhtautui epäilevästi henkilöiden soveltuvuustesteihin ja kat-

soi, että haastatteluvaiheessa oli erityistä huomiota kiinnitettävä työnhakijan käytökseen. Kysymykseen tulevan oli oltava siisti ja asiallinen. Vahtimestari Unto Salosen aloittaessa Eläketurvakeskuksessa toimitusjohtaja Jylhä oli tämän tavattuaan kuitenkin todennut Rantaselle: ”Kyläpä on kohtelias ja ulkonäöltään korrekti. Ei kai vaan ole sitä vaaraa, että häntä luullaan johtajaksi?”²

Rantanen palkkasi mielellään nuoria. Nuorille ominaisesta joustavuudesta oli hänen mielestään se etu, että heitä voitiin tarvittaessa siirtää tehtävästä toiseen sen mukaan kuin työt vaativat. Nuoret naiset olivat kuitenkin eri asia. Työhönoton yhteydessä täytettiin 1960-luvulla lomake, jossa kysyttiin suoraan, onko hakija rasakaana. Työpaikan saannin esteenä saattoi olla myös tuore avioliitto. Äitiysloma oli tuolloin vain kolme kuukautta, ja monet äidit jäivätkin pois töistä hoitaakseen itse lapsiaan pitempään. Ensimmäinen isyysloma ETK:ssa nähtiin kuitenkin jo verraten varhain, vuonna 1979. ”Synnytyksestä toipuvalla äidille on annettava mahdollisuus levätä mahdollisimman paljon, elikkä isän on siinä vaan käärittävä hihansa ylös ja

ETK:n henkilömäärän kehitys 1961–2010

ryhdyttävä hommiin”, perusteli lainopillisen osaston valvontatoimiston päällikkönä tuolloin toiminut Markku Sirviö ratkaisuaan henkilöstölehdessä.³

Henkilöstön määrä kasvoi koko 1960-luvun. Vuosikymmenen taittuessa Eläketurvakeskuksen palveluksessa oli 169 henkilöä, joista vuonna 2008 oli jäljellä vielä 14. Henkilöstön koulutuskirjo on ollut alusta alkaen aika laaja: Eläketurvakeskuksessa on aina tarvittu yhteiskuntatieteiden, matematiikan, tilastotieteen ja juridiikan asiantuntijoita. Korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus koko henkilökunnasta nousi kuitenkin 1990-luvun alussa kymmenisen prosenttiyksikkö.

Eläketurvakeskuksen henkilömäärä jatkoi kasvuaan 1970- ja 1980-luvuilla, jotka olivat myös eläketurvan kehittämisessä kiihkeää aikaa. Moni Tampereen yliopistosta vakuutusopin alalta sosionomiksi valmistunut sai tuolloin ensimmäisen työpaikkansa Eläketurvakeskuksesta. Henkilömäärä kasvoi 1970-luvulla 169:stä 354 henkilöön ja 1980-luvun päättyessä henkilöstön määrä oli 373.

Eryteisesti tietotekniikan asiantuntijoiden määrä kasvoi. Organisaation ikääntyessä myös henkilöstön keski-ikä nousi.

Talouden kriisi 1990-luvun alussa merkitsi myös eläketurvaan suuria rakenteellisia muutoksia. Samalla käynnistettiin keskusrekisterien uudistaminen, varautuminen tietojärjestelmissä vuosituhaten vaihtumiseen sekä markan vaihtumiseen euroksi. Tämä kaikki vaati tekijänsä. Lama-aikana noudatettiin kuitenkin tiukkaa linjaa henkilöstömäärässä. Vapautuvia toimia ei juurikaan täytetty eikä määräaikaisia työsuhteita jatkettu. Henkilöstön määrä vähenikin siten, että 1990-luvun päättyessä palveluksessa oli 331 työntekijää.

Vuosien 2005 ja 2007 suurten työeläkeuudistusten valmistelu alkoi 1990-luvun loppuvuosina, ja henkilöstön määrä kasvoi vuosituhaten alussa ennätyslukemiin. Vuoden 2005 lopussa Eläketurvakeskuksessa oli töissä 426 henkilöä. Suurten eläkeuudistusten toimeenpanon valmistuttua henkilöstön määrää käännettiin laskuun, ja vuoden 2009 lopussa Eläketurvakeskuksen palveluksessa oli 394 henkilöä.

Eläkkeelle siirtyminen kiihtyi 2000-luvulla. Ennätysvuonna 2009 eläkkeelle siirtyviä oli 18. Eläketurvakeskuksen henkilöstö onkin uudistunut melkoisesti, sillä vuosien 2000–2009 aikana eläkkeelle on siirtynyt yhteensä 82 henkilöä.

Eläketurvakeskus työyhteisönä

Kun väkeä oli vähän ja kaikki tunsivat toisensa, työpaikan henki oli melkein kuin perheyriyksessä. Työntekijät toki teitittelivät esimiehiään ja toisiaankin. Tittelit olivat tärkeitä, ja kaikki olivat vähintään neitejä, rouvia tai herroja. Sinunkaupat tehtiin vain läheisempien työtoverien kesken. Pukeutumista säädeltiin vielä 1960-luvulla ankarasti. Naiset eivät saaneet käyttää pitkiä housuja ilman esimiehen lupaa, hameiden tuli yltää polviin ja olkapäiden piti olla peitossa. Miesten asu oli tumma puku, kauluspaita ja solmio tai rusetti. Pukeutumisen lisäksi myös käytöksen odotettiin 1960-luvulla olevan hillittyä. Kun kortiston tyttöt olivat nauraneet jollekin sattumukselle ääneen, esimies oli käskenyt lopettamaan heti sanoen: ”Ei tämä mikään ilotalo ole, vaikka yleisellä osastolla ollaankin”.

Niin käytös kuin ulkonäkö vapautuivat 1970-luvulla. Vuosikymmenen alussa Eläketurvakeskuksen henkilökuntayhdistys suositteli ilmoitustaululla sinuttelua, eikä se herättänyt nuorekkaassa työyhteisössä järkytystä. Vuonna 1974 uusi toimitusjohtaja Matti Uimonen kysyi Lisäedussa: ”hyvä ETK:lainen, sopiiko, että Sinä ja minä sinuttemme toisiamme”⁴. Vuonna 1980 tehty haastattelukierros osoitti kuitenkin, että osa vanhemmista haastatelluista vielä vähän vierasti etenkin itseään

vanhempien ihmisten sinuttelua, mutta suurin osa piti uutta tapaa hyvänä.⁵

Kalevankadun toimitiloissa ei ollut omaa ruokalaa, mutta iltapäiväkahvit tarjottiin kahvihuoneessa, jossa kahvivuorot alkoivat tietyllä kellonlyömällä ja päättyivät kellonsoittoon. Istumajärjestys oli tiukka, vaikka johtajat ja osastopäälliköt istuivat omassa kahvihuoneessaan. Pasilan toimitalossa sen sijaan kahvi tuotiin henkilöstöravintolasta suurissa kannuissa osastojen taukutiloihin. 1990-luvun alussa maksulliset juoma-automaatit korvasivat kantokahvin. Iltapäiväkahvin sai edelleen työnantajan kustannuksella, mutta muuna aikana oli automaattikahvista maksettava markka. Kahvin maksullisuutta perusteltiin myös ylenmääräisen kahvinjuonnin terveyshaitoilla. Automaattikahvi muutettiin ilmaiseksi vuonna 2002, eikä terveysvaikutuksiakaan enää pelätty.

Toimistotyön välineet kehittyvät toimistojärjestelmiksi

ETK:n alkutaipaleella tärkeimmät toimistotyökalut olivat kirjoituskone, kynä ja paperia sekä puhelin. Tekstit laadittiin aluksi kirjoittamalla ne käsin ruutupaperille, josta konekirjoittamo kirjoitti ne puhtaaksi. Lyijykynä oli siten tärkeä työväline ja niitä käytettiin säästeliäästi erityisen jatkeen kanssa aivan loppuun. Ne, kuten muutkin konttoritarvikkeet, olivat toimistopäällikkö Lauri Mäkeläisen takana. Uutta lyijykynää oli anottava entinen nysä todisteena siitä, että se todellakin oli loppuun käytetty. Säästeliäisyys ulottui myös muihin toimistokuluihin. Kirjekuoret käännettiin ja käytettiin talon sisällä toiseen kertaan, samoin lähetelaput. Kopiointia vältettiin

viimeiseen asti, koska se tapahtui samalla tekniikalla kuin valokuvien kehittäminen.

Oikoluettut konekirjoitetut tekstit vietiin toimistopäällikön hyväksyttäväksi. Joskus kirjeitä jouduttiin muokkaamaan useamman kerran. Joka muutoksen jälkeen konekirjoittaja kirjoitti kirjeen alusta loppuun uudelleen. Vasta 1980-luvulla saatiin sellaisia kirjoituskoneita, joissa oli korjausnauhat. Muutosta vastustettiin ensin kiivaasti, mutta käyttöönoton jälkeen eräs uuden koneen haltija huudahti: ”Tämä on niin edistynyt laite, ettei mitään tämän hienompaa voi koskaan enää tulla.”

Tietojen rekisteröimiseksi tietokoneella valmistettiin hakemistokortteja. 1970-luvun puolessa välissä pelkästään henkilöstö- ja eläketapahtumarekisterissä oli yhteensä noin viisi miljoonaa korttia. Ensimmäinen reaaliaikainen rekisteröintijärjestelmä saatiin käyttöön vuonna 1975, jolloin järjestelmään liitettiin näyttöpäätteet. Lokakuussa 1977 näyttöpäätteitä oli käytössä yhdeksän, joista kuusi oli vakuutusteknisellä ja kolme lainopillisella osastolla. Toimistotyökalujen teknistyminen alkoi varsinaisesti 1980-luvulla ja kiihtyi 1990-luvulla. Työterveyshoitaja antoi jo vuonna 1981 ohjeita näyttöpäätetyöskentelyyn. Siihen kohdistui tuolloin vielä melkoisesti ennakkoluuloja ja pelkoja. Työterveyshoitaja Juanita Saarelainen vakuutti, että näyttöpäätte ei aiheuta säteilyvaaraa eikä pilaa silmiä. Hän antoi neuvoja muun muassa työasennosta, työliikkeistä, kuvaruudun kirkkaudesta, istuma-asennosta ja valaistuksesta.⁶

Automaatiota seurannut työnantajan ja henkilöstön yhteistoimintaryhmä käynnisti kokeilumielessä parissa työpisteessä seurantakeskustelut. Tarkoituksena oli selvittää henkistä kuormittumista ja miten automaatio siihen vaikuttaa sekä mi-

ten automaation epäkohtia lievitetään. Keskustelut käynnistettiin vuonna 1985 kirjeenvaihdon kanssa. Aluksi kirjeenvaihtajat täyttivät lomakkeen, jossa he arvioivat omaa työtään. Keskustelut käytiin esimiesten johdolla ja niiden teemoina olivat laitteiston käyttöön ja toimintaan liittyvät tekijät, työn sisältöön liittyvät tekijät ja työorganisaatioon liittyvät tekijät. Ongelmien keskeisenä syynä ei välttämättä ollut automaatio. Keskustelussa tuli esille muun muassa laitteiden katkostilanteet, ergonomisia ongelmia, eri ohjelmistojen käytössä on runsaasti koodeja, koneen kanssa työskentely vaatii tarkkaavaisuutta, perehdytys ja koulutus on tärkeää, automaatio on hoitanut rutiinit nopeimmiksi ja työt pystytään hoitamaan tehokkaammin tekstipäätteiden tulon jälkeen. Automaatiota pidettiin kokemusten jälkeen pääosin myönteisenä.

Konekirjoittamossa otettiin uudet älykkäät IBM 8100 -toimistojärjestelmään kuuluvat laitteet käyttöön ensimmäisenä Suomessa vuonna 1981, ja konekirjoittajat muuttuivat tekstinkäsittelijöiksi. Hankittuun laitteistoon kuului pääte ja kirjoitin. Talletuslevylle mahtui 500 A4-kokoista sivua. Matemaattisia kaavoja ja palstoitettuja tekstejä koneella ei kyennyt tekemään.

Järjestelmä laajeni konekirjoittamosta osastoille, joilla osa tekstinkäsittelylaitteista oli yhteiskäytössä ja osa henkilökohtaisessa käytössä. Suuret äänieristetyt tulostinlaitteet olivat jaosto- ja kerroskohtaisia. Lisäksi käytettiin niin sanottuja tyhmiä päätteitä, joilla sekä haettiin että tallennettiin tietoja rekisteriin. Eläkeotteet (”porkkanat”) ja työsuhdeotteet (”vihreät”) tilattiin päätteillä ja saatiin paperitulosteena työpöydälle seuraavana aamuna. Kussakin kerroksessa oli vahtimestari, joka kantoi

postin jokaisen työpöydälle ja samalla vei lähtevän postin mennessään.

Muutamille harvoille annettiin IBM:n mikrotietokone omaan työpisteeseen. Tekstiä laadittiin antamalla koneelle erilaisia merkkiihdistelmäkäskeyjä. DCF-nimisen rivieditorin tekstinkäsittelyominaisuudet olivat vielä kankeita, mutta huomattavasti kirjoituskonetta kehittyneempiä. Tekstiä pystyi itse muotoilemaan. Päätteiden määrä lisääntyi nopeasti. Vuonna 1983 päätteitä oli 50 ja vuonna 1986 jo yli 200.

Tietotekniikan läpimurron pelättiin vievän työpaikkoja. Aiheesta keskusteltiin vilkkaasti YT-seminaarissa syksyllä 1986. Toimistojärjestelmien kehittämistyöryhmä oli asetettu, mutta sen ehdotuksia ei vielä ollut julkaistu. Toimitusjohtaja Uimonen painotti seminaarissa Eläketurvakeskuksen työn laatua: ”Meidän tehtävämme on hoitaa työmme niin, ettei sitä missään muualla pystyttäisi tehokkaammin hoitamaan. Sillä me rakennamme työsuhdeturvaamme ja siihen meidän työsuhdeturvamme tulee perustua.” Uimonen arveli myös, että henkilöstön määrä tulee pienemään 400:sta, mutta että tämä hoituisi ilman irtisanomisia.

Piirtoheitinkalvojen käyttö yleistyi esityksissä, ja ne piirrettiin käsin. Tehtävä annettiin sille, jolla oli vakain käsi ja kauden käsiala. Kalvoja oli pakko uusia koko ajan, koska vuosittain muuttuivat vähintään erilaiset rajamäärät ja indeksit. Työeläkelakien muutoksia tehtiin myös useita vuodessa, joten kalvot vanhenivat nopeasti myös sisällöltään. 1990-luvun alussa kalvoja alettiin tehdä erillisellä freelancer-ohjelmalla.

1990-luvulla toimistotyövälineitten kehitys kiihtyi. Taloon tuli telefax. Henki-

löstölehti Lisäedussa uutta välinettä hehkutettiin näin: ”Telefax siirtää vähitellen historiaan kirjepostin kantajat ja pikälähetit ainakin yritysten ja yhteisöjen välisestä liikenteestä. Tämä tavallisen kirjeen ja sähköpostin välimuoto on nimittäin ylivoimaisesti nopein ja halvin viestinnän muoto. Telefax kiidättää yhden liuskan kirjeen muutamassa sekunnissa vastaanottajalle vaivaisen 46 pennin sykäysmaksun hinnalla. Telefax tavoittaa vastaanottajan silmänräpäyksessä vaikka toiselta puolelta maapalloa. Siinä ajassa ei ehdi edes postimerkkiä nuolla.”⁷

Vuonna 1988 otettiin viestinvälityksessä käyttöön Memo-ohjelma, jonka käyttöä laajennettiin vuoden 1989 tammikuuhun mennessä 289 käyttäjään. Viestintäjärjestelmän piiriin kuuluivat Eläketurvakeskuksen lisäksi Eläke-Sampo, Ilmarinen, LEL-työeläkekassa, Merimieseläkekassa ja Mela. Vuoden 1991 alusta Memo-ohjelmisto liitettiin yleiseen memonet-verkkoon, jolloin yhteydet laajenivat ratkaisevalla tavalla. Elektronisen postin ja memon sijaan alettiin puhua sähköpostista.

Vuonna 1994 otettiin käyttöön uusi toimistojärjestelmä Toimistotiimi aluksi neljällä osastolla. Uusi järjestelmä perustui graafiseen Windows-käyttöliittymään ja piti sisällään sähköpostin, kalenterin ja mahdollisuuden liittää asiakirjoja sähköposteihin. Tämän jälkeen yhä suurempi osa työskentelystä on siirtynyt tavalla tai toisella sähköisten välineiden varaan.

Yhteistoimintaa ja työehtoja

Vuonna 1970 Eläketurvakeskuksen henkilöstön määrä oli kasvanut jo niin suureksi, että heräsi ajatus oman henkilökuntayh-

distyksen perustamisesta. Saman vuoden syksyllä perustettiin toimikunta asiaa edistämään. Siihen asti noudatettavana ollut vakuutusalan sopimus ei enää täyttänyt henkilöstön odotuksia, ja tavoitteeksi asetettiin oma talokohtainen työehtosopimus.

Yhdistyksen perustamiskokous pidettiin 24.2.1971. Kokoukseen oli saapunut Eläketurvakeskuksen noin kahdesta sadasta työntekijästä 63, jotka tuolloin myös liittyivät yhdistyksen jäseniksi. Jäsenmäärä kasvoi kuukauden kuluessa 143:een, ja järjestäytymisprosentti oli 70. Yhdistyksen perustamisen jälkeen käytiin keskustelua siitä, mihin työntekijäliittoon henkilökuntayhdistyksen tulisi liittyä. Ehdolla olivat Toimihenkilö- ja virkamiesjärjestöjen keskusliittoon (TVK) kuulunut Vakuutusväen liitto ja Suomen ammattiliittojen keskusjärjestöön (SAK) kuulunut Valtion viranhaltijain ja työntekijäin liitto (VVTL). Yksimielisyyttä ei kuitenkaan saavutettu, vaan kaksikymmentä henkilöä erosi yhdistyksestä, kun se päätti liittyä VVTL:n jäseneksi. Sitten liitto muuttui Julkisten ja hyvinvointialojen liitoksi (JHL). Eläketurvakeskus kuuluu työnantajana Erityispalvelujen työnantajaliitto ry:een (nytemmin Palta ry).

Muutto Pasilaan vuonna 1976 merkitsi myös henkilökuntayhdistykselle tehokkaampaa aikakautta, kun koko henkilöstö oli helpommin tavoitettavissa samanton alla. Yhdistyksen jäsenmäärä oli korkeimmillaan vuonna 1983, jolloin siihen kuului 286 jäsentä. Sen jälkeen jäsenmäärä lähti laskuun. Vuonna 1990 yhdistykseen kuului 205 jäsentä ja vuonna 2010 143 jäsentä. Yhdistys julkaisi omaa tiedotuslehteä vuosina 1979–1986.

Ensimmäisessä toimintasuunnitelmassaan vuonna 1971 yhdistys asetti tavoit-

teeksi pidentää ETK:laisten vuosilomaa ja palkallista sairauslomaa ja lyhentää kesätyöaikaa. Palkkaukseen olisi haluttu lisäksi ikälisäjärjestelmä. Välittöminä parannusesityksinä yhdistys esitti työnantajalle, että asunto- ja asuntolainamahdollisuuksiin liittyviä henkilöstöetuja parannettaisiin, henkilöstölle tarjottaisiin aamukahvietu ja Eläketurvakeskukseen perustettaisiin henkilöstölehti. (Henkilöstölehti Lisäedusta kirjoittaa tässä kirjassa Seppo Pietiläinen.)

Yhdistys piti henkilöstön koulutusta tärkeänä ja esitti yhteisen koulutussuunnitelman laatimista Eläketurvakeskukselle. Taloon palkattiinkin koulutuspäällikkö, ja pian perustettiin koulutustoimikunta, johon valittiin kaksi työnantajan ja kaksi henkilökuntayhdistyksen valitsemaa jäsentä. Eläketurvakeskukseen perustettiin myös yhteinen työryhmä käsittelemään henkilöstöpolitiikkaa ja sen rinnalle erityinen urasuunnitteluryhmä.

Jo vuonna 1972 ETK:ssa sovittiin lo-maltapaluurahasta ja liukuva työaika otettiin käyttöön, mutta oman työehtosopimuksen puuttuessa henkilöstöön sovellettiin Vakuutusväen liiton sopimusta. Ensimmäinen oma työehtosopimus allekirjoitettiin syyskuussa 1973. Neuvottelut käytiin yleensä hyvässä hengessä. Kuitenkin 1980-luvun alussa oli lakkokin lähellä. Kysymyksessä oli kannatuslakko, joka liittyi laajempaan sopimustilanteeseen. Eläketurvakeskuksen auditoriossa pidettiin tiedotustilaisuudet henkilöstölle vielä edellisenä päivänä, ja lakon oli tarkoitus alkaa seuraavana aamuna. Se kuitenkin peruuntui, kun vakuutusalan työnantajapuoli ja vakuutusväki sopivat riitansa.

Keskeisiä asioita 1980-luvun alussa olivat maisemakonttorien jatkuvat muu-

toastyöt ja ongelmat valaistuksessa ja ilmastoinnissa. Nopea toimistoautomaation ja näyttöpäätteiden lisääntyminen keskustelutti. Automaation lisääntyessä voimakkaasti perustettiin vuonna 1980 automaatioryhmä, jossa oli kolme henkilökuntayhdistyksen ja kolme työnantajan valitsemaa jäsentä. Vuosikymmen lopussa kiinnostuttiin myös psyykkisestä työsuojelusta. Professori Jouko Lönnqvist Kansaneläkelaitoksesta kävi Eläketurvakeskuksessa puhumassa aiheesta ”Jaksaminen kehittyvässä työyhteisössä” ja sai peräti 228 kuulijaa.

Koko 1980-luvun Eläketurvakeskuksen työehtosopimukset noudattelivat vaakuutusosalalla hyväksytyjä palkankorotuksia. Vuonna 1987 perustettiin työryhmä selvittämään työehtosopimuksen piiriin kuuluvien työntekijöiden palkkausjärjestelmän epäkohdat ja tekemään esitys uudeksi palkkausjärjestelmäksi.

Palkkausjärjestelmä päätettiin rakentaa luokittelemalla toimenkuvat muutaman perustekijän avulla. Näitä olivat tehtävän vaatima koulutus ja aika, joka yleensä kuluu tehtävän oppimiseen, tehtävän edellyttämä tietotaito, toiminnan vapaus ja vuorovaikutus. Lisäksi otettiin huomioon mahdollinen perehdyttämisvastuu, koulutusvastuu, työnjohtovastuu, myynti ja rasittavuus. Uudistettu palkkausjärjestelmä otettiin käyttöön marraskuun alusta 1993. Kymmenen vuotta myöhemmin järjestelmää uudistettiin erotelemalla tehtävän vaativuuteen perustuva palkanosa ja henkilökohtaisen työsuorituksen mukaan määräytyvä palkanosa.

Vuoden 1979 alusta tuli voimaan laki yhteistoiminnasta yrityksissä. Henkilökuntayhdistyksessä muodostettiin ryhmä, jonka tehtäväksi annettiin YT-lain valvonta

työntekijäpuolella. Eläketurvakeskuksessa tehtiin yhdessä työnantajan ja henkilökuntayhdistyksen edustajien kanssa lain sovel-lusohjeet. Lain voimaantulo ei merkinnyt suurta muutosta Eläketurvakeskuksessa, koska yhteistoimintaa oli harjoitettu jo ilman lain velvoitettakin. Työnantaja ja henkilökuntayhdistys neuvottelivat ruokailua, laitehankintoja, työjärjestelyjä, henkilös-töbudjettia ja virkistysmäärärahaa koske-vissa asioissa. Vuonna 1986 keskusjärjes-töt tekivät yhteistoimintasopimuksen ja liitot allekirjoittivat Eläketurvakeskuksen oman talokohtaisen YT-sopimuksen vuon-na 1987.

Vuoden 1991 alusta voimaan tullut laki henkilöstön edustuksesta yritysten hallinnossa ei koskenut Eläketurvakes-kusta. Siksi Eläketurvakeskuksessa so-vittiin erikseen henkilöstön edustajien osallistumisesta johtoryhmän ja tuolloin perustetun uuden elimen yritysjohton kokouksiin. Sopimus uusittiin vuonna 1995. Sopimuksen mukaan henkilöstöyhdistys valitsee yhden edustajansa johtoryhmän ja kolme edustajaansa yritysjohton kokouksiin.

Työaika muuttuu joustavaksi

Eläketurvakeskuksen virallinen aukiolo-aika oli aluksi 8.00–16.15 ja työaika oli kiinteä. Työviikko oli 1960-luvun alku-puolella kuusipäiväinen. Viisipäiväiseen viikkoon siirryttiin vaihteittain 1960-lu-vun loppuun mennessä. Työpäivä oli kiin-teän mittainen ja sitä seurattiin leimat-tavien kellokorttien avulla tarkasti. Jos myöhästy minuitinkin, korttiin tuli lei-ma punaisella. Esimiehet tarkastivat kor-tit ja jotkut huomauttivat jopa julkisesti

punaisista leimauksista myöhästelijöille. Työaika muutettiin 1970-luvulla nykyiseksi 8.00–16.00. Liukuva työaika otettiin käyttöön kokeilun jälkeen 1.4.1972. Aluksi liukuma oli tasoitettava tietyn määrääjän kuluessa. Liukuma-ajat olivat aluksi varovaisesti 7.00–9.00 ja 15.00–17.30. Plus- ja miinussaldoa sai olla enintään 10 tuntia.

Kun kokemukset liukuvasta työajasta olivat myönteisiä, joustoa uskallettiin lisätä. Vuonna 1992 laajennettiin työaikaliukumia illasta yhdellä tunnilla ja korotettiin plussaldon enimmäisrajaa. Aamuliukuma oli edelleen 7.00–9.00, mutta uusi iltaliukuma oli 15.00–18.30. Työpäivän pituus sai olla enintään 9,5 tuntia. Plussaldoa sai olla 20 ja miinusta 10 tuntia. Saldovapaata sai esimiehen luvalla kokonaisen päivän. Aloite liukuma-aikojen laajentamiseen tuli henkilökuntayhdistykseltä. Liukuvaa työaikaa sovellettiin edelleen kokeiluna.

Vuoden 1997 loppupuolella henkilökuntayhdistys teki kyselyn liukuvasta työajasta. Sen pohjalta asetettiin työryhmä, joka sai ehdotuksensa valmiiksi 30.4.1998. Työryhmä ehdotti liukumarajojen väljentämistä aamusta ja illasta ja ruokailutauolla sekä plus- ja miinussaldojen enimmäismäärien korottamista. Työryhmän ehdotus toteutui vuoden 1999 alusta.

Nykyisin henkilöstö on varsin tyytyväistä joustavaan työaikaan, kun plussaldoa saa olla 40 tuntia ja miinussaldoa 15. Saldovapaita voi pitää ainoastaan plussaldosta. Aamuliukuma on 6.30–9.00, ruokatunnin voi pitää 10.30–13.00 ja iltapäivän liukuma on klo 15.00–19.00. Vuonna 2009 saldovapaapäiviä piti 86 prosenttia työntekijöistä, keskimäärin 7.6 päivää. Saldovapaapäiviä kertyi yhteensä 2 583.

Johtamisessa seurannasta valmentamiseen

Alkuvuosina johtaminen Eläketurvakeskuksessa oli autoritääristä, kuten muillakin työpaikoilla Suomessa 1960-luvulla. Muutos tapahtui 1970-luvulla, jolloin herättiin vaatimaan työntekijöille vaikutusmahdollisuuksia yritysdemokratian nimissä. Myös toimistoautomaation kehittyminen toi esille puutteita johtamisessa. Työntekijöiden tiedontarpeeseen vastaamiseen ja muutoksen hallintaan opittiin kantapään kautta. Yhteistyöryhmien avulla pyrittiin helpottamaan muutosten läpivientä Eläketurvakeskuksessa.

Vuonna 1983 käynnistettiin suunnittelu-, seuranta- ja ohjausjärjestelmä (SSO). Tavoitteena oli parantaa ja yhdenmukaistaa työn suunnitelmallisuutta ja tavoitteellisuutta sekä sovittaa eri toimintojen suunnittelua aikaisempaa paremmin yhteen siten, että voidaan välttää ruuhkahuippuja. SSO oli siis johdon ja esimiesten työväline toimintojen johtamisessa.

Hallinnollinen johtaja Antero Viitanen vertasi uutta järjestelmää omakotitalon rakentamiseen: ”Kun ihminen rupeaa rakentamaan omakotitaloa, niin hän luonnollisesti suunnittelee sen rakennustoiminnan etukäteen ennen kuin ryhtyy toimintaan. Suunnitelmia seurataan rakennusvaiheessa. Seurannan antamien tulosten perusteella voimme sitten ohjata tahtomme mukaan rakennustoimintaa. Se on sitä jokamiehen SSO:ta.”⁸

Siellä missä oli mitattavia kappalemääriä, voitiin seurata sekä toiminnan laajuutta että kustannuksia. Osastopäällikkö Marja Majander tiivistä uuden järjestelmän tarkoituksen: ”Tavoitteenamme pitää olla, että me hoidamme velvoitteem-

me mahdollisimman taloudellisesti. SSO:n avulla pyrimme yksinomaan tehostamaan toimintaamme.” Myös Viitanen korosti toiminnan tehokkuuden tärkeyttä todeten, ettei Eläketurvakeskuksen toimintaan käytettävä raha ole sen omia markkoja.

Vasta 1980-luvun lopulla huomiota kiinnitettiin erityisesti työntekijöiden johtamiseen. Siitä alkaen Eläketurvakeskuksen johtajille, osastopäälliköille ja esimiehille järjestettiin lähes vuosittain seminaareissa johtamiskoulutusta tai valmennusta. Tilannejohtamista koulutti vuonna 1987 Rauno Janhunen. Hän korosti sitä, ettei esimies ole sellainen kuin luulee olevansa, vaan sellainen, jona alaiset hänet näkevät. Tilannejohtaminen edellyttää esimiehen herkkyyttä arvioida, mitä johtamistyyliä missäkin tilanteessa tulisi käyttää. Kurssia pidettiin hyvin käytännönläheisenä.

Toimitusjohtaja Uimonen toivoi vuoden 1987 YT-tilaisuudessa turhan hierarkisuuden karisevan vähitellen ja ilmapiirin muuttuvan avoimemmaksi. Hän totesi esimiehiä koulutetun tilannejohtamiseen, joka ottaa huomioon myös alaisten valmiudet juuri tietyn tehtävän hoitamiseen tietyllä hetkellä. Uimonen uskoi lukkiutuneistakin tilanteista selvittävän puhumalla.

Tilannejohtamisesta siirryttiin vuosikymmenen vaihteessa tavoitejohtamiseen. Silloin otettiin käyttöön ilmapiiritutkimukset ja esimiehen ja alaisen kehityskeskustelut. Tavoitejohtamisen periaatteiden mukaan keskeistä oli määritellä organisaation toiminta-ajatus ja liikeidea, ja sovittaa yhteen työntekijöiden odotukset ja kyvyt sekä organisaation tavoitteet.

Esimiehiä valmisteltiin esimies-alaiskeskustelujen käynnistymiseen ”Ihminen, työpaikan tärkein voimavara”-koulutusprojektilla. Sen tavoitteena oli uudenlainen

osallistuva suhtautuminen töiden suunnitteluun, toteuttamiseen ja seurantaan. Tähän kuuluivat kaikkien työntekijöiden kanssa käytävät esimies-alaiskeskustelut, joissa etsittiin yhdessä keinoja sovittavien tavoitteiden saavuttamiseksi. Keskustelut antoivat työntekijöille paremmat mahdollisuudet vaikuttaa oman työn suunnitteluun ja sen sisältöön. Tämän arveltiin parantavan työmotivaatiota ja sitoutumista työhön. Tavoitteena oli myös saada ympäristön nopeat muutokset ja niiden vaikutukset entistä paremmin mukaan suunnitteluun. Pyrittiin asioitten parempaan priorisointiin, jotta tehtäisiin oikeita töitä ja valittaisiin oikeita kehittämiskohteita.

Vuonna 1995 vahvistettiin Eläketurvakeskukselle henkilöstöstrategia. Sen tavoitteena oli osoittaa keinot, jotka auttavat johtoa, esimiehiä ja henkilöstöä työskentelemään asiakaslähtöisesti ja tehokkaasti asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Sen lähtökohtana oli Eläketurvakeskuksen tulevaisuuden visio, toimintastrategiat ja liikeidea. Tavoitteeksi asetettiin joustava, tehokas ja laadukas toiminta, tavoitteellinen ja haasteellinen, kehittymismahdollisuuksia tarjoava työnteko, oikeudenmukaiseksi koettu palkkaus, joka palkitsee tuloksellisuudesta, sekä muutoksiin tottuminen ja niiden näkeminen mahdollisuuksina.

Osastojen toimintaa kehitettiin voimakkaasti 1990-luvulla. Usealla osastolla oli oma kehittämishankkeensa (”Orvokki”, ”Neuvokki”, ”Tuutikki”, ”Valpas”, ”Reke”, ”Tempo” jne.). Näissä noin vuoden mittaisissa kehitysprosesseissa haettiin asiakkaan kannalta parempaa palvelun laatua ja palvelun tuottamisen kannalta tehokkaampaa tapaa toiminnan järjestämiseen. Osastot arvioivat palvelujaan ja palveluprosessejaan sekä hankkivat asia-

kashaastatteluilla tietoa palvelujensa kehittämistarpeista. Näiden kehittämishankkeiden seurauksena toimintoja ja organisaatiota järjestettiin uudella tavalla.

Tavoitteiden ja strategioiden jälkeen arvot nousivat keskusteluun 1990-luvun loppupuolella. Myös Eläketurvakeskuksessa käynnistettiin arvokeskustelu vuonna 1999. Tuolloin järjestettiin henkilökunnalle kokopäiväisiä seminaareja, joissa keskusteltiin Eläketurvakeskuksen roolista työeläkejärjestelmästä ja talon arvoista. Keskustelujen tuloksista työstettiin ja tiivistettiin Eläketurvakeskuksen arvot: rohkeasti tulevaisuuteen, palvelumme vastaa asiakkaan tarpeita ja kehitämme itseämme ja työyhteisöämme.

Talon johdon vaihduttua 2000-luvun alussa alettiin valmistella Eläketurvakeskukselle uutta strategiaa. Työhön valittiin ohjaajat Hallinnon kehittämiskeskuksesta HAUS:sta ja menetelmäksi HAUS:n kehittämä tasapainoisen onnistumisen menetelmä. Lähes koko henkilökunta osallistui strategiavalmennukseen ja strategiatyöhön vuonna 2002. Strategia laadittiin vuosille 2003–2007. Strategian keskeisenä tavoitteena oli työeläkeuudistusten valmistelu.

Vuonna 2005 valmisteltiin yhteistyössä henkilöstön edustajien kanssa henkilöstölinjaukset. Niissä kuvattiin tavoitteita henkilöstön määrälle ja rakenteelle, esimiestyölle, osaamisen kehittämiseksi, työmotivaatiolle ja kannustamiselle, yhteistyölle ja ilmapiirille sekä työhyvinvoinnille.

Strategia vuosille 2007–2011 valmisteltiin edellistä strategiaa kevyemmin, mutta kaikille varattiin kuitenkin mahdollisuus osallistua strategiatyöhön omalla osastolla käytävissä keskusteluissa. Uusi strategia nimettiin paremman palvelun strategiaksi, ja siinä keskeistä oli omien

työvälineitten ja sähköisten palveluitten kehittäminen sekä asiakaslähtöisyyden vahvistaminen. Vuonna 2009 arvioitiin jäljellä olevalla strategiakaudella tarvittavan henkilöstön määrää, eläkkeelle siirtymistä, vaihtuvuutta, työvoiman saatavuutta ja osaamisvaatimuksia ja nämä arviot kirjattiin Henkilöstönäkymiksi.

Johtamiskoulutusta ja -valmennusta sekä esimiesten keskustelufoorumeita järjestetään edelleen säännöllisesti kaikille esimiehille ja esimiestyötä myös arvioidaan säännöllisesti. Vuonna 2009 uusittiin esimiesten perehdyttämisohjelma ja kuvattiin Eläketurvakeskuksen johtamisjärjestelmä. Varhaisen puuttumisen yhteiset pelisäännöt koottiin oppaaseen Reilu Peli Eläketurvakeskuksessa. Kehityskeskustelut uusittiin ja ryhmäkehityskeskustelut otettiin usealla osastolla käyttöön vuonna 2009. Viime vuosina johtamisessa on korostettu valmentavaa johtamisotetta.

Vilkasta virkistystoimintaa

Ensimmäiset merkinnät virkistystoiminnasta ovat vuodelta 1964, jolloin ETK:n henkilöstöstä koottu joukkue osallistui Suomi-Ruotsi kävelymaaotteluun. Kävelyssä kilpailtiin myös Vakuutusväen urheiluseuran (VUFI) järjestämässä vakuutusyhtiöiden välisissä kisoissa. Urheilupainotteisesta virkistyksestä laajennettiin vuonna 1966 taiteiden puolelle, kun taloon perustettiin valokuvauskerho ja harrastajille hankittiin valokuvien kehittämiseen tarvittavia laitteita.

Virkistystoimikunta eli Virkkari perustettiin keväällä 1970 organisoimaan virkistystoimintaa sekä urheilun että kulttuurin saralla. Ensimmäisinä vuosina

keskityttiin urheilun ohella retkiin ja matkoihin. Eri kaupungeissa käytiin teatterissa ja konserteissa. Vuosien varrella tarjonta on lisääntynyt ja harrastusryhmät monipuolistuneet, mutta edelleen Virkkari järjestää lippuja konsertteihin, taidenäytelyihin, teattereihin ja oopperaan sekä erilaisille messuille.

Virkistystoiminta ei aina ollut talon johdon mielestä riittävän viatonta. 1970-luvun alussa oli hankittu lippuja ”Neuvostoarmeija laulaa ja tanssii” -konserttiin ja käyty teatterissa katsomassa Kalle Holmbergin ohjaama ”Seitsemän veljestä”. Virkistystoimikunnan puheenjohtaja Marjo Hirvonen sai kutsun silloisen toimitusjohtaja Salmisen puheille, joka oli tiukannut häneltä puoluekantaan. Puheenjohtaja oli tokaissut, että mahtoikohan Aleksis Kivi olla kommunisti.

Toiminta taiteiden parissa laajeni vuonna 1979 kuvataiteisiin taidekerho Taidepiirin nimellä. Kerho on pitänyt yleensä näyttelyn kahdesti vuodessa, keväällä ja joulun alla. Näytelmäkerho aloitti toimintansa vuonna 1997 ja sen nimeksi valittiin euroon siirtymistä myötäillen Viimeinen markka. Kerho valmisteli näytelmän yleensä sekä kevät- että joulujuhliin. Näytelmien käsikirjoitukset syntyivät ryhmän jäsenten kynästä ja niitä muokattiin yhdessä näytelmää harjoiteltaessa.

Näytelmiä ei ole tarvinnut esittää vaila musiikkia, sillä Virkkari on tarjonnut puitteet myös Eläketurvakeskuksen omille orkestereille. Ensimmäinen oma yhtye Säveltassut perustettiin vuonna 1988. Ensimmäinen esiintyminen oli jo parin kuukauden harjoittelun jälkeen pikkujoulujuhlissa Kalastajatorpalla. Noin puolen vuoden harjoittelun jälkeen keikkatahti kiihtyi: kaksi keikkaa keväällä ja loppu-

vuodesta kuusi. Yhtyeen ensimmäinen äänite tehtiin vuonna 1992. Vuosikymmenen lopulla suureksi kasvaneesta yhtyeestä irtautui kitarapohjaiseen rockiin ja rautalankaan keskittyvä Telharmonics. Telharmonics on levyttänyt vuosina 2001 ja 2004, ja valtakunnallisessa Firmarock 2008 -kisassa Telharmonics voitti pronssia.

Ilmapiirin parantamisessa kilpailumenestystä

Ensimmäinen työilmastotutkimus tehtiin vuonna 1990 Eläketurvakeskuksen koko henkilökunnalle. Tutkimuksessa kysyttiin kaikkien mielipiteitä talon töistä, työolosuhteista ja siitä ilmapiiristä, joka talossa vallitsee ja jossa itse kukin työtänsä tekee. Kysymysten laatimiseen osallistui talon johdosta ja työntekijöistä työryhmä, jonka tehtävänä oli muutoinkin seurata tutkimukseen liittyviä asioita.

Tutkimuksen tekoa oli ajanut ennen kaikkea henkilökuntayhdistys, mutta myös toimitusjohtaja Uimonen oli hyvin kiinnostunut ja hiukan huolestunutkin tutkimuksen tuloksista. Kiinnostuksen syynä oli se, että tutkimuksesta saatiin osviittaa tulevaisuudelle. Huolestuminen johtui siitä, että takana ja koko ajan käynnissä oli hyvin tiivis uudistusjakso, joka koski miltei kaikkia työntekijöitä. Uimonen arveli, että uudistuksissa oli päähuomio kiinnittynyt työn ja toiminnan tehostamiseen, jolloin muut tärkeät asiat ovat voineet jäädä liiaksi taka-alalle.

Tutkimukseen vastasi 90 prosenttia henkilökunnasta. Palautteeseen paneuduttiin tosissaan. Koko talon tasolla päätettiin selkeyttää tavoitteita, lisätä delegointia ja kehittää henkilöstön osallistumisjärjestel-

miä. Henkilöstön osallistumisesta yritysjohdon toimintaan sovittiin. Tavoitteiden selkeyttämiseen paneuduttiin yritysjohdon kesken strategiamuistiodien valmistuttua syksyllä 1991. Tutkimus vahvisti päätöstä tavoitejohtamiseen siirtymisestä. Tutkimuksella oli vaikutusta myös työaikajärjestelyihin ja työterveyshuollon kehittämiseen.

Seuraava ilmapiiritutkimus tehtiin vuonna 1995. Vastausprosentti oli noin 80. Kokonaistyytyväisyys oli selvästi kasvanut ja muutosvalmius lisääntynyt. Myös tiedonvälitys, avoimuus, työmotivaatio sekä organisaation toimivuus ja tehokkuus olivat parantuneet. Kokemukset tavoitejohtamiskeskusteluista oman esimiehen kanssa olivat pääosin myönteisiä, mutta korjaa-va palautetta toivottiin enemmän. Myös henkilöstöetuksiin oltiin aiempaa tyytyväisempiä samoin kuin henkilöstön koulutukseen, työn arvostukseen ja henkilöstön merkityksen painottamiseen. Koettiin, että kykyjä ja taitoja voi käyttää työssään hyväksi ja työmotivaatio oli erittäin hyvä.

Sen sijaan osastojen keskinäisessä yhteistyössä ja työmäärän jakautumisessa oli menty huonompaan suuntaan. Tulos oli ikävä, koska tämä alue ei ollut aikaisemminkaan kovin toimiva. Osastopäälliköitten odotettiin puuttuvan tarmokkaammin yhteistyöongelmiin ja esimiesten toivottiin käyttävän enemmän aikaa esimiestyöhön asiantuntijatyön sijasta. Erityisesti asiantuntijat kaipasivat edelleen itsenäisempää työtapaa ja delegointia, suunnitelmallisuutta töiden järjestelyyn, palautetta ja aktiivisempaa ongelmiin tarttumista. Vain kukaan siltä, että menossa oli murrosvaihe johtamisessa: asiantuntijat toivoivat itsenäisyyttä, delegointia ja vastuuta, mutta johtajilla ja muilla esimiehillä ei ollut siihen vielä riittävästi valmiutta.

Eläketurvakeskuksen toimintatapaa pidettiin edelleen joustamattomana ja byrokraattisena. Keskittynyttä päätöksentekoa ja liiallisia toimintaohjeita moitittiin. Tavoitteellisessa johtamisessa oli vielä kehittämistarvetta, koska puolet asiantuntijoista piti edelleen työnjakoa ja vastuualuettaan epäselvinä.

Ilmapiiritutkimukset toistettiin vuosina 1999, 2001 ja 2003. Myönteisten tulosten rohkaisemana Eläketurvakeskus päätti osallistua vuonna 2006 Great Place to Work -kilpailuun. Eläketurvakeskus oli paras julkisten ja voittoa tavoittelemattomien yritysten sarjassa. Voiton toivat ilmapiiritutkimuksen tulokset, joiden mukaan Eläketurvakeskuksen perusvahvuuksia olivat kiinnostavat ja haasteelliset työtehtävät. Työntekijät olivat ylpeitä Eläketurvakeskuksen yhteiskunnallisesta roolista ja sosiaalipoliittisesta vastuusta. Työilmapiiriä pidettiin hyvänä ja talossa vallitsi vahva työkavereiden auttamisen kulttuuri. Erilaisia työajan joustoja, koulutusta ja ammatillisen osaamisen kehittämistä sekä huolenpitoa työntekijöistä arvostettiin. Henkilöstö koki, että johto luottaa työntekijöiden hoitavan heille uskotut vastuulliset tehtävät itsenäisesti.

Viitteet

- ¹ Kirjoittaja kiittää Kaija Kaukorantaa, Tarja Kaasalaista, Marja-Liisa Punnosta, Anu Saarelaista ja Jukka Vuoristoa artikkelia varten saamistaan tiedoista ja avusta.
- ² Lisäetu 8/1981.
- ³ Lisäetu 3/1980.
- ⁴ Lisäetu 6/1974.
- ⁵ Lisäetu 5/1980.
- ⁶ Lisäetu 7/1981.
- ⁷ Lisäetu 3/1990.
- ⁸ Lisäetu 4/1983.

Eläketurvakeskuksen johtajat:

Luottamusta herättäviä asiantuntijoita

Vuodesta 1961 lähtien vuoteen 2010 mennessä yhteensä 20 henkilöä on saanut nimityksen ETK:n johtajaksi. Jos heitä eli toimitusjohtajia ja johtajia kuvaa lyhyesti, niin he kaikki ovat luottamusta herättäviä, osavia asiantuntijoita. Heillä on ollut jo ennen nimitystään perusteellinen jonkin alueen asiantuntemus. Tämä koskee myös nuorimpina johtajiksi nimitettyjä henkilöitä eli Lauri Koivusaloa (33 v.) ja Matti Uimosta (34 v.).

Yleisimmin johtajaksi on nimitetty ETK:ssa jo oleva henkilö. Toimitusjohtajista Matti Uimonen ja Markku Kaikkonen olivat etk:laisia. Ulkopuolelta on tullut kolme toimitusjohtajaa eli Jukka Rantala, Juhani Salminen ja Tauno Jylhä. Johtajista Seppo Pietiläinen ja Yrjö Turtiainen tulivat tosin ulkoa, mutta heillä oli takanaan vuosien työkokemus ETK:ssa. Hannu Uusitalo, Reijo Ollikainen, Kari Nieminen, Ju-

hani Karjasilta ja Heimer Sundberg olivat ennen johtajaksi ETK:hon tuloaan vailla aikaisempaa työkokemusta talossa.

Johtajiston rakenteessa on ajan kuluessa tapahtunut joitain muutoksia. Vuoden 2010 alkaessa johtajistossa oli kolme naista, ennen Riitta Korpiluoman nimitystä vuonna 2002 ei ainuttakaan. Tämä kertoo sukupuolesta riippumattoman lahjakkuuspotentiaalin käyttöönotosta melko myöhäisessä vaiheessa. Toinen 2000-luvulla tapahtunut muutos on yhteiskuntasuhteiden ja viestinnän merkityksen kasvaminen, mikä näkyy viestintäjohtajanimityksinä. Hallintojohtajaa ETK:ssa ei ole ollut vuoden 1991 jälkeen, mikä johtunee paitsi rahaliikenteen vähenemisestä luottovakuutuksen irtauduttua myös atk:n lisääntyneistä sovellutuksista hallinnon alueella.

Tätä artikkelia varten tietoja on kerätty paitsi muisteluin ja haastatteluin myös Työ-

eläkelehdistä, Vakuutussanomista ja Vakuutusvuosikirjoista. Henkilökuvan kannalta hedelmällisiä ovat olleet henkilöstölehti Lisäedun artikkelit, mistä lämpimät kiitokseni ETK:n informaatikoille Sari Keski-Heikkilälle ja Kari Lindstedtille. Apua olen saanut myös Eteran viestinnältä.

Seuraavaksi johtajat esitellään käänteisessä järjestyksessä matrikelinomaisesti, mutta mukana on myös jonkin verran henkilökuvaa ja harrastuksia. Artikkelin lopussa olevassa taulukossa on keskeisiä tietoja ETK:n johtajista. Johtoryhmään kuuluneet tiedotuspäälliköt ovat myös mukana.

TOIMITUSJOHTAJAT

JUKKA RANTALA (s. 1951)

Filosofian tohtori, SHV

Toimitusjohtaja 2001–

Jukka Rantala nimitettiin Eläketurvakeskuksen toimitusjohtajaksi vuonna 2001. Tätä ennen hän oli Vakuutusyhtiöiden keskusliiton toimitusjohtaja. Vuosina 1992–1998 hän oli Pohjola-Yhtiöiden toimitusjohtajana ja tutkimusjohtajana. Vuosina 1984–1992 Rantala oli sosiaali- ja terveysministeriön vakuutusosaston ylijohtaja ja ETK:n hallituksen puheenjohtaja. Näin ollen ETK oli hänelle tuttu talo.

Rantalan aikana ETK:n merkitys työeläketurvan kehittämisessä ja siinä tarvittavan käytännönläheisen, luotettavan tiedon ja laskelmien tuottajana on kasvanut entisestään. ETK:sta on tullut yhä vahvemmin asiantuntija- ja osaamiskeskus. Toimeenpanotehtävissä työnjakoa eläkelaitosten ja ETK:n välillä on selkeytetty mm. AREK -ratkaisun myötä.

Rantalasta tuli vuoden 2006 loppuilla ns. Puron porukan eli työmarkkinajärjestöjen eläkeneuvotteluryhmän vetäjä. Julkisuudessa ryhmä nimettiin hänen mukaansa Rantalan ryhmäksi tai remmiksi.

Rantala on Suomen vakuutusmatematiikoiden terävintä kärkeä. Hän on yksi niistä kansainvälisestikin harvoista, jotka hallitsevat paitsi työeläkkeet myös koko vakuutusalan mukaan lukien riskiteorian, EU:n vakuutusasiat ja verotuksen. Siksi kansainväliset yhteisöt ja yhteydet ovat vahvasti mukana hänen toiminnassaan.

Henkilönä Rantala on harkitseva ja rauhallinen, selkeä ja mutkaton. Hän löytää helposti monimutkaisista asioista olennaiset tekijät. Jukka Rantala on kohdalaisen helposti lähestyttävä, kuunteleva ja kannanotoissaan diplomaattinen. Hän pyrkii ratkaisuihin ja asioiden ripeään eteenpäin menoon vitkuttelun sijasta. Rantalan harrastuksiin kuuluu kuntoilulajeja kuten hiihto, pyöräily ja tennis sekä mökkeily syntymäseudulla Ruovedellä. Mieluisia ajanviettotapoja ovat lisäksi metsästys ja lukeminen ammattikirjallisuuden ohella.

MATTI UIMONEN (s. 1938)

Varatuomari, kauppatieteiden tohtori h. c.

Toimitusjohtaja 1974–2001

Matti Uimonen on ETK:n pitkäaikaisin toimitusjohtaja. Hän työskenteli toimitusjohtajana vuodesta 1974 vuoteen 2001. Kaikkiaan Uimonen oli ETK:n palveluksessa 41 vuotta. Uimonen tuli Eläketurvakeskukseen eläkesäätiö ja -kassatarkastajaksi vuonna 1962, vuonna 1965 hänestä tuli lainopillisen osaston lakimies,

sitten apulaisosastopäällikkö, vuonna 1972 osastopäällikkö ja samana vuonna lainopillinen johtaja. Toimitusjohtajakautensa jälkeen Uimonen siirtyi johtajaksi ja jäi eläkkeelle vuonna 2003.

Eläketurvassa Uimonen on koko uransa ajan painottanut luotettavuutta ja uskottavuutta sekä ansaitun eläkeoikeuden koskemattomuutta. Järjestelmän rakenteessa hän on edistänyt yksityisen ja julkisen eläkejärjestelmän lähentymistä. Toimeenpanon puolella hän on nähnyt eläketurvan hoidon teknistymisen kasvattavan tietojärjestelmien ja niiden suunnittelun merkitystä. Kansainväliset kontaktit, erityisesti Pohjoismaihin, olivat Uimoselle tärkeitä.

Toimitusjohtajaksi tultuaan 36-vuotias Uimonen modernisoi ETK:n yrityskulttuuria. Tästä ovat esimerkkinä yleinen sinutelu ja johtajien erityiskerroksen, -hissien ja -ruokailutilan puuttuminen uudessa toimitalossa. Uimonen on aina ollut valmis kokeilemaan erilaisia tapoja vähentää johdon ja henkilöstön välistä etäisyyttä.

Uimosen henkilökuvaan piirtyy sanavalmis periaatteen mies, joka toisaalta on tarkka ja täsmällinen ja toisaalta rento ja seurallinen. Hän on ajattelussaan looginen ja olennaisiin keskittyvä. Työtovereissa hän arvosti avoimuutta ja reiluuutta. Purjehtiminen on Uimoselle mieluisin vapaa-ajan harrastus. Jo 50-vuotiaana hän laski olleensa merillä yhteensä puolitoista vuotta. Myöhemmin purjehtimisen rinnalle on tullut muita urheilu- ja kuntoilulajeja. Myös taiteet ovat kasvattaneet osuuttaan Uimosen harrastusten joukossa. Viipurissa syntyneen Uimosen harrastuksiin kuuluu lisäksi toiminta Viipurin taloudellisessa korkeakouluseurassa, minkä vuoksi hänet promovoiitiin kauppatieteiden kunniaohjoriksi Lappeenrannassa vuonna 2004.

JUHANI SALMINEN (1933–2009)

Lainopin kandidaatti

Toimitusjohtaja 1972–1974

Juhani Salminen oli ennen Eläketurvakeskukseen tuloaan Työeläkelaitosten liiton TELAn toimitusjohtaja 1964–1971. Ennen TELAa hän työskenteli mm. Vakuutusyhtiöiden keskusliiton lakimiehenä, Tapaturmavakuutuslaitosten liiton asiamiehenä ja Yrittäjäin Vakuutuksen lainopillisena asiamiehenä. Salminen oli AKAVAn hallituksen puheenjohtaja 1966–1970. Eläketurvakeskuksen Salminen jätti vuonna 1974 siirtyäkseen Ilmarisen varatoimitusjohtajaksi. Ilmarisen toimitusjohtaja hän oli vuodesta 1977 vuoteen 1991.

Juhani Salmisen aika Eläketurvakeskuksen toimitusjohtajana oli lyhyt, mutta intensiivinen. Talon organisaatiota kehitettiin mm. perustamalla suunnitteluosasto. Eläketurvan kehittämiseen osallistuttiin entistä aktiivisemmin. Työeläkkeiden tasokorotus toteutettiin vuonna 1975, ja sen valmisteluissa ETK:n osuus oli merkittävä. Salminen itse piti tasokorotusta suurimpana saavutuksenaan pitkällä ja ansiokkaalla työeläkeurallaan.

Salmisen aikana aloitettiin uuden toimitalon rakentaminen. Uutta oli sekin, että sen rakennustoimikuntaan kutsuttiin henkilöstön edustaja. ETK:n sisäistä toimintaa nykyaikaistettiin ottamalla käyttöön budjetointi. Henkilöstö-, palkka- ja työehtosopimusasioiden hoito nykyaikaistettiin mm. siten, että Eläketurvakeskus ja sen henkilökuntayhdistys järjestäytyivät.

Salmista pidettiin aktiivisena ja aloitteellisena, tuloksiin pyrkivänä tahtoihmisenä, jonka sosiaaliset taidot olivat huomattavia. Koko elämänsä ajan Juhani

Salminen toimi lukuisten järjestöjen, yhdistysten ja yhtiöitten elimissä. Salmisen rakkaimpia harrastuksia oli poliittinen historia ja sotahistoria. Eläkevuosinaan hän julkaisi kolme kirjaa, jotka käsittelivät asevelisocialismia ja mm. Kemin vuoden 1949 tapahtumia, sekä lukuisia Suomen historiaan liittyviä artikkeleita.

MARKKU KAIKKONEN (1929–2006)
Filosofian maisteri, SHV
Toimitusjohtaja 1967–1971

Markku Kaikkonen valittiin vuonna 1967 toimitusjohtajaksi hänen edeltäjänsä Tauno Jylhän äkillisen kuoleman jälkeen. Koulutukseltaan hän oli matemaatikko ja tullut Eläketurvakeskukseen heti alussa eli vuonna 1961 vakuutusteknisen osaston päälliköksi. Vuonna 1966 hänet nimitettiin johtajaksi. Kaikkonen erosi toimitusjohtajan tehtävästä vuonna 1971 sairauden vuoksi ja siirtyi eläkkeelle.

Ennen Eläketurvakeskukseen tuloaan Kaikkonen oli ollut mm. matematiikan opettajana. Vakuutusmatematiikan alaan kuuluvista töistä hänellä oli kokemusta Eläke-Varmasta.

Toimitusjohtajana Kaikkonen jatkoi eläkepoliittisesti tuulisissa oloissa edeltäjänsä kesken jääneitä töitä uuden eläkejärjestelmän koneiston rakentamiseksi. Eräs kysymys siinä oli ETK:n asema ja tehtävät verrattuna eläkelaitoksiin. Lahjakkaana matemaatikkona Kaikkonen ymmärsi myös suuriin rekistereihin ja niiden toimivuuteen liittyvät periaatteelliset asiat ja oli monin tavoin mukana niitä kehittämässä.

Henkilökudvaltaan Kaikkonen on jäänyt työtovereilleen melko etäiseksi. Hänet

muistetaan hieman varautuneena ja vakavasti työnsä paineet ottavana henkilönä. Häntä on pidetty myös hyvänä ja selkeäsaisena esitelmäsiinä.

TAUNO JYLHÄ (1908–1967)
Filosofian maisteri, SHV
Toimitusjohtaja 1961–1967.

Tauno Jylhä valittiin Eläketurvakeskukseen ensimmäiseksi toimitusjohtajaksi 5.10. 1961. Hän tuli Kansaneläkelaitoksesta, jossa hän oli ensin aktuaarina, sitten yliaktuaarina ja vakuutusteknillisen osaston päällikkönä. Jylhä oli keskeisesti mukana luotaessa Kelan modernia ATK-järjestelmää, ja nämä asiat kiinnostivat häntä myös Eläketurvakeskuksessa. Jylhä kuoli yllättäen vuonna 1967 lyhyen sairauden jälkeen.

Jylhän tehtävä Eläketurvakeskuksessa oli vaikeissa poliittisissa oloissa johtaa sen koneiston luomista, joka hoitaisi uutta työeläkejärjestelmää. Tämä koneisto piti lisäksi niveltää muiden sosiaaliturvajärjestelmien kanssa toimivaksi kokonaisuudeksi. Työ jäi häneltä kesken. Jylhä oli kansainvälisestäikin tunnettu ja arvostettu sosiaalivakuutusmies. Hänellä oli kiinteät kontaktit mm. Kansainväliseen sosiaalivakuutusjärjestöön (International Social Security Association, ISSA), jonka eläkekomitean puheenjohtaja hän oli.

Mukanaan Kelasta Jylhä toi muutaakin henkilöstöä, ehkä myös tiettyä virastomaista toimintakulttuuria. Henkilönä Jylhä muistetaan arvovaltaisena ja kunnioitusta herättävänä johtajana. Hänen ajattelu- ja toimintatapaansa on kuvattu johdonmukaiseksi, avarakatseiseksi ja selkeäksi.

1

2

3

4

5

6

1

Filosofian maisteri, SHV Tauno Jylhä oli Eläketurvakeskuksen ensimmäinen toimitusjohtaja. Aiemmin hän työskenteli Kansaneläkelaitoksen osastopäällikkönä.

2

Filosofian maisteri, SHV Markku Kaikkosesta tuli ETK:n toimitusjohtaja 1967. Tässä kuvassa silloinen osastopäällikkö Kaikkonen istuu työpöytänsä ääressä Uudenmaankadulla toukokuussa 1962.

3

Lainopin kandidaatti Juhani Salminen otti toimitusjohtajan tehtävät vastaan 1971. Salminen tuli ETK:n palvelukseen Työeläkelaitosten liiton johdosta ja siirtyi 1974 Ilmarisen johtoon.

4

Varatuomari Matti Uimonen on ETK:n toistaiseksi pitkäaikaisin toimitusjohtaja. Uimonen nousi ETK:n johtoon 1974.

5

Eläketurvakeskuksen johto palasi matemaatikon käsiin, kun filosofian tohtori, SHV Jukka Rantala otti toimitusjohtajuuden vuonna 2001.

6 7

*Kalevankatu 6 vakiintui 1960-luvun
mittaan Eläketurvakeskuksen
osoitteeksi, vaikka erilaisia
tilapäistöiloja tarvittiin jatkuvasti.
Vasta muutto Itä-Pasilaan vuonna
syksyllä 1976 ratkaisi tilaongelmat.*

JOHTAJAT

KATRI RAATIKAINEN (s. 1964)

Filosofian maisteri

Johtaja 2007–

Katri Raatikainen nimitettiin johtajaksi vuonna 2007 talon toisena naisjohtajana. Eläketurvakeskukseen hän tuli vuonna 1999 tilastotutkijaksi toimittuaan sitä ennen kymmenen vuotta Ilmarisessa matemaatikkona ja yhteyspäällikkönä.

Raatikaisen vastuualueelle kuuluvat Eläketurvakeskuksen tietohallinto ja rekisteripalvelut. Tällä alueella kehitettävänä olivat heti alkuun uudet toimintatavat ja yhteistyö AREK Oy:n kanssa, kun ETK:n työeläkealaa palvelevat tietojärjestelmät siirrettiin AREK Oy:n vastuulle vuonna 2008.

Henkilökuvaan piirtyy Raatikaisesta reipas ja energinen olemus, joka työasioissa on käytännönläheinen ja tuloksiin pyrkivä. Hän on myös helposti lähestyttävä ja ajattelussaan realistinen.

Raatikaisen harrastuksiin kuuluu vaihtelevasti erilaista liikuntaa kuten vesijumpaa, lumilautailua sekä golfia muutama kierros kesässä. Taiteiden alueen harrastuksiin kuuluu kuorolaulu. Lisäksi hän tekee vapaa-ajallaan käsitöitä ja kunnostaa miehensä kanssa vanhaa hirsitaloa kotiseudullaan Pohjois-Kymenlaaksossa.

RIITTA KORPILUOMA (s. 1953)

Varatuomari

Johtaja 2002–

Eläketurvakeskuksen ensimmäinen naisjohtaja oli tosiasia, kun Riitta Korpiluoma nimitettiin lainopilliseksi johtajaksi vuonna

2002. Eläketurvakeskukseen hän tuli lakimiehen tehtäviin vuonna 1987. Edellinen työpaikka oli Kunnallisessa eläkelaitoksessa vastaavissa tehtävissä.

Korpiluoma osallistui keskeisesti vuosien 2005 ja 2007 eläkeuudistuksiin, missä ETK:n rooli sosiaali- ja terveystieteiden asiantuntija-apuna oli muutenkin merkittävä. Korpiluoma oli 1990-luvun alkupuolella kahteen otteeseen Kansainvälisen työjärjestön (ILO) konsulttina Nigeriassa ja Zimbabwessa tehtäväänään auttaa sosiaalilainsäädännön valmisteluissa. Nämä kokemukset tukevat Korpiluoman nykyiseen tehtävään kuuluvaa kansainvälisyyden osaluuetta. Hänen alueelleen johtajana kuuluvat ulkomaisten eläkeasioiden osaston ja valvontaosaston lisäksi lakiosasto ja neuvontaosasto. Vastuualuetta laajennettiin vuonna 2007 henkilöstö- ja koulutusosastoon.

Sosiaalisuus ja avoimuus ovat Korpiluoman henkilökuvaan olennaisia piirteitä optimistisuuden ja verbaalisen lahjakkuuden lisäksi. Korpiluoma uskoo, että kaikki kääntyy hyväksi, kun vaan jaksaa ponnistella sen eteen. Työssä – omassa ja muiden – hän korostaa tehokkuuden ja vastuullisuuden lisäksi tekemisen iloa. Korpiluoma kuuluu Eläketurvakeskuksen näytelmäkerhoon ja on kirjoittanut joitakin sen esityksistä. Kuntoilun lisäksi Korpiluoman mieluisin vapaa-ajan viettotapa on mökkeily Taalin- ja Kallion rannalla.

HANNU UUSITALO (s. 1947)

Valtiotieteen tohtori, professori

Johtaja, 2001–

Hannu Uusitalo valittiin Eläketurvakeskuksen suunnittelujohtajaksi vuonna 2000. Hän tuli Eläketurvakeskukseen Stakesin

ylijohtajan paikalta, missä ominaisuudessa hän oli ollut vuosia ETK:n edustajiston jäsen. Ennen Stakesia Uusitalo toimi apulaisprofessorina Turun ja Helsingin Kauppakorkeakouluissa. ETK:ssa Uusitalon alaisuuteen kuuluvat suunnittelu-, tutkimus- ja tilasto-osastot ja vuodesta 2008 lähtien myös hallinto-osasto.

ETK:n asiantuntijatyön tavoitteiden Uusitalo katsoo tulevan asiakkailta, sidosryhmistä ja yhteiskunnan kehityksestä, mikä usein vaatii nopeaa reagointivalmiutta. 2000-luvun eläkepoliittisten uudistusten valmisteluissa suunnittelulinjan panos tutkimusten, laskelmien ja arvioiden tekijänä oli huomattava, joidenkin mukaan ratkaisevan tärkeä. Laskelmat uudistuksen vaikutuksista valmistuivat nopeasti ja vaikuttivat sidosryhmien kannanottoihin.

Uusitalon yliopistotausta on osaltaan vahvistanut ETK:n tutkimus- ja suunnittelutoiminnan arvostusta. Uusitalo on julkisuudessa kysytty luennoitsija ja asiantuntija. Erityisesti tulevien eläkkeiden taso on asia, jossa Uusitalo on pyrkinyt oikeamaan liian pessimistisiä käsityksiä.

Uusitalo on tiedemies, joka on avoin uusille ajatuksille – kunhan ne tukevat tavoitteiden saavuttamista. Hän on myös järjestelmällinen, energinen ja päämäärätietoinen. Työn vastapainona Uusitalolla on kuntoilu, erityisesti juoksu ja hiihtäminen. Näistä harrastuksistaan hän on pitänyt tarkkaa kirjanpitoa vuodesta 1974 lähtien.

BO LUNDQVIST (s. 1948)

Valtiotieteen maisteri

Johtaja 2001–2007

Bo Lundqvist aloitti Eläketurvakeskuksessa kansantaloutteen erikoistuneena tutkija-

na vuonna 1975. Tällöin hän tuli kotoa ja lähti kotiin vuonna 2007. Tapahtumien väliin mahtuu 32 vuoden työrupeama. Vuonna 1997 Lundqvist nimitettiin suunnitteluosaston osastopäälliköksi ja vuoden 2001 alusta johtajaksi päävastuualueenaan tietojärjestelmät eli rekisterit. Lisäksi hänen alaisuudessaan oli henkilöstö- ja yleishallinto.

Lundqvist on ollut keskeisesti mukana perustamassa AREK Oy:tä hoitamaan ja kehittämään Eläketurvakeskuksen ja työeläkelaitosten tietojärjestelmiä. 1980-luvulla hän toimi eri komiteoiden ja työryhmien sihteerinä. Lundqvist oli myös mukana rakentamassa ansiokehitysaineistoa, jota käytettiin pohjana laskelmille osoittamaan, miten työuran kaikki ansiot vaikuttaisivat eläkkeisiin. Tämä tieto oli tärkeää myös uuden työntekijän eläkelain (TyEL, 2005) valmisteluissa.

Eläketurvian kehittämiseen kansainvälisellä tasolla laajasti kielitaitoinen Lundqvist osallistui EU:n rahoittamissa projekteissa Ukrainassa ja Moldaviassa. Niissä hänen tehtävänä on ollut kustannuslaskennan ja kansantaloudellisten vaikutusten näkökulmien ja menetelmien istuttamien sikäläisiin oloihin.

Henkilönä Lundqvistia luonnehtii rauhallisen analyttinen ja kuunteleva asennoituminen. Hän pyrkii harkitsevalla tavalla yhdistelemään asioita ja luomaan siltoja ja polkuja, joita aikaisemmin ei ole havaittu. Hän on painottanut, että pinnallisuuden sijaan pitäisi olla aikaa pysähtyä pohtimaan, mikä on asioiden todellinen tärkeysaste. Lundqvist on luontoihminen ja harrastaa puutarhanhoitoa ja kasvihuoneviljelyä. Hän uskoo, että tyytymällä vähempään jokainen voi henkilökohtaisesti vaikuttaa kestäväan kehitykseen ja luonnonvarojen oikeaan käyttöön.

SEPPO PIETILÄINEN (s. 1937)

Varatuomari, oikeustieteen lisensiaatti
Varatoimitusjohtaja, lainopillinen johtaja
1990–2002

Seppo Pietiläinen nimitettiin Eläketurvakeskuksen lainopilliseksi johtajaksi vuonna 1990. Sitä ennen hän toimi kaksikymmentä vuotta Maatalousyrittäjien eläkelaitoksen johtajana ja varatoimitusjohtajana. Vuosina 1967–1970 Pietiläinen oli sosiaalivakuutuksen yliopettajana Tampereen yliopistossa ja tätä ennen Eläketurvakeskuksen lakimiehenä 1963–1967. Eläkkeelle hän jäi vuonna 2002.

Lainsäädännön ja ohjeistuksen selkeyttäminen on aina ollut Pietiläiselle tärkeä asia. Juridisen ilmaisun pitää olla ymmärrettävää, mutta samalla täsmällistä ja tarkkaa. Yksinkertaisten työeläkelakien mahdollisuuden Pietiläinen ei kuitenkaan usko. Kansainvälisiä asioita Pietiläinen on pitänyt tehtäväalueensa mielenkiintoisimpina. Niissä tehtävissä Pietiläinen saattoi hyödyntää monipuolista kielitaitoaan, joka hänellä on myös vapaa-ajan harrastus.

Henkilönä Pietiläinen on rauhallinen ja hyväntuulinen, monenlaisista asioista kiinnostunut. Varsinkin kirjallisten töiden suhteen Pietiläisellä on rima korkealla, koska hyvän sisällön lisäksi hän arvostaa tekstin mielenkiintoisuutta ja elävyyttä. Eläkkeellä ollessaan Pietiläinen on kirjoittanut tähän tyyliin työeläkelakien kehityksen eri vaiheista, mm. vuonna 2004 Melan julkaiseman tutkimuksen viljelijän luopumisturvasta.

Kuntoilu-urheilu on Pietiläisen pysyviä harrastuksia, aikoinaan jopa maraton-ta-soisesti. Ruovedellä sijaitsevan toisen kodin ja metsätilan hoito käy kuntoilusta sekini.

MARKKU HÄNNINEN (s. 1941)

Filosofian maisteri
Suunnittelujohtaja 1976–1999

Markku Hänninen nimitettiin suunnittelujohtajaksi vuonna 1976. Hänen vastasi ETK suunnittelu-, aktuaari-, tutkimus- ja tilastointitoiminnoista. Ennen nimitystään johtajaksi Hänninen oli pari vuotta vastaperustetun suunnitteluosaston osastopäällikkö. Hän tuli alun perin Eläketurvakeskuksen palvelukseen vuonna 1965 apulaismatemaatikoksi, mutta jätti talon vuonna 1970 ryhtyäkseen kauppatieteiden lehtoriksi Lohjan kauppaoppilaitokseen. Hänninen tuli parin vuoden kuluttua takaisin ja nimitettiin vakuutusteknisen osaston apulaisosastopäälliköksi. Vuonna 1999 Hänninen siirtyi osa-aikaeläkkeelle eläketurvapäällikön nimikkeellä. Vanhuuseläkkeelle hän jäi vuonna 2004. Palvelusvuosia ETK:ssa Hänniselle kertyi kaikkiaan 37, mikä on Matti Uimosen jälkeen toiseksi pisin johtajien työurista.

Suunnittelujohtajana ja sitä ennenkin Markku Hänninen oli tiiviisti mukana eläketurvan kehittämisessä. Sen huippuna hän pitää vuoden 1975 tasokorotusta. Muutenkin 1970- ja 1980-luku olivat voimakkaan työeläketurvan kehittämisen aikaa. Sen sijaan 1990-luvulla tapahtui muutoksia, jotka tekivät Hännisestä osin vallitsevan linjan vastustajan. Hänen mukaansa työeläketurvasta on sopeutuksen nimissä leikattu noin neljännes pois. Hän itse olisi toivonut maltillisempaa linjaa.

Hännisen henkilökuvassa piiryy vankumaton työeläketurvan puolustaja ja suunnittelija, joka hallitsee suuret luvut ja niiden oletukset. Tarkan matemaatikon vastapainona on kuitenkin eräänlainen im-

pulsiivisuus ja taiteellisuus. Hänninen on musiikkimies, jolle laulutaiteilijan urakaan ei aikoinaan ollut vieras ajatus. Eläkkeellä sekä musiikkiharrastuksille että mieluisille kesämökkiaskareille Karjalohjan Härjännätsassa on jäänyt enemmän aikaa.

KARI NIEMINEN (s. 1945)

Diplomi-insinööri

Johtaja 1996–2000 ja 2004–2006

Kari Nieminen nimitettiin vuonna 1996 Eläketurvakeskuksen johtajaksi päävastualueenaan tietohallinto. Hänen edellinen työpaikkansa oli Kansa-Yhtymä, jossa hän hoiti Eläke-Kansan konkurssipesää oltuaan sitä ennen mm. Kansa-Yhtymän sijoitusjohtajana ja Eläke-Kansan toimitusjohtajana. Pääosan työurastaan Nieminen teki kuitenkin Kansallispankissa, jossa hän oli mm. tietohallintotehtävissä, Moskovan edustuston esimiehenä ja Kansallishoitoksen varatoimitusjohtajana. ETK:sta Nieminen siirtyi vuonna 2001 Octelin Oy:n toimitusjohtajaksi ja palasi vuonna 2004 takaisin ETK:hon kun Octel myytiin TietoEnator Oy:lle. ETK:ssa hänen vastualueenaan oli työeläkealan IT-yhteistyön kehittäminen. Nykyisin Nieminen on eläkkeellä.

Niemisen aikana uusittiin tärkeimmät ETK:n omat tietojärjestelmät. Pääpaino hänen aikanaan oli kuitenkin työeläkealan tietotekniikkayhteistyön rakenteita ja toimintatapoja kehittämällä parantaa alan palvelutasoa ja kustannustehokkuutta.

Henkilökuvassa Kari Nieminen on rauhallinen, loogisesti ajatteleva, erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja kartoittava ja vaikeuksia pelkäämätön. Hänen harrastuksensa liittyvät mm. kuntoiluun ja mökkeilyyn.

JUHANI KARJASILTA (s. 1959)

Diplomi-insinööri

Tietohallintojohtaja 1994–1996

Juhani Karjasilta tuli Pohjola-Yhtiöistä Eläketurvakeskuksen tietohallintojohtajaksi takanaan monipuolinen kokemus tietojenkäsittelyjärjestelmistä ja niiden suunnittelusta. Omistajien pyynnöstä Karjasilta siirtyi vuonna 1996 TKP:n toimitusjohtajaksi. Nykyisin hän on Ilmarisen tietotekniikka-johtaja.

Juhani Karjasillan aika ETK:ssa osui suuren rekisteriuudistuksen kriittisiin aikoihin. Oli priorisoitava hankkeita ja pyrittävä tehostamaan toimintatapoja, koska lamavuosina resursseja olisi ollut vaikea lisätä. Hän oli myös tietojenkäsittelyn käyttötoimintoja varten perustetun Octel Oy:n hallituksen ensimmäinen puheenjohtaja ja vaikutti osaltaan Octel-ratkaisun syntymiseen.

Henkilökuvassa Karjasilta on aikaansaava, energinen ja vastuuksia pelkäämätön. Karjasillan harrastukset olivat liikunnallisia: sulkapallo ja lenkkeily – mutta myös elokuvat, musiikki ja kirjallisuus kiinnostavat. Tietotekniikka on hänelle työn ohella myös harrastus.

JOUKO SIRKESALO (s. 1935)

Filosofian maisteri

Varatoimitusjohtaja 1972–1995

Jouko Sirkesalo siirtyi viettämään aktiivisia eläkepäiviä vuonna 1995 oltuaan sitä ennen 23 vuotta Eläketurvakeskuksen johtajana ja varatoimitusjohtajana. Kaikkiaan Sirkesalo oli lähes 30 vuotta ETK:n palveluksessa. Sirkesalo tuli Eläketurvakeskukseen Kelasta vakuutusteknisen osaston

osastopäälliköksi vuonna 1967. Kelassa hän oli ollut matemaatikko. Aikaisempaa työkokemusta hänellä oli lisäksi mm. Turun yliopistosta, jossa hän toimi matemaatiikan assistenttina.

Koko ETK-uransa ajan Sirkesalo vastasi vakuutustekniikasta eli rekisteriasioiden hoidosta ja kehittamisestä. Hänen vastuualuettaan laajennettiin hallinto-osastoon vuonna 1991. Myös kenttäyksikkö on ollut Sirkesalon alaisuudessa.

Työeläkkeiden kehittämiseen Sirkesalo osallistui nimenomaan rekisteriasian tuntijana ja matemaattikkona. Henkilökohtainen sosiaaliturvatunnus on suomalainen innovaatio, jonka kehittämisessä ja käytäntöön soveltamisessa Sirkesalolla on merkittävä panos. Rintamaveteraanien varhaiseläkkeen täytäntöönpanoon Sirkesalo osallistui 1980-luvulla.

Jouko Sirkesalo toimi Työeläkepäivän puheenjohtajana lähes 30 vuotta. Kuulijoiden mieliin ovat jääneet hänen osuvat kevennyksensä ja erityisesti otteiden lukeminen Kalle Päätalon kirjoista. Sosiaalisuus, huumorintaju ja verbaalinen nokkeluus ovatkin keskeisiä piirteitä hänen henkilökuvassaan. Siihen kuuluu myös virkeä kiinnostus ihmisiin ja asioihin. Teatteri kuuluu yhä hänen harrastuksiinsa ahkeran lukemisen lisäksi.

YRJÖ TURTIAINEN (s. 1949)

Filosofian maisteri, SHV

Luottovakuutusjohtaja 1990–1992

Yrjö Turtiainen nimitettiin luottovakuutusjohtajaksi vuonna 1990. Hän oli kymmenen vuotta aikaisemmin ollut ETK:ssa vakuutusteknisen osaston matemaattikkona, matemaattisen toimiston ja

myöhemmin vakuutusteknisen osaston päällikkönä, joten nimitys oli paluuta tuttuun ympäristöön. Ensimmäisen kerran ETK:sta lähdettyään hän työskenteli Jälleenvakuutus Varmassa, sen jälkeen Teollisuusvakuutuksessa ja vuoden verran Kans-Yhtymässä.

Turtiaisen aikana Suomessa alkoi historiallisen syvä lama, joka ETK:ssa kosketti nimenomaan luottovakuutusta. Luottovakuutuksen irtauduttua ETK:sta erilliseksi Garantia Oy:ksi Yrjö Turtiainen siirtyi mukana. Nykyisin hän on yksi Porasto Oy:n allekirjoittavista matemaatikoista.

Henkilökuvassa Turtiaista pidetään älykkötyyppinä, jonka veitsenterävät kommentit asioihin ovat usein yllättäviä ja tuoreita. Harrastuksiaan hän vaihtelee, jonain aikana se voi olla tähtitiede, joskus vaikka ruoanlaitto.

ANTERO VIITANEN (1927–2005)

Merkonomi

Hallintojohtaja 1976–1991

Antero Viitanen oli pitkän linjan hallintomies jo ennen ETK:hon tuloaan. Hän toimi neljän LEL-Työeläkekassan keskustoimiston konttoripäällikkönä järjestelmän alkuvaiheessa ja myöhemmin maatalousyrittäjien eläkelaitoksen Melan hallinto-osaston päällikkönä. Viimeksi mainitusta tehtävästä hän tuli Eläketurvakeskukseen yleisen osaston osastopäälliköksi ja siitä 1976 hallintojohtajaksi. Eläkkeelle hän jäi vuonna 1991 ja kuoli vuonna 2005.

Eläketurvakeskuksen toimitalossa Helsingin Itä-Pasilassa näkyy Antero Viitasen työn jälki. Hallintojohtajana ja rakennustoimikunnan jäsenenä hän oli keskeisesti

mukana päättämässä toimitalon sijainnista, vuokraamassa sille tonttia, sopimassa rakennuksen koosta ja antamassa sen suunnittelijoille ja rakentajille tavoitteita, joita modernin toimitalon tulisi täyttää. Uuteen toimitaloon muutettiin vuonna 1976.

Antero Viitanen korosti olleensa myös henkilöstöjohtaja, joka piti tärkeänä neuvoteltavien sopimusten lisäksi hyviä suhteita johdon ja henkilöstön välillä. Hän vaati sekä itseltään että työyhteisöltä avoimuutta ja rehellisyyttä sekä lujaa työhön sitoutumista. Näiden ominaisuuksien lisäksi hänen temperamenttiseen luonnekuvaansa liittyvät huumorintaju, sosiaalisuus ja käytännönläheisyys. Hänen harrastuksikseen on sanottu mökkeily, ravit, kuvataiteet ja teatteri.

ANTTI SUOMINEN (1942–1989)

Varatuomari

Lainopillinen johtaja 1980–1989

Antti Suominen valittiin Eläketurvakeskukseen lakiosaston toimistopäälliköksi vuonna 1973. Sitä ennen hän oli ollut eri tehtävissä Kansa-yhtiöissä ja kahteen otteeseen sosiaali- ja terveysministeri Seija Karkisen avustajana. ETK:ssa hänen uransa eteni osastopäälliköksi vuonna 1974 ja lainopilliseksi johtajaksi vuonna 1980. Hän kuoli vuonna 1989 sairauden muramana.

Antti Suominen muistetaan sosiaalisena ja energisenä johtajana. Hänen työkykynsä oli hämmästyttävä. Hän saneli peräkkäin monenlaisia tekstejä: lakiluonnoksia, muistioita ja artikkeleita. Henkilökuvultaan häntä pidetään ulospäin suuntautuneena, kontaktikykyisenä ja empaattisena.

Poliittisesta urasta hän kieltäytyi yhteiskunnallisesta kiinnostuksestaan huolimatta asettaen kodin ja perheen etusijalle. Vapaa-aikaansa hän vietti omakotitalon tai kesämökin pihatöissä ellei matkaillut asuntovaunu auton perässä Lapissa, Euroopassa tai Turkissa, jonka eri alueisiin tutustuminen jäi häneltä kesken.

LAURI KOIVUSALO (s. 1941)

Varatuomari

Lainopillinen johtaja 1974–1979

Lauri Koivusalo nimitettiin vuonna 1974 lainopilliseksi johtajaksi vain 33 vuoden iässä hänen oltuaan sitä ennen lyhyen ajan lainopillisen osaston osastopäällikkönä. Tätä ennen hän oli vajaan vuoden LEL-Työeläkekassojen palveluksessa osastopäällikkönä. Aiemmin hän oli ollut kolme vuotta Eläketurvakeskuksessa lakimiehenä, toimistopäällikkönä ja osastopäällikkönä. Vuonna 1979 Koivusalo siirtyi ETK:sta Ilmariseen ensin johtajaksi ja myöhemmin varatoimitusjohtajaksi. Vuosina 1986–1993 hän toimi sijoitusjohtajana Pohjola-Yhtiöissä ja vuosina 1993–1996 Garantian toimitusjohtajana. LEL-työeläkekassan toimitusjohtajaksi hän tuli vuonna 1997. Vuoden 2006 alussa hän siirtyi eläkkeelle Eläkevakuutusyhtiö Eterasta.

Koivusalo on ollut erittäin monessa mukana työeläkkeitä kehitettäessä. Hän on niitä harvoja, jotka etuuksien lisäksi ovat perehtyneet myös tulopuoleen eli rahoitukseen ja sijoitustoimintaan.

Henkilökuvassa Koivusalo on loogisesti ajatteleva, aikaansaava ja rauhallinen. Johtajana häntä on kuvattu karismaatti-

sen suoraselkäiseksi – pohjalaisen isäntämiehen prototyyppiksi. Koivusalon harrastuksiin kuuluu lukuisia luottamustehtäviä ja järjestöjä, mm. toimiminen Sydäntutkimussäätiön hallituksessa, jonka puheenjohtaja hän on. Muita vapaa-ajan harrastuksia ovat metsästys, golf, nikkarointi ja remontointi.

HEIMER SUNDBERG (1923–2006)

Varatuomari

Johtaja 1962–1972

Varatuomari Heimer Sundberg tuli Eläketurvakeskuksen palvelukseen Kelasta. Työeläkeasioihin hän oli perehtynyt mm. toimiessaan vuoden 1961 LEL-komitean sihteerinä. Eläketurvakeskuksen Sundberg jätti vuonna 1972 siirtyäkseen hallitusneuvokseksi sosiaali- ja terveysministeriön vakuutusosastolle. Talossa hän kuitenkin kävi usein mm. eläkelautakunnan puheenjohtajan ominaisuudessa. Eläkkeelle Sundberg jäi vuonna 1990.

Työssään Sundberg korosti yhteistyötä eri henkilöiden ja intressipiirien kesken. Kansainvälinen yhteistyö oli hänelle tärkeää eläketurvan kehittämisen kannalta. Eniten hyödyllistä tietoa hän on kertonut saaneensa muista Pohjoismaista, varsinkin Ruotsista.

Sundberg muistetaan asiantuntevana auktoriteettina, joka määrätietoisesti johdatti asioita haluamaansa suuntaan. Häntä kunnioitettiin ja vähän pelättiinkin temperamenttikkuuden vuoksi. Sundberg on ETK:n johtajista ainoa, jonka äidinkieli oli ruotsi. Työtoverit muistavat hänet etikettitietoisena herrana, joka kuitenkin ajan henkeen poikkeuksellisesti teki sinunkaupat lähimpien alaistensa kanssa.

TARMO RANTANEN (1910–1985)

Sosionomi

Johtaja 1969–1972

Tarmo Rantanen tuli Kelasta ETK:hon konttoripäälliköksi ja myöhemmin yleisen osaston päälliköksi. Johtajana hän toimi kolme vuotta ennen eläkkeelle jäämistään vuonna 1972.

Tarmo Rantasen tehtäväkenttä ETK:ssa oli sen sisäisen toimivuuden rakentaminen lyhyessä ajassa ja paineisissa olosuhteissa. Kun toimitusjohtajat luotsasivat ETK:ta täyttämään paikkaansa työeläkejärjestelmässä, Rantasen vastuulla oli talon sisäinen toimintakunto. Hänen alaisuuteensa yleiselle osastolle luotiin mm. suuri henkilökortisto, johon manuaalisesti tuotiin paitsi työeläkekortin tietoja myös tietoja LEL-tilityksistä. Rantasen Kelasta tuomina käytäntöinä pidetään esimerkiksi säästäväisyyttä konttoritarvikkeiden käytössä.

Rantasta on pidetty hyvänä organisaattorina, joka sai asiat rullaamaan. Hän oli kunnioitettava vanhan ajan johtaja, joka kuitenkin työasioissa oli helposti lähestyttävä ja tasapuolisuuteen pyrkivä.

VIESTINTÄJOHTAJAT JA TIEDOTUSPÄÄLLIKÖT

KATI KALLIOMÄKI (s. 1964)

Valtiotieteiden maisteri

Viestintäjohtaja 2009–

Kati Kalliomäki nimitettiin viestintäjohtajan tehtävään vuonna 2009. Eläketurvakeskukseen hän tuli kuusi vuotta aikaisemmin tiedottajaksi. Tätä ennen Kalliomäki oli mm. Vakuutusyhtiöiden

keskusliiton Vakuutussanomien toimittajana. Kalliomäki on tuntenut pitkään valtaosan vakuutus- ja eläkealan toimijoista ja toimii useissa toimittaja- ja viestintäalan verkostoissa. Hän on mm. Eurooppalaisen hallituksen jäsen.

Kalliomäen mielestä työeläkeala on yhteiskunnallisen ja eläkepoliittisen mielenkiinnon keskiössä, ja siksi ETK:n asiantuntemusta ja tietoja kysytään. Aiheet nousevat herkästi ja yllättäen keskusteluun, ja niihin odotetaan nopeaa reagoitua. Tämä on haaste paitsi ETK:n viestinnälle myös asiantuntijoille, joiden näkemysten tulisi täyttää samanaikaisesti objektiivisuuden, oikeellisuuden ja aktiivisuuden kriteerit.

Henkilönä Kalliomäki on aikaansaava ja ulospäin suuntautunut. Hän viihtyy siellä, missä tapahtuu. Kalliomäki on kontaktihakuinen ja tutustuu mielellään uusiin ihmisiin ja asioihin. Häntä on sanottu onnistuneeksi vastaväriksi ETK:hon joskus liitetyle harmaudelle. Työn ulkopuolisen ajan täyttää perhe, aviopuolison lisäksi kolme kouluikäistä poikaa. Vapaa-aikaan kuuluvat myös luovat irtiotot musiikin, kirjoittamisen ja draaman parissa.

REIJO OLLIKAINEN (s. 1947)

Valtiotieteen maisteri

Viestintäjohtaja 2002–2009

Reijo Ollikainen nimitettiin vuonna 2002 Eläketurvakeskuksen viestintäjohtajaksi ja viestintäosaston osastopäälliköksi. Vuonna 2009 hän siirtyi osa-aikaeläkkeelle ja yhteysjohtajaksi. Kokonaan Ollikainen jäi eläkkeelle vuonna 2010.

Ollikainen tuli Vakuutusyhtiöiden keskusliitosta, missä hän oli vuodes-

ta 1986 tiedotusjohtajana vastannut yhteiskuntapolitiikasta ja tiedottamisesta. 1970–1980-luvuilla hän toimi poliittisilla areenoilla, mm. yhteensä seitsemän vuotta pääministerien Mauno Koiviston ja Kalevi Sorsan avustajana. Näihin aikoihin pohjautuvat Ollikaisen harvinaisen laajat yhteiskunta- ja sidosryhmien verkostot ja niiden toimintatapojen tuntemus.

Ollikaisen lupsakka olemus ja ehtymätön huumorin viljely toivat Eläketurvakeskuksen johtajistoon erilaista osaamista: sosiaalisten suhteiden ja tilanteiden hoitoa rentouttavalla tavalla. Ollikainen on kuitenkin myös asiantuntija, joka tunnistaa asioiden olennaisuudet ja näkee niiden yhteiskunnalliset kytkennät. Ajamansa asiat hän esittelee niin, etteivät kuulijat ehkä lainkaan huomaa tullessa vaikutetuiksi.

Kalastus on Ollikaisen intohimo ja harrastus eikä rakentamislunteinen puuhailukaan ole hänelle vierasta.

PIRKKO JÄÄSKELÄINEN (s. 1943)

Valtiotieteiden tohtori

Viestintäpäällikkö 1991–2001

Pirkko Jääskeläinen tuli Eläketurvakeskuksen tiedotuspäälliköksi Eläke-Sammosta, jossa hän oli tiedotuspäällikkönä. Aikaisemmin eli 1975–1986 hän toimi tutkijana ETK:n suunnitteluosastolla avaintehtävään johdon esitelmissä ja artikkeleissa avustaminen ns. haamukirjoittajana.

Jääskeläisen aika toi sähköiset viestimet ja tietoverkot olennaiseksi osaksi ETK:n sisäistä ja ulkoista viestintää. Hänen johdollaan luotiin ensimmäinen eläketietopankki ELMO, rakennettiin ensimmäinen ETK.fi -sivusto ja sisäinen verkko Netko. Myöhemmin hän vastasi kansain-

välisesti palkitun Työeläke.fi -portaalin tietosisällön kirjoittamisesta.

Väitöskirjaansa yhteiskunnallisten tietojen ja tietoteknisten taitojen merkityksestä elämässä pärjäämisessä Jääskeläinen valmisteli osin työn ohella, osin vuorotteluvapailla ja väitteli vuonna 2000. Viestintäpäällikön tehtävästä Jääskeläinen siirtyi vuonna 2001 osa-aikaeläkkeelle kehityspäälliköksi aloittaen systemaattisen palautteen keräämisen ETK:n sidosryhmiltä. Kokonaan eläkkeelle hän jäi vuonna 2004, mutta hän jatkoi ETK:n sidosryhmätutkimusten tekemistä ja palasi vuonna 2006 vajaan vuodeksi takaisin työelämään toimien Varman viestintäjohtajan äitiyslomasijaisena. Muita Jääskeläisen eläkeajan harrastuksia ovat omassa antikvariaatissa työskentely, luova kirjoittaminen ja kokeileva puutarhanhoito.

KARI AROLA (s.1948)

Valtiotieteen maisteri

Tiedotuspäällikkö 1990

Kari Arola valittiin Eläketurvakeskuksen tiedotuspäälliköksi SAK:n lehden Palkkatyöläisen päätoimittajan tehtävästä vuonna 1990. Jo samana vuonna hän siirtyi AKAVAn palvelukseen sen tiedotuspäälliköksi. Myöhemmin Arola on toiminut mm. sanomalehti Uutispäivä Demarin päätoimittajana. Nykyisin hän on eläkkeellä, mutta jatkaa yhä joitain luottamus-tehtäviään ollen mm. Paasikiviseuran tiedottaja.

YRJÖ LARMOLA (s. 1940)

Filosofian tohtori

Tiedotuspäällikkö 1974–1990

Yrjö Larmola tuli vuonna 1974 Eläketurvakeskukseen apulaisosastopäälliköksi oltuaan sitä ennen mm. Ylioppilaslehden avaramielinen päätoimittaja Vanhan valtuuksen aikoihin (ei kuitenkaan valtaajana). Larmolan ajasta ETK:n tiedotuspäällikkönä on erillinen artikkeli. Siitä käy ilmi, että tuolloin tiedotusosaston toimintatapaan kuului tiivis yhteydenpito eli lobbaaminen paitsi mediaan, myös työmarkkinajärjestöihin ja poliittiseen kenttään päin.

Larmola on itsekin ollut mukana kansallispolitiikassa Helsingin kaupunginvaltuutettuna 1969-72 ja koululautakunnan puheenjohtajana 1971-90. Hän valmisteli mökillään Espoon Vehkasaassa väitöskirjan ”Poliittinen Eino Leino”, joka tarkastettiin vuonna 1990. ETK:sta Larmola siirtyi Helsingin kaupungin kulttuurijohtajaksi ja jäi eläkkeelle vuonna 2004.

Yrjö Larmola on tunnettu kulttuurivai-kuttaja ja kulttuurihistorian tuntija. Hänen monipuolisesta järjestökokemuksestaan mainittakoon esimerkkinä Risto Ryti-seuran puheenjohtajuus.

Hänen kirjallisesta tuotannostaan mainittakoon vuonna 2008 julkaistu teos ”Tinasotilas. Käteen mahtuvaa historiaa”. Vanhojen tinasotilaiden keräily on Larmolan pitkäaikainen erityisharrastus. Lehtiartikkelien kirjoittamista hän ei liioin ole jättänyt.

TAULUKKO 1.

Eläketurvakeskuksen johtajat

		Oppiarvo	Ikä nimitettäessä	Tullut tehtävään	Mennyt tehtävästä
TOIMITUSJOHTAJAT					
JUKKA RANTALA	2001–	FT, SHV	50	Vakuutusyht.keskusl.	-
MATTI UIMONEN	1974–2001	Varat., KTT h.c.	36	Sisältä	Johtajaksi, eläkkeelle 2003
JUHANI SALMINEN	1972–1974	LOK	39	Telasta	Ilmariseen
MARKKU KAIKKONEN	1967–1971	FM, SHV	38	Sisältä	Eläkkeelle
TAUNO JYLHÄ	1961–1967	FM, SHV	52	Kelasta	Kuollut
JOHTAJAT					
KATRI RAATIKAINEN	2007–	FM	43	Sisältä	-
RIITTA KORPILUOMA	2002–	Varat.	49	Sisältä	-
HANNU UUSITALO	2000–	VTT, professori	53	Stakesista	-
BO LUNDQVIST	2001–2007	VTM	52	Sisältä	Kotiin
SEPPO PIETILÄINEN	1990–2002	Varat., OTL	53	Melasta	Eläkkeelle
MARKKU HÄNNINEN	1976–1999	FM	35	Sisältä	Eläketurvapäälliköksi
KARI NIEMINEN	1996–2000 2004–2006	DI	51	Eläke-Kansasta Octelista	Octel:iin Eläkkeelle
JUHANI KARJASILTA	1994–1996	DI	35	Pohjola-Yhtiöistä	TKP:hen
JOUKO SIRKESALO	1972–1995	FM	37	Sisältä	Eläkkeelle
YRJÖ TURTIAINEN	1990–1992	FM, SHV	41	Kansa-Yhtymästä	Garantiaan
ANTERO VIITANEN	1976–1991	Merkon.	49	Sisältä	Eläkkeelle
ANTTI SUOMINEN	1980–1989	Varat.	38	Sisältä	Kuollut
LAURI KOIVUSALO	1974–1979	Varat.	33	Sisältä	Ilmariseen
MATTI UIMONEN	1972–1974	Varat.	34	Sisältä	Tj:ksi
TARMO RANTANEN	1969–1972	Sosion.	59	Kelasta	Eläkkeelle
HEIMER SUNDBERG	1962–1972	Varat.	38	Kelasta	STM:ään
MARKKU KAIKKONEN	1966–1967	FM, SHV	37	Sisältä	Tj:ksi
VIESTINNÄN JOHTO ¹					
KATI KALLIOMÄKI	2009–	VTM	45	Sisältä	-
REIJO OLLIKAINEN	2002–2009	VTM	54	Vakuutusyht. keskusl.	Yhteysjohtajaksi
PIRKKO JÄÄSKELÄINEN	1991–2001	VTT	48	Eläke-Sammosta	Kehityspäälliköksi
KARI AROLA	1990	VTM	42	SAK:sta	AKAVAan
YRJÖ LARMOLA	1974–1990	FT	34	Sisältä	Helsingin kulttuurijohtajaksi

¹ Johtoryhmässä mukana

Tietotekniikan pioneerit

Eläketurvakeskus ja Oy Tietokonepalvelu Ab

Perustamisesta kaikki alkoi

Vakuutusyhtiöt Eläke-Varma, Ilmarinen, Salama ja Suomi perustivat 24.10.1961 Tietokonepalvelu Oy-nimisen yhtiön. Perustamisen taustalla oli näiden vakuutusyhtiöiden asenteiden kypsyminen suotuisaksi tekniselle yhteistyölle ja tietokoneiden tulo markkinoille, mutta ratkaisevan kipinän antoi työeläkelakien säätäminen. Tietokonepalvelun eli TKP:n palvelukseen tulivat toimitusjohtajaksi Kari Karhunen Suomiyhtiöstä, suunnittelupäälliköksi Erkki Paale Salamasta ja konttoripäälliköksi Aake Lehmus Eläke-Varmasta. Ensimmäisinä suunnittelijoina toimivat Juhani Kolehmainen (Eläke-Varma), Matti Kurimo (Salama) ja Aimo Näräkkä (Suomi). Kaikki toimivat aluksi ”lainamiehinä” oman toimensa ohella. Heidän tehtäväkseen tuli käynnistää uuden yhtiön toiminta ja valmistella ensimmäisen tietokoneen hankinta. Marraskuussa 1961 Tietokonepalvelun osakkaaksi

tuli myös Eläketurvakeskus. Varsinaiset osakekaupat tehtiin joulukuussa 1962, jolloin osakekanta jaettiin tasan viiden omistajan kesken.

Työt käynnistyivät nopeasti loppuvuodesta 1961. Työn tahtia kuvaa, että ensimmäisen vuoden aikana työeläketurvan toimeenpanossa toimi kaikkiaan 26 erillistä työryhmää, joissa työskenteli 80 ulkopuolista asiantuntijaa ja jotka pitivät 677 kokousta. Tuloksena olivat toimeenpanomääräykset, työeläkevakuutuksen vakuutusehdot, vapaaehtoisten lisätujen ehdot, kassojen/säätiöiden mallisäännöt, vakuutusteknillinen järjestelmä siirtymäkauden ajaksi, luottovakuutusjärjestelmä ja vähimmäisturvan laskuperusteet.

Eläketurvakeskuksen rekisterien hoitamiseen tarvittiin elektronisia tietokoneita. Työeläkealan ensimmäiseksi tietokoneeksi valittiin marraskuussa 1961 IBM 1410 -mallinen laite sekä syöttö-tulostustoimintoja varten IBM 1401 -kes-

kusyksiköt. Lisäksi hankittiin kymmenen magneettinauhalaitetta ja magneettilevy-muisti, johon voitiin tallettaa 28 miljoonaa merkkiä. Laitteisto oli saapuessaan Suomen suurin ja kokoonpanoltaan laajin. Kapasiteettia ja toimintaa kuvattiin aikanaan näin:

”Yhteen vaatimattoman kokoiseen nauhakelaan voidaan tallentaa tietomäärä, joka käsin kirjoitettuna vaatisi noin 100 000 rekisterikorttia. Tietojen lukeminen tai kirjoittaminen nauhalta tapahtuu 62 500 merkin nopeudella sekunnissa, mikä havainnollisemmin lausuttuna merkitsee, että esim. Helsingin puhelinluettelo tulisi tällä nopeudella tarkkaan luetuksi numero numerolta ja kirjain kirjaimelta vähemmässä kuin viidessä minuutissa. Tietojen saaminen näkyvään muotoon tapahtuu erikoiskirjoituskoneella, joka pystyy kirjoittamaan 1 000 merkkiä sekunnissa eli puhelinluettelon sivun verran kymmenessä sekunnissa tarkistaen samalla kirjoittamansa tekstin virheettömyyden.”

IBM lainasi sopimuksen mukaisesti työvoimaa järjestelmän käynnistysvaiheen tueksi aina heinäkuuhun 1962 saakka. Suunnitteluryhmän johtajana toimi Gustav Tollet. IBM nimesi käynnistysvaiheen tueksi pienen ohjelmointiryhmän.

Automaattisen tietojenkäsittelyn historia Suomessa oli alkanut reikäkorttikoneilla jo ennen työeläkkeen aikaa. Silloin lyhenne ETK tarkoitti ”elektroonista tietojen käsittelyä”. Tietokoneyhdistys oli perustettu vuonna 1953, ja ensimmäinen kaupallis-hallinnollisiin tehtäviin tarkoitettu automaattinen tietokone oli otettu käyttöön vuonna 1958. Päähuomio oli koneiden teknisessä kehityksessä ja niiden ohjelmoinnissa. Välineet ja menetelmät ei-

vät vielä tuolloin mahdollistaneet varsinainen atk-systeemien rakentamista.

Alan koulutuksen ja osaamisen ongelmat olivat suuria, ja huomio kiinnittyi etupäässä operatöörin ja ohjelmoitsijoiden kouluttamiseen, sanastojen luomiseen ja lomakkeiden standardointiin. Reikäkorttien lävistäjiä saatiin palkatuksi valtakunnallisen väestönlaskennan palveluksesta. Valtakunnallinen pula opettajista ja osajista oli ongelma tietysti myös TKP:ssa. Siksi yhtiössä alettiin panostaa koulutukseen ja sen sisällön suunnitteluun, mikä oli oleellinen osa yhtiön toimintaa pitkälle 1980-luvulle asti. Uusien henkilöiden rekrytointiin liittyi laaja ja monipuolinen peruskoulutus, koska ulkopuolinen koulutus käynnistyi vasta vuosia myöhemmin. Tietotekniikan ja työeläketoimialan osaaminen on ollut aina TKP:n menestystekijä, johon on panostettu ja johon asiakkaat ovat voineet luottaa.

Järjestelmän vauhdikkaat ensiaskeleet

Tietokonepalvelulla oli keskeinen tehtävä työeläkelakien täytäntöönpanossa, koska kyseessä ei ollut toimivan järjestelmän siirtäminen atk:lle vaan kokonaan uuden rakentaminen. Työeläkelakien valmistelussa oli luotettu siihen, että tietotekniikan avulla järjestelmä saadaan toimimaan nopeasti ja varmasti. Atk-järjestelmän luomisessa ei kuitenkaan ollut valmiita malleja; tarvittiin peräänantamatonta pioneerihenkeä ja luottamusta onnistumiseen.

Jo ennen TKP:n ja Eläketurvakeskusten syntyä oli käynnistynyt työeläkejärjestelmän keskusrekisterin sisällön, ilmoitusliikenteen ja käsittelyperiaatteiden

suunnittelu. Kehityksen vauhti oli valtava: ensimmäisten LEL -tilitystietojen rekisteröinti aloitettiin elokuussa 1962, ensimmäinen LEL -ajojakso alkoi lokakuussa ja ensimmäiset työeläkekortit postitettiin 30.11.1962. Ensimmäiset työeläkkeetkin myönnettiin jo syksyllä 1962.

Työntekijöiden rekisterijärjestelmää täydennettiin ja kehitettiin kaiken aikaa. Vuonna 1963 rekisterissä oli jo 550 000 työntekijän tiedot – valtaosa niistä, joille työeläketurva järjestyi TEL:n mukaan. LEL:n mukaisia vakuutusmaksutilityksiä rekisteröitiin 3 miljoonaa kappaletta. Työntekijän tullessa ensimmäisen kerran rekisteröityä hänelle toimitettiin työeläkekortti, ja vuoden 1963 lopussa oli jaettu jo 1 090 000 korttia. Eläkehakemuksia samana vuonna tuli 945 kappaletta, eläke ehdittiin vuoden aikana myöntää 36 hakijalle.¹

Lehtijuttu maaliskuulta 1963 kuvasti uutta aikaa näin:

”Tietokone on rekisteröinyt Teidätkin. Nimenne, henkilötietonne, palkkanne ja eläkkeenne. Nämä kaikki on magneettinauhalla, tuuman pituudella. Viime vuoden heinäkuun alussa voimaan tullut eläkelaki teettää tämän työn. Ja sen suorittaa viime kädessä maamme suurin ja nykyaikaisin tietokone. Eläkelaki aiheutti paljon päänvaivaa vakuutusyhtiöille: miten saadaan kaikki palkkannauttijat kortistoiduksi ja heidän palkkatietonsa pidettyä ajan tasalla. Tehtiin paljon aivotyötä ja huomattiin, että sälytetään työ – sähköaivoille, tietokoneelle.”²

Rekisteröintijärjestelmää muutettiin ja kehitettiin edelleen työeläkelaitosten tarpeita ja Kansaneläkelaitokseen suuntautuvaa tietoliikettä varten. Eläketurvakeskus perusti rekisterin, johon viedään tiedot

työeläkelaitosten tekemistä eläkeratkaisuista. Samana vuonna annettiin ohjeet TEL:n mukaisten lisätujen rekisteröinnistä. Yhteistyö ETK:n asiantuntijoiden ja TKP:n suunnittelijoiden kanssa oli tiivistä, koska järjestelmiä rakennettiin samalla kun kirjoitettiin eläkelaitoksille yleiskirjeitä.

Tietotekniikka mahdollisti alusta alkaen myös kaikki vakuutustekniset työt, jotka valmisteltiin ja tehtiin yhteistyössä ETK:n ja TKP:n asiantuntijoiden kesken. Vuoden 1965 alusta tuli voimaan lakimuutos ennen 1917 syntyneiden vapaakirjojen korottamisesta. Korotus koski 36 000 henkilöä ja sen laskeminen tapahtui tietokoneiden avulla.

Tietojärjestelmien hyödyntämistä pystyttiin lisäämään ETK:n toiminnassa, ja vuoden 1967 alusta otettiin käyttöön uusi palvelumuoto, kun työsuhderekisterin perusteella tietokone laatii työntekijälle tämän pyynnöstä lähetettävän rekisteriotteen. Näitä otteita lähetettiin vuoden 1967 aikana 50 000.

ETK:n ja eläkelaitosten toiminnassa tarvittiin pitkään myös käsityötä. Sen varassa olivat myös ETK:n valtavat kortistot. Atk:n tuki työeläkejärjestelmässä perustui rekisterien lisäksi lomakkeisiin ja paperitulosteisiin. Rekisteriotteita tulostettiin valtavat määrät ja kuljetettiin eläkeyhtiöihin, joissa otteita ja listoja luettiin ja käsiteltiin täysin manuaalisesti. Rekisteriotteiden syöttö tehtiin atk-kirjoituksen kautta erilaisilta lomakkeilta. Lomakemuutoksia suunniteltiin yhteistyössä ETK:n, Valtiokonttorin ja Kelan kanssa ja järjestelmän ensimmäinen yhteinen eläkkeenhakemuslomake hyväksyttiin 1968 lopulla. Samoin LEL -tilityslomaketta kehitettiin useita kertoja vuosien aikana ja tämä johti usei-

siin isoihin muutoksiin LEL Työeläkekassan ja ETK:n järjestelmissä.

ETK ja TKP tiiviissä yhteistyössä

ETK:n rooli TKP:n isona omistajana on ohjannut yhtiön kehitystä vuosikymmenten aikana. Alkuvuosina atk:n merkitys ja vaikutus oli suuri, järjestelmien toimintaa suunniteltiin ja toteutettiin pitkälti tietotekniikan ehdoilla. Alusta alkaen suunnittelijat olivat sekä työeläkejärjestelmän asiantuntijoita että tietotekniikan osajia, jotka pystyivät rakentamaan suuria atk-järjestelmiä. Työnjaon mukaan ETK ja eläkelaitokset olivat mukana lainsäädäntötyössä ja vastasivat lainsäädännön toimeenpanosta. TKP vastasi järjestelmien suunnittelusta ja toteutuksesta ja oli mukana päivittäisessä järjestelmien rutiinien toteutuksessa.

Omistajien tuella TKP:n toimintaa kehitettiin valtakunnallisesti merkittäväksi tietotekniikan palveluyhtiöksi. TKP on ollut mukana kehittämässä alan koulutustointia ja toiminut aktiivisesti alan eri järjestöissä vuosikymmenten aikana. TKP:n toimitusjohtaja Heikki Varho oli vahvasti mukana vaikuttamassa mm. ATK-Instituutin Kannatusyhdistyksen perustamiseen 1970-luvun alussa.

TKP:n toiminnot olivat suunnittelu ja käyttö. Käytön tehtävänä oli operoinnin lisäksi atk-kirjoitus, materiaalin selvittely, jälkikäsitteily ja mikrofilmaus. Suunnittelun tehtävänä oli järjestelmien rakentaminen ja kehittäminen ja työt oli organisoitu suunnitteluun, ohjelmointiin ja testaukseen.

TKP organisoitiin asiakkaiden mukaan ryhmiin. ETK-ryhmän päätehtävänä

oli LEL -systeemin uudistaminen ja koko järjestelmän rekisteröintisysteemin kehittäminen ja valvonta. Testimateriaalien laadintaan ja testaustulosten tarkastamiseen koulutettiin ensimmäiset henkilöt jo vuonna 1965, jolloin testaajan tehtävämike otettiin käyttöön. Jo vuonna 1964 perustettiin ETK:n ja TKP:n yhteinen Käytännön asioiden (KA-) toimikunta, joka kokoontui tuolloin viikoittain, keskiviikko-aamuisin.

Systemidokumentit ja ohjelmointiohjeet kirjoitettiin alun alkaen käsin ja sen jälkeen ne kirjoitettiin konekirjoittamossa puhtaaksi, myöhemmin suunnittelijat käyttivät ”leikkaa ja liimaa” -tekniikkaa. Kaikki ohjelmointiohjeet annettiin asiakkaalle tarkastettavaksi, mitä ennen ne läpikäytiin TKP:ssa; usein ohjelmointiryhmän päällikkö, asianomainen ohjelmoija ja tes-

TKP:N TOIMITUSJOHTAJAT

KARI KARHUNEN 1961–1964

HEIKKI VARHO 1965–1976

MATTI LEHTO 1976–1995

ERKKI LAUHO 1995–1996

JUHANI KARJASILTA 1996–2002

RIITTA JYLHÄ 2002–

taaja tarkastivat dokumentit ja suunnitteleja korjasi tarpeen mukaan.

Asiakas hyväksyi kaikki tulostemallit, tulosteiden ulkoasun sekä tiedot ja tietojen paikat tulosteella. Alkutarkistusvaatimukset (kansiovaatimukset ja tietokohtaiset vaatimukset, ristiriitavaatimukset eri tietojen välillä) olivat tärkeitä, varsinkin tietojen rekisteröinti ja käsittelylogiikka olivat TKP:n vastuulla. Vastaavia KA -toimikuntia perustettiin myös muiden asiakkaiden kanssa ja ne toimivat aktiivisesti vielä 1980-luvulla. ETK-KA -toimikunta lopetettiin vasta 1990-luvun alkupuolella. Suunnittelu yhteistyö poiki vuosikymmenten aikana suuren määrän yhteisiä projekteja ja hankkeita. Myöhemmin 1990-luvun lopulta alkaen pidettiin yhteisiä suunnittelutilaisuuksia, joissa suunniteltiin ETK:n tulevia työmaita.

Kypsymisen ja kehityksen aika

Työeläkejärjestelmien kehittäminen on vuosien aikana usein perustunut työmarkkinajärjestöjen sopimusten perusteella tehtyihin lainsäädännön muutoksiin. Muutoksille oli tyypillistä, että lainsäädäntö ja ETK:n antamat soveltamisohjeet tehtiin tiukalla aikataululla ja samanaikaisesti TKP:ssa suunniteltiin ETK:n järjestelmämuutokset ja toteutustyön aikataulu jäi erittäin tiukaksi. Ilman työeläkejärjestelmän vahvaa osaamista ja tiivistä yhteistyötä ETK:n asiantuntijoiden kanssa suuria järjestelmämuutoksia ei olisi pystytty vuosien aikana toteuttamaan annetuissa aikatauluissa.

Itsenäiset yrittäjät, yhteensä yli puoli miljoonaa, tulivat työeläketurvan piiriin vuoden 1970 alussa. Järjestelmäkehitystyö

alkoi jo 1960-luvun lopulla. YEL:n suunnittelutyö hidasti oleellisesti ETK:n muiden järjestelmien uudistamistyötä sekä hidasti suunniteltua konekannan uudistamista. ETK:n eläketapahtumarekisteri valmistui ja eläketapahtumat saatiin vietyä tietokoneille 1969, minkä jälkeen tilastojen tekeminen tuli mahdolliseksi. Eläketurvakeskuksen järjestelmien tietokonetyöt vuonna 1970 liittyivät työsuhderekisteröinnin laajentamiseen. Työsuhderekisteriin saatiin Kuntien eläkevakuutuksen rekisteristä päättäneiden palvelussuhteiden tietoja sekä MYEL/YEL -yrittäjänäolojaksot. Kirkko ja Merimieseläkekassa tulivat mukaan palvelusuhteita ja eläketapahtumia koskevaan tietoliikkeeseen ja tietojen rekisteröintiin vuoden 1972 alusta. Suomen Pankin palvelusuhteiden ja eläketapahtumatietojen rekisteröinti aloitettiin 1973.

Eläketurvakeskuksen rooli ja omistussuosuus TKP:ssa kasvoivat 1970-luvun alussa. Järjestelmien kannalta merkittävä konekannan uusimistyö saatiin tehtyä ja uudet koneet tilattiin. Uusi vuokrattava laitteisto, jälleen siihen aikaan Suomen suurin, otettiin käyttöön vuoden 1971 loppupuolella, ja yleisenä käsityksenä olikin, että uudella koneella pystytään tyydyttämään Eläketurvakeskuksen laajentuneet käyttötarpeet tuleviksi vuosiksi.

Materiaalimäärät ja rekisterien koko kasvoivat ennakoitua nopeammin ja nämä yhdessä johtivat jatkuvaan tietokonelaitteiden kapasiteetin lisäämiseen ja konekannan uusimiseen. Vuonna 1971 hankitun koneen kapasiteettia jouduttiin kasvattamaan jo seuravana vuonna. Konekannan muuttumisen johdosta tietokoneohjelmat jouduttiin teknisesti uusimaan. Ohjelmat käytiin alkusuunnittelun jälkeen perusteellisesti läpi ja osittain suunnitel-

tiin uudelleen. Muutosten yhteydessä vaurauduttiin myös siihen että tietoja voidaan siirtää magneettinauhoilla Eläketurvakeskuksen rekisteriin.

Vuosi 1974 oli ETK:n järjestelmämuutosten kannalta merkittävä vuosi. Keväällä tehtiin tulopoliittinen kokonaisratkaisu, missä sovittiin työeläkkeiden tasokorotuksesta 1.7.1975 alkaen. Eläkkeiden tavoite-
tasoksi tuli 40 prosentin asemasta 60 %. Vähimmäiseläkkeet, jotka olivat olleet 22 prosenttia, olivat jatkossa 33 prosenttia eläkepalkasta. Työeläkkeen ja kansaneläkkeen keskinäinen yhteensovitus muutettiin vastaamaan uutta tavoitetasoa. Muutokset suunniteltiin ja toteutettiin tiiviissä yhteistyössä ETK:n asiantuntijoiden ja TKP:n suunnittelijoiden kesken ja tiukoista aikatauluista huolimatta järjestelmät saatiin valmiiksi aikataulujen mukaan. Uudistuksen johdosta korotettiin 270 000 henkilön eläkettä.

ETK:n eläketapahtumarekisterin uudistamisen suunnittelua jatkettiin. Toukokuussa 1974 otettiin käyttöön vireillä olevien eläkehakemusten reaaliaikainen rekisteröintijärjestelmä. Tämä teki mahdolliseksi rekisterin tietojen reaaliaikaisen katselun ja myöhemmin päivittämisenkin, millä on mullistava vaikutus ETK:n käsittelijöiden työskentelyyn. Uudistettu eläketapahtumarekisteri saatiin kokonaisuudessaan käyttöön 1975 aikana.

Eläketurvakeskus ja Tietokonepalvelu muuttivat Pasilaan vuonna 1976. Muuton yhteyteen osui myös jälleen uuden tietokonelaitteiston vaihto. Laitteiston ohella vaihtui myös käyttöjärjestelmä³, mikä merkitsi suurta muutosta atk-ammattilaisten työhön. Ohjelmoinnissa siirryttiin reikäkorteista ja lomakkeista reaaliaikaiseen pääteohjelmointijärjestelmään⁴. Toimin-

nan muutosta kuvaavat hyvin toimitalossa TKP:n kerrosten kulmahuoneissa olleet päätehuoneet, joissa kaikissa oli 3–4 päätelaitetta, joilla ohjelmoitiin ja testattiin ohjelmia. Aiemmin reikäkorteilla tehdyt ohjelmakoodit ja testausaineistot suunniteltiin oman työpöydän äärellä, mutta nyt varsinainen ohjelmointi- ja testaustyö siirtyi päätteen äärelle. Päätehuoneisiin tulittiin aamulla varhain, koska näin välttyttiin jonottamiselta ja ruuhkilta. Myöhemmin päätehuoneet purettiin ja päätelaitteista tuli henkilökohtaisia työvälineitä ja voitiin varmuudella todeta työn tuottavuuden nousseen huomasti.

Vuonna 1976 tehtiin päätös siirtymisestä reaaliaikaiseen tapahtumankäsittelyjärjestelmään⁵ ja uudet sovellukset otettiin käyttöön 1978. Laitteistomuutokset olivat suuria projekteja, jotka edellyttivät suunnittelu- ja valmistelutyötä onnistuakseen ja turvatakseen työeläkejärjestelmän katkeamattoman toiminnan.

TKP:n hoitaman sovellusalueen luonteesta johtuen tiedonhallinta oli eräs keskeisimmistä kysymyksistä. Yksittäisestä vakuutuksesta, henkilöstä, eläkkeestä talletettava tietomäärä on suuri ja tätä vaatimusta lisää myös historiatietojen tallettaminen ja käsittely. Käsittelytapa oli pitkälle 1970-luvulle täysin eräkäsittelyä. Vuodesta 1974 painopiste siirtyi ensin ETK:n vireilläolorekisterin näytöissä ja Melan eläkkeiden ratkaisusovelluksissa tosiaikaiseen tietojen saantiin ja käsittelyyn⁶.

Käytössä olleet niukat laiteresurssit asettivat rajoja tiedonhallinnan kehitykselle TKP:ssa. Laitteistojen nopea kehitys ja parantunut hinta/laatusuhde muuttivat tilannetta ja yhtenäisen tietokanta/tietoliikenneohjelmiston käyttötarve ja -mahdollisuudet johtivat IMS -järjestelmän han-

kintaan ja käyttöönottoon. Muutos johti laajaan suunnittelu- ja ohjelmointimenetelmien kouluttamiseen menetelmästandardien – ja suositusten luomiseen sekä tarvittavien uusien ohjelmoinnin apuvälineiden hankkimiseen.

Tietoturvakysymykset nousivat esille

Työeläketoimialalla kuten yhteiskunnan muillakin toimintasektoreilla yhteistyö lisääntyi ja tehtävien hoitaminen edellytti entistä runsaammin ja entistä yksityiskohtaisempaa tietoa yksityisistä kansalaisista ja heidän toimintaympäristöstään. Automaattisen tietojenkäsittely kehittyi nopeasti samaan aikaan, mikä mahdollisti teknisesti suurten tietomäärien keräämisen, ajan tasalla pidon ja hyödyntämisen, joka suuren volyymin tai nopean muuttumisen takia oli ollut aikaisemmin täysin mahdollisuuksien ulkopuolella. Tähän liittyen nousi esille yksityisyyden suojaus ja lainsäädännön puuttuminen. Atk-toiminnan tulevaisuuden elinehtona nähtiin kansalaisten luottamus siihen, että tietosuoja on tehokkaasti järjestetty kaikissa henkilötietoja käsittelevissä yrityksissä.

Valtioneuvosto asetti vuonna 1972 komitean, jonka tehtävänä oli tutkia tietojen hankintaa, jakelua sekä yksilön henkilösuoja ja oikeusturvaa. Tämä ns. Jyrängin komitea alkoi valmistella luottotietotoimintaa, henkilörekistereitä ja asiakirjojen julkisuutta ja salassapitoa koskevia lakiuudistuksia. Toukokuussa 1974 komitea hajosi ja lainsäädännön valmistelu keskeytyi. Tietojenkäsittelyliitto käynnisti 1975 lopulla henkilörekisterien pitämiseen, tietojen keräämiseen, yl-

läpitoon ja henkilötietojen suojaamiseen liittyvien periaatteiden ja käytäntöjen koalamisen. Työeläkelainsäädännössä oli jo tuolloin jossain määrin sivuttu tietosuojakysymyksiä, oli mm. määritelty oikeuksia vakuutetuille ja velvollisuuksia rekisterinpitäjille sekä määräykset tietojen ilmoitusvelvollisuuksista työnantajien, ETK:n, eläkelaitosten ja viranomaisten välillä.

TKP oli mukana valtakunnallisessa kehitystyössä ja yhtiössä tehtiin 1976 tietosuojatutkimus, missä käytiin läpi asiakasyritysten henkilörekisterit. Asiantuntijat laativat selvityksen minkä tuloksia hyödynnettiin henkilörekisterien pitoa koskevien periaatteiden määrittämiseen. Työn tuloksena syntyivät suositukset rekisterikuvauksille, rekisterinpitäjän tehtäville ja vastuille, tietojen oikeellisuuden varmistamiselle, tietojen käytölle ja luovuttamiselle sekä rekisteröidyn henkilön oikeuksiin häntä koskevien tietojen osalta. Henkilörekisterilaki tuli Suomessa voimaan 1987 ja muutettiin henkilötietolaiksi vasta 1999.

Tietosuojan hoitaminen tuli keskeiseksi alueeksi ETK:n ja työeläkejärjestelmän rekisterien ylläpitämisessä. Turvallisuusohjeita laadittiin tuotantotietojen käsittelyyn, tietoaineistojen säilyttämiseen, arkistointiin ja hävittämiseen.

Atk-järjestelmien ja käyttöoikeuksiin perustuvaan valvontaan hankittiin erityisiä tietoturva-ohjelmistoja jo 1970-luvulla. Näiden merkitys korostui entisestään 1980-luvulla kun tietojen hyväksikäyttö yleistyi päätejärjestelmien käyttöönoton myötä. Tietojen suojaamisen tarve kasvoi, ja ETK:n vireilläolojärjestelmään luotiin erityinen VIP-järjestelmä. Tuotantotietojen käyttöä testaustarkoituksiin rajoitettiin ja tunnistustietojen salausominaisuuksia kehitettiin. Ohjeilla ja määräyksillä oli

suoria vaikutuksia jokaisen työeläkejärjestelmän parissa työskentelevän henkilön työhön.

Henkilötietojen turvaamisen rinnalla kehitettiin myös henkilöliikenteen turvaohjeita, ETK:n toimialossa määriteltiin kulunvalvonnan alueet, joissa vain tietyt henkilöt työtehtävistä riippuen pystyivät kulkemaan. Myöhemmin 2000-luvulla tietoturvan ja tietosuojan tueksi on organisoitu erillisiä käyttövaltuushallintaryhmiä ja näiden tueksi käyttövaltuuksien hallintajärjestelmiä.

ETK:n palvelut 1980-luvulla

Eläkeotepalvelu kuului ETK:n tehtäviin vuodesta 1967. Tietopyyntöön tarkoitettu työeläketurvan tiedustelukortti oli 1980-luvulta lähtien laajasti yleisön saatavilla. Ilman pyyntöä ETK lähetti eläkeotteen niille, joiden TEL-työsuhde oli ilmoitettu päättyneeksi. Eläkeote lähetettiin myös uusille työeläkevakuutetuille, tällainen palvelu aloitettiin 1977. Lisäksi ETK huolehti LEL Työeläkekassan tilaamien otteiden jakelusta LEL-työntekijöille.

Materiaalimäärät olivat tuon aikaiselle järjestelmälle merkittäviä. Työeläkevakuutetuille annettiin 388 000 eläkeotetta vuonna 1986. Otteen avulla vakuutetut seurasivat rekisteritietojensa oikeellisuutta. Huomautuksia tuli 7 350 henkilöltä ja ne koskivat kaikkiaan 9 100 työsuhdetta. Manuaalisen selvittelytyön määrä oli myös merkittävä koska järjestelmien automaatioaste oli vielä alhaisella tasolla.

Työeläkelaitokset ilmoittivat ETK:n rekistereihin tiedot kaikista eläkettä kartuttavista työsuhteista ja yrittäjätoiminnasta sekä omista eläkepäätoksistään. ETK ko-

kosi tiedot sekä työntekijäkohtaiseksi rekisteriksi että työnantajakohtaiseksi TEL-eläkejärjestelyrekisteriksi. Vuonna 1986 näihin rekistereihin tehtiin yhteensä 5,8 miljoonaa ilmoitusta. Rekisteriotepyyntöjä käsiteltiin järjestelmässä 2 miljoonaa.

Rekisteröinnin atk-järjestelmän perusratkaisut oli tehty 1960- ja 1970-luvuilla silloisen tietotekniikan mukaisiksi. 1980-luvulle tultaessa ryhdyttiin uudistamaan eläketurvan karttumista rekisteröivää tietotekniikkaa, joka oli järjestelmän vanhin osa. Tavoitteena oli rekisterin palveluedellytysten pitäminen jatkuvasti eläkejärjestelmän kehityksen vaatimalla tasolla.

Uudistuksen ensimmäisiä tuloksia on tiedon saannin nopeutuminen. Vuoden 1986 alussa voitiin siirtyä aikaisemmasta kahdesti viikossa tapahtuneesta täydellisten rekisteritietojen annosta päivittäiseen tiedonvälittämiseen. Eläkelaitoksille avattiin mahdollisuus suoriin eläketurvaan koskeviin päätekyselyihin.

Vuonna 1987 aloitettiin yksityisen sektorin työeläkejärjestelmän piirissä kokeilu eläketietopalvelun parantamiseksi niin, että työeläkelaitoksilla oli mahdollisuus jakaa asiakkailleen ETK:n rekisteritiedot sisältäviä koko työhistorian kattavia otteita. Työsuhdetietojen päätekyselymahdollisuutta käytettiin varsin vilkkaasti. Erinä jaetut työsuhdetiedot käsittivät yhteensä 1,3 miljoonaa tiedonantoa. Tämän lisäksi ETK:n ja eläkelaitosten päätteiltä otettiin yhteyttä 230 000 kertaa.

Työeläkejärjestelmän piirissä tähdättiin asiakaspalvelun monipuoliseen parantamiseen Syksyllä 1988 eläkelaitokset käynnistivät uuden säännöllisen otepalvelun, jonka puitteissa ne lähettivät otteen 30-, 35-, 40-, 45-, 50- ja 55-vuotiaille asiakkailleen.

Palvelu täydensi Eläketurvakeskuksen automaattista otepalvelua, joka kohdistui ensimmäiseen työsuhteeseen tulijoihin ja työsuhteen päättäneisiin.

ETK sisällytti markkamääräisen eläkearvion myös voimassaolevan työsuhteen osalta niihin eläkeotteisiin, jotka lähetettiin 30-63 vuotta täyttäneille, vähintään 2 vuotta työsuhteessaan tai yrittäjän työsuhteen olleille vakuutetuille. Markkamääräisen eläkkeen laskemiseen tarvittiin myös eläkelaitoksista saatavia tietoja. Käytännössä arvion antaminen eläkkeestä oli mahdollista vain osalle vakuutettuja.

Asiakaspalvelun parantaminen oli tavoitteena myös julkisten alojen eläketietojen ajan tasalle saamiseksi ETK:n rekistereissä. Kunnallinen eläkelaitos ja Valtiokonttori saattoivat ETK:n rekistereissä olevat tiedot vastaamaan omia rekisteritietojaan. Tietojen tarkistaminen koski 3 miljoonaa palvelussuhdetta ja paransi merkittävästi eläkehakemusten käsittelyä ja neuvontapalveluja.

ETK:n oman tietohallinnon kehitys

ETK:n oma tietotekninen ympäristön kehitys alkoi vuonna 1982, kun konekirjoittamiseen hankittiin tekstinkäsittelyjärjestelmä ja siihen tarvittavat laitteistot. Vuoden 1988 lopulla ETK:ssa oli 80 henkilökohtaista mikrotietokonetta, jotka oli kytketty yhteen lähiverkoksi. Verkko oli kytketty yhteen TKP:n keskuskoneen kanssa, mikä teki mahdolliseksi Memo-viestintäohjelman käyttöönoton myös mikroilta. Memo muutti merkittävästi ensin ETK:n sisäistä toimintaa ja myöhemmin yhteydenpitoa työeläkeyhtiöiden ja eri organisaatioiden käyttäjien välillä.

Konekirjoituksen käytössä ollut 8100-järjestelmä poistettiin käytöstä vuonna 1991, jolloin vahvistettiin lähiverkkojen toimintavarmuutta ja hankittiin käytössä olleiden näyttöpäätteiden rinnalle lisää mikrotietokoneita ja niihin omat järjestelmät. Tuolloin lähes kaikki tekstinkäsittely tehtiin jo henkilökohtaisilla työasemilla. Mikrojen määrää lisättiin nopeasti muutamassa vuodessa ja sisäisen tietotekniikan käyttöönotto johti suureen koulutustarpeeseen. Työasemakoulutusta annettiin noin kahdelle sadalle henkilölle ja atk-koulutusta varten rakennettu tietokonealuokka Mikrola otettiin käyttöön keväällä 1992. Työasemien lukumäärä kasvoi edelleen ja Windows-käyttöjärjestelmä voitti alaa ensin käytössä olleelta OS/2-pohjaiselta verkolta.

Vuoden 1991 aikana toteutettiin laaja ETK:n tietojärjestelmätutkimus, jonka tuloksena syntyivät ETK:n toiminto-, tieto-, ja sovelluskaavat. Niiden avulla luotiin yhtenäinen perusta tuleville tietojärjestelmille ja määriteltiin tietojärjestelmähankkeiden toteutusjärjestys. ETK:n tietohallintostrategia määriteltiin 1992 ja se loi puitteet tietohallinnon kehittämiseksi. Ensisijaista oli uudistaa Eläketurvakeskuksen rekisterit, sillä muutosten tekeminen 60- ja 70-luvuilta peräisin oleviin ohjelmiin kävi yhä työläemmäksi.

Rekisteriuudistus oli 1990-luvulla Eläketurvakeskuksen toiminnallisesti tärkein kehittämisaikana. Vuoden 1994 alkupuolella eri kartoituksissa havaittiin, että voimavarat eivät riitä kaikkien osa-alueiden samanaikaiseen uudistamiseen. Työsuhterekisterin eli ansaintatietojen järjestelmän kokonaisuudistus siirrettiin myöhemmäksi. Voimavarat suunnattiin eläkeasiain hoidon, eläkejärjestelyjen, henkilötietojen ja

yhteisötietojen hoitosovellusten uudistamiseen.

Uudistus eteni 1990-luvun alussa tarkarkartoituksin ja suunnitteluprojekteitain. Uudistustyön hallintaa vaikeuttivat lukuisten lainmuutosten ja ETA:n voimaantumoon aiheuttamat työläät järjestelmämuutostyöt. Rekistereiden uudistaminen oli työmäärältään ja vaativuudeltaan erittäin mittava, joten kustannuskysymyksiin ja pitkän aikavälin linjavalintoihin jouduttiin kiinnittämään paljon huomiota. 1990-luvun alkupuolen suuria muutoksia oli myös tietoliikenteen lisääminen ja Eläketurvakeskuksen, eläkelaitosten ja valtionhallinnon välillä tapahtuvan tiedonsiirron rakentaminen sähköisten verkkojen varaan.

Uudistustyön konkreettisena tuloksena oli mm. se, että uudet järjestelmät kuvasivat henkilön eläketilanteen sanallisesti, ei hankalia koodeja käyttäen, mikä helpotti tietoja käsittelevien toimihenkilöiden työtä. Myös eläkehakemukset uusittiin siten, että hakemuksen voi tehdä yhdellä lomakkeella työeläkejärjestelmän tai Kelan palvelupisteessä.

ETK:n oman tietojenkäsittelyjärjestelmän rakenteet täsmentyivät 1990-luvulla, ja graafinen käyttöliittymästandardi hyväksyttiin. Työasemaympäristön ja keskuskoneen yhteiskäyttöä kehitettiin rakentamalla yhteistoiminnallisia sovelluksia.

ETK hankki 1993 ICL:n Toimisto-tiimi-ohjelmiston. Ohjelmisto tehosti henkilökohtaisten työasemien käytömahdollisuuksia, tarjosi liittymän käsittelyjärjestelmiin ja paransi lähiverkkojen tietosuoja. Sisäisessä koulutuksessa painotettiin ToimistoTiimin ja WordPerfectin käyttöä. Tiimin otti heti käyttöön 150 toimihenkilöä. Keskuskoneen käyttöä

laskenta- ja tilastointitehtävissä vähennettiin ja siirryttiin työskentelemään työasemilla. ToimistoTiimin uusi versio otettiin 1996 käyttöön. ETK:ssa otettiin käyttöön sähköinen kalenteri, joka palveli ajanhallintaa, informaatiota ja kokousjärjestelyjä. Tiimiarkiston ja sähköpostin käyttöä lisättiin ja Tiimipostiin liitettiin internetin kautta kulkeva sähköposti.

Palvelut internetiin kaikkien saataville

Vuosituhanne vaihduttua internet-palvelut nousivat kasvavan kiinnostuksen kohteeksi. Henkilön sähköisen tunnistuksen läpimurtoa odotellessa ETK tarjosi kotisivuilla tietoa eläketurvasta, eläkejärjestelmästä ja ETK:n palveluista. Kotisivujen kautta kansalaiset voivat pyytää lisätietoja Eläketurvakeskuksen asiantuntijoilta. Sivut oli käännetty myös ruotsiksi ja englanniksi.

ETK:n ensimmäinen internet-selaimella käytettävä järjestelmä – EU-tietoliikenteen toteutus – valmistui vuonna 2000 TKP:n ja Tiedon yhteisprojektina. Seuraavana vuonna toteutettiin selainpohjaisena järjestelmänä vakuutuskausitodistus.

Vakuutetuille ei vielä vuonna 2000 pystytty antamaan henkilökohtaista ja omiin eläketietoihin perustuvaa palvelua verkossa. Ei ollut yleisesti käytettävissä välineitä, joilla ihmisen henkilöllisyys olisi voitu yksiselitteisesti selvittää sähköisessä asiointissa. Väestöketerikeskus oli henkilötunnistuksessa ollut kiitettävän aloitteellinen ja tuonut markkinoille kaikille kansalaisille tarkoitetun henkilökortin, joka käy virallisena henkilöllisyystodistuksena ja myös passina Schengen-alueella. Tällaisen HST-kortin haltija on tunnistet-

tavissa verkossa ja hän voi myös sähköisesti allekirjoittaa asiakirjoja. Kortit vain eivät käyneet kaupaksi. Yhtenä syynä oli, ettei viranomaisilla eikä yrityksillä ollut tarjolla palveluja, joita voitaisiin kortin avulla käyttää. Tästä syystä työeläkelaitokset ryhtyivät käyttämään pankkien tunnistusratkaisuja omissa järjestelmissään.

Selainpohjaisiin palveluihin lisättiin vuonna 2002 kaikille avoin Työeläke.fi -sivusto, joka toimii etusivuna työeläkelaitosten verkkopalveluihin. Vakuutetuille suunnatun sivuston sisältö oli alkuun avoimena palveluina yleistä tietoa työeläkkeistä ja tunnistusta vaativina palveluina henkilökohtaista eläketietoa. Keskeistä työeläkejärjestelmän yhtenäisyydelle on palvelun tietoturva vaatimukset täyttävän yhteisen tunnistuksen aikaansaaminen. Ensivaiheessa vakuutettu voi tarkistaa ansiotyöluettelostaan, onko hänen kaikki eläkettä kartuttavat jaksonsa rekisteröity oikein. Palvelu saavutti myös kansainvälistä tunnustusta sijoittamalla parhaiden joukkoon EU:n sähköisten julkisten palvelujen kilpailussa kesällä 2003. Vanhuuseläke- ja varhennetun vanhuuseläkehakemuksen täyttäminen otettiin mukaan verkkopalveluihin vuonna 2006 ja oman työeläkeotteen on saanut palvelusta 2008 alkaen.

Suurten järjestelmämuutosten aika

ETK uudisti tärkeimmät rekisterinsä ja järjestelmänsä 1990 -luvun loppuun mennessä. Työsuhteiden rekisteröinti, eläkehakemus- ja eläkepäättösjärjestelmät, henkilötietojärjestelmä, eläkejärjestelyrekisterit ja otepalvelut otettiin tuotantokäyttöön

vuosien 1998–1999 aikana. Näiden uudistuksen vaikutukset ulottuvat kuitenkin vielä pitkälle vuoden 2000 puolelle. Etenkin uusiin rekistereihin pohjautuvat tilastojen kehitystyöt tehtiin vasta vuosituhatvuoden vaihtumiseen liittyneiden ns. millennium-muutosten jälkeen. Tuhatluku ei ollut ainoa 2000-luvun ”numeromuutos”: euroihin siirtymisen järjestelmäkohdittainen suunnittelu käynnistyi ja eläkepäättösjärjestelmän euromuutosprojekti valmistui vuonna 2000.

Vuosituhatvuoden lopulla Eläketurvakeskuksen keskeisenä avainalueena oli tietojärjestelmien uusiminen. Uudistusten yhteydessä tietojen välitys eläkelaitosten kanssa muuttui siten, että kaikki ETK:n kanssa yhteistyöverkostossa toimivat organisaatiot tekivät samanaikaisesti huomattavia muutoksia omiin tietojärjestelmiinsä. Eläkehakemusten ja eläkepäättösten käsittelyyn liittyneet uudet tietojärjestelmät otettiin onnistuneesti käyttöön marraskuussa 1998. Työsuhtejärjestelmä ja siihen liittyvät muut sovellukset otettiin käyttöön lokakuussa 1999. Tällöin keskeiset tietojärjestelmät olivat sellaisessa kunnossa, ettei vuosituhatvuoden vaihtuminen aiheuttanut ongelmia. Sovellusten uusiminen oli edennyt suunnitelmien mukaisesti. Lisäksi muutkin tietojärjestelmät ehdittiin testaamaan ja varmistamaan niiden toimintakelpoisuus vuosituhatvuoden vaihteessa.

Tuhatluvun vaihtuminen nosti tietotekniikkaan liittyvät kysymykset hetkeksi koko maailmassa tunnetuiksi. Ennakoidut ongelmat tunnettiin laajalti englanninkielestä johdetulla Y2K-lyhenteellä. ETK:ssa ja osin eläkelaitoksissakin Y2K-asiat peittyivät keskeisten tietojärjestelmien kokonaisuudistuksen alle. Vuosituhatvuoden käyttöönotto rekisterien ja ohjelmien päi-

vämäärissä oli teknisesti yksinkertainen muutos mutta muutettavia ohjelmia oli pelkästään ETK:n järjestelmissä tuhansia ja näiden muuttamiseen ja kaikkien järjestelmien testaaminen vei aikaa ja paljon eläkelaitosten ja tietotekniikkayhtiöiden resursseja. Viimeiset osat uusista tietojärjestelmistä otettiin aikataulun mukaisesti mutta todellakin laittimmaisella hetkellä käyttöön lokakuussa 1999. Uudet tietojärjestelmät toimivat moitteettomasti eikä vuoden vaihtumisenkaan aiheuttanut ongelmia tietojen käsittelyssä.

Uudistuksen onnistumisesta huolimatta jouduttiin toteamaan, että voimavarojen rajallisuudesta johtuen työssä keskityttiin välttämättömien osien kuntoon saattamiseen. Työtä jäi merkittävän paljon tehtäväksi 2000-luvun puolella ja ensimmäiset haasteet koskivat tilastojen, ennusteiden, eläkkeiden vastuunjaon ja ulkomaisten eläkeasioiden sovellusten uudistamista. Niin ikään itse perusrekistereihin liittyvät monet työt olivat vielä kesken ja euroon siirtyminen odotti toteutustaan. Myös yhteisen eläkkeenlaskennan istuttaminen nykyjärjestelmiin, lähinnä tietopalveluihin oli edessä. ETK:n uuden teknisen arkkitehtuurin mallintamisen myötä tehtiin 2000 vuoden aikana joukko teknisiä selvittelyitä. Uuden Microsoft -teknologian mukaisiin toimituksiin päästiin syksyllä.

Vuoden 1996 aikana kasvoi Suomen mukaanmenon todennäköisyys Euroopan talous- ja rahaliiton perustamisvaiheeseen. Toteutuessaan tämä merkitsi valuuttojen yhtenäistämistä ja sitä kautta uusia mahdollisuuksia työeläkevarojen sijoittamiselle. Konkreettinen euron käyttöönoton suunnittelu käynnistettiin työeläkejärjestelmän piirissä saman vuoden lopulla kun

perustettiin työryhmä koordinoimaan, seuraamaan ja tekemään ehdotuksia mahdollisen euron edellyttämistä toimenpiteistä työeläkejärjestelmässä.

Eläketurvakeskus teki yleissuunnitelman euroon siirtymisestä 1998. Sen mukaisesti tehtiin yhteistyötä eläkelaitosten kanssa. Työeläkelaitokset siirtyivät euron käyttöön ilmoitusliikenteen ja eläkepäästösten osalta samanaikaisesti vuoden 2002 alusta lukien. Perustietojärjestelmien osalta yksityiskohtainen suunnittelu ja toteutus aloitettiin vuoden 1999 syksyllä sen jälkeen kun välttämättömät ennen vuosituhannen vaihdetta tehtävät työt oli saatu valmiiksi. Euron käyttöönottoon liittyvät muutokset asiakkaiden tietovarastoissa ja -järjestelmissä muodostivat pääosan TKP Tiedon järjestelmätoimituksista vuosina 2000-2001. Muutostyöt käynnistyivät ETK:n ja muiden asiakkaiden osalta ajallaan ja etenivät loppuvuoden aikana suunnitelmien mukaisesti. Vuoden 2000 yhteensopivuuteen liittyneen huolellisen testauksen ansiosta järjestelmien tuotantokäyttö sujui ongelmitta vuoden alusta alkaen. Euron käyttöönottovaiheen eli vuodenvaihteen 2001–2002 toimeenpano suunniteltiin yhteisesti ETK:n, työeläkelaitosten ja tietotekniikkapalveluyhtiöiden kesken.

Työeläkeuudistus 2005 ja Työeläkelaki 2007

Työmarkkinajärjestöt sopivat marraskuussa 2001 merkittävästä yksityisen sektorin työeläkejärjestelmän uudistuksesta. Uudistuksen tavoitteet olivat korkealla. Niiden tarkoitus oli pidentää työssäoloaikaa, hillitä kustannuspaineita ja yksinkertaistaa

järjestelmän toimeenpanoa. Eläkepalkan pysyvä määräytyminen jäi sopimuksessa jatkoneuvottelujen varaan. Jos muuta ei sovita niin eläke lasketaan vuosina 2005-2011 kahdella tavalla ja eläkkeensaajalle parempi lopputulos valitaan.

Työmarkkinajärjestöjen sopima suuri työeläkeuudistus eteni vauhdilla ja sai lopullisen muotonsa 2002 aikana. Uudistus on vaikutuksiltaan merkittävä. Jos sen tavoitteisiin päästään, työssä jatketaan entistä pidempään, eläkkeet paranevat ja ne ovat nykyistä oikeudenmukaisempia. Silti kustannuspaineet alenevat aiemmin arvioituista. Merkittävä periaatteellinen ratkaisu oli, että työeläkkeitä ei jatkossa lasketa työsuhteittain vaan koko työuran aikaisten ansioiden perusteella.

Eduskunta hyväksyi uudistuksen helmikuussa 2003. Käytännön toimeenpano ohjeistuksineen ja tietojärjestelmämuutoksineen oli mittava työ. ETK:ssa tämä työ on tehtävä ennen muita eläkejärjestelmän osia, koska eläkelaitosten tietotekniset muutokset perustuvat ETK:n järjestelmiin ja ohjeisiin. Eläkeuudistusta valmisteltiin ja myös palkansaajien eläkelakien TEL, LEL ja TaEL yhteen kirjoittaminen eteni, vaikka odotettua hitaammin. Lain säätäminen oli tärkeää koska uusi laki muutti vakuuttamistekniikkaa olennaisesti. Lakin yhteen kirjoittaminen vauhditti myös työeläkejärjestelmän tietojärjestelmäyhteistyötä.

Osana työeläkelakien yhdistymistä toteutui myös Arek Oy:n perustaminen, mikä oli yhteistyön kannalta merkittävä avaus. Siinä ovat mukana yksityisten alojen keskeiset työeläke toimijat. Myönteistä oli, että Kuntien eläkevakuutus ja Valtiokonttori olivat mukana alusta lähtien. Arek Oy:n perustamisen taustalla on ollut laa-

jempikin visio kattavammasta yhteistyöstä niissä järjestelmissä, joiden yhteinen hoito ei haittaa työeläkejärjestelmään olennaisena osana kuuluvaa kilpailua. Tällainen hyvin hoidettu yhteistyö on koko ansioeläkejärjestelmän etu. Yksityisen ja julkisen sektorin eläkelait ovat uusien karttuvien eläkeoikeuksien osalta lähes identtiset. Vilma-periaate sitoo julkisen ja yksityisen sektorin työeläkelakien toimeenpanon entistä kiinteämmin toisiinsa.

Uuden työeläkelain TYEL toteuttamisen vaatimat toimenpiteet aikataulutettiin niin, että uusi laki tuli voimaan 2007 alussa.

Muutoksia yhtiörakenteissa

Toimintansa alusta lähtien Eläketurvakeskus oli ostanut pääosan tarvitsemistaan atk-palveluista Oy Tietokonepalvelu Ab:ltä. Yhtiön omistaja- ja käyttäjäkunta supistui 1990-luvun alkupuolella kun Ilmarinen ja Eläke-Sampo keskittivät atk-suunnittelutyöt itselleen. TKP:n omistajakunta oli huolissaan supistuvasta trendistä ja yhtiön kilpailukyvyistä. Tämän vuoksi yhtiön osakkaat kävivät vuoden 1994 aikana tiiviitä neuvotteluja atk-yhteistyön laajentamisesta.

Monivaiheisten neuvottelujen jälkeen päädyttiin siihen, että TKP ja työeläkejärjestelmän toinen keskeinen atk-yhtiö Eläkesysteemi Oy luopuivat käyttötoiminnastaan. Ne jatkoivat toimintaansa atk-suunnitteluyhtiöinä. Yhtiöiden käyttötoiminnan jatkajaksi perustettiin uusi yhtiö nimellä Astracus Oy, myöhemmin nimi muutettiin nimikilpailun jälkeen Octel Oy:ksi. Käyttäjiksi tulivat yhtä lukuun ottamatta yhtiöiden aikaisemmat

omistajat ja asiakkaat. Näin atk-toiminnalle saatiin kilpailukykyä toimintaa keskittäen ja merkittävästi saneeraten. Tämä johti väistämättä irtisanomisiin atk-yhtiöissä. ETK:n johdolla valmisteltiin työeläkealueen käyttöpalvelujen uudelleenjärjestelyt ja 1.1.1995 Octel Oy aloitti toimintansa.

Octel-ratkaisun jälkeen ETK:n omistusosuus TKP:sta oli 51%. ETK:n johdolla valmisteltiin omistusjärjestelyt Tieto Corporation Oyj:n kanssa ja 1.1.1998 TKP:sta tuli Tieto-konsernin osakkuusyhtiö ja ETK:n omistusosuus pieneni 22 prosenttiin.

Octel vastasi vuodesta 1995 alkaen Eläketurvakeskuksen ja eläkelaitosomistajiansa tietojärjestelmien ja tietoliikenneverkoston toiminnasta ja tarjosi tietojenkäsittely-, verkko- ja asiantuntijapalveluja. Palvelujen painopiste oli viime vuosikymmenellä vielä selvästi perinteisissä keskuskonesovelluksissa. Niihin liittyvä osaaminen ja tehokkuusvaatimusten täyttäminen oli Octelin vahvuuksia.

Vuosituhanneen alussa asiakkaiden sovellukset ja liiketoiminnan tarpeet siirsivät painopisteen keskuskoneelta asiakaskoh-taisiin palvelinympäristöihin. Toiminnan häiriöttömyyden turvaamiseksi niihin liittyvät monipuoliset osaamistarpeet oli turvattava. Toisaalta keskuskonepalvelu oli muuttunut markkinoilta ostettavaksi peruspalveluksi, jossa toimialaosaaaminen ei ole keskeistä.

Siirtyminen työeläkealoilla uuteen arkkitehtuuriin Arek Oy:n perustamisen myötä oli lisähaaste. Uusiin tarpeisiin voitiin vastata pyrkimällä kumppanuuteen sellaisen yrityksen kanssa, jolla on riittävä osaaminen uuden teknologian ja uusien arkkitehtuurien alueella. Eläketurvakes-

kuksen kannalta myös Octelin omistajarakenne vaikeutti Eläketurvakeskukselle tärkeän työeläkealoimialan laajan yhteistoiminnan kehittämistä käyttöpalvelujen alueella. Erityisesti Arekin toiminnan vaatimukset, julkisen sektorin tiiviimpi mu-kaantulo yhteistyöhön ja ulkomaisten tek-nisten yhteyksien laajeneminen arvioitiin vaikeiksi ja kalliiksi kehittämiskohteiksi pienessä työeläkealoimialan sisäisessä yhti-össä. (Arek Oy:n perustamisesta kirjoittaa tässä kirjassa Katri Raatikainen.)

Octelin hallitus päätti kahdelta yri-tykseltä saatujen kumppanuustarjousten perusteella maaliskuussa 2004 aloittaa neuvottelut TietoEnator Oyj:n tarjouksen pohjalta. Octel Oy:n osakkeiden myyn-ti TietoEnatorille toteutui vuoden 2004 puolivälissä. Palvelusopimukset uusittiin vuoden 2004 loppuun mennessä siten et-tä sopimuskausi jatkui vuoden 2008 lop-puun saakka. Ostaja sitoutui tänä aikana myymään nykyiset palvelut vuosittain ale-nevaan hintaan. Myyjät sitoutuvat vuo-sittaiseen nykyisestä palvelujen määrästä riippuvaan alenevaan ostovelvoitteeseen.

Kaupan hyötyjä perusteltiin sillä, et-tä kustannustehokkuus voidaan saavuttaa paremmin osana laajempaa organisaatio-ta. Kaikkia resursseja on nopeasti saatavis-sa ja lisättävissä tarpeen mukaan. Luotet-tava pitkäaikainen yhteistyökumppanuus luo varmuuden, että kriisitilanteissakin pystytään toimimaan. Merkitystä oli myös sillä, että lainsäädännön asettamat valmi-usvaatimukset ja jatkuvuusvaatimukset ovat pienelle yhtiölle liian raskaat kan-taa. Laitteistojen, toimintatapojen ja pro-cessien kehittäminen tulee edullisemmaksi käytettäessä suuren organisaation jo val-miimmaksi kehitettyjä menetelmiä. Myös arvioitiin, että henkilöstön kannalta laaja

ammattitaitoinen ympäristö luo asiantuntijoille uusia haastavia työ- ja etenemismahdollisuuksia.

ETK:n ja TKP Tiedon kesken sovittiin palvelusopimuksesta 1.4.1998 TietoEnatorin tultua osakkaaksi. Palvelusopimus on samalla palvelujen ostamisen puitesopimus. ETK:ta koskee hankintalaki, jossa ei ole ollut erityisiä säännöksiä puitesopimuksista.

EY-tuomioistuimen vuonna 2005 tekemässä ratkaisussa todettiin, että hankintayksikön on aika ajoin kilpailutettava myös TKP-tyyppisten julkisen ja yksityisen yhteisesti omistaman yrityksen taustalla olevat sopimukset. Näin ollen ETK:n ja TKP Tiedon palvelusopimuksen lähtökohtaisesti rajoittamaton eli toistaiseksi voimassa oleva sopimuskausi ei vastannut tuomioistuimen ratkaisua.

ETK:n vuodesta 1961 saakka jatkunut omistus Tietokonepalvelussa ja sen seurajassa TKP Tiedossa on turvannut ETK:n keskusrekisteritehtävissä tarvittavien sovellusten pitkäjänteisen suunnittelutyön. Samalla TKP Tietoon on kumuloitunut sellaista työeläkejärjestelmän sovelluksiin liittyvää dokumentoinnin ulkopuolelle jäänyttä vanhaan sovelluskantaan liittyvää osaamista, jota ei käytännössä pystytä nopeasti avaamaan tasapuoliseen julkiseen kilpailutukseen.

TKP Tiedon osakkaiden kesken neuvoteltiin ratkaisu, jossa puitesopimuksena oleva palvelusopimus muutettiin määräaikaiseksi. Hankintalain mukainen kilpailuttaminen on kuitenkin uusien sovellusten osalta ollut ETK:ssa sääntönä jo pitempään.

Merkittävä osa ETK:n sovelluskokonaisuudesta siirtyi Arek Oy:n omistukseen vuoden 2008 alusta. Eläketurvakeskuksen osakkuudelle TKP Tiedossa ei näin muutuneessa toimintaympäristössä nähty enää olevan edellytyksiä ja osakkeet myytiin Tiedolle vuonna 2009. Työeläketoimialan järjestelmäkehitys jatkuu Tieto-konsernissa, jolla on merkittävä rooli työeläkealueen asiakkuuksissa ja asiakastoimituksissa.

Viitteet

- ¹ Kirjoittaja kiittää artikkelin valmistelussa saama-
taan avusta Bo Lundqvistia ja Heikki Varhoa.
- ² Työeläkekorttia ja henkilötunnistusta käsitellään
Heikki Varhon artikkelissa.
- ³ Katupeili 1/1963.
- ⁴ OS/VS2-MVS järjestelmä
- ⁵ TSO/ISPF järjestelmä
- ⁶ IMS DB/DC-järjestelmä ja sovellukset
- ⁷ CICS järjestelmä ja sovellukset

II *Tekijät kertovat*

Tässä osassa työeläkejärjestelmän toimijat kertovat itse kokemuksistaan Eläketurvakeskuksen tai sen sidosryhmien palveluksessa.

Kaija Kallisella ja Pekka Merenheimolla on pitkä kokemus työmarkkinakeskusjärjestöjen edustajina Eläketurvakeskuksen hallinnossa. He kommentoivat järjestöjen roolia työeläkejärjestelmän keskiössä. Sosiaali- ja terveysministeriön vakuutusosaston entinen apulaisosastopäällikkö, hallitusneuvos Tuulikki Haikarainen puolestaan kommentoi ajoittain julkista keskusteluakin synnyttänyttä teemaa: Eläketurvakeskuksen ja sosiaali- ja terveysministeriön työnjakoa työeläkelainsäädännön kehittämisessä. Samoin julkisia kommentteja on tosinaan herättänyt työeläkealan omintakeinen kielenkäyttö, joka selvittelee artikkelissaan Seppo Pietiläinen. Pietiläinen on asetellut lainopillisia sanoja tarkasti sekä Maatalousyrittäjien eläkelaitoksen että Eläketurvakeskuksen (1990–2001) varatoimitusjohtajana. Toisessa artikkelissaan osion lopussa Seppo Pietiläinen kuvaa kansainvälisten suhteiden merkitystä eläkejärjestelmämme historiassa.

Heikki Varho puolestaan kuvaa artikkelissaan seikkaperäisesti nykyisen henkilötunnuksen synnyn. Heikki Varhon työura kulki neljä vuosikymmentä työeläkejärjestelmän tietojenkäsittelyn huipulla: Tietokonepalvelun toimitusjohtajana ja Ilmarisen johtajana.

Kirjan tämän osan jälkipuolella esiintyvät Eläketurvakeskuksen ”pitkäaikaisimmat”: pitkäaikaisin viestintäpäällikkö Yrjö Larmola (1974–1990) kertoo työeläketiedottamisen haasteista, pitkäaikaisin varatoimitusjohtaja Jouko Sirkesalo (1972–1994) kuvaa työeläkepäivien perinnettä ja pitkäaikaisin toimitusjohtaja Matti Uimonen (1975–2000) kertoo luottovakuutuksen tarinan.

1

Sosiaalihuollon Keskusliiton näyttelyssä Otaniemessä elokuussa 1967 Eläketurvakeskusta esitteli Auli Leimu (selin).

2

Pohjoismainen sosiaaliturvakokous järjestettiin 1972 Helsingissä. Kuvassa ETK:n tutkimusosaston päällikkö Margaretha Aarnio (toinen vas.) on saanut seurakseen yliopimestari Teuvo Auran, pääjohtaja Alli Lahtisen ja ministeri Margit Eskmanin. Keskellä seisoo Ruotsin Riksförsäkringsverketin pääjohtaja Lars-Åke Åström.

3

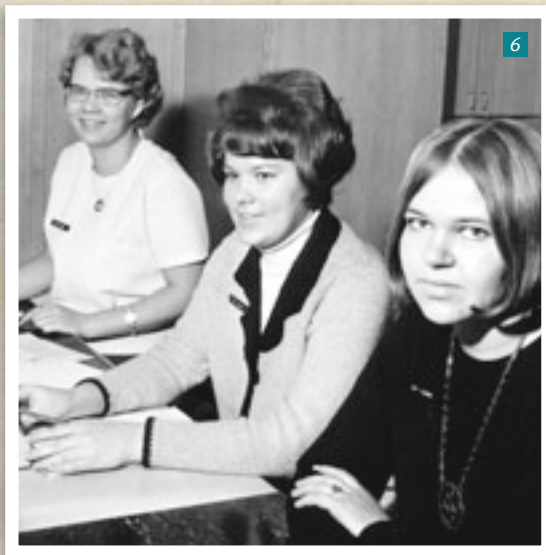
Uuden Itä-Pasilan toimitalon maisemakonttoreissa työskentelivät lainopillinen ja vakuutusteknillinen osasto

4

Rekisterin parissa Kalevankadulla 1975: Arja Väinikainen (Huhtiniemi), Marianne Hälinen ja Lea Kokko.

5

Porin huoltopäivillä 1971 luotettiin värikkääseen esiintymiseen. Kuvassa Anneli Malmsund, Irma Hallapää ja Yrjö Larmola.

6

6

Asiakaspalvelussa työskentelivät joulukuussa 1966 Annikki Tauru, Meeri Graham ja Sirkka Pöllänen.

7

Tutkija Simo Forss (eturivissä toinen oikealta) keskittyi esitykseen Työeläkepäivillä marraskuussa 1982 Rakennusmestarien talossa

7

Työmarkkinajärjestöillä vahva rooli eläketurvakeskuksen toiminnassa

Työmarkkinajärjestöillä on keskeinen rooli Eläketurvakeskuksen toiminnassa. Näin on ollut ETK:n koko 50-vuotisen historian ajan ja aivan erityisesti alkutaipaleella. Työnantajien ja työntekijöiden järjestöillä on koko ajan ollut vankka edustus Eläketurvakeskuksen hallinnossa, ja siten ne ovat olleet päättämässä laissa säädettyjen tehtävien puitteissa laitoksen toiminnan ja voimavarojen kehityksestä.

Työeläkelainsäädäntö on viiden vuosikymmenen aikana muuttunut moneen kertaan. Kun alkuperäinen TEL, ”Pentikäisen monumentti”, oli lyhyehkö linjapaperi, eräänlainen puitelaki, oli 1990-luvulla tullu tilanteeseen, jossa syntyi tahtotila ajamukaistaa ja selkeyttää lukemattomien muutoksien ja lisäyksien monimutkaista työeläkelaki. Tämä tahtotila johti pitkien neuvonpitojen jälkeen ensin vuoden 2005 eläkereformiin ja sitten lopulta työntekijän eläkelain (TyEL) voimaantuloon vuoden 2007 alusta.

Eläketurvakeskus on varttunut keskiikäiseksi tasajalkaa työeläkelakien kehityksen kanssa. Kehityksen kummeina ovat toimineet työmarkkinaosapuolet.

TEL-järjestelmän hajautettu hoito määrittä tarpeen Eläketurvakeskukselle

Työntekijäin eläkelain (TEL) isä Teivo Pentikäinen on muistelmissaan kertonut prosessista, jonka tuloksena hänen johtamansa ja vuonna 1956 asetettu työeläkekomitea lopulta vuonna 1960 pääsi sopuun lain linjaratkaisuista. Päätäväinen Pentikäinen sai kuin saikin hahmottelemilleen ratkaisuille niin työnantajien kuin työntekijöidenkin järjestöjen tuen. Apuna taivuttelussa käytettiin myös ruotsalaisia työmarkkinavaihtajia, erityisesti työnantajien puolelta.

Yksi keskeinen linjaratkaisu oli, että yksityisillä aloilla työeläketurvaa hoidetaan hajautetusti ja että työnantaja valit-

see, vakuuttaako työntekijänsä vakuutusyhtiössä, perustaako vakuuttamista varten eläkesäätiön vai hoitaako vakuuttamisen eläkekassassa. Tämän takia jo komiteavaiheessa päädyttiin siihen, että työeläkelaitosten yhteisiä asioista hoitamaan tarvitaan jonkinlainen keskuslaitos.

Eduskunta hyväksyi monien mutkien ja poliittisten kamppailujen jälkeen työntekijäin eläkelain 1961. Laissa säädettiin, että eläketurvakeskuksen päättäväntä valtaa käyttävät edustajisto ja hallitus. Työmarkkinajärjestöjen edustuksen tärkeys on kirjoitettu selkeästi: ”Edustajiston asettaa sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, ja siihen tulee kuulua työnantaja- ja työntekijäjärjestöjen edustajia sekä henkilöitä, jotka ovat perehtyneet vakuutusyhtiö-, avustuskassa- ja eläkesäätiötoimintaan sekä vakuutuslainsäädäntöön, vakuutuslääketieteeseen ja vakuutusmatematiikkaan”. Edelleen pykälässä säädettiin, että hallituksen muodostavat sosiaaliministeriön määräämä puheenjohtaja ja varapuheenjohtaja sekä yhdeksän edustajiston valitsemia muita jäseniä. Kolmen hallituksen jäsenen valinta säädettiin edustajiston työnantajaryhmän ja niin ikään kolme työntekijäryhmän oikeudeksi.

Työntekijäin eläkelaisissa ei sen sijaan säädetty tarkemmin esimerkiksi eläketurvakeskuksen edustajiston koosta eikä tehtävistä. Tarkemmat määräykset keskuksen hallinnosta ja tehtävistä määrättiinkin asetuksella annetulla ohjesäännöllä.

Vahvoja työmarkkinavaikuttajia valvomassa Eläketurvakeskuksen rakentamista

Eläketurvakeskuksen hallitus kokoontui ensimmäiseen kokoukseen 5.10.1961.

Tästä eteenpäin hallituksen työskentely olikin sangen intensiivistä, sillä mitä moninaisimmat periaatteelliset ja käytännön asiat tuli saada ratkaisuun ennen työeläkelakien voimaantuloa 1.7.1962.

Sen lisäksi, että työeläkejärjestelmän eri toimintojen suunnittelua varten perustettiin parisenkymmentä työryhmää, nimettiin vielä eräänlainen työjoasto, koordinaatioryhmä, jonka esitykset menivät Eläketurvakeskuksen hallitukselle päätettäväksi. Tätä ryhmää johti itseoikeutetusti Pentikäinen ja vakuutusalan asiantuntemusta edusti lisäksi Eläke-Varman toimitusjohtaja C. G. Aminoff. Muut kaksi koordinaatioryhmän jäseniä olivat – ilmeisesti Pentikäisen tahdosta – vahvoja työmarkkinamiehiä: laki- ja sosiaaliasioiden johtaja Tapani Virkkunen Suomen työnantajain keskusliitosta (STK) ja Paperiliiton puheenjohtaja Veikko Ahtola, joka edusti Suomen ammattijärjestöjen keskusliittoa (SAK, vuodesta 1969 Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö).

Eläketurvakeskuksen hallitukseen oli työntekijäin eläkelaisissa säädetty kolme paikkaa sekä työnantajien että työntekijöiden keskusjärjestöille. Molemmilta puolilta ensimmäisiksi hallitusedustajiksi valittiin samoja miehiä, jotka olivat olleet mukana vaikuttamassa työeläkkeen syntyyn jo Pentikäisen komitean aikana. Työnantajien järjestön STK:n puolelta aivan aluksi vaikutti hallituksen jäsenenä toimitusjohtaja Päiviö Hetemäki, jota vuonna 1962 seurasi laki- ja sosiaaliasioiden johtaja Tapani Virkkunen. Hänen kautensa hallituksen jäsenenä jatkui aina vuoteen 1971 asti. Työnantajapuolen vaikuttajiin kuului myös liiketyönantajien johtaja Erkki Oinas.

Yksi esimerkki siitä, miten tärkeäksi Eläketurvakeskuksen toiminta työmark-

kinajärjestöissä koettiin, on se, että Paperiliiton puheenjohtaja Veikko Ahtola oli Eläketurvakeskuksen hallituksen jäsenenä alusta lähtien aina vuoteen 1979. Sekä Virkkunen että Ahtola olivat olleet mukana sekä Pentikäisen johtamassa komiteassa että vaikuttivat myös edellä mainitussa koordinaatioryhmässä. Niinpä he myös Eläketurvakeskuksen hallinnossa toimivat työmarkkinaosapuolten päävaikuttajina, eräänlaisina takuumiehinä.

Myös myöhemmin useat Eläketurvakeskuksen hallituksen jäsenet ovat olleet pitkäaikaisia. Muun muassa työnantaja-puolen edustaja Mauri Moren istui hallituksessa kahteen otteeseen, ensin vuosina 1975–1979 ja uudelleen 1986–1998. Myös Pekka Merenheimon kausi kesti pitkään: 1981–1997. ETK:n hallituksessa edelleen vaikuttava Lasse Laatonen tuli jäseneksi jo vuonna 1985. Työntekijäpuolella vaihtuvuutta on ollut enemmän, joskin Kaija Kallinen on ollut yhdenjaksoisesti mukana vuodesta 1989.

Työntekijäpuolen edustuksessa Eläketurvakeskuksen hallituksen ensimmäisellä vuosikymmenellä oli myös sellaisia mutkia, jotka vaativat luovia ratkaisuja. Syynä oli turbulenssi puoluepolitiikassa ja siihen liittyen erilaiset näkemykset eläkepolitiikan suunnasta. Konkreettisesti oli kyse siitä, että sosiaalidemokraattisen puolueen hajaannus oli levinnyt myös ammattiyhdistysliikkeen puolelle, kun SAK:sta eronneet liitot olivat vuonna 1960 perustaneet Suomen Ammattijärjestön (SAJ).

Eläketurvakeskuksen hallituksen työntekijäjärjestöjen paikoista kaksi oli päätetty jakaa jäsenmäärän perusteella duunareiden SAK:lle ja yksi Toimihenkilö- ja virkamiesjärjestöjen keskusliitolle (TVK). SAK oli nimennyt Veikko Ahtolan rinnal-

le toiseksi edustajakseen SAK:n sosiaaliasioiden sihteerin Uno Hirosen, joka myös oli ollut mukana jo Pentikäisen komiteassa. Järjestöistä pienempi SAJ oli jäämässä kokonaan ulkopuolelle ja lisäksi erimielisyydet edustuksesta kietoutuivat samaan aikaan velloneeseen ”eläkesotaan”, jossa lämmitettiin uudelleen ajatusta työsuhde-eläkkeiden hoidon keskittämisestä Kansaneläkelaitokselle. Lopulta hallituspaikkakiista ratkaistiin niin, että SAJ:n edustajalle Aarre Manniselle järjestettiin vuonna 1965 asiantuntijajäsenen paikka. Näin ollen ETK:n hallitustyöskentelyssä oli muutaman vuoden käytännössä neljä työntekijäpuolen edustajaa mukana.

Teivo Pentikäisen muistelmissa on värikäs kertomus siitä, kuinka SAK:n ja SAJ:n edustajilla oli niin tulehtuneet suhteet, etteivät he sietäneet istua Eläketurvakeskuksen hallituksen kokouksessa vierekkäin. Pentikäinen kertoo ratkaisseensa asian menemällä itse istumaan herrojen väliin. Alkuaikojen erimielisyydet työntekijäpuolen edustuksessa päättyivät onneksi SAK:n eheytyessä vuonna 1969.

Työmarkkinajärjestöjen paikat Eläketurvakeskuksen hallinnossa täytettiin 1990-luvun alkupuolelle asti seuraavasti: SAK nimitti kaksi ja TVK yhden edustajan ja heille varaedustajat, ja samoin teollisuuden dominoima STK nimitti kaksi ja Liiketyönantajien keskusliitto (LTK) yhden edustajan. Kun TVK ajautui konkurssiin vuonna 1992, toinen toimihenkilöjärjestö Suomen teknisten toimihenkilöjärjestöjen keskusliitto (STTK) peri sen paikan Eläketurvakeskuksen hallituksessa. Oma paikka vaatinut Akava sai tyytyä varajäsenyyteen.

Työnantajapuolella järjestöjen nimiä ja rakenteita muutettiin 1990-luvulla, jol-

loin työnantajien keskusliitosta STK:sta tuli Teollisuuden ja Työnantajain keskusliitto (TT) vuonna 1993 ja liiketyönantajista eli LTK:sta Palvelutyönantajat (PT) vuonna 1995. Vuonna 2005 nämä järjestöt yhdistyivät Elinkeinoelämän Keskusliitoksi (EK), ja siitä lähtien työnantajien kolme paikkaa on täytetty EK:n esityksen perusteella.

Julkisten alojen mukaan tulo Eläketurvakeskuksen hallintoon toteutui monien mutkien jälkeen vuoden 2008 alusta. Se merkitsi muun muassa sitä, että ETK:n hallituksen kokoa suurennettiin niin, että sekä työnantajien että työntekijöiden edustus kasvoi yhdellä paikalla. Työntekijäpuolella lisäpaikka toi vihdoinkin myös Akavalle varsinaisen jäsenen tuolin ETK:n hallitukseen, ja julkisten alojen työnantajan paikan sai valtiokonttorin edustaja.

Työmarkkinajärjestöjen vaikutus Eläketurvakeskuksen vuosikymmenillä

Eläketurvakeskus ja sen toiminnan painopisteet ovat kehittyneet työeläkelainsäädännön ja koko työeläkejärjestelmän muutoksen myötä. Ensimmäinen vuosikymmen oli työeläketurvan liikkeellelähdön ja rakentamisen aikaa, ja se merkitsi tietysti isoa urakkaa ja innovointia myös Eläketurvakeskukselle. Tuolloin piti löytää ratkaisut lukemattomille teknisille kysymyksille, eikä työmarkkinajärjestöjen edustajilta niihin välttämättä saatu suurinta viisautta. Tästä huolimatta erityisesti Teivo Pentikäinen halusi pitää työmarkkinaosapuolet myös niistä hyvin informoituina ja samalla mukana rakennustyössä. Periaatteeksi muodostui, ettei mitään asiaa ratkaistu järjestöjen ohi.

Tultaessa 1970-luvulle Eläketurvakeskus oli jo vakiinnuttanut asemansa. Työtä kuitenkin riitti, sillä silloin elettiin työeläketurvan laajentumisen aikaa. Työeläketurvan sisältöön tehtiin merkittäviä muutoksia, kun esimerkiksi nostettiin tavoitetaso 60 prosenttiin, ja toisaalta siirryttiin eläkkeiden tarkistamisessa ansiotasoindeksistä puoliväli-indeksiin. Vuosikymmenen alussa työeläkelakeihin tuli työmarkkinasopimukseen perustuen säädökset työttömyyseläkkeestä – tästä sittemmin työmarkkinaosapuolten käsityksiä jakaneesta asiasta. 1970-luvulla säädettiin myös eläkelait yrittäjille (YEL) ja maatalousyrittäjille (MYEL). Se merkitsi myös sitä, että yrittäjäjärjestöt saivat edustajansa Eläketurvakeskuksen hallintoon.

Eläkeikäasiat tulivat eläkepolitiikan keskiöön 1970- ja 1980-luvun taitteessa, jolloin istui eläkeikäkomitea. Myös tämän työn vetäjäksi nimettiin Teivo Pentikäinen. Komitean työn taustalla oli useiden ammattiliittojen vaatimus ammatillisten eläkeikien käyttöönotosta myös yksityisillä aloilla. Eläkeikäkomitean lopputuloksena kuitenkin oli, että 1980-luvulla eläke-etuuksien valikoimaa laajennettiin yksilöllisellä varhaiseläkkeellä, varhennetulla vanhuuseläkkeellä ja osa-aikaeläkkeellä. Komiteatyö johti lisäksi siihen, että julkisilla aloilla luovuttiin asteittain ammatillisten eläkeikien järjestelmästä ja ne korvattiin em. joustavilla yksilöllisillä eläkemuodoilla. 1980-luvulla myös esittävää ja taiteellista työtä tekeville säädettiin oma eläkelaki (TaEL).

Näiden vuosikymmenten aikana eläketurva paitsi laajeni myös monimutkaistui. Lainmuutosten jälkeen Eläketurvakeskuksessa laadittiin – eläkelaitosten toivomuksesta ja niiden kanssa yhteistyös-

sä – soveltamisohjeet. Vielä 1990-luvulla soveltamisohjeet hyväksyttiin lopullisesti ETK:n hallituksessa. Joskus ohjeiden sanamuotoja viilattiin vielä hallituksen käsittelyssä, ja työmarkkinaosapuolilla oli myös erilaisia painotuksia lain tulkinnasta. Sittemmin ohjeiden tuomisesta hallituksen syynättäväksi luovuttiin, mutta yhä keskeisimmistä uusista ohjeistuksista pyydetään näkemykset työmarkkinajärjestöjen asiantuntijoilta.

Eläketurvakeskuksen hallitus kokoon-tui vielä 1990-luvulla – lomakausia lukuun ottamatta – joka toinen viikko, ja kaikki keskeiset eläketurvan muutokset käsiteltiin hallituksessa. Sittemmin tahti on harventunut.

Eläkepoliittista keskustelua hallitsi 1980-luvun puolivälistä lähtien entistä keskeisemmin ikärakenteen muutos ja työeläketurvan pitkän aikavälin rahoituksen hallinta. 1990-luku olikin sitten varsinainen sopeutumisen vuosikymmen, kun valmisteltiin työmarkkinajärjestöjen neuvotteluprosessissa syntyneitä eläkemenoja sekä lyhyellä että pitemmällä aikavälillä karsivia säästöpaketteja. Eläketurvakeskuksen asiantuntijat olivat täystyöllistettyjä. Hallituksen rooli kehittyi eläkelainsäädännön muutosten ohjauksesta enemmän muutosten ja niiden teknisen toteuttamisen seuraamiseksi.

Eläketurvakeskuksen asiantuntijat olivat keskeisessä osassa myös 1990-luvun lopulla alkaneessa valmistelussa, jonka tuloksena oli vuoden 2005 eläkeuudistus ja yksityisten alojen työeläkelakien (TEL, LEL ja TaEL) yhdistäminen yhdeksi laiksi, työn-tekijän eläkelaiaksi (TyEL) vuonna 2007. Näiden uudistusten valmistelut tehtiin työmarkkinajärjestöjen hyväksymien nuottien mukaan. Eläketurvakeskuksen hallituksen

tuli varmistaa, että ETK:lla oli voimavarat uudistusten yhteiseen toteuttamiseen. Keskeinen huoli oli, saadaanko mittavat atk-suunnittelutyöt tehdyksi ajoissa.

Eläketurvakeskukselta pyydetään säännönmukaisesti lausunto sellaisista lainsäädäntöhankkeista, joilla on suoria tai epäsuoria liittymäkohtia lakisääteeseen työeläketurvaan. Lausunnot hyväksyy Eläketurvakeskuksen hallitus. Jos työmarkkinaosapuolilla on eri näkemykset lausunnon kohteena olevasta asiasta, lausuntoluonnoksien muotoilu on vaikea tehtävä. Niinpä hallituksen kokouksissa on joskus kirjoitettu lausuntojen kriittisiä rivejä uusiksi tai vedetty henkseleitä kokonaisten kappaleiden yli, jotta lausunnosta on saatu yksimielinen.

Eläketurvakeskuksen hallituksen työskentely on 2000-luvulla painottunut selvästi aiempaa enemmän toiminnan suunnitteluun, strategiaan valintoihin ja voimavarojen hallintaan. Keskeiseksi asiaksi on tullut se, miten ETK pystyy parhaiten toteuttamaan tehtävänsä koko eläkejärjestelmän yhteislaitoksena. Eläketurvakeskushan tuottaa palveluja sekä yksityisten alojen monimuotoiselle ja keskenään kilpaileville eläkelaitoksille että julkisten alojen monopolilaitoksille.

Luottovakuutus Eläketurvakeskuksen tehtävänä

Luottovakuutus linjattiin jo Pentikäisen työeläkekomiteassa. Jo silloin ymmärrettiin, että jos eläkkeiden rahoittamiseen tarkoitettuja työeläkevaroja lainataan työnantajayritykselle, on työnantajalla välttämätöntä olla hyväksyttävät vakuudet. Luottovakuutuksen hoito ehdotettiin

perustettavan yhteisen keskuslaitoksen tehtäväksi.

Niinpä työntekijäin eläkelakiin tuli säädökset luottovakuutuksesta. Sen mukaan sosiaaliministeriöllä oli oikeus vahvistaa työnantajan eläkevakuutusmaksu vahvistettua tasoa alhaisemmaksi sillä edellytyksellä, että näin syntyvän vajauksen vakuudeksi otetaan maksuluottovakuutus. Samoin säädettiin, että myös eläkesäätiön oli otettava luottovakuutus vastuuvajauksensa vakuudeksi. Lisäksi eläkesäätiöiden ja -kassojen tuli ottaa sijoitustensa vakuudeksi sijoitusluottovakuutus.

Lain säädökset olivat yksinkertaiset ja suorat: ”Maksu- ja sijoitusluottovakuutus on otettava eläketurvakeskuksesta, jolle ei sosiaaliministeriö ole antanut lupaa sen järjestämiseen muulla tavoin. Eläketurvakeskus on velvollinen antamaan mainitun vakuutuksen.”

Luottovakuutustoiminnan organisointi oli epäilemättä yksi Eläketurvakeskuksen alkuaikojen tärkeimmistä tehtävistä. Tässäkin tehtävässä onnistuttiin. Pentikäisen mukaan suunnittelussa käytettiin paitsi vakuutusyhtiöiden myös Helsingin Kauppa-
korkeakoulun asiantuntemusta. Päätökset luottovakuutuksen käytännön toteutuksesta tehtiin Eläketurvakeskuksen hallituksessa. Työeläkevarojen sijoitustoiminta 1990-luvulle asti oli takaisinlainausta yrityksille, mikä edisti samalla investointeja ja työllisyyttä. Luottovakuutustoiminta vakiintui. Samalla sen hoitamisesta Eläketurvakeskuksessa tuli rutiinia. Luottovakuutuksen puskurit kasvoivat suotuisasti, ja sen oletettiin kestävän mahdollisen lama-ajan kurimukset.

Kuitenkin 1990-luvun alun laman seurauksena luottovakuutuksen tappiot ylsivät miljardeihin markkoihin. Yksittäisten

isojen yritysruumiiden myötä syntyi suuria tappioita. Kun Eläketurvakeskuksen hallitus oli aiemmin saanut vuosittain selostuksen luottovakuutuksen tilanteesta, laman pahentuessa raportti luottovakuutuksen ja sen tappioiden kehittymisestä tuli lähes joka kokoukseen. Lopulta hallituksen jäsen, työnantajien edustaja Mauri Moren totesi, että ongelmaa ei enää Eläketurvakeskuksen voimin saada hallintaan. Juuri Moren teki ensimmäisenä esityksen luottovakuutustoiminnan uudelleen organisoinnista ja siirtämisestä pois Eläketurvakeskuksen hoidosta. Esitys johti lainmuutokseen ja yksinomaan luottovakuutusta hoitavan yhtiön, Garantian, perustamiseen. Tämä päätös osoittautui viisaaksi toimenpiteeksi, ja Garantian hoidossa luottovakuutus saatiin laman jälkeisenä nousukautena raitteilleen.

Eläketurvakeskus eläketurvan tietotalona

Eläketurvakeskukseen on sen viiden vuosikymmenen aikana kertynyt valtava kokemus ja tietoperintö työeläketurvasta ja sen kehittämisestä. Eläketurvakeskuksessa on ollut paljon pitkäaikaisia työsuhteita, ja yksittäiset asiantuntijat ovat todellisia tietopankkeja. Myös työmarkkinajärjestöjen asiantuntijat ja hallinnon jäsenet ovat voineet omassa työssään aina kääntyä ETK:n asiantuntijoiden puoleen, kun on pitänyt tarkistaa asioita tai hakea vahvistusta tulkinnoille.

Myös Eläketurvakeskuksessa on menossa sukupolvenvaihdos. Onneksi ETK:ssa on myös ymmärretty kehittää käytäntöjä, joilla edistetään ns. hiljaisen tiedon siirtämistä uusille osajasukupolville.

Eläketurvakeskuksen maine sekä kansallisen että kansainvälisen eläketiedon osaamiskeskuksena on viimeisten vuosikymmenten aikana vain vahvistunut. Osa tästä maineesta on hankittu tutkimustoiminnan systemaattisen kehittämisen avulla. Eläketurvakeskuksella on pienehkö tutkimusosasto, joka tekee omaa selvitys- ja tutkimustyötä mutta toteuttaa myös yhteistyöprojekteja eri tutkimuslaitosten kanssa. Tutkimusalueet määritellään viisivuotiskausiksi vahvistetuissa tutkimusohjelmissa. Työmarkkinajärjestöjen näkemykset ovat keskeisiä tutkimusohjelmien valmistelussa ja niiden painopisteiden valinnassa.

Tutkimustoiminnan painoalueet ovat vuosikymmenten kuluessa muuttuneet ja monipuolistuneet. Kun vielä 1980-luvulla tutkimuskohteet olivat enimmäkseen sosiaalipoliittisia, nyt pidetään tärkeänä, että tutkitaan mahdollisimman monipuolisesti myös eläketurvan rahoituksen kysymyksiä. Yhteinen näkemys onkin, että tarvitsemme tutkimustietoa paitsi eläketurvan sosiaalisesta myös taloudellisesta kestävyydestä. Tärkeä osa tutkimus- ja selvitystyötä on

myös kansainvälinen eläketieto. Sen merkitys on erityisesti EU-aikana korostunut.

Eläketurvakeskuksen strategiassa on yhtenä keskeisenä painotuksena palvelukyky ja sen parantaminen. Eläketurvakeskuksella on monenlaisia asiakkaita. Keskeisiä ETK:n palvelujen käyttäjiä ovat eläkelaitokset. Lisäksi julkinen valta, kuten esimerkiksi sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö ja eduskunta käyttävät monin tavoin Eläketurvakeskuksen asiantuntijapalveluja. Näitä palveluja tarvitsevat myös työmarkkinajärjestöt. Eläketurvakeskus palvelee tarvittaessa myös yksittäisiä vakuutusvelvollisia eli työnantajayrityksiä ja yrittäjiä sekä vakuutettuja eli työntekijöitä.

Eläketurvakeskus on varsin vireä keski-ikäinen, josta löytyy kokemusta, näkemystä, osaamista ja innovointikykyä, ja joka arvostaa työeläketurvan peruseriaatteita mutta kavahtaa jämähämäämistä. Tällaiseen kehitysootteeseen myös työmarkkinajärjestöt ovat halunneet Eläketurvakeskusta ohjata.

Parlamentarismi ja työeläkelait

Sosiaali- ja terveystieteiden ja Eläketurvakeskuksen yhteistyö

Suomea koskevien valtiollisten tehtävien jaon mukaisesti lainsäädäntövaltaa käyttää eduskunta. Hallitusvaltaa käyttävät tasavallan presidentti sekä valtioneuvosto. Valtioneuvostossa on tarvittava määrä ministeriöitä. Kukin ministeriö vastaa toimialallaan valtioneuvostolle kuuluvien asioiden valmistelusta ja hallinnon asianmukaisesta toiminnasta. Lain säätäminen tulee eduskunnassa vireille hallituksen esityksellä taikka kansanedustajan lakialoitteella.

Kaikki vuodesta 1962 lukien noin runsas puolisataa työeläkelakien muutosta, jotka ovat koskeneet pelkästään työntekijöiden työeläketurvaa, ovat saaneet edellä selostetun laillisen parlamentaarisen käsittelyn. Vastoin yleisesti silloin tällöin jopa arvovaltaisissa lehdissä esitettyä näkemystä työmarkkinaosapuolet eivät ole sellaisessa asemassa, että he olisivat työeläkelait ”säätäneet”. Lain valmistelussa he ovat toki itseoikeutettuina olleet mukana.

Perustuuhan työeläkelainsäädäntö työsuojelulakiin ja sen etuuksien ja hallinnon kustantaminen työnantajilta ja työntekijöiltä perittävään rahoitukseen. Mukana valmistelussa on aina ollut myös työeläkejärjestelmä useimmiten Eläketurvakeskuksen välityksellä.

Työeläkelain syntyäiköihin ei hallinnossa ollut paremmin perusteellisia ohjeita, miten hallituksen esitykset oli valmisteltava. Työeläkelain syntyhistorian huomioon ottaen oli luontevaa, että myös ministeriössä työeläkettä koskevien asioiden valmistelua jatkettiin samalla lakialoitteesta tutulla niin sanotulla kolmikannalla. Olihan sen avulla saatu vaikeassa asiassa sittenkin osapuolia tyydyttävä alkua.

Oma työeläkkeen lainvalmistelua koskeva työni alkoi ministeriössä vuoden 1974 puolivälin jälkeen, ja sanottakoon heti aluksi silloisen esimieheni Heimer Sundbergin ehdoton ohje: ”Työeläkkeitä

ei kehitetä ilman työmarkkinaosapuolia ja Eläketurvakeskuksen on oltava aina mukana.” Perimätieto kertoo, että tätä ohjetta oli noudatettu jo Sundbergin edeltäjänkin aikana Sundbergin toimiessa ETK:n lainopillisena johtajana. Asiaan lainvalmistelun pakollisista osapuolista olivat vihkiytyneet Matti Uimonen, Lauri Koivusalo, Antti Suominen ja sittemmin myös Seppo Pietiläinen. Eikä asialle ollut pahitteeksi, että ministeriön kansliapäällikkönä oli Kari Puro ja vakuutusosaston päällikkönä Altti Aurela ja sittemmin Jukka Rantala.

Sosiaalivakuutuksen vilkas kehittäminen vauhdittui 1980-luvulla sekä koko eläkejärjestelmän että verotuksen muutostarpeilla. Kansaneläkkeen tarveharkintaa alettiin purkaa, verotuksen merkitystä tulonjaossa työeläkkeen, kansaneläkkeen ja sairausvakuutusetuuksien osalta vahvistettiin, tapaturmavakuutusjärjestelmää kehitettiin ja luotiin uusi työttömyysturvajärjestelmä.

Kaiken tämän rinnalla jatkui melkein vuosittainen työeläkelakien muutostyö. Lainvalmistelu tapahtui useimmiten virkatyönä. Tämä merkitsi sitä, että ETK työeläkelaitosten yhteiselimenä valmisteli ja piti osaltaan yhteyttä paitsi työeläkelakien myös muiden lakien osalta eri osapuolia edustaviin organisaatioihin, työeläkelaitoksiin ja työelämän osapuoliin. Lain tarkempi läpikäynti tapahtui ministeriön virkamiehen johdolla yhteiskokouksessa, jossa ETK:n lisäksi oli mukana myös työmarkkinaosapuolet ja useimmiten myös muu sosiaalivakuutuksen väki. Toimintatapa ei vapauttanut ministeriön virkamiestä vastaamasta siitä, että kaikkia osapuolia oli kuultu ja että oli ainakin yritetty päästä yhteisymmärrykseen, mistä oli päätetty kunkin pykälän osalta.

Hallituksen esityksen valmisteli siten ministeriö ja sen antoi valtioneuvosto. Eduskunnan valiokuntakäsittelyssä asian esitteli virkamies ja hän osaltaan vastasi aina esityksen sisällöstä ja virheistä. Muut osapuolet olivat asiantuntijoina kuultavina. Hyvään tapaan kuului, että jos oli ollut mukana valmistelussa, esitystä ei pahemmin sopinut arvostella. Se oikeus ja velvollisuus oli luonnollisesti eduskunnalla ja muilla asiantuntijoilla.

Vuoden 1990 heinäkuun puolesta välistä voimaan tullut perhe-eläkeuudistus oli yksi huomattavimmista työeläkeuudistuksista, joka perustui komiteatyöskentelyyn. Komitea oli perusluonteeltaan kolmikantainen. Työskentelytapa muodostui ansaitusti ETK-vetoiseksi, ja vaikeasta turvan uudelleenjaosta huolimatta saatiin lopputulokseksi kaikkia osapuolia tyydyttävä tulos. Eduskuntakäsittelyn yhteydessä jouduttiin kuitenkin tarkistamaan lain voimaantumisen piiriin kuuluvaa leskeneläkkeen saamisen kohderyhmää. Uudet pykälät ja tarvittavat laskelmat kustannuksista saatiin ETK:n avustuksella valiokunnan käyttöön.

Talouslama 1990-luvun alussa pakotti kiivaaseen lainsäädäntötyöhön, jossa ei paljon ehtinyt kysellä, tekeekö joku muu kuin ETK työeläketurvaa koskevia laskelmia ja suunnitelmia, missä mennään ja miksi ja miten tästä selvittää. Työntekijäin työeläkemaksun säätäminen oli välttämättöntä, puhumattakaan siitä, että ratkaisuehdotukset eläkeindekseistä loivat paineita eduskuntakäsittelylle. Eläketurvakeskuksen tarjoama apu sekä lainvalmistelussa että kustannusten ja yleisessä tulonjaon arvioimisessa oli ministeriön työvoiman huomioon ottaen ensiarvoisen tärkeää hallitusten esitysten valmistelijalle, koska sa-

maan aikaan oli avattava lähes koko sosiaalivakuutuslainsäädäntö. Muutosten läpiviemistä myös eduskunnassa helpotti se, että osana Eläketurvakeskuksen organisaatiota myös työelämän osapuolet olivat sitoutuneet yhteiseen tavoitteeseen hyväksyttävien muutosten aikaansaamiseksi.

Erityisesti tuon lamalainsäädännön ja sen aiheuttaman ilmapiirin johdosta on syytä mainita siitä edullisesta hallinnollisesta rakenteesta, joka hajautetulla työeläkejärjestelmällä on. Ministeriön virkarakenne ja sen verorahoitus ei mahdollistanut uusien työntekijöiden palkkaamista työmäärän lisääntyessä. Kun työeläke ja muu sosiaalivakuutus takaavat työntekijän toimeentulon sairauden, työkyvyttömyyden, vanhuuden, työttömyyden ja perheenhuoltajan kuoleman varalta, lainsäädännön nopealle valmistelulle ja voimaantulolle on erilaiset vaatimukset kuin ratkaisuille, jotka eivät liity välittömästi ihmisten toimeentuloon.

Sosiaali- ja terveysministeriön omaksuma viran puolesta tapahtuva valmistelu, jossa myös muutoksen kohteena oleva järjestelmä osallistuu täysipainoisesti lainsäädännön valmisteluun, varmisti, että lainmuutokset voidaan panna ilman suurempia vaikeuksia täytäntöön. Tämän tyyppinen lainvalmistelu merkitsi, että lakiesitystä puolustetaan siihen sitoutuneena ja sen sisältöä pystytään ymmärtämään ja selittämään sekä eduskunnassa että muualla. Lainsäädännön nopea ja oikeasisältöinen täytäntöönpano antoi pohjaa myös lain vaikutusten seuraamiselle. Ja kun keran on tunnistettu, miksi oli lakia muutettu, on helpompi suunnitella tarvittavia muutoksia tai parannuksia.

Eläketurvaan liittyvistä huomattavista taloudellisista rahavirroista huolimatta

muu julkinen sektori ei aiemmin ollut niinkään kiinnostunut eläke- ja sosiaalivakuutuslainsäädännöstä. Aihehan oli ikävän monitahoinen. Yksityiset vakuutuslaitokset hoitavat ihmisten eläketurvaa, puhutaan sairaudesta, työkyvyttömyydestä ja vanhuudesta. Etuuksia oli monia ja kaikissa oli tarkoituksena muu kuin hyvinvoivan ihmisen tukeminen. Sosiaalivakuutuksen aiheisältö ei paljoa kiinnostanut.

Yhteiskunnallista hallintokäytäntöä uudistettiin rivakasti. Eduskunnassa säädettiin hallintolaista, julkisuus- ja salassapitosäännöksistä, tasa-arvoperiaatteista, velkajärjestelyistä ja ulosotosta. Ja virkamiehille saatiin käyttöön myös hallituksen esitysten valmistelua ohjaava aineisto. Ohjeen tarkoituksena oli korostaa lainvalmistelun avoimuutta, johdonmukaisuutta ja lakien vaikuttavuutta. Myös lain sanamuotojen ymmärrettävyyteen kiinnitettiin huomiota. Eläketurvakeskuksen ja Kelan väki osallistui lainvalmistelukursseille tavoitteena entistä paremman lainsäädännön valmistelu.

”Avoimuuden” lisääntymisen seurauksena havaittiin, että työeläkejärjestelmä ei ole enää mikään itsenäinen saari, jota eivät koskisi muut yhteiskunnassa vallitsevat virtaukset. Edellä mainitut hallinnolliset muutostarpeet tehtiin edelleen virkatyönä työeläkejärjestelmään yhteistyössä ETK:n, Kelan ja työmarkkinaosapuolten kanssa. Tavoitteena oli säilyttää työeläkelainsäädännössä sen sosiaalivakuutusluonne. Etuuden saajien ja järjestelmää rahoittavien piti tietää, mitä heidän tulee tehdä ja mihin heillä on oikeus. Koko työeläkelainsäädännön tehtävänä oli vain ja ainoastaan turvata työntekijöille annetut eläkelupaukset toimeentulon kohtuullisuudesta vanhuuden ja työkyvyttömyyden varalta.

Mitä enemmän talous koheni, sitä enemmän alettiin puhua ”korporativismista” lainsäädännön ohittajana, huonosta lain sisällöstä ja sosiaalivakuutuksen viidakosta. Puheita kuului myös työeläkejärjestelmän taholta. Puolustajiakin löytyi. Oikeusministeriön lainvalmistelun keskeinen kokenut virkamies sanoin kerran kohtuuttoman haukkumiseen kyllästyneenä: ”Mitä väliä sillä on, ovatko työeläkelainsäädännössä pilkut ja pisteet oikeassa paikassa, kun järjestelmä on kuitenkin pysynyt turvamaan ihmisille toimeentulon vanhuuden ja työkyvyttömyyden varalta?”

Työeläkejärjestelmän ”hallittu rakenemuutos” alkoi työmarkkinaosapuolten syyskuussa 2002 solmimasta sopimuksesta, jolla käynnistettiin työeläkeuudistus 2005. Hallitusohjelmaan oli jo tätä ennen otettu selkeät tavoitteet työeläketurvan uudistamisen jatkamisesta. Vetovastuu lainvalmistelun taustatyön osalta keskitettiin Eläketurvakeskukselle. Ja kun paineet lainvalmistelun kiirehtimiseksi muuttuivat ministeriön osalta aikataulukysymyksiksi, oli taas pakko aloittaa jo tutuksi valittu lainvalmistelutapa ilman sen kummempia mutkia ministeriössä kolmikannassa yhdessä työmarkkinaosapuolten, Eläketurvakeskuksen ja Kelan väen kanssa.

Eläketurvakeskuksen, työeläkelaitosten ja muiden osallisten yhteistyö varmisti sen, että kiireisestä ja jopa uhattuna olleesta aikataulusta huolimatta työeläkkeen kokonaisuudistusta koskeva esitys saatiin eduskunnan käsittelyyn siten, että lait voitiin saattaa voimaan vuoden 2005 alusta. Hallituksen esityksessä pystyttiin ensimmäisen kerran työeläkkeen osalta käymään läpi, miten sukupuolten välisen tasa-arvon arvioidaan kehittyvän toimeentuloturvan osalta. Tämä koko lopputulos varmistui

Eläketurvakeskuksen eri osastojen ammattitaitoisen työn tuloksena. Pienenä huvittavana yksityiskohtana voitaneen kyseessä olevan uudistuksen osalta todeta, ettei Eläketurvakeskuksen omaa hallintoa kuvavaan lain sisältöä paremmin ehditty miettiä.

Vanhana ja yhtä jos toista hallinnossa ja lainvalmistelussa 40 vuoden ajan nähneenä virkamiehenä voin kuitenkin sanoa, että aivan niin kuin isot eläkepoliittiset ratkaisut tehdään ajassaan ja sen hetkisiä olosuhteita koskevana samoin menetellään lainvalmistelun suhteen. Ministeriön päällikkönä ministeri luotsaa haluamallaan tavalla, miten hänen vastuullaan olevat uudistukset viedään eduskuntaan. Virkavastuullisena valmistelijana esittelijä ei voi esimieheltään salata valmistelutapaa eikä omia sitä itselleen. Ministerin vastuulla on, että hänen valmistuttamansa esitys saadaan myös eduskunnassa hyväksytyksi ja täytäntöön pannuksi laissa tarkoitetulla tavalla. Virkamiehen tehtävänä on puolustaa valmistelemansa esitystä. Näin menettelee yleensä myös lainvalmisteluun osallistunut asiantuntijaväki.

Eduskunnalla on kaikki oikeus saada lainvalmisteluun liittyvät aineistot. Valiokunta päättää, ketä se kuulee hallituksen esityksen johdosta ja miksi kuulee. Valiokunta tekee tarvittavat lainmuutos ehdotukset, ja ministeriö ja järjestelmää hoitava organisaatio varmistavat, että ehdotetut muutokset on mahdollista toteuttaa sekä sanonnaltaan että rahoituksettaan muitten muutosten yhteydessä. Eduskunta hyväksyy lait kahdessa täysistunnossa ja tasavallan presidentti vahvistaa lait tulemaan voimaan. Tätä sanotaan parlamentarismiksi.

Miten henkilö tunnistetaan?

Suomalainen henkilötunnus on vuoden nuorempi kuin Eläketurvakeskus. Ensimmäiset henkilötunnukset annettiin marraskuussa 1962. Henkilötunnuksen syntyhistoria liittyy tiiviisti työeläkejärjestelmän syntyyn. Työeläkejärjestelmä rakentuu ns. koskemattomuusperiaatteelle, mikä tarkoittaa sitä, että tietyssä työsuhteessa ansaittu eläke on koskematon. Alun perin henkilön kokonaiseläke muodostui hänen eri työsuhteissaan ansaitsemistaan eläkepalasista. Lyhtyaikaisten työsuhteiden eläkelain (LEL) piiriin kuuluvilla aloilla jopa päivän tai muutaman tunnin kestävät työsuhteet olivat mahdollisia. Eläketurvan kannalta on oleellista, että kaikki henkilön eläkepalaset voidaan kerätä yhteen eli tunnistaa saman henkilön eläkeosiksi. Näin ollen oli alusta alkaen selvää, että henkilön tunnistaminen oli eräs järjestelmän tietojenkäsittelyn keskeisistä ongelmista ja sen onnistumisen mittareista. Selvää oli myös alusta lähtien, että henkilön

tunnistukseen saatavat tiedot perustuivat työnantajien ilmoituksiin eikä väestörekistereistä saataviin tietoihin.

Työeläkekortin idea

Henkilön tunnistaminen perustuu hänen henkilötietoihinsa. Tavanomaisten henkilötietojen (nimet, syntymäaika ym.) lisäksi tarvittiin henkilön yksikäsitteisesti identifioiva tunnus, jonkinlainen henkilönumero. 1960-luvun alussa ei ollut lainkaan selvää, minkä tyyppinen tällaisen yksiselitteisen henkilötunnuksen tulisi olla.

Henkilötunnukseksi tuli työeläkekortin numero, jonka isänä on pidettävä henkivakuutusyhtiö Salaman johtajaa, matemaatikko Erkki Palea. Pale toimi Salaman lainaamana suunnittelupäällikkönä Tietokonepalvelussa. Pale oli työskennellyt muutaman vuoden 1940-luvun lopulla Ruotsissa ja tutustunut siellä käytössä ol-

leeseen henkilökorttiin, joka toimi lääneittäin. Tämän kortin numeron alussa oli syntymäaika ja jatkona kolminumeroinen täydennys. Tästä syntyi idea Suomen henkilötunnukseksi.

Pale katsoi, että henkilötunnuksessa olisi hyödyllistä olla muutakin informaatiota, jota rekisteröinnissä joka tapauksessa tarvitaan. Tällainen informaatio-osanen on syntymäaika. Jokainen myös muistaa syntymäaikansa, mistä seuraa, että henkilötunnuksesta suurin osa on henkilöllä helposti mielessä. Syntymäajan lisäksi tarvitaan henkilön lopullisesti yksilöivä ns. yksilönumero. Työeläkekortin numerossa täksi valittiin kolminumeroinen juokseva numero kuitenkin siten, että sukupuoli ilmaistiin antamalla miehille parittomat ja naisille parilliset yksilönumerot. Tämäkin oli Palen Ruotsista tuoma ajatus. Yksilönumeron pituus on tietysti riippuvainen siitä, paljonko samana päivänä syntyneitä, samaa sukupuolta olevia kansalaisia Suomessa on. Kolme numeroa todettiin hyvin riittäväksi.

Jokaiseen tällaiseen tunnukseseen tarvitaan tarkistusmenettely. Työeläkekortin numerossa menettelyksi valittiin yksimerkinen tarkistusmerkki, joka saattoi olla numero tai kirjan. Valittu tarkistusmerkki saa kaikkiaan 31 arvoa ja se saadaan jakamalla henkilötunnuksen 9 ensimmäisen merkin muodostama luku 31:lla ja käyttämällä jakojäännöstä numeroon yhdeksän asti tarkistusmerkkinä. Kun jakojäännös oli 10 tai suurempi, otettiin käyttöön kirjaimet.

Tarkistusmerkin käyttökelpoisuuden määrää tietysti se, kuinka hyvin se täyttää tarkistusmerkin varsinaisen tehtävän eli paljastaa virheet. Valittu tarkistusmerkki paljastaa kaikki ne tapaukset, joissa vain

yksi merkki on väärin sekä kaikki kahden merkin keskinäiset vaihdokset. Lisäksi se toteaa ne virheet, joissa vain päivämäärä ja kuukaudet ovat vaihtuneet. Kokonaisuutena tarkistusmerkin käyttökelpoisuus on erinomainen. Valittu tarkistusmerkin rakenne herätti kuitenkin myös kritiikkiä. 1960-luvun alun tekniset laitteet toivat ongelmia. Kun tarkistusmerkinä oli sekä numeroita että kirjaimia, jouduttiin lävistyskoneiden rakenteesta johtuen käyttämään sekä numero- että aakkosmoodia. Toinen vaihtoehto, jos muuten haluttiin säilyttää tämäntyyppinen tarkistusmerkin rakenne, olisi ollut tehdä tarkistusmerkistä kaksinumeroinen.

Tarkistusmerkin rakennetta ei alkuvaiheessa kerrottu yleisesti, koska pelättiin, että se johtaa epäselvissä tilanteissa tarkistusmerkin laskentaan ja siten työeläkenumeron tekemiseen muodollisesti oikeaksi, vaikka jokin muu osa työeläkenumeron tiedoista olisikin virheellinen.

Henkilötunnistus työeläkejärjestelmässä

Eläketurvakeskus vastasi työeläkekortin numeron antamisesta ja teknisestä toteutuksesta vastasi Tietokonepalvelu. Henkilön tunnistus tapahtui vietäessä työsuhdetietoja Eläketurvakeskuksen

työsuhderekisteriin, johon tieto kaikista työsuhteista kertyneistä eläkeoikeuksista kerätään. Tämän rekisterikäsittelyn yhteydessä myös annettiin uudet työeläkekortin numerot.

Tavoitteena oli antaa kullekin rekisteröitävälle työeläkekortti, jossa olisi hänen työeläkekortin numeronsa eli hänet yksilöivä henkilötunnus. Kortit jaettiin TEL

-työsuhteessa oleville työntekijöille työnantajien kautta. Sen sijaan LEL-työsuhteessa oleville työntekijöille kortit postitettiin suoraan heidän työsuhteilmoituksissa olleisiin osoitteisiinsa. LEL -työntekijäthän eivät välttämättä enää kortin lähettämisen aikana olleet saman työnantajan palveluksessa.

Aluksi järjestelmään tulivat kaikki työsuhteilmoitukset ilman työeläkenumeroa. Tietoja rekisteröitäessä suoritettiin henkilön tunnistaminen ja annettiin henkilölle työeläkenumero, jos hän ei tunnistunut rekisterissä jo oleviin henkilöihin.

Rekisteri saatiin toimintaan marraskuussa 1962, vaikka laki oli tullut voimaan jo kesällä. Ongelmana oli, että jo alussa tuli satoja tuhansia ilmoituksia kuukausittain. Niissä ei luonnollisestikaan voinut olla työeläkekortin numeroa, ennen kuin henkilö oli sellaisen saanut. Täten teknisen järjestelmän viivästyminen lisäsi henkilötunnistuksen ongelmia. LEL-työsuhteet olivat ongelmallisia myös siitä syystä, että samasta työntekijästä tuli samankin kuukauden aikana useita ilmoituksia. Satamakassan piirissä olevien ahtaajien ilmoituksia saattoi kuukausittain tulla kymmeniäkin. Alkuvaiheessa myös tietojen taso oli huono. Ilmoitusten tekijät eivät ymmärtäneet asian merkitystä ja ilmoitukset täytettiin käsin usein hankalisakin olosuhteissa.

Asian ongelmallisuus oli kyllä ymmärretty jo alusta lähtien. Henkilötiedoissa oli sellainenkin tieto kuin työeläkenumeron tilatunnus. Tässä saattoi olla merkintänä ”mitätöity ja vaihdettu uuteen”. Ymmärrettiin siis jo heti alkuvaiheessa, että henkilötunnistus ei välttämättä aina onnistu ja että henkilö voi näin ollen saada useitaakin työeläkenumeroita.

Koko työeläkejärjestelmän tietojenkäsittelyn kehittämisessä henkilötunnistusjärjestelmä muodosti siis keskeisen ongelman ja haasteen. Lähtökohtana oli, että tiedot ovat puutteellisia, osin virheellisiä ja vailla numeroita. Ei voitaisi kokonaan välttää sitä, että sama henkilö saisi useitaakin numeroita, mutta tämä päällekkäisten työeläkenumeroiden määrä olisi rajoitettava mahdollisimman vähäiseksi.

Jotta tunnistus voisi onnistua puutteellisin ja virheellisinkin tiedoin, kehitettiin erityinen tunnistuspistejärjestelmä, jossa kaikkia henkilöön liittyviä tietoja käytettiin hyväksi. Järjestelmässä kullekin henkilötiedolle annettiin tunnistuspisteitä sen mukaisesti, täsmäsiikö syötössä ollut tieto rekisterissä olevaan tietoon.

Varsinaisen tunnistusongelman muodostivat ilman työeläkenumeroa saapuvat työsuhteilmoitukset. Oli kyettävä selvittämään, oliko asianomainen henkilö jo rekisterissä ja tunnistettava tiedot yhteen. Toisaalta tässä yhteydessä oli myös annettava henkilölle numero, jos hänellä selvittelyn perusteella ei sellaista ennestään ollut.

Vaikka koneellinen tunnistusjärjestelmä oli pyritty tekemään mahdollisimman tehokkaaksi, oli selvää, että se ei voinut kaikissa tapauksissa yksinään toimia, vaan tarvittiin lisäksi manuaalista tarkastelua. Usein pystyttiin tässä tarkastelussa jo selvittämään tilanne, joissakin tapauksissa kuitenkin tarvittiin lisätietoa joko työnantajalta tai työntekijältä.

Henkilötunnistusjärjestelmä oli varsin edistyksellinen ajankohtana, jolloin se tehtiin. Silloiset tietojenkäsittelymenetelmät asettivat oman rajoituksensa. Käytettiin peräkkäisrekisterejä magneettinauhalla, ja tietokoneen muisti, jota tämä tunnistus-

järjestelmä vaati runsaasti, oli rajoitettu. Tietokonepalvelussa oli käytössä silloissa oloissa suuri tietokone IBM 1410. Muistitilan säästämiseksi rakennettiin ns. vaihtuvamittaisten tietueiden järjestelmä, jolla muisti tilaa säästettiin, mutta joka toi luonnollisesti tullessaan muita teknisiä ongelmia. Keskeisenä henkilönä henkilötunnistusjärjestelmän teknisessä toteutuksessa vaikutti IBM:ltä lainamiehenä Tietokonepalveluun tullut fil.maist. Gustav Tollet.

Järjestelmän toimivuudesta

Järjestelmä osoittautui varsin toimivaksi huonoista lähtökohdista huolimatta. Sitä myös koko ajan kehitettiin. Eräässä viisi vuotta käyttöönoton jälkeen pitämässäni esitelmässä olen todennut, että 85–90 % silloisista ilmoituksissa tuli työeläkenumerolla varustettuna. Näistä 1–6 % sisälsi virheitä, jotka tarkistusmerkki paljasti. Useimmat näistä tapauksista kyettiin kuitenkin tunnistamaan käyttäen numeroimattomien tapausten tunnistusmenettelyä. Tässä vaiheessa kuitenkin jo n. 140.000 työeläkenumeroa, jotka oli annettu lähinnä virheellisten syntymäaikojen takia, oli korjattu ja poistettu käytöstä. Samalla näille työeläkenumeroille kirjautuneet työsuhdetiedot oli viety henkilön toiselle pysyväksi jääneelle työeläkekortin numerolle.

Työeläkenumeron käytön lisäämiseen ja puutteellisten tai virheellisten henkilötietojen käytön vähentämiseen pyrittiin luonnollisesti erilaisin keinoin. Mm. LEL-työnantajille, joiden ilmoituksissa todettiin toistuvasti vääriä työeläkenumeroita tai puutteellisia tietoja, lähetettiin asiasta erityinen huomautus.

Toisaalta senaikaisen tietokonetekniikan rajoittuneisuutta ja toisaalta henkilöstön innostumista ja paneutumista kuvatkoon seuraava tositapahtuma. Uutta materiaalia vietiin rekisteriin aluksi viikoittain toteutetuissa ns. ajojaksoissa. Yksityiset ajot veivät paljon aikaa ja suuri osa tästä työstä tehtiin yöaikaan. Eräänä yönä ajo pysähtyi magneettinauhavirheeseen, eikä nauhalla olevaa työeläkenumeroa pystytty lukemaan. Ajoa valvova operaattori totesi, että hän ei pysty jatkamaan, vaan ajo on keskeytettävä. Sellainen tilanne ei tietenkään ollut hyväksyttävä. Operaattori etsi puhelinluettelosta henkilön, jonka työeläkenumerosta ilmeisesti oli kyse. Tämän jälkeen hän soitti puoli kaksi yöllä kysyäkseen oikeata työeläkenumeroa. Arvata saattaa, että vastaanotto ei ollut kovin ystävällinen. Sain seuraavana aamuna tehdä parhaani lepytelläkseni suuttunutta henkilöä.

Sosiaaliturvatunnus ja väestörekisteritunnus

Henkilön tunnistamisen tarpeita alkoi nopeasti ilmetä myös muualla. Heinäkuussa 1963 hyväksyttiin sairausvakuutuslaki. Lain toimeenpanoa suunniteltaessa tultiin tulokseen, että kansalaisten palvelu sujuisi paremmin, jos vakuutetuilla olisi asioidessaan henkilökohtainen kortti. Tällöin otettiin käyttöön uusi tunnusnumero, sosiaaliturvatunnus. Tunnusta suunniteltaessa olivat jälleen esillä erilaiset numerointimahdollisuudet kuten numerointi juoksevilla numerolla tai numerointi syntymäaikaan perustuvalla tunnuksella. Syntymäaikaosaan perustuva tunnus sai eniten kannatusta. Tällöin jouduttiin luon-

nollisesti miettimään, olisiko tunnus täysin samanlainen kuin työeläkenumero ja millä tavalla siinä tapauksessa Eläketurvakeskuksessa jo tehtyä rekisteröintiä voitaisiin käyttää hyväksi.

Samanaikaisesti tämän valmistelutyön kanssa käynnistyi selvitys siitä, tarvittaisiinko yleistä henkilötunnusta väestörekistereihin merkityille kansalaisille. Sisäasiainministeriö asetti lokakuussa 1963 henkilötunnustoimikunnan, jonka tehtävänä oli tehdä ehdotus tunnusnumeron antamisesta julkisiin henkilörekistereihin merkityille henkilöille. Toimikuntaan kuuluivat edustajat sisäasiainministeriöstä, Kansaneläkelaitoksesta, Eläketurvakeskuksesta, valtiovarainministeriön järjestelyosastolta, valtiovarainministeriön vero-osastolta, pääesikunnasta ja Helsingin seurakuntien keskusrekisteristä. Toimikunnan työ eteni varsin vauhdikkaasti ja se sai työnsä valmiiksi jo maaliskuun alussa 1964.

Toimikunta päätyi ehdottamaan väestörekisteritunnusta, joka oli muodoltaan täsmällisesti työeläkekortin numeron mukainen. Täten se tunnusnumeroratkaisu, joka syntyi työeläkejärjestelmää käynnistettäessä, tuli myös valtakunnallisesti henkilötunnukseksi. Kyseiset kolme tunnusta: väestörekisteritunnus, sosiaaliturvatunnus ja työeläkekortin numero oli mahdollisuuksien mukaan saatava yhtenäisiksi. Toimikunta ehdotti, että sosiaaliturvatunnuksen ja väestörekisteritunnuksen antamisesta olisi jo ennen sairausvakuutuslain voimaan tuloa annettava yhteiset määräykset. Tällöin voitaisiin myös Eläketurvakeskuksen jo antamat työeläkekortin numerot suurimmalta osalta saada edellä mainittujen tunnusten kanssa samoiksi numeroiksi. Toimikunnan ehdotukses-

sa asetukseksi väestörekisteritunnuksesta vahvistettiin väestörekisteritunnuksen rakenne. Samalla todettiin, että sosiaaliturvatunnuksen on oltava sen mukainen, mitä on säädetty väestörekisteritunnuksesta. Kansaneläkelaitoksen oli pidettävä antamistaan sosiaaliturvatunnuksista rekisteriä. Edelleen Kansaneläkelaitoksen tuli ilmoittaa antamansa sosiaaliturvatunnus asianomaiselle väestörekisterin pitäjälle.

Teoriassa kaikki näytti selvältä. Maaahan oli tulossa kaksi uutta tunnusta, väestörekisteritunnus ja sosiaaliturvatunnus, jotka olivat jo määritelmän mukaan identtiset. Työeläkekortin numero otettaisiin myös käyttöön sosiaaliturvatunnuksena. Käytännössä oltiin kuitenkin erittäin suurten ongelmien edessä. Kansaneläkelaitoksen ja Eläketurvakeskuksen edustajista koottu työryhmä ryhtyi pohtimaan, miten työeläkenumero saataisiin sosiaaliturvatunnukseksi.

Varsin nopeasti nähtiin, että jatkuvaan yhteistyöhön ei käytettävissä olevan ajan puitteissa ollut mahdollisuutta. Näin päätettiin, että kumpikin osapuoli jatkaisi numerointia itsenäisesti. Lähtökohtana tuli kuitenkin olla, että jo annetut työeläkenumerot mahdollisimman hyvin hyödynnettäisiin antamalla ne myös sosiaaliturvatunnuksiksi. Kuitenkaan ei ollut mahdollista kokonaan välttää sitä tilannetta, että sama henkilö saisi useampia henkilötunnuksia eli eri numeron työeläkenumerona ja eri numeron sosiaaliturvatunnuksena.

Sen sijaan järjestelmä päätettiin rakentaa siten aukottomaksi, että samaa numeroa ei voitaisi antaa kahdelle eri henkilölle toiselle sosiaaliturvatunnuksena ja toiselle työeläkenumerona. Eläketurvakeskus ja Kansaneläkelaitos tekivät sopimuksen ETK:n työeläkeräkisterin henkilötietojen

käyttämistä sosiaaliturvatunnusten antamisessa. Tämän mukaan Eläketurvakeskus luovutti magneettinauhastona kaikista luovutuspäivään mennessä rekisteröidyistä henkilöistä käytössä olevat henkilötiedot mukaan lukien työeläkenumeron. Tämän rekisterin avulla Kansaneläkelaitos tutki, onko henkilöllä, jolle sosiaaliturvatunnus annetaan, jo työeläkenumero. Myönteisessä tapauksessa Kansaneläkelaitos antoi henkilölle sosiaaliturvatunnukseksi hänen työeläkenumeronsa.

Jotta kahdelle henkilölle ei olisi annettu samaa tunnusta, jaettiin luovutuspäivän jälkeen tunnusten antamisessa käytetty yksilönumeroalue Eläketurvakeskuksen ja Kansaneläkelaitoksen kesken. Tämä yksilönumeroalueen jakaminen olikin neuvottelujen keskeinen kysymys, sen jälkeen kun todettiin, että vain yhdessä paikassa tapahtuvaan numerointiin ei ollut mahdollista päästä. Todettakoon tässä yhteydessä, että edellä esitettyjen teknisten syiden takia kahdessa pisteessä tapahtuvaan numerointiin oli muitakin syitä. 1960-luvun alussa vallitsi eläkejärjestelmien kesken varsin jännittänyt ilmapiiri. Se ei voinut olla vaikuttamatta käytyihin neuvotteluihin, vaikka teknisellä puolella vallitsikin hyvää tahtoa löytää molempia osapuolia tyydyttävät ratkaisut,

Jotta samaa tunnusta ei siis annettaisi eri henkilöille, jaettiin yksilönumeroalue järjestelmien kesken. Jakovuodeksi muodostui syntymävuosi 1947, koska sitä ennen syntyneille Eläketurvakeskus jo oli antanut työeläkenumeroita. Yksilönumeroalue jaettiin siten, että Kansaneläkelaitos antoi sosiaaliturvatunnuksen yksilönumeroksi ennen vuotta 1947 syntyneille yksilönumeron alueelta 450–999 ja vuonna 1947 ja sen jälkeen syntyneille alueelta 002–549.

Vastaavasti ETK antoi työeläkenumeron yksilönumeroksi ennen vuotta 1947 syntyneille käyttämättömän yksilönumeron alueelta 002–449 ja vuonna 1947 ja sen jälkeen syntyneille alueelta 550–999.

Kun Kansaneläkelaitoksen tehtäväksi jatkossa tuli numeroida koko väestö ja kaikki henkilöt eivät vastaavasti olleet työeläkejärjestelmän piirissä, tuli yksilönumeroalue Kansaneläkelaitokselle ETK:n aluetta suuremmaksi. Sopimuksessa todettiin myös, että eräät syntymäpäiväryhmät voivat ylittää yksilönumeroalueiden edellä asetettujen rajojen mukaisen määrän. Tällaisen päivän yksilönumeroinnin vaatimista toimenpiteistä päätettiin ryhtyä neuvottelemaan viimeistään silloin, kun jompikumpi sopimuspuolista on käyttänyt 2/3 kyseisen päivän yksilönumeroalueistaan.

Suhteellisen pian osoittautui, että yksilönumeroalue ei ETK:n puolella ollut riittävä. Hankalat syntymäpäivät olivat lähinnä elokuussa 1945 ja johdossa oli 20.8.1945. Näin ollen jouduttiin Kansaneläkelaitoksen kanssa sopimaan lisänumeroalueesta, joka näiden päivien osalta oli numeroinnin loppupäässä 900:sta 999:ään.

Yhteistyötä jatkettiin muutaman vuoden ajan siten, että ETK luovutti Kansaneläkelaitokselle lisää antamiensa työeläkekortin numeroita, jotka myös mahdollisuuksien mukaan otettiin käyttöön sosiaaliturvatunnuksena. Vastaavasti uusien ikäluokkien tullessa ETK:n rekisteriin, ensimmäisenä v. 1947 syntyneet, otettiin ennen ensimmäisten ikäluokkaa koskevien ilmoitusten tuloa ETK:n rekisteriin Kelalta siihen asti annetut sosiaaliturvatunnukset, jotka nyt siis toisin päin annettiin myös työeläkenumeroksi.

Vuonna 1972 myös Eläketurvakeskus siirtyi käyttämään sosiaaliturvatunnus-

ta ensisijaisena tunnistustietona saatuaan Kansaneläkelaitokselta työkäisten ikäluokkien koko sosiaaliturvatunnusrekisterin. Huolellisella läpikäynnillä yhdistettiin henkilön mahdollisella sosiaaliturvatunnuksesta poikkeavalla työeläkenumerolla olevat tiedot nyt sosiaaliturvatunnuksen alle. Eläketurvakeskus ei myöskään enää antanut uusia numeroita.

Asetus väestörekisteritunnuksesta kumoutui 1.1.1971 voimaan tulleella väestökirja-asetuksella. Tällöin uusi asetus antoi tunnukseksi jälleen uuden nimen, henkilötunnus. Ja henkilötunnuksenahan me tämän rakkaan lapsen nyt tunnemme mitä erilaisimmissa yhteyksissä. Kansaneläkelaitos numeroi siis viiden vuoden aikana (1964–1968) Suomen kansan kertaalleen. Tämän jälkeen Kela jatkoi tunnusten antamista lapsille ja maahan muuttaneille, kunnes väestökirjanpidon uudistamissuunnitelmat toteutuivat. Numeron antamiseen liittyvät tehtävät siirtyivät 1974 Väestörekisterikeskukselle. Kansaneläkelaitos luovutti pitämänsä rekisterin Väestörekisterikeskukselle ja sai palkkiokseen ”ikuisen” oikeuden ilmaisiin Väestörekisterikeskuksen muutostietoihin.

Lopuksi

Lähtökohta 1960-luvun alussa oli vaikea. Kokemusta suurista rekistereistä ja laajamittaisesta henkilötunnistamisesta ei ollut. Tietotekniikka ja sen hyväksikäyttö olivat vasta alullaan. Jälkeenpäin arvioiden tuntuu siltä, että tehty ratkaisu työeläkenumeron rakenteeksi oli ilmeisen onnistunut. Numero on helppo muistaa ja valittu tarkistusmerkkiratkaisu on osoittautunut hyvin toimivaksi.

Työeläkenumeron käyttökelpoisuus ja jo annettujen numeroiden suuri määrä pohjusti sen, että myös sosiaaliturvatunnukseksi ja väestörekisteritunnukseksi valittiin sama numero. Täten estettiin kirjavan henkilönumerojärjestelmän syntyminen ja nopeutettiin yleisen henkilötunnuksen tuloa ja ehkä jopa Väestörekisterikeskuksen syntyä. Tässä on syytä todeta asiaan osallistuneiden henkilöiden päättäväisyys ja ennakkoluulottomuus, joiden ansiosta saatiin aikaan nopeat ratkaisut vaikeassa asiassa.

Me muututtiin, kieli muuttu meidän mukana.

Alussa oli laki, sanat ja väki. Laki oli lyhyt ja ytimekäs. Tarvittiin paljon sanoja ja lauseita ennen kuin laki muuttui vakuuksiksi, maksuiksi, eläkkeiksi... Sanat ja lauseet syntyivät kielellä, jota väki käytti. Väki teki työtään laitoksessa nimeltä Eläketurvakeskus.

Tutkimukseni tarkoitus on selvittää, millainen oli se kieli, jota talon väki käytti työvälineenään. Mitkä olivat sen juuret, miten se erosi yleiskielestä ja ketkä antoivat sille oman värinsä? Koskelan Jussin kuokka kului, mutta työ piti sen kiiltävänä, kunnes tilalle tulivat sofistikoitummat

työaseet. Kieltämme ei ole korvattu toisella, mutta muuttamalla sekin yrittää yhäti purra esiin työntyviin liukkaisiin liekopuihin. Yritykseni on kuvata tätä puolen vuosisadan muutosta.

Olen kuulunut Eläketurvakeskuksen väkeen kahteenkin otteeseen. Muuna aikana olen työni vuoksi tai eläkeläisenä seurannut uurastusta läheltä. Olen näin ollut yksi kielemme käyttäjistä ja ehkä muuttajistakin. Suuri osa havainnoistani on siis omakohtaisia ja värittyneitä. Tutkimusmetodini ei ole tieteellinen mutta sitä enemmän se on tieteidenvälinen, mi-

kä sana tuli muotiin aikana, jona ETK perustettiin. Tarkastelutapa sopii myös talon luonteeseen. Sen suojissa ovat käytäneet kieltään juristit, matemaatikot, lääkärit, yhteiskuntatieteilijät ja viimein myös talouselämän tuntijat. Ammattikielten sekamelskasta on yhteisen tornin ympärille syntynyt yhtenäinen jargoni, joka varmaan hämmentää ulkopuolista tarkastelijaa.

Alkuajan kieli oli karua

Kieli heijastaa kieliyhteisössä vallitsevaa yhteiskunnallista tilannetta. Eläketurvakeskus syntyi maailmaan, joka näytti peräti toiselta kuin kansainvälisten vertailujen kärkisijoilla tuulettava Nyky-Suomi. Maamme oli vielä agraarinen – siirtoväki ja rintamamiehet oli kytketty turpeeseen asutuslainoin ja raivauspalkkioin. Kielikuvat haettiin usein maalta ja luonnosta, tai käytettiin sodan termejä: hyökkäys, siilipuolustus, motti, jalkautuminen, hajakesitys. Poliittiset vastakohtat olivat jyrkät. Jakauduttiin oikeistoon ja vasemmistoon, virkamiehiin ja työläisiin, maalaisiin ja kaupunkilaisiin. Valtiotaloudessa vallitsivat kassakriisit, tehtiin poliittisia linnarauhoja ja kiisteltiin apulantamiljardeista ja muista tukipalkkioista. Maamme yläpuolella – avaruudessa – astronautit ja kosmonautit kävivät kilpaa maailman herruudesta.

Tehostunut maatalous, uudet vetelämargariinit ja Englannin liittyminen EEC:hen johtivat voivuooren, jonka viennistä kannettiin huolta. Syntyi uusikin vientituote: Ruotsiin muuttavat peltonsa paketoineet maanviljelijät ja ammattitaitoiset metallimiehet. Näitä työperäisiä

maastamuuttajiamme uusi asuinmaa kutsui kauniisti vierastyöläisiksi. Heistä ehti kuitenkin jäädä Eläketurvakeskuksen työsuhderekisteriin jälki, jolla oli osuva nimi: vapaakirja.

Kahden kerroksen väkeä ETK:ssa

Palvelukseen pestattu työväki toi mukanaan oman työvälineensä: ennestään omaksumansa ja käyttämänsä kielen. Tässä suhteessa väki jakaantui kahteen joukkioon. Hallintoelimet ja johtajisto miehitettiin kokeneilla valtiohallinnon, työmarkkinoiden ja eläkeasioiden tunti-joilla. Kärjen koulutus oli yleensä akateeminen. Myös muut, esimerkiksi hallinnon työntekijäjäsenet olivat tottuneita kirja- ja puhekielen käyttäjiä, eiväthän he muutoin olisi asemiinsa päässeetkään.

Tämä etujoukko kuului sukupolveen, jota yhdisti isänmaallinen kasvatus, kokemukset aseveljinä ja ponnistelut maan jälleenrakentamisessa. Kuvaannollisesti he ymmärsivät toistensa kieltä. Talon johdtoporras oli miltei poikkeuksetta värvätty Kansaneläkelaitoksesta. He toivat mukanaan siellä omaksumansa kulttuurin ja kielenkäytön. Vaikka he nyt työskentelivät yksityisellä, eivät he päässeet irti totunnaisista hallintobyrokraatin rooleistaan.

Heidän alaisensa puolestaan olivat lähes kokonaan vähän ennen sotaa ja sen aikana syntyneitä nuoria, jotka juuri olivat saaneet opintonsa päätökseen. Vanhan johdon väistyttyä 1970-luvun puolivälissä tämä joukko on sanellut talon ratkaisut näihin päiviin saakka. Sillä oli oma kielenkoodinsa, jonka ero vanhasta vahvistui, kun modernisaatio löi usealla rintamalla läpi Suomenmaan.

Vleiskieli oli käyttövalmis

Kielentutkijat käyttävät nimitystä nyky suomi noin 1870-luvulla alkaneesta kieleemme neljännessä kehitysjaksosta. Vuonna 1968 ilmestyneen Suomen kielen käsikirjan mukaan meillä on ”korkeatasoinen kulttuurikieli, joka hyvin pystyy täyttämään niin jokapäiväisen elämän kuin hallinnon, tiedotustoiminnan, tieteen, taiteen ja muiden alojen vaatimukset.”¹ Toteamus, että ”kielen muuttuminen ja kehittyminen jatkuu edelleen”, on sittemmin pitänyt paikkansa.

Kielijärjestelmän eri osat kehittyvät eri nopeuksilla. Kielemme taivutus, lauserakenne ja oikeinkirjoitus ei ole muuttunut paljonkaan käsikirjan ilmestymisen jälkeen. Muutosta on sen sijaan tapahtunut tyyliässä, tekstikäytänteissä ja ennen muuta sanastossa.² Vanha Työeläke tai esittelylehtinen (nykyään esite) tuntuu vanhan aikaiselta ja vaikealukuiselta. On totuttu nykymedian (ennen julkinen sana, tiedotusvälineet) puhkielä myötäilevään, kevyempään esitystapaan.

Eläketurvakeskuksen kieli on ”julkisen tehtävän hoitajan” kieltä eli virkakieltä. Sen haasteita ovat juuri tekstikäytänteet sekä uudet sanat ja käsitteet. Euroopan Unioniin liittymisen jälkeen on huolena ollut englannin ja ranskan käsitteiden riittävän tarkka kääntäminen suomenkielille, joka kuuluu täysin eri kieliryhmään.

Suomessa on pitkään kannettu huolta yleiskielestä ja erityisesti virkakielestä. Eläketurvakeskuksen synnyn aikaan oli jo olemassa Kielitoimisto. Kieltä huoltaessaan toimisto keskittyi paljolti sanastoon, muoto- ja lauserakenteeseen sekä oikeinkirjoitukseen.³ Nykylautakunnat ovat enimmäkseen uudistaneet ja tarkistaneet

entisiä normeja. Monta suositusta, joita talomme kaksi työntekijäpolvea olivat saaneet opettajiltaan elämänsä evästyksiksi, on kielenhuoltaja sittemmin perunut, kun arkikieli ei ole niistä piitannut. ”Tuli syötyä” kelpaa yhtä hyvin kuin ”tuli syödyksi”, asioista voi nykyään olla ”montaa” mieltä ja työtä saa alkaa ”tekemään”.

Suomalaista virka- ja lakikieltä on uudistettu tosissaan 1980-luvulta, jolloin asiasta annettiin valtioneuvoston virkakielipäätös. Kehotus selkeään kielenkäyttöön sisältyy nykyään hallintolakiin. Eläketurvakeskus on tiiviisti osallistunut kielikoulutukseen, ja saadut opit on otettu huomioon lainvalmistelussa, virallisissa päätöksissä ja ohjeissa. Nykyiset asiakas kirjeet ovat aivan toisesta maailmasta kuin 1960-luvulla. Uusin haaste on EU-kielen vaikutus. Onneksi yhteisö on itsekin painunut – lähinnä pohjoismaiden vaatimuksesta – ymmärrettävyyden ongelmaan.

Vuonna 1987 havahtui sosiaali- ja terveysministeriö tutkimaan omaa ja alaistensa laitosten kielenkäyttöä. Työryhmämuistiossa ”Vastakaa suomeksi” selvitettiin kielenhuollon tilaa ja sen kohentamismahdollisuuksia hallinnonalalla.⁴ Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksella (Kotus) teetetty selvitys osoitti, että kielenkäyttö, sitä koskeva koulutus ja asiantuntijoihin tukeutuminen on ollut virkakielipäätöksen mukaista sekä ETK:ssa että Kelassa. Työryhmä pyrki parantamaan muun hallinnon tilaa laatimalla kielenkäytön ohjeen.

Kaikkein ensin oli komitea ja laki

TEL-laki ei ollut suo, niin kuin Jussin työmaa, vaan paremmin oikeuslähde, josta

eteemme kumpusivat periaatteet, käsitteet ja säännöt. Siihen perustui toimintamme, mutta se oli myös pohja työeläkekielelle, jota vaakuutus tarvitsi keskinäisessä viestinnässään ja keskustelussa asiakkaittensa kanssa. Laki ei kuitenkaan avautunut itsestään; tulkinta ja sovellus vaativat paneutumista esitöihin eli työeläkekomitean mietintöön.

Mietintö ja laki kiteyttivät työeläkekielelensä peruskäsitteet, kuten työsuhde, eläketapahtuma, eläke-etu, eläkkeen perusteena oleva palkka, tuleva aika, vapaakirja, liukuva eläkeikä, yhteensovitus sekä jaotus ja rahastoiva järjestelmä. Ne ovat edelleen käypä ja käytössä. Jotkut niistä, kuten koskemattomuusperiaate on tosin saanut uutta sisältöä. Kun se alun perin tarkoitti eläketurvan säilymistä siirryttäessä uuteen työsuhteeseen, halutaan koskemattomuudella nyt luonnehtia perustuslain turvaamaa nykyhetken mennessä ansaittua eläkettä.

Eräät lain luomukset palvelivat aikansa ja ovat unohtumassa, kuten työkyvyttömyyseläkkeen rajoitussäännös, jonka mukaan selvästi sairaana aloitettu lyhyt työsuhde ei antanut eläkeoikeutta. Menneeseen aikaan jää myös vanhan sukupolven ylikompensaatio, joka toteutui ennen lain voimaantuloa ansaittuna palvelusajana tai korkeampana karttumana vähimmäiseläkkeen muodossa.

Kielellisesti mielenkiintoisia ovat työeläkelakien nimet, joissa esiintyvät erimuotoiset monikot *työntekijäin* ja *yrittäjien*. Edellinen muoto eli II genetiivi viittaa usein tiettyyn kollektiiviin ja on vähän tunteenomainen.⁵ Näin on varmaan sattumalta korostettu työntekijäin yhteenkuuluvuutta ja yrittäjien yksilöllisyyttä. Epäjohdonmukaisuus on poistunut TyEL:n myötä, kun lakien kohteet on lainsäätäjän opasta seuraten pantu yksikkömuotoon.

TEL:n valmistelijoita on syytä onnitella osuvasta keskuslaitoksen nimestä. Sanalla Eläketurvakeskus on jopa sen kilpailijan, Kelan, mielestä väistetty byrokraattinen leima.⁶ Nimi ankkuroituu myös kiinteästi fenno-ugriseen pohjaan. ”Eläke” pohjautuu elää-sanan kantamuotoon, joka on yhteinen peräti unkarilaisten kanssa. ”Turva” on vähän nuorempi, ilmeisesti lainattu puolasta tai germaaneilta, ja jo Agricola käytti sitä. ”Keskus” taas on peräisin Uralin ja Volgan välistä suomalais-ugrilaiselta kaudelta, kuten verbi elää.⁷ Perinteitä väheksyi mielestäni ETK:n puhelinkekus, joka 10 ensimmäistä vuotta vastasi kekeästi ”eläkekkeskus”. Jos suomi historian myllerryksissä olisi jäänyt toissijaiseksi kansalliskieleksemme, voisi nimemme tietenkin olla kansainvälisempi, vaikkapa Pensionien sekurointisentteri. Onneksi kuitenkin Viapori antautui.

Hallitus hallitsi, myös kieltään

Alkuaikoina ETK:n hallitus kokoontui joka toinen viikko. Käsiteltiin isoja ja pieniä asioita. Niinpä hyvissä ajoin syksyisin oli pöytäkirjoihin kirjoitettu huolella muotoiltu pykälä: ”Toimitusjohtaja totesi, että Eläketurvakeskuksen henkilökunnan pikkujoulujuhlaa varten olisi, jos sellainen järjestettäisiin, ryhdyttävä valmistaviin toimenpiteisiin ja muun muassa varattava tilaisuuteen sopiva huoneisto. Keskustelun jälkeen päätettiin yksimielisesti valtuuttaa toimitusjohtaja järjestämään pikkujoulujuhla sopivaksi katsomallaan tavalla ja käyttämään siihen Eläketurvakeskuksen varoja”. Luvan velvoittamana eräässä alkuaajan juhlassa esitettiinkin suomenkielen kehitykseen merkittävästi vaikuttaneen

pakinoitsija Ollin näytelmä ”Antonius ja Kleopatra”.

Kokouksissaan hallitus äänesti usein, koska esillä oli myös konkreettisia vakuuttamisasioita, joista saattoikin olla eri mieltä. Tosin hallituksen jäsen Uuno Hiironen muisti väärin väittäessään järjestelmän 10-vuotishaastattelussa, että äänestämään oli jouduttu vain siitä, olisiko käsien ETK:n logossa oltava mustat vai valkoiset.⁸ Hallituksessa Hiironen oli muun ohella tarkka kielenkäytön valvoja, joka usein voitti sanaharkan lähtökohdiltaan ruotsinkielisen hallituksen sihteerin Heimer Sundbergin kanssa.

Hallituksen alkupään pöytäkirjoista henkii arvokkuus ja muotojen korostus. Akateemisen tutkinnon suorittaneita tituleerattiin heidän oppiarvoillaan. Ammattinimikkeet ovat rehellisen osuvia: sekatyömies, metsätyömies, kirvesmies, satamatyömies, uittopäällikkö, kämppäemäntä. Henkisen työn ammateille ei vielä ollut löydetty nykynimiä; palvelukseen haettiin milloin tiedotusmiestä, kenttämiestä, tilastomiestä, kansantalousmiestä tai pätevää kielimiestä. Naistakaan ei nimike pahentanut, tosin vain harvat tulivat valituiksi. Tasa-arvo alkoi kuitenkin sarastaa. Kun 1970-luvulla ETK:lla oli oma pilttuu messuilla, niin siinä olevaa näyttölaitetta operoi jo rekisteri-ihminen.⁹ Myös akateemiset arvot jäivät pois, ja alettiin käyttää tehtävänimikkeitä.¹⁰

Pöytäkirjat ja hallituksen lausunnot on lähes poikkeuksetta laatinut sen sihteeri. Joissakin tosi tärkeissä asioissa on kuitenkin varapuheenjohtaja Pentikäinen kirjoittanut oman versionsa, joka sitten on hyväksytty. Tällainen oli lausunto kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriölle virastojen ja laitosten sijoituskomitean eh-

dotuksesta, jonka mukaan Eläketurvakeskus piti yhdessä Kansaneläkelaitoksen ja vakuutusosituksen kanssa siirtää Kuopion kaupunkiin. Pentikäinen nostaa ehdotuksessaan taitavasti esiin pääasiat ja tapansa mukaan perustelee kantansa värikkäällä, voimakkaalla kielellä.

Näytteenä tiedotusmiesten kielestä olkoon ”työeläkejärjestelmää selostavan filmin valmistamista koskevan muistion” loppuhuipennus: ”Neuvottelukunta pitää tärkeänä asian periaatteellisen puolen ratkaisemista pian sillä, jos päätös on myönteinen, ehditään kuva saada valmiiksi syksyä silmällä pitäen, mutta aikaa ei ole liikaa. Elokuvan valmistamisen nopeus on myös seikka, joka jossakin määrin riippuu valmistajasta”.

Kaiken kaikkiaan pöytäkirjat antavat kuvan vastuullisesti ja ahkerasti tehtävänsä hoitavista luottamusmiehistä. Sama koskee talon johtoa. Tapa, jolla asiat kerrotaan, on koomisen juhlallinen mutta vastaa sen ajan tyyliä.

Tiedonannot kaunistivat alun

Heti alkuun on Eläketurvakeskuksessa kannettu huolta eläkelaitosten ammatillisen tiedon tarpeesta. Jo vuonna 1962 perustettiin Eläketurvakeskuksen Tiedonannot niminen monistettu lehti. Pääsisältönä olivat johdon asiantuntijakirjoitukset, jotka täydensivät ja korvasivat sanomaltaan uuvuttavia yleiskirjeitä. Helsingin maistraatille tehdyn ilmoituksen mukaan lehden päätoimittaja oli oleva Matti Juhani Virokannas Karjalainen.

Numerossa 2/62 kerrottiin järjestelmän tärkeästä symbolista työeläkekortista: ”Tieto työeläkekorttien jake-

lun alkamisesta aiheuttanee kiinnostusta kaikkien lakien piiriin kuuluvien keskuudessa, vaikka lieneekin jo yleisesti tiedossa, että kortin puuttuminen ei tuota mitään haittaa niille, joiden kohdalla eläketapahtuma sattuu jo ennen kortin saapumista”. Työeläkekorttia koskevassa lehtisessä taas myönnettiin reilusti, että ”Työeläkekortin saaminen ei sinänsä ole tae siitä, että sen haltija tulee saamaan työeläkkeen”. Varmuuden vuoksi monet kortin saaneet pyysivätkin lähettämään heti eläkerahat, vaikka eläketapahtumasta ei ollut vielä tietoakaan. Olihan hallintoalamaiselle annettu kortti tähän mennessä merkinnyt jotain konkreettista etua: kansanhuollon ostokortilla oli ostettu leipää, viinakortilla sai lähikaupungin viinakaupasta (nykyään Alko) rajatun määrän väkijuomaa ja teinikortilla pääsi kouluhippoihin. Muuan Turunmaan kalastaja palautti työeläkekortin tarpeettomana, koska se huolellisesti laminoituna ”är lite hårt att bita på”.

Vuoden 1963 ensimmäisessä numerossa julkaistiin kuvioita varustettuna evästyksellä: ”Eläketurvakeskuksessa on eri yhteyksissä laadittu kuvioita ja piirroksia työeläkejärjestelmän havainnollistamiseksi. Tarkoituksena on julkaista ne tässä lehdessä sitä mukaan kun niillä havaitaan voivan olla yleistä mielenkiintoa”. Isällisestä huolesta ja lupauksesta huolimatta ei tällaisia piirroksia enempää kuin kuvioitaakaan näytä julkaistun, ei Tiedonannoissa eikä sen seuraajassakaan. Samassa lehdessä on kerrottu vakuutusstilanteesta: ”Eläkevakuutusten jakaantuminen eri eläkelaitosten kesken osoittaa alussa mainittuna ajankohtana, jolloin noin 80 prosenttia työntekijöistä on saatettu lakien mukaisen eläketurvan piiriin, eläkevakuutusyhtiöi-

den hallitsevan osuuden eläketurvan järjestäjänä”. Vakuuttavasti sanottu.

Vielä samana vuonna ohjat ottanut hallituksen puheenjohtaja Erkki Pesonen on tehnyt tilannearvion: ”Jos itse koneisto on onnistunut, niin kuin työeläkelakien on katsottava olevan, kysymyksessä on vain joittenkin teknillisten yksityiskohtien kehittäminen ja parantaminen, toimenpide, joka tosin ei ole välttämätön mutta joka kuitenkin tekee mahdolliseksi sellaisten haittojen välttämisen, jotka myöhemmin saattaisivat muodostua raskaimmaksi”. Vakuutusmatemaatikot onnistuvat kyllä vakuuttelussaan parhaiten pukemalla sanomansa kaavan muotoon.

Tiedonannoissa vilahtelee käsitteitä, joiden ohitse aika on ajanut tai jotka on korvattu osuvimmilla ilmauksilla. Yhtä tärkeä kuin työeläkekortti oli tuohon aikaan elektronisissa tietojenkäsittelykoneissa käytetty reikäkortti ja lävistyslaite. Ruotsin ATP-vakuutusta kutsuttiin ansiotason mukaan porrastetuksi kattoeläkejärjestelmäksi. Mieliä pidetty tutkimuksissa otettiin umpimähkäinen näyte, ja Metsäalan työeläkekassa tutki pokamiesten ja ajomiesten ansioita.

Viimeinen lehti sisältää näytteen Matti Karjalaisen herkästä ilmaisusta: ”Sen kaltaisia asioita, joista työeläkejärjestelmässä on kysymys, suuren yleisön tietoon kylvettäessä on maaperä ilmeisesti karu. Ei riitä, että siemenet on kerran kylvetty, vaan maata on pitkän aikaa utterasti hoidettava, jos halutaan myös taimien ilmestyvän esille. Työeläkejärjestelmän tiedotusmiehillä on tässä vielä edessään suuri määrä kärsivällisen puutarhurin työtä”. Mr. Chancen mieleen tuova viittaus puutarhaan on paikallaan, kun yleisö on mieltänyt järjestelmän pikemmin eläkeviidakkona.

Työeläkkeestä tuli äänenkannattaja

ETK:ssa rohkaistuttiin Tiedonantojen menestyksestä. Se korvattiin painetulla, viitisen kertaa vuodessa ilmestyvällä Työeläkkeellä. Nimenmuutos kuulutti järjestelmän perustuotetta, jota aikaisemmin oli kutsuttu työsuhde-eläkkeeksi. Kirjoittajien piiri laajeni johtajistosta muihin toimihenkilöihin ja luottamusmiehiin sekä eläkelaitosten asiantuntijoihin. Mukaan tuli myös pikku-uutisia ja vähäisiä kevennyksiä. Henkilöhaastatteluja ei juurikaan ollut. Kielenkäyttö keveni, kun kirjoittajiksi tuli muitakin kuin laki- ja hallintokielen taitajia.

Alettiin myös kertoa työkyvyttömyysasian neuvottelukunnan, eläkelautakunnan ja vakuutus oikeuden ratkaisuksista. Selostuksissa oli kielen mutkia oikaistu, mutta kokonaan jätettiin pois vakuutus-oikeuden päätösten veret seisauttava alku: ”Vakuutus oikeus on esittelyttänyt itselleen asian kirjat ja saanut niistä tietää, mikäli nyt on kysymys, seuraavaa.”

Toimitusjohtaja Jylhä kirjoitti harvoin mutta selkeästi. Osoituksena siitä, että hänkin hallitsi aikansa mutkaisen lausemuodostuksen, olkoon sitaatti hänen artikkelistaan perhe-eläkejärjestelyn keskeisistä kysymyksistä numerossa 2/66: ”Edellä on hahmoteltu perhe-eläkejärjestelmää, tarkasteltu lesken- ja lasteneläkkeiden suhteita, eläkkeitten tasoa jne., mutta ei ole lainkaan puututtu sellaisiin suuriin kysymyksiin kuin mitä tällainen järjestelmä maksaisi, miten sen rahoitus olisi järjestettävissä eikä myöskään vähän pienempiin, mutta kuitenkin tärkeisiin kysymyksiin, kuten miten tällainen järjestelmä olisi hoidettava, tuleeko se raskauttamaan olennaisesti nykyistä työelä-

kejärjestelmää, miten pitkän ajan tarpeelliset valmistelutyöt vaativat, miten se liittyy nykyisiin jo käytännössä oleviin perhe-eläkejärjestelmiin ja miten se tulee sopeutumaan niihin vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkejärjestelmiin, joiden tarkoituksena on tyydyttää työeläkejärjestelmän ulkopuolelle jääneiden eläketurvan tarve”. Tätä virkettä olisi voitu käyttää virkakielen pelkistämisharjoituksissa 1980-luvulla. Tosin tehtävät poimittiin yleensä vieraista laitoksista, jos oli kysymys pomojen kirjallisista tuotteista.

Vuoden 1971 toisen numeron pääkirjoituksessa ”Sosiaalipaketti lähtöalustallaan” oli laatija innostunut kuuhun menosta. Enää ei tulisi olemaan kuukraareihin verrattavia eläketurvan painautumia. Eläkekosmonautit eivät tulevaisuudessa ratkaise yksin vaan yhteistyö. Kun eläkkeensaajilta vaadittiin virkatodistukset (papinkirja tai väestörekisterin ote) lapsikorotuksia varten, neuvottiin ajoittamaan toimi ”lähtöikkunan” mukaan. Kosmonautin valinta vertaukseen henkii silloista itsesensuuria, kun tuli kaihtaa loiskiehuntaa ja neulanpistolitiikkaa, joista presidenttimme oli varoittanut. Täysin ammatillisella pohjalla liikkuu selkeäsanainen tutkimuspäällikkö Margaretha Aarnio Työeläkkeessä 2/67, jossa hän käsittelee aihetta Eläkeläinen ja ammattiyhdistys Neuvostoliitossa. Ymmärrettävästi kirjoittaja hellii ajatusta kytkeä ammattijärjestö eläkehallintoon.

Numerossa 3/72 uusi toimitusjohtaja Juhani Salminen opastaa itse kutakin siinä, että ”puhuttaessa kehitysnäkymistä ja pyrittäessä eläkeläisten parhaaseen ei ehkä aina hyvästä asianharrastuksesta johtuvasta vilkkaudesta johtuen nähdä tasapuolista kokonaisuutta riittävästi”.

Lehti kertoo myös ulkopuolisesta maailmasta. U. Rauhalan tutkimuksessa Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus oli havaittu, että ammatitarvostuksen yläpäässä oli Korkeimman oikeuden presidentti ja alimpana paimen. Amerikkalaisessa tutkimuksessa vaimojen suhtautumisesta miehen eläkkeelle jäämiseen oli puolestaan todettu, että vaimo oli sitä alakuloisempi mitä varhaisemmassa vaiheessa mies oli siirtynyt eläkkeelle. Kaiken selittävää avainsanaa masennus ei vielä ollut keksitty. Vertailututkimusta edustaa tutkija Jouko Janhusen selostus Espanjan härkätaistelijoiden ja avustajien sosiaaliturvasta, jossa eläkeikä oli 55 vuotta.

Vuonna 1970 ensimmäisessä numerossa tutkija Simo U. Forss käsittelee vakavampaa aihetta, jonka mukaan myös henkisen eläketurvan tarpeeseen olisi kiinnitettävä huomiota. Koska eläkkeelle jääminen oli kaikille mutta varsinkin hyvässä asemassa oleville miehille vaikeaa ja vastenmielistä, tarvittiin eläkekasvatusta. Kirjoitus oli lähtölaukaus eläkkeelle valmennukselle, jota harrastettiin seuraavina vuosikymmeninä, kunnes havaittiin, että ongelmaa ei ollut tai se olikin aivan päinvastainen.

Edellä olevasta näkyy, että lehti on ollut pääasiassa amatillinen. Poliittisia juttuja on mukana, mutta ne ovat maltillisia, eikä esimerkiksi Kelan kanssa ole haastettu riitaa.

Esittelylehtiset tiedotuskärkinä

Heti taloon tultuaan tiedotuspäällikkö Karjalainen kirjoitti yleisesitteen järjestelmästä. Kannot olivat räikeän punaiset, ja siteerattiin lakitekstejä. Myös työeläke-

kortissa oli esittelyteksti. Johtaja Sundberg teki työeläkehakemuksen täyttööppaan. Vuoden 1964 viimeisessä hallituksen kokouksessa toimitusjohtaja Jylhä ”toteisi vielä tähän asti valmistelluille oppaille olevan sen yhteisen puutteen, että ne ovat liian vaikeatajuisia. Uusien oppaiden suunnitteluun olisi käytettävä sellaisia tiedotusmiehiä, jotka voivat pukea sanottavansa suurelle yleisölle ymmärrettävään muotoon”. Seuraavana vuonna valmistuikin hillitty välimerensininen perusopas. Siinä oli myös ”kuvioita ja piirroksia”, joita toisessa yhteydessä oli luvattu. Tiedotusmiehissä oli nyt mukana myös nuorempaa polvea. Yhdessä tehty esite ei sanottavasti poikkea nykyään käytössä olevista.

Yhtiöpuolella oli myös omia esitteitä. Erityistä huomiota herätti Eläke-Varman eläkekiekko, jonka avulla voi laskea summittaisesti eläkkeensä määrän.

Kirjeitä kirjoiteltiin

Asiakaskirjeiden muotoilu tapahtui juristien valvonnassa. Ei siis ihme, että ne noudattivat samaa mallia kuin tuomioistuinten päätökset. Tuomion kaava sisälsi perustelut, lakipykälät ja johtopäätöksen. Oli kysymys niin sanotusta syllogismista, joka kirjoitettiin yhteen lauseeseen. Joku intomielinen juristi sanoi aikoinaan, että hyvin kirjoitettu päätös suorastaan helähtää.

Kirjeissä oli kuitenkin ensin kuvattu lainsäännökset, tämän jälkeen kerrottu tosiasiat perusteluineen ja lopuksi tehty johtopäätös. Pitkät, polveilevat virkkeet olivat tavanomaisia. Mitään väliotsikoita ei ollut eikä systemaattista konekirjoitusta käytetty. Usein asiakkaan oli vaikea saada selvää, mikä oli kirjeen perussanoma. Toisaalta

kirjeet olivat yksilöllisempiä, koska ei ollut mitään tietokoneen fraasikokoelmaa, vaikka mallikirjeitä toki hyödynnettiin.

Kirje alkoi sanoilla ”Kirjeenne johdos- ta ilmoitamme kunnioittaen, että...” tai vähän virallisemmin ”Täten ilmoitetaan, että ...” Lopussa seiso: Eläketurvakeskuk- sen puolesta, N.N, ja alkuvaiheessa aka- teeminen titteli, jos sellainen oli. Seuraa- vassa pari poimintaa kirjeistä:

” ... joten Teidän on ilmeisesti parasta vain kääntyä uudelleen kansaneläkelaitok- sen piiriasiamiehen puoleen.”

”Eläkesuoritusten maksatuksen no- peuttamiseksi siirryimme tietokoneellisesti tapahtuvaan eläkkeiden maksatusjärjestel- mään. Siirtymävaiheessa tapahtui kyselyn lähettäjän taholla sellainen erittäin vali- tettava teknillinen virhe, että vuoden vaih- teessa eläkettä indeksillä korotettaessa in- deksikorotus laskettiin kaksinkertaiseksi.”

”Asioiden käsittelyn nopeuttamiseksi ja turhan kirjeenvaihdon välttämiseksi pyydämme Teitä ystävällisesti allekirjoitet- tuanne luottovakuutuskirjan kaikki kap- paleet toimittamaan ne allekirjoitettaviksi lainan myöntävälle eläkelaitokselle, josta ne toimitetaan edelleen meille allekirjoi- tettavaksi, mikä tapahtuu sen jälkeen, kun olette suorittaneet oheisen laskun osoitta- man määrän postisiirtotilillemme.”

Verrattaessa silloisia kirjeitä nykyisiin on syytä ottaa huomioon kehittymätön kont- toritekniikka. Kirjeluonnokset kirjoitetti- in yleensä lyijykynällä ruutupaperille ja lähetettiin konekirjoittamoon eli konik- seen. Jos sieltä tullutta kirjettä joutui kor- jaamaan, kävi se taas läpi saman kierrok- sen. Raskaimman työn tekivät luonnoksia edestakaisin kiikuttavat ”kerrosläähäti”. Toisaalta työn tempo oli rauhallisempi, ja

ilmeisesti myös vastaanottajilla oli enem- män aikaa sulatella kirjeen sanomaa.

Lisäetu avasi kieltenkannat

Vuosi 1972 oli monessa suhteessa merkit- tävä ETK:n sisäiselle kehitykselle. Henki- lökuntayhdistyksen toiminta oli päässyt alkuun, vuoden alusta taloon tuli uusi toi- mitusjohtaja Juhani Salminen, palkattiin uusi henkilökunnanpäällikkö Antero Vii- tanen, luotiin henkilöstö- ja budjettipo- litiikka ja perustettiin henkilökuntalehti Lisäetu. Sen oli määrä olla sisäinen sanan- vaihtomoniste¹¹. Tämä pitikin paikkansa, sillä ammattiyhdistys sai huomattavan palstatilan ja toimihenkilöt mahdollisuu- den vaikuttaa sanallisesti. Lisäetu oli heti alusta toimituskulttuuriltaan ja kieleltään liberaali. Se heijastaa toisen työntekijäpol- ven ajatusmaailmaa, joka osittain törmä- si yhteen talon perustajien periaatteiden ja tottumusten kanssa. Lisäedun linjan ja hengen luoja oli tuleva tiedotuspäällikkö Yrjö Larmola, joka Ylioppilaslehden pää- toimittajana oli tottunut nykynuorison idiolektiin. Virikettä lisäsivät myös uudet ammattijärjestöissä kokemusta saaneet tiedottajat.

Kunnon henkilöstölehden tapaan haas- tateltiin työntekijöitä - sekä uusia ”untu- vaisia” että poislähteviä. Niitä olikin run- saasti, kun vaihtuvuus toimitusjohtajia myöten oli vilkasta. Heti lehden ensim- mäisessä numerossa esiteltiin uutta po- moa: ”Juhani (Jussi) Salminen (38) kutsut- tiin 1.1. lähtien toimitusjohtajaksi ennen kuin kukaan tosissaan oli yrittänyt heittää konklaaviin savupommin. Hän on perhe- ja muussakin politiikassa ehtinyt toisia tä- män palstan henkilöitä pitemmälle: ”Vai-

mo ja kolme kakaraa' (14, 12 ja 6). Jussi sanoo nykyisin olevansa 'hiljainen tekno-kraatti'. Hän on pyrkinyt luopumaan yhdistysharrastusten kierteestä jätettyään Akavan hallituksen puheenjohtajan tehtävät. Virkistystoimikunta saa toimitusjohtajastamme mahdollisille laturetkilleen mainion vetäjän, sillä Jussi kertoo, että hänen lempiharrastuksensa poliittisen historian ohella on hiihtäminen. Kun lunta löytyy, taittuu kuulemma sunnuntaina kuin sunnuntaina kolmekymppiä. (Autoilua hiihtopaikalle ei ole laskettu mukaan)."

Pian Salmisen tultua saamme lukea Heimer Sundbergin, "Sumpun", lähtöhaastattelun. Se on aika muodollinen, teittelyyn perustuva. Sumppu ei myönnä olleensa vaikuttaja vaan sanoo, että hänelle on langennut "kurjan kirjurin" osa. Tulevaisuuteen hän suhtautuu yleensä optimistisesti, miksi hän ei tekisi sitä nytkin. Vapaa-ajan ongelmia ei hänelle ole liioin ilmennyt, kun vapaata aikaa ei ole jäänyt, eikä hän usko tilanteen ministeriössä mitenkään muuttuvan.

Alkuvuodesta 1974 jäi eläkkeelle tiedotuspäällikkö Karjalainen, jota otsikko kuvaa ETK:n ensimmäiseksi eläkeläiseksi. Karjalainen sanoo toimineensa useampia vuosia "yhden miehen osastonaan" ja joutuneensa usein selvittämään eri ETK-sektoreiden ammattimiehille, ettei sana eläketapahtuma välttämättä ole itsestään selvä yleisölle, ei myöskään karttumiskeroin. Kunnioittavaan sävyyn esiintynyt haastattelija lähettää terveisiä rouva Sointu Karjalaiselle, josta armas aviomies piti tapanaan käyttää mitä riemastuttavimpia kutsumanimiä: "entinen morsiameni", "se rouva, jonka luona minä asun", "meidän mamma" jne. Siteeratut ilmaukset kuvaavat hyvin Karjalaisen ikäluokan hyväntahtoista

huumoria. Unhoon on jääpä Karjalaisen ilmaus "ämmämäisesti hoidettu asia", jolla tietenkin tarkoitetaan miehentyön vastakohtaa. Sodan lopputulos puolestaan teki turhaksi hänen suunnitelmansa, jonka mukaan hän oli varautunut lyhentämään nimensä K. Arjalaiseksi.¹²

Vuoden lopulla tuli Salmiselle kutsu uusiin tehtäviin. Haastattelussa hän uskoo olevansa työssään Ilmarisessa ennen kaikkea yleismies, jolle kuuluu sekä teknillisiä että sosiaalipoliittisia asioita, ja toivoo ETK:n pyrkivän lähelle tavallista "eläkeoikeuden ansaitsijaa". Jälkiviisaana haastateltava sanoo, että hänen olisi pitänyt järjestää Lisäedun toimittamistapa ja organisaatio toisin, koska lehti ei ole kaikilta osin vastannut sille asetettuja tavoitteita ja toiveita. Seuraaja Matti Uimonen toteaa taustansa viittaavan teknikkoon mutta uskoo jatkossa kiinnittävänsä enemmän huomiota sosiaalipoliittiseen puoleen. Hän korostaa edeltäjänsä ansioita erityisesti henkilöstöpolitiikassa mutta ei myönnä istuvansa Salmisen tuolille vaan vie mukanaan oman, mukavamman istuimensa. Johtajalounaiden vuoksi säästyviä ruokalippuja ei Uimonen pidä ongelmana, koska on muutenkin painotarkkailussa.

Alkupuolella 1970-lukua informoi henkilöstöyhdistys säännöllisesti henkilövalinnoistaan ja toimielintensä päätöksistä. Yhdistyksen puheenjohtajan kannanotot ja keskustelut johdon kanssa saavat runsaasti tilaa. Esillä on rohkeita ajatuksia. Ensimmäisen kauden puheenjohtaja Jukka Remes käsittelee yritysdemokratiaa ja katsoo sen edellyttävän, että työntekijät voivat osallistua "päällikköjensä" valintaan. Keskustellaan myös esitysoikeudesta ETK:n hallituksessa, mutta Juhani Salminen kannattaa asian hoitamista

kirjelmillä ja lupaa toimia ”postipoikana”. Moneen otteeseen puhutaan uudesta toimitalosta ja sen yhteyteen tulevasta lastentarhasta. Talo rakennettiin muttei ”seimeä ihmistaimille”, joita siihen aikaan kyllä oli Suomen Pankissa, Stockmannilla ja Arabian tehtailla.

Lyhyesti on käsitelty yhdistyksen päätös 23.11.1972 liittyä SAK:laiseen Valtion viranhaltijain ja työntekijäin liitto VVTL:ään (äänin 55–16). Erään jälkikirjoituksen mukaan lopputulos antaa ajatteleminen aihetta, kun otetaan huomioon, että ETK:ssa on noin 70 korkeakoulututkinnon suorittanutta. Tähän voi lisätä, että vakuutuslaitosten keskimäärin vähemmän koulutetut toimihenkilöt kuuluvat Vakuutusväen liiton kautta TVK:hon. Myöhästyneenä selityksenä voisi kirjoittaa, että tuon ajan intelligentsiaan kuuluva lukeneisto, kärkenään taistolaisnuoriso pyrki, tosin menestyksettä, suoraan yhteyteen todellisen työväenluokan kanssa. Ilmeisesti ETK:n hallinnossa oltiin näkevinään tällainen liittymäpinta.

Kiivaan mielipiteiden vaihdon aiheutti hallinnon rationalisointiprojekti (HR). Se on edellyttänyt työtehtävien yksityiskohtaista kirjaamista viikonkin pituiselta ajalta. Projektia ja sen tavoitteita ei ole ilmeisesti kerrottu kunnolla eikä toimitu yhdessä ammattiyhdistyksen kanssa. Saamme monesta lisäedusta lukea erilaisia luvastaehdotuksia, joihin on käytetty luovaa ajattelua ja työpaikkahuumoria. Esimerkkinä niistä on asiainhoidantalomake, jonka työstäntöosaston osastokokous on valmistanut. Sen keskeisenä käsitteenä on muodissa olleen kyberneettisen ajattelun mukainen feed-back, joka sittemmin on suomennettu palautteeksi ja pesiytynyt kieleemme

tarkoittamaan mitä tahansa responsia. Niinpä eräässä naapurilaitoksessa ruokalatoimikunnan tehtävänä oli ”tutkia ruoan laatua ja tehdä ehdotuksia sen parantamiseksi ruoka-annoksista saatujen palautteiden pohjalta”.

Erityismaininnan aiheuttaa ystävällismielinen venkoilu, jolla käsitellään virallisen järjestelmän tärkeinä pitämiä asioita. Huomion saa jälleen juristikielessä, jonka toimitusjohtaja myöntää ongelmaksi mutta jättää selittämisen tiedotusostolle.¹³ Tähän vastaa osaston edustaja: ”Ota siitä sitten selvää varsinkin, kun samalla, kaikki asianhaarat huomioon ottaen, on pidettävä vaarin sekä yleensä että erityistapauksissa juristien itsensä oikeusturvasta eli siitä, että asioiden kohtuuton yksinkertaistaminen saattaisi johtaa tilanteeseen, ettei juristeilla olisikaan mahdollisuutta esittää kysymyksessä olevasta tapauksesta tai lausunnosta, erityisen tilanteen tai yleisen edun niin vaatiessa aikaisemmin ainakin jossain määrin omaksumusta näkemyksestä tai kuvitelmasta poikkeavaa tulkintaa”.

Nimeensä tukeutuen oli hauskuuttajien mukana vakuutusasioita johtava Jouko Sirkesalo, jolta liikenä aikaa laatia ”joukon jatkoksi jouko-opillisia tehtäviä”, minkä johdosta syntyi – täysin aiheeton – epäily, että ”juoko Jouko”. Hänen sarjassaan esiintyi myös toimittaja Pentti Lahtisen ideoima Lisä-Eetu, jota jostain syystä ”infotti uuden toimitalon sisustusta koskevassa infossa T-ähvällä (Tekniska Föreningen)” ja joka esitti uuteen ruokalaan aterianimikkeeksi ”neljän ellin veljiä, jolloin piti kuitenkin varoa, ettei tulis yelliä.”¹⁴ Lisä-Eetun kaima Eläke-Eetu parkinoi ansiokkaasti 1990-luvulla Työeläkkeen puolella. Ei siis ihme, että seuraavalla

vuosikymmenellä Suomen suosituin pojan nimi oli Eetu.

Puhettakin piisasi

Historian tutkija joutuu etupäässä turvautumaan kirjallisiin lähteisiin. Pääosa tarkasteluajan kommunikaatiosta oli kuitenkin puhetta, etenkin kun ei ollut tekstiviestejä eikä sähköpostia. Puhuttiin asiaa ja asian vierestä. Asiapuheet pidettiin juhla- ja koulutustilaisuuksissa ja yhteisissä kokouksissa tai palavereissa. Virallisista puheista saa kuvaa kuuntelemalla vanhoja radio- ja televisiolähetyksiä.

Yleensä puheet ja esitelmät luettiin papereista ilman sanottavaa eläytymistä. Ryhmäkeskustelut olivat muodollisia, toisen keskeyttäminen ja päälle puhuminen oli huonoa käytöstä. Jos paperista vapautettiin, oli mallina tekoystävällinen Markus-setä. Suomen armeijassa tosin pyrittiin eroon satusedän puheesta pitämällä ihan teena karskia, lyhyttä puhetapaa. Havain- tovälineenä oli liitutaulu. Täytesanat puheeseen – niin sanottu niinkutus – alkoi yleistyä vasta 1970-luvulla.

Virallisissa kokoontumisissa puhuttiin myötäilemällä kirjakieltä. Murteelista puhetta ei katsottu hyvällä, korkeintaan se hyväksyttiin. Prestiisiä oli joissakin tilanteessa stadinkielellä, johon sisältyi sopiva määrä objektivirheitä. ETK:n johdossa taitavia puhujia olivat toimitusjohtaja Jylhä ja osastopäällikkö Kaikkonen, jonka paperilta pidetty esitelmä oli kuin valmiiksi painettua tekstiä ja opettajakokemukseen perustuva liitutaulun käyttö havainnollista. Hän hämäsi kuulijoitaan käyttämällä omia versioitaan sivistyssanoista: ”synsteemi”, ”hygeena”.

Tähän ansaan meni kerran hallituksen jäsenen C. G. Aminoff, aatelismies, joka oikeasi kumppaniaan: ”Kuule Kaikkonen, se on systeemi”. Kaikkonen vastasi alta kulmiensa: ”Kyä perkele mää sennyttiärän”. Tuskin Veikko Sinisalokaan olisi deklamoinut repliikkiä aidommin.

Mukavan miehen huumoria arvos- tettiin. Hallituksen luvalla pidetyssä pik- kujoulujuhlissa oli johtaja Sundberg ylisanoin kehunut Jylhää joulujuhlan jär- jestämisestä ja esimiehenä muutoinkin. Jylhän vastaus alkoi: ”Minä olen pitänyt tähän saakka tuota Sundbergia rehellisenä miehenä, mutta...”.

Työtilanteessa ja vapaa-ajalla käytet- tiin suhteellisen yhtenäistä vapaata pu- hetta. Oma kotimurretta vältettiin. Kun puhuteltiin esimiehiä, puhe virallistui. Vanhojen Suomi-filmien teennäistä puhet- ta ei huulenheittomme kuitenkaan ollut.

Työeläkekieli elää

Suomenkielen asiantuntijat pitävät kie- len tulevaisuutta turvattuna. Sitä ei uhkaa englanninkielen ylivalta eikä kielenkäy- tön rappeutuminen, mitä kulloinkin väis- tymässä oleva vanhin sukupolvi epäilee¹⁵. Edellä oleva tarkastelu lienee osoittanut, että myös työeläkekielen elinajan odote on suotuista. Sitä on osattu käyttää aikaisem- min ja se elää edelleenkin vanhalla pohjal- la. Soveltuvien osin, kuten juristit sanovat, voin yhtyä J. L. Runebergin luoman sankarihahmon maaherra Wibeliuksen sa- noihin: ”Mut kieli, mun eläessä syntynyt, myös jälkeheni jää”. Ehtona on, että myös laki elää ja että väki hoitaa työmaataan ja huoltaa työvälinettä niin kuin sen tekee huolellinen mies.

Viitteet

- ¹ Ikola s. 56
- ² Hiidenmaa s. 33
- ³ Hiidenmaa s. 270
- ⁴ Työryhmämuistio 1988:19 STM
- ⁵ Ikola s. 122
- ⁶ Häggman s. 195
- ⁷ Suomen sanojen alkuperä, Ikola passim.
- ⁸ Työeläke 4/71
- ⁹ Lisäetu 4/74
- ¹⁰ Larmola
- ¹¹ Työeläke 2/72
- ¹² Larmola.
- ¹³ Lisäetu 3/72
- ¹⁴ Huomaa J. Salmisen lähtöhaastattelu edellä
- ¹⁵ Hiidenmaa s. 54

Lähteet

Hiidenmaa Pirjo (2004) Suomen kieli – who cares. Otava.

Häggman Kai (1997) Suurten muutosten Suomessa. Kansaneläkelaitos.

Ikola Osmo (1968) Suomen kielen käsikirja. Weiling + Göös.

Itkonen Erkki – Kulonen Ulla-Maija (1992, 1995 ja 2000) Suomen sanojen alkuperä 1-3. SKS, Gummerus kirjapaino Oy.

Larmola Yrjö (23.1.2010) sähköpostiviesti.

”Vastakaa suomeksi”. Kielenhuollon tila ja sen kohentaminen STM:n hallinnonalalla. Työryhmämuistio 1988:19 STM.

Työeläkkeet olivat ennenkuulumatonta asiaa

Työeläketiedottaminen palveluammattina

Työeläkejärjestelmän synty liittyy siihen sosiaalipoliittiseen kehitykseen, joka sai sysäyksensä vuoden 1956 yleislakon päätäneistä neuvotteluista. Terveelle lapselle on ilmoittautunut monta isää. Erityistä huolta kannettiin siitä, miten 'eläkeajaksi siirrettävä palkan osa' saataisiin myytyä työntekijäjärjestöille, työntekijöille ja työnantajille. Elettiin poliittista aikaa. Uutuuden suosittelijoiksi värvättiin, viisaasti, johtomiehiä, joilla oli auktoriteettia omiansa keskuudessa, työntekijöiden ja työnantajien joukossa. Näin perustettiin järjestelmän vientiyksiköksi Eläketiedotustoimisto ETT, jonka johtoon kutsuttiin arvovaltainen ammattiyhdistysjohtaja Vihtori Rantanen ja tiedottajiksi miehiä, jotka olivat tottuneet pitämään puheita tehdaslinjalta. Työnantajia valistettiin vastaavasti, ja symmetrian vuoksi perustettiin Erorarahasto, jonka työnantajapuoli

puolestaan miehitti. Johtajaksi tuli tuomari Veikko Hallenberg.

Valistus ei heti voinut levitä kaikkialla. Esimerkiksi kulttuurijärjestöissä, joissa 1960-luvun alusta aloitin oman työurani, opintoni rahoittaakseni, ei työeläkkeistä tiedetty vuosikymmenen vielä mitään.

Vaikka ansioperusteisen eläkejärjestelmän ja tasa-eläkeajatukselle rakennetun kansaneläkkeen kesken alun perin syntyi poliittinen kilpailuasetelma, Eläketurvakeskuksen kantavat voimat rekrytoitiin Kansaneläkelaitoksesta, ja he toivat mukanaan vanhan virastokulttuurin. Tiedottajalla ei siinä ollut itsenäistä sijaa. Tiedottamiseen ei liioin katsottu tarvittavan paljoa panostusta. Aamuisin koputti lähetti oveen: "Olisiko teroitettavia lyijykyniä?" Kun tultuani, 1971, pyysin kirjoituskonetta, johtaja Tarmo Rantanen opasti: "Ei apulaisosastopäällikkö kirjoita, hän

sanelee.” Sain konekirjoittamon käytöstä poistetun koneen. Vasarat hyppelivät riviltä, mutta koneella kirjoitin toistakymmentä vuotta.

Tiedotuspäällikkö Matti Karjalainen oli alkuun yksinäinen mies. Karjalainen oli sivistynyt herrasmies, saksankielen maisteri, joka oli kielitaitonsa ansiosta joutunut sodassa yhteysupseeriksi saksalaisten suuntaan, oli toiminut Karjalainen-lehden päätoimittajana ja sosiaalipäällikkönä puunjalostusteollisuudessa. Pätevä mies, varovainen ja vanhoillinen, joka asenne kelpasi talon johdolle. Hän harrasti etymologiaa ja oli etevä metsästäjä ja kalastaja. Avukseen hän sai vähitellen maisteri Pentti Kynnöksen, joka sittemmin siirtyi liike-elämän palvelukseen, ja etevän kynäniekän ja venäjän-taitajan Pentti Lahtisen, jolla oli luottamustehtäviä kansandemokraattisessa liikkeessä. Näin haluttiin varmistaa toimintakyky eri suuntiin.

Eläketurvakeskuksen tiedonantaja -ukaasimoniste, josta sitten kehittyivät Työeläke-ammattilehti ja johtaja Heimer Sundbergin huolenpidon ansiosta sen täydellinen käännös Arbetspension, samoin kuin talon esitteet toistivat yleiskirjeiden raskasta lakikieltä. Karjalainen rauhan miehenä mukautui ylimielisten juristien ja matemaatikkojen komentoon. Vakuutusyhtiöt, jotka olivat saaneet pääosan työeläkekakusta hoidettavakseen, olivat liikelaitoksina markkinoinnissaan Eläketurvakeskusta paljon edellä, ja sehän niille sopi. Kentällä toimivat myös Työeläkelaitosten liitto, Eläkesäätiöyhdistys ja omilla tonteillaan LEL-kassojen (maatalous, metsä, rakennus, satama), Maatalousyrittäjien eläkelaitoksen, Merimieseläkekassan, Valtiokonttorin eläkeosaston ja Kunnallisen eläkelaitoksen tiedottajat. Kun ETK:nkin tiedotusosastoa

vähitellen täydennettiin muutamalla kirjoittajalla, kenttäkouluttajalla, kielenkääntäjällä ja graafikolla, meitä työeläketiedottajia oli kokoonnuttaessa, tehtävän kokoon nähdessä, lopulta aika paljon.

Kunnioitettu toimitusjohtaja Tauno Jylhä kuoli odottamatta. Hänen seuraajakseen valittiin toinen matemaatikko, Markku Kaikkonen. Hän oli spesialisti, ei johtaja. Kun hän kutsui minut taloon, Pentti Kynnöksen jättämälle tuolille, jouduin suoraan räväkästä ylioppilaselämästä tullessa hämmästyään talon virkavaltaisesta ja varovaisesta linjasta. Kun yritin esittää, että velvollisuutemme on reagoida, kun julkisuudessa esiintyy meille osoitettu kysymys tai mielestämme väärä väite, Kaikkosen vakiovastaus oli ”Paska ei punniten parane”.

Juhani Salminen tuo työmarkkinahengen virastoon

Juhani Salminen käänsi asiat toisin päin. Hän oli AKAVAn puheenjohtajana tottunut työmarkkinasotiin ja ymmärsi julkisuuden, rajunkin, arvon. Saimme uudistaa tiedotusaineiston asun ja kielen. Myös Työeläkelehteä yritin tuoreuttaa, ja siinä menin liian pitkälle. Suunnittelutin uuden ulkoasun entisen lehteni, Ylioppilaslehden, graafisella asiantuntijalla Erik Wiikillä, ja tulos oli liian raflaava, monet tyrmistyivät. Raskas sisältö ja moderni taitto olivat ristiriidassa keskenään. Sittemmin, graafikko Kristina Issakaisen tultua taloon, palasimme kesymmälle linjalle. Mutta millä elävöitit eläkejuttuja, kun varpusia syöttävää vanhusta ja kainalosauvoilla kulkevaa, tulevaisuuteen luottavasti katsovaa henkilöäkään ei jatkuvasti voinut käyttää kuvituksena? Pönötyskuvat säästettiin vuosikertomukseen.

Vuosikertomus oli tuolloin, ennen tietoverkkoa, talon kuin talon käyntikortti sidosryhmiin päin. ETK:n kertomus oli nippu osastopäälliköiden raportteja. Kirjoitin ne uudestaan tyyliiltään yhdenmukaisiksi ja supistin painoarvonsa mukaan, siten ettei henkilökunnan sisäisestä koulutuksesta kerrottu siinä laajuudessa missä lainmuutoksista ja vakuutusteknisistä uudistuksista. Tekeleeni vietiin osastopäällikkökokoukseen, jossa kirjoittajat palauttivat luomuksensa alkuasuun. Sain toimitusjohtajalle, että joko teen kertomuksen tai en tee sitä. Sain tehdä sen, vuodesta toiseen.

ETK:n varhaiset painotuotteet olivat kalvakoita, ilmeeltään 50-lukulaisia. Halusin tuoreuttaa ilmiänsä, mutta siitä pidin kiinni, ettei korkeakiiltoista taidepainopaperia käytetty. Asiakas, joka saa kalliin painotuotteen käteensä palvelulaitokselta, ajattelee ensimmäiseksi, että tämäkin raha on poissa minulta. Sitä paitsi ne ovat liukkaita jätetäpaperikeräykseen vietäessä.

Yksi Juhani Salmisen oivalluksia oli luennoitsijan lunttilappu, laminoitu kortti Eläketietoja numeroina, joka päivitettiin vuosittain. Vai Jouko Sirkesalo vai Markku Hänninenkö sen keksi? Kortti kertoi eläkelakien piirissä olevien määrän laeittain, eläkkeensaajat, eläkesummat, ulkomaille maksetut eläkkeet ja sosiaalimenojen jakauman kaikkiaan. Kortin varassa uskaltautui lyhyelläkin varoitusajalla puhumaan.

Vuosisadanalun käytänteet murtuvat

Vielä seitsemänkymmentäluvun alussa oli käsittämätöntä, että tiedottaja ei ole konttoristi, jonka kellokorttiin kertyy päivit-

täin vain neljä leimaa: töihin–lounaale–lounaalta–kotiin, vaan tiedottajan on kuljettava kaupungilla, tavattava toimittajia, työmarkkinamiehiä... Yleisen osaston johtaja Tarmo Rantanen määräsi meille eräänlaisen käänteisen vieraskirjan, johon kunkin tiedottajan oli merkittävä, koska lähti, miksi lähti, koska palasi. Kirjan kannen kirjoitimme nimeksi Rakas päiväkirjani. Kun toivomaamme kielenkääntäjän tointa ei täytetty, vaan varatoimitusjohtajan sihteeri joutessaan käänteli ruotsiksi, teimme pahvisen kortin Z. Topelius -nimiselle työntekijälle, ja syötimme sitä korttikoneeseen, kunnes kone kyllästyi ja putosi seinältä. Työtoverini Mauri Vanhatalo, tiiviin ilmaisun taitaja, kysyi: - Onkos Yrjölä nyt sitä muodikasta sinitarraa, kun tuo kone irtosi...

Kalevankadun kartonkiseinäisessä konttorissa toimi nyrkkiposti. Se ei tarkoittanut samaa kuin ennen vanhaan, juoksetettuja kirjelippuja. Kun napakasti koputti seinään, naapuri ilmestyi kysymään, mitä asiaa oli.

Talo avasi ovensa. Kasvanut tiedotusosasto jaettiin kahdeksi toimistoksi, tiedotetoimistoksi, joka vastasi esitteistä ja tutkimus- ja lainmuutos-tiedotuksesta, ja työmarkkinatoimistoksi, jonka piti olla poliittisesti toimintakykyinen joka ilmansuunnalle. Seitsemänkymmen- ja kahdeksänkymmenluvun kulttuuriin kuuluivat tiedotustilaisuudet, joissa kerrottiin uudistuksista. Talossa kävivät työntekijä- ja työnantajajärjestöt, niiden hallitukset ja tiedotusosastot, kävivät työmarkkinatoimittajat, taloustoimittajat, poliittiset toimittajat, eri lehdet toimitus kerrallaan, eduskuntaryhmät, eduskunnan tiedottajat, pääesikunnan sosiaaliosasto, radion aluepäälliköt, Kymmenen uutiset, Julki-

sen hallinnon tiedottajat, Tiedotusalan ammattijärjestö, Vakuutusalan viestijät, Uudenmaan lehtien päätoimittajat, Nais-toimittajat, ET-lehti, Helsinki Today -turistilehti, Työttömyyskassojen yhteistyöjärjestö, eläkeläisjärjestöt (joka puoluetta lähellä oli omansa, liberaaleilla oli 'Ruskaliitto'), radion Sosiaalinen kirjelaatikko.

Itä-Pasilaan siirryttyä oli helpompi kutsua vieraita, kun oli oma keittiö, taitavat emännät ja tarjoiluhenkilökunta ja oma ruokasali. Työministeri Matti Puhakka, ihmissuhdetaituri, kutsui kokin saliin käymään ja pyysi reseptiä vaimolleen, kun oli ollut niin hyvää ruokaa. Jos Puhakka olisi ollut ehdolla Helsingissä, olisi varmasti saanut tästä yhden äänen.

Kutsuttiin yhteiskunta- ja sosiaalialan järjestöjä. Sosiaalihuollon keskusliitto (sittemmin Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto), Tuberkuloosi- ja keuhkovammaliitto, Siirtolaisasiain neuvottelukunta, Valtiotieteilijöiden liitto, Sokeain keskusliitto, Psoriasisliitto, Sydäntautiliitto, Vanhusten Turva, Ensi- ja turvakodit. Itse asiassa talvikautena oli harva se ilta, jolloin emme luennoineet piirtoheittimen ääressä ja sitten aterioineet jonkin vierasjoukon kanssa. Kaikki johtajat ja osastopäälliköt ja muutama muukin olivat myös tiedottajia. Vuorottelimme vastuussa jonkin verran. Ennen piirtoheittimen eli yliolanneittimen valtakautta vallitsivat fläppitaulu ja huopakynät ja jopa flanellografi, jolla esitettiin kiekko- ja tolppadiagrammoja kiinnittämällä villaisia suikaleita karkeaan kangasalustaan. Hallintopäällikkö Ensio Tuominen oli kehittänyt suikaleiden heittelystä virtuositeetin. Vakuuttavan näytteen päätteeksi hän kysyi kuulijoilta, onnistumatta salaamaan tyytyväisyyttä äänessään: ”Onko kysyttävää?” ”Joo.

Millä sä saat noi rätit pysymään tossa taulussa?”

Juhani Salminen soitti minulle illalla kotiin: ”Olen Merihotellissa Demokraattisten lakimiesten tilaisuudessa. Täällä ei heitin toimi. Ota taksi, hae ETK:sta kannettava heitin ja tuo tänne. Aikaa puoli tuntia. Syömme iltapalaa tässä välissä.” Olimme kumpikin olleet reserviupseerikurssimme puheenjohtajia.

Vieraili opiskelijajärjestöjä. Sosiaalipolitiikan opiskelijat eri yliopistoista, nuorisotutkinnon opiskelijat, poliisit, turistioppaat, kauppaoppilaitokset, sairaanhoito-oppilaitokset.

Salonkisosialismin vuosikymmenet

Emmehan me edustaneet yksinomaan omassa talossa. Tunnustetaan nyt, kun rikokset ovat vanhentuneet. 1970- ja 1980-luvun salonkisosialismin aikana tiedostavat toimittajat ja ammattiyhdistysmiehet eivät olleet koulutus- ja tiedotustilaisuuteen saatavissa, ellei ollut kunnan viinatarjoilua tiedossa. Me olimme keskustan ravintoloiden ja Kalastajatorpan, Fiskiksen, tervetulleita asiakkaita. Kulttuuri muuttui 80-luvun lopulla. Toimittajat alkoivat edellyttää, että tiedotusmateriaali toimitetaan heidän pöydälleen. Sosiaaliseen kanssakäymiseen ei enää ollut aikaa eikä halua. Muodostui myös nykyisestä mediasta tuttu toimittajan paremmintietämisen ylimielisyys, jota ei aiemmin ollut havaittavissa. Ihailia oli täytynyt niiden toimittajien rutiinia, jotka olivat käyttäneet vieraanvaraisuutta tukevasti hyväkseen ja silti tuottivat seuraavan päivän lehteen kelpo jutun. Julkisuudessa politiikka oli pinnalla, mutta yhdessä oltaessa eri-

merkkiset toimittajat käyttäytyivät kollegiaalisen sopuisasti.

Näkökulmani on pakosta ETK-keskeinen. Kyllä me verkostoiduimme, vaikka sanaa ei vielä ollut keksitty. Vakuutusyhtiöiden tiedotuskeskuksen päällikkö Erkki Seitovirta ja koulutuskeskuksen esimies Juhani Tikkanen, harrastajamaalari, Tikkasten kulttuurisukua, olivat usein nähtyjä kollegoita, samoin STK:n tiedotuspäällikkö Antti Pullinen (kekseiliäiden tietokirjojen tekijä) ja SAK:n vastaava Sakari Montonen (joka eläkkeellä toteutti haaveensa ja kirjoitti tyylikkään dekkarin Toinen lasi calvadosia). SAK:n puolelta tutuksi tuli joviaali Lauri Kaarisalo, Elinkeinoelämän tiedotuskeskuksesta Walle Jenytin, Taloudellisesta tiedotustoimistosta Aulis Blinnikka, Lehdistön Sanomapalvelusta Esko Leskinen. Näille kirjoitimme tarvittaessa artikkeleita tai artikkelipohjia.

Tiedottajakollegoita olivat Eläkesäätiöyhdistyksen Kaija-Leena Sinkko (josta sanoin, että hän on niin tarmokas, että häntä kestää puoli tuntia kerrallaan, eikä hän suuttunut), työeläkekassojen Pauli Toivonen ja Mika Savonen, AKAVAs-ta Ilmariseen siirtynyt Seppo Alhonsuo ja SAK:sta Invalidilittoon siirtynyt Matti Savola, joka oli väitellyt tohtoriksi lakoista työtaistelukeinona. MELassa vaikuttivat Pentti Kurunmäki ja sitten Kimmo Eskola, tuttuni Ylioppilaskunnasta. TELAn tiedotuksesta vastasi Aaro Kärkkäinen. Ilmarisen varatoimitusjohtaja Unto Partanen oli sivistynyt vanhan ajan herrasmies, tykistöupseeri, maisteri ja humanisti, jonka hiljaista huumoria oli hauska kuunnella. Persoonallinen tuttavuus oli myös KELAn tiedotuspäällikkö pohjoispohjalainen Martti Särkelä, ('Särkelä itse' Turjan näy-

telmän mukaan), joka mielummin puhui purjehduksesta kuin proosallisista eläkeasioista. Hän haaveili eläkevuosista Välimeren-veneessään, jossa vietti kesälomansa. Juuri ennen eläkkeellepääsyään hän sai sydäntaudin ja myi veneensä.

Radioiden ja televisioiden puolelta tutuksi tulivat uutispäälliköt Adolf Turakainen ja Esko Tommola. Elettiin aikoja, jolloin piti punnita sanansa. ”Ollaanpa nyt tarkkoja”, Esko Tommola sanoi, ”onko nyt puhe Saksan demokraattisesta paimenkoirasta vai Saksan liittopaimenkoirasta?”

Ystävystyin myös KELAn tiedottajan Tuulikki Alkion kanssa, Santeri Alkion tyttären, joka nimimerkillä Suzy Hukkainen piti Demarissa Punahilkkan päiväkirjaa. International Social Security Associationin (ISSA) aktuaarien ja tilastotutkijain kongressissa Fnlantia-talossa 1975 katelimme kummastellen KELAn jollakin mainostoimistolla meille suunniteltua toimitsijanmerkkiä. Sertifikaatissa oli ruusuke ja roikkuva silkkinauha. Sovimme, että Tuulikki on muotovalio, minä käyttövalio.

Oli luullakseni Juhani Salmisen idea, että kun oli uutta lainsäädännöstä tai tutkimustuloksista tiedotettavana, ei pidettykään tiedotustilaisuutta Helsingissä, vaan lähdettiin muualle Suomeen ja kutsuttiin maakunnan media koolle. - Tätä ei vielä tiedetä Helsingissä! Aleradion toimittaja ryntäsi silmät renkaina puhelimeen: - Varatkaa minulle aikaa valtakunnanverkossa! Minulla on skuuppi! Ensimmäinen tällainen info pidettiin Kolilla 1973. Muita seurasi.

Keräsimme palautteita lehtileikkeinä, jotka osastovahtimestari liimasi kirjoihin, toiseen omat jutut, toiseen muiden. Meitä palveli Sanomalehtien Ilmoitustoimisto SI-

TA, jonka toimitusjohtajan Heikki Rikkosen kanssa ystäväystyin.

Etterimedia muisti vielä valistusvastuunsa

Radio ja televisio olivat tietysti välttämättömiä välineitä. Työtoverini Pentti Lahtinen suostutteli kirjailija Toini Vuoriston järjestämään kansansuosikkiin *Me Tammat* -sarjaan työeläketapauksen, jotta katsojia päästiin neuvomaan, miten työkynsä menettänyt saapui eläketurvan piiriin. Muita vastaavia toistuvia yhteistyökumppaneita olivat radiotoimittajat Asta Heickell ("Vielä ei sukkula syrjään jouda") ja Kyllikki Stenroos, myöhemmin Virolainen, sekä radiotoimittaja, kirjailijankin ansioitunut Mauri Muurinen.

Televisio täytti tuohon aikaan vielä alkuperäisessä radiolaissa määrättyä valistustehtävänsä, josta mm. kiistelty pääjohtaja Hella Wuolijoki sodan jälkeen kantoi huolta, viihde ei vielä täyttänyt koko televisiota. Muuan instituutio olivat tietoisut, sormilukkoa napsauttanut kämmen, joka aukesi pienen kynttilänliekin suojaksi. Tuottaja oli Seppo Vihtonen. Meikin teimme muutaman tietoiskun eläkeasioista. Tieto-ohjelmien tuottaja-yhteistyökumppanina oli myös Jattavisio, Pentti Helanne.

Apteekin hyllyltä?

Eläkevakuutettujen tavoittaminen oli kaikkea muuta kuin ongelmatonta, ennen tietoverkkojen aikaa. KELAlla oli alueorganisaationsa, MELAlla asiamiesverkko, mutta entä TEL, LEL ja YEL? Meillä oli

työeläketurvan tiedustelukortti, postikortti, jolla saattoi tilata otteen rekisteröidystä työhistoriastaan. Sen heikkoutena oli väärännöksen mahdollisuus, ei ollut keinoja estää rikollista tilaamista toisen nimissä. Mutta missä tätä korttia levitettäisiin? Jouko Sirkesalon mukaan vastauksen olisi tullava kuin apteekin hyllyltä. Silloisten pankkien kanssa tehtiin sopimus, ja pankkeihin ryhdyttiin kouluttamaan eläkeneuvoja. ETK:hon luotiin uupumattomasti kiertävä koulutusyksikkö. Pankkineuvoja varten rakennettiin myös pankkikansio, jota varten puursi oma, asiantuntemukseltaan monipuolinen työryhmänsä, totta kai. Työn yhteydessä vasta opin, että se minkä olimme sopineet Postipankin kanssa, ei sitonut postikonttoreita. Varpaille oli pahasti astuttu.

Meillä oli vuosittain uusittava sarja esitteitä. Vanhuus, työkyvyttömyys, työtömyys, perhe. Esitteiden menekkiä emme osanneet ennakoida, vanhenemaan jäi painosta, kun lakeihin tuli vuosittain tarkennuksia. Tämä tuhlauksia oli hallintojohtaja Antero Viitasen pysyvä murhe. Vuonna 1983 tuli uutuuksena rintamamieseläke. Esitteeseen hankin ennen julkaisemattomia valokuvia rintamamiesten arjesta kauppaneuvos Unio Hiitoselta, joka oli asemastavaihetta käyttänyt etevään valokuvamiseen. Lähes joka veteraani katsoi: - Hei, eikös tuossa olekin meidän porukka?

Suunnittelutimme neuvontapisteen tunnuksen. Ensimmäinen, oranssilla pohjalla mustassa kehässä oleva sana 'työeläke' muistutti liiaksi liikennemerkkiä. Uusi tunnus oli monipuolisuutta korostava saatekaari, sen aikaansaamisessa TELAlla taisi olla keskeinen osuus. Myös slogan tarvittiin, lähinnä palvelupisteen seinäjuhliteisiin. Ei ollut helppo keksiä. Kaksi ke-

hittelemistäni kesti aikaa melko pitkään: ”Työstäsi kasvaa työeläke” ja ”Työeläke on huomista leipää”. KELA sai tästä aiheen luoda omansa: ”Elämässä mukana - muutoksissa tukena”.

Luimme yhteiskuntaopin kouluoppi-kirjat. Suomen sosiaaliturva oli niissä päin honkia. Teimme mallimateriaalin ja tarjosimme oppikirjantekijöille seminaarin. Altti Aurelan kanssa kirjoitin myös tietosanakirja-artikkeleita.

Kruununjalokivet kenkälaatikossa

Muististani on kadonnut, kuka keksi idean lähdistä kaupallisille messuille, kansan pariin. Varmasti ajatus on peräisin Jouko Sirkesalon lohkolta, ellei häneltä itseltään, siellä kun tunnettiin mahdollisuudet tuottaa mikrofilmikortisto-muotoinen työsuhteiden ja yrittäjätöiden rekisteri kuljetettaviin laatikoihin. Ensimmäiset messumme olivat kesällä 1974 Seinäjoella (Pohjanmaan messut), Kemissä (Kalottimessut) ja Tampereella. Yleisvastuu osaston suunnittelusta ja organisoinnista oli tiedotusosastolla, eläkeneuvonta-asiantuntijat olivat vakuutus teknillisen ja lainopillisen osaston työntekijöitä. Tiedottajan, ’messukomissaarin’, asiana oli huolehtia osaston yleisestä kunnossapidosta, yhteydenpidosta julkiseen sanaan eli paikalliseen mediaan ja messujohtoon sekä keittää työtovereille kahvia messuosaston takapilttuussa, joka palveli myös esitevarastona.

Oulun messut, Turun messut, Karjalan messut Joensuussa, Lahden messut, Rovaniemen messut, Tampereen messut, Kaakon messut Imatralla, Pohjanmaan messut Pietarsaareissa... Noin kolmet messut per kesä. Meidän messuvarustuksemme ja

osaamisemme osaston järjestelyissä kehittyi, ja kehittyi myös kaupallisten messujen yleinen organisaatiotaso. Isoilla messuilla piti keksiä jokin jippo, että päästiin lehtiin ja alueradioon kaiken kohun keskellä, pienillä, amatöörimäisemmin ja kodikkaammin järjestetyillä, jouduttiin itsekkin improvisoimaan osaston tekniikkaa.

Mikrofilmikotelot veimme joka ilta vaivihkaa hotellin kassaholviin ja toimimme aamulla varhain takaisin. Niitä ei milloinkaan jätetty yksin. Terävä toimittaja kuitenkin huomasi: - Eikö tuo ole tavattoman arvokasta tietoa teillä tuossa? - Siinä hän ne ovat, kaksi kenkälaatikkoa, yritin sumuttaa, - mutta älkää nyt kuitenkaan alleviivatko tätä lehdessä. Seuraavan päivän paikallislehden messu-uutinen alkoi: ”Huolellisemmin kuin kruununjalokiviä vartioidaan Eläketurvakeskuksen osastolla kahta kenkälaatikkoa.”

Kymenlaakson messut Kouvolassa, Jyväskylän messut, Vapaa-ajanmessut Oulussa, Jätjän messut Imatralla, Jyväskylän sosiaaliturvamesut, Lappeenrannan messut, Helsingin kevätmessut, Savon messut Kuopiossa, Jätjän kulttuuripäivät Pietarsaareissa, Karjalan messut Joensuussa, Kymenlaakson messut Kouvolassa, Kainuun messut Kajaanissa, Pohjanmaan messut Seinäjoella, Sosiaaliturvan päivät Lappeenrannassa, Varttuneiden päivä Särkänniemessä, Huolenpito - omsorg, Vaasa... Kiersimme jo toista ja kolmatta kierrosta. Messutapahtumia kertyi aikanani satakunta. Uupumaton väki teki pitkiä päiviä, tuskin malttoi lounaalla käydä. Asiakkaat olivat ystävällisiä ja kiitollisia, suorastaan nöyriä, en muista yhtään häiriötapausta. Kaupunkilaismies-neuvoja huomasi hätkähtäen, miten ulkotyön ahavoima työmiehen oli vuosikymmentä nuorempi

kuin hän itse. Jonkin hotellin päivällisajalla neuvontamies keksittiin ruokapöydästä, ja jonossa oli joukko eläketurvaansa kyseleviä rintamamiehiä. Kaupungissa olivat meneillään divisioonan veteraanien päivät.

Rovaniemen messujen aikaan osui Lappiin helleaalto. Kauppoja kierreltyäni sain ostetuksi kaupungin viimeisen tuulet-timen.

Lappeenrannassa jäi iäksi mieleeni nuori nainen, joka tuli kysymään rekisteriotetta. - Mutta tämä on ilmeisesti miehenne henkilötodistus. - Niin on. Nyt häntä yhtäkkiä ei ole. Puoliso oli edellisiltana kuollut auto-onnettomuudessa, ja vaimo oli tullut messuille tiedustelemaan toimeentuloaan.

Yhteistyökumppaniksemme oli vakiintunut messurakentaja Ideapaja, toimitusjohtaja Jouko Toivonen. Hän teki huolellista yhteistyötä graafikkomme kanssa, ja hänen väkensä oppi kunnioittamaan messuaineistoa niin, että se purettaessa aina pakattiin huolellisesti seuraavaa käyttöä varten. Pitkäaikaisemman esittelyosaston rakensimme Ähtäriin, eläinpuiston yhteydessä olevaan näyttelykokonaisuuteen, Mini-Suomeen, jossa tutuksi tuli toimitusjohtaja Pasi Helkala.

Viimeinen palvelukseni Eläketurvakeskukselle, kun jo olin siirtymässä toisiin tehtäviin, oli työ messukomissaarina Katajanokalla Ilo olla nainen -messuilla 1990. Tapahtumaa markkinoidakseni kannoin messujen erottuvaa näytteilleasettajakylttiä kävellessäni keväisenä iltapäivänä kotiin. - Voi tuota meidän isää, poikani totesi rauhallisesti, - sillä on aina omat kotko-tuksensa. Nyt se on ruvennut transuksi.

Muuan vakiintunut toimintamuotomme oli osallistuminen Vanhusten viikkoon Helsingin Jugend-salissa syksyisin vuodes-

ta 1974. Siellä asiakkaiden enemmistö oli jo työelämästä irtautuneita. ETK:n asiakaspalvelu on aina ollut asiantuntevaa ja huomaavaista, mutta tässä yhteydessä haluan erityisesti muistaa kahta kollegaa, Anneli Ahosta ja Inger Koskista, joiden aina rauhallista asennetta ja koko sosiaaliturvan kattavaa asianhallintaa ihailin.

Eläke on kansainvälinen asia

Kaksikielisestä palvelusta oli ETK:ssa alusta asti pidetty huolta. Ruotsin-suhteiden merkitys kasvoi, kun työllisyys-muutoliike 1960-luvulla eneni. Samalla kasvoi pohjoismaiden sosiaaliturvan vertailun ja yhteensovittamisen tarve. Työeläketiedottamiseen tämä liittyi siten, että oli tarpeen kehittää yhteistyötä pohjoismaisten kollegojen kesken, tulla tuntemaan naapurien toimintatapoja ja viimein perustaa yhteis-pohjoismainen termityöryhmä, jossa ETK oli perustajana ja kielenkääntäjä – sitten kun sellainen yksikkö oli saatu perustetuksi – Gunnel Grönqvist oli avainhenkilönä. Hänen taustansa oli ETK:n lainopillisella osastolla, joten paitsi kielen- myös asian-tuntemus oli taattu. Sittemmin hankittiin englannin ja ranskan taitajia, saksan käännökset ostettiin ulkopuolelta.

Yhteistyökumppaneiksi ETK:n tiedotus sai Ruotsinsuomalaisen Keskusliiton, Invandrarverketin, osaltaan myös Ruotsin LO:n, Försäkringskassförbundetin ja Riksförsäkringsverketin, jonka pääjohtaja Lars-Åke Åström oli vaikuttava ja yhteistyöhenkinen hahmo. Skansenin ravintolassa hän ehdotti pöytädaamilleen, vaimolleni, ettei puhuttaisi joutavia, vaan laulettaisiin hiljaa lastenlauluja, jotka tunnettiin sekä Ruotsissa että Suomessa. Se

sopi. Meidän muutenkin Ruotsiin tervetullutta ja konkreettista kanssakäymistämme edisti se, että Ruotsin lain mukaan virallisissa vuosikokouksissa ja konferensseissa sai tarjoilla alkoholijuomia vain, jos oli ulkomaisia vieraita mukana. Pohjoismaisia kokouksia pidettiin Oslossa, Kööpenhaminassa, Örebrossa, Göteborgissa, Helsingörissä ja muuallakin. Myös tiedottamisesta esitelmöitiin ja keskusteltiin säännöllisesti. ”Hevosien voi taluttaa lähteelle, mutta ei pakottaa juomaan”, sanoi Ingvar Nordin.

Työeläketiedottajat tekivät Tukholman-opintomatkoja ja pitivät laivalla omaa seminaariaan – ensi vuosina yökerhossa, päiväsaikaan, lastattavan jymisevän autokannen päällä, kun laivoja ei vielä ollut rakennettu kokoushuoneistoiksi. Ruotsista ja Norjasta käytiin myös meillä, kävivät mm. Ruotsin sosiaaliviranomaistiedottajat. Ruotsin maahanmuuttoviranomaisille järjestettiin perusteellinen laivaseminaari: menomatalla evästyslaisuus omille asiantuntijoille, välillä Tukholma–Helsinki–Tukholma kurssitusta ja keskustelua vieraiden kanssa, Helsingissä jokunen pikainen tutustumiskohde, paluumatkalla Helsinkiin oma palauteseminaari. Miten selvittiin maihin kaikkien niiden meno- ja tulomatalla ostettujen tullivapaiden ostosten kanssa...

Tukholman Pensionskassassa minut tutustutettiin moderniin maisemakonttoriin, joka oli olevinaan edistyksellinen keksintö. Yhden pilttuun seinäkkeen päälle oli heitetty pikkuhousut ja rintaliivit. ”Aivan niin, tuolla on henkilökuntalääkärimme vastaanotto.” Järkytykseltäni tajusin vasta kohta, että tämän tempun ne tekevät kaikille maalaisserkuille.

Sosiaaliturvasopimusten luominen eri maiden välille, Kanadaa ja Australiaa myö-

ten, vaati lisää resursseja kansainväliseen yhteistyöhön. Tiedottajilta tämä kysyi lähinnä valmiutta tuottaa materiaalia myös muilla kielillä kuin suomeksi ja ruotsiksi ja esitelmöidä myös muilla kielillä, lähinnä tosin englanniksi, Suomessa ja ulkomailla. Tähän rahaa budjetissa siirtääksemme lakkautimme Arbetspension-lehden, muuttaman sadan kappaleena ilmestyneen ja hirveän kalliin Työeläke-lehden täyden kopian, ja korvasimme sen Svensk resuméla. (Mistä älähdettiin Hufvudstadsbladetin toimituksessa, jossa tuskin monikaan oli kuivakasta ammattilehteä lehteilyt.) Työeläkkeeseen liitettiin myös English Summary. Omista ulkomaankokemuksistamme kirjoitimme artikkeleita sekä Työeläke-lehteen että henkilökuntalehteen Lisäetun. Trygdekontorerna ja Norges Forsikringsforbund vierailivat. Erään norjalaiskollegan kanssa hiivimme säännöllisesti jossakin myöhäisemmässä vaiheessa yhdelle. ”Tiedätkö, miksi me viihdyimme niin hyvin yhdessä?” hän kysyi. ”Enpä ole tullut miettineeksi.” ”Me emme ymmärrä toisiamme liian hyvin.”

Berliinin sosiaalivakuutuskongressin lounaalla tulin rehennelleeksi Kanadan edustajalle, että meidän perustuslakimme takaa ruotsinkielisille tarkemman kieliturvan kuin Kanada ranskalaisille. Olin silloin tietävinäkin asiasta jotakin. ”Mistä te nyt taas olittekaan kotoisin?”, kysyi englantilainen rouva arvokkaasti. ”He is from Finland”, kiiruhti kanadalainen vastaamaan puolestani, ”a Finn, suomalainen”. ”Oh, how did you know that?” kysyin. ”Because I happen to be a virolainen.”

Jerusalemien sosiaalivakuutuskongressissa turvajärjestelyt olivat ymmärrettävästi tiukat. Israelin presidentti ilmoitettiin

yleisölle vasta, kun hän oli salissa. Väki kavahti jaloilleen ja spontaanisti kajautti kansallislaulun Hatikvan niin että ikkunat tärisivät. Kävi ilmi, että eri maiden delegaatioissa oli runsaasti juutalaisia.

Neuvostoliittolaisia ammattiyhdistys- ja virkavieraita kävi ETK:ssa usein. Muistan Venäjän neuvostotasavallan sosiiaaliministerin, joka kävi maassa inkognito. Hänen seurueelleen pidettiin seminaari. Työtorvallisuutta käsitellyt lääkäri paukautti lopuksi – elettiin Breshnevin ja Kekosen aikaa: ”Eikös teillä ole sama työsuojeluongelma kuin meilläkin? Ylivanha valtionjohto?” Pidätimme henkeämme. Tulkki käänsi. Ministeri hymyili: ”Jos niin on, niin eikö ole viisainta pyrkiä itse siihen joukkoon? Takaa itselleen korkean iän.”

Puolan puoli-itsenäisistä maatalousyrittäjistä väitöskirjaa tekevä tutkija sanoi meillä esitelmässään, etteivät hänen maassaan kaikki ole vallitsevan järjestelmän kannalla. Tiesin, ettei kuulijakunta ollut aivan turvallinen. ”Oletteko kuullut maasta, jossa kaikki kansalaiset ovat hallituksen puolella?” kysyin.

Sveitsiläinen tohtori Aubert oli uupumaton muistiinpanojen tekijä. Illallisella-kin, jossa ajateltiin vähän huoahtaa, hän siirsi juomalasin syrjään, avasi vahakantisen vihkonsa ja alkoi tentata eläkelaitosten edustajia lyijykynä kädessä. Kun viikonvaihteessa oli vapaata, hän halusi tutustua Tempelikirkkoon ja Tuomiokirkkoon. Erotessamme hän otti suklaalevyn taskustaan, hyvää sveitsiläistä suklaata, ja tiedusteli, oliko minulla lapsia. On, kaksi. Hän taittoi levyn kahtia.

Japanilainen professori Kurozumi oli kiinnostunut hotellihuoneen brosyyrissä näkemästään ilmaisusta ’Helsinki, Pohjolan valkea kaupunki’, ja halusi tietää,

merkitsevätkö suomalaiset henkilönimet jotakin. Esimerkiksi toimitusjohtaja Salminen. ”Kyllä”, sanoin, ”se merkitsee ’hän, joka asuu kapean veden rannalla’”. Kurozumi nousi ja kumarsi. Salminen nousi ja kumarsi, voimatta tietää, mistä oli kyse. ”Entä merkitseekö teidän nimenne jotakin?” kysyin. ”Kyllä, ’kuro’ on ’musta’, ja ’zumi’ merkitsee ’asuu jossakin’.” ”Sittenhän teillä on tässä täysi kaima, maisteri Mustonen.” Kurozumi nousi ja kumarsi. ”Mitä nyt?” Alpo Mustonen kysyi. ”Nouse äkkiä ja kumarra, selitän myöhemmin.”

Irlantilainen Batista O’Farrell kantoi kalskahtavaa titteliä Her Majesty’s Actuar. Kun yritin keskustella hänen kanssaan Irlannin historiasta, hän keskeytti: ”Te voitte tuntea sitä vain englantilaisten kirjoittamana. Minä lähetän teille irlantilaisen historian. Palataan sitten asiaan.” Taskukirja-historia tuli postissa. Asiaan emme palanneet.

Työeläke-lehti

Viranomaisen toimittamasta lehdestä on mahdotonta tehdä luontevasti lehden oloinen. Eläketurvakeskus, olkoonkin työmarkkinaosapuolten eikä valtion hallinnan pohjalle järjestetty, on auttamattomasti viranomainen. ”Quasi-nongovernmental eli QANGO”, valaisi minua kollega Brightonin kongressissa. Oikean sanoma- ja aikakauslehden on oltava viranomaisvallasta riippumaton, vapaasti hengittävä. Sen on oltava vuorovaikutuksessa lukijainsa kanssa. Totta tietysti on, että isoista riippumattomistakin lehdistä tulee, kuten on tullut, julkisen vallanhaltijan tavoin lukijaansa ylhäältä alas katsovia instituutioita.

Ammattilehden ilmestymisen harvahtaisuus tekee mahdottomaksi palauteskustelun, intertekstuaalisuuden, tai miten sitä haluaa nimittää. Tuorein nimi taitaa olla tosiaika-web. Neljästi vuodessa ilmestyvässä lehdessä ei voi käydä keskustelua, vuorosanat unohtuvat.

Työeläke kuitenkin vankkeni ja monipuolistui. Pääkirjoituksia laativat päätoimittajan lisäksi toimitusjohtaja Matti Uimonen ja varatoimitusjohtaja Jouko Sirkesalo. Artikkeleissa käsiteltiin työeläketurvan kehitystä sekä lainsäädännölliseltä ja rakenteelliselta että poliittiselta puolelta. Poliittinen tasapuolisuus punnittiin vaa'alla: kun haastateltiin yhden puolueen tai työmarkkinaosapuolen asiantuntijaa, haastateltiin kaikkia. Miksi näin? -palstalla asiantuntijat perustelivat uutuuksia. Kysymyspalstalla lainopillinen johtaja Antti Suominen vastasi toimittajien haravoimiin asiakaskysymyksiin. Vakuutusoikeyden ja eläkelautakunnan ennakkotapauksen luonteiset päätökset esiteltiin, samoin työkyvyttömyysasiain neuvottelukunnan suosituksen.

Lehden pitkäaikainen, idearikas ja laitmuistava, tilastot hallitseva toimitussihteeri oli Kirsti Suomivuori. Kun hän kävi lisäksi Sanomain toimittajakoulun legendaarisen johtajan Antero Okkosen yritys- ja laitostoimittajille pitämän kurssin, hänen kynänsä vapautui; kirjoittajanlahjakkuus odotti jo valmiina puhkeamistaan. Myöhemmin lehden toimituspäällikkönä oli Marja-Liisa Takala, joka pitkään oli toiminut osastosihteerinäni. Marja-Liisa oli selkeä, reilu työtoveri: kun hänellä lueti kirjoitusluonnoksensa, hän osasi sanoa mielipiteensä rehellisesti mutta samalla aina korrektisti. Koskaan ei tarvinnut pelätä, että hän kuittaisi: Ihan kiva. Uskaltau-

tuipa hän julkiseen elämäänkin, hän toimi kauden peräti Järvenpään kaupunginvaltuuston puheenjohtajana, mutta oli luultavasti politiikkaan liian kunnan ihminen.

Lisäetu

Kumpi keksi henkilökunnanlehden ironisen nimen, Lisäedun, Jouko Sirkesalo vai Pentti Lahtinen? Kummallakin on sarkasmin ja ironian taito. Lisäetu on laskennallisen työeläkkeen päälle eri perustein lankeava hyöty. Oli olemassa oikein 'lisäetujen kartta', jota maanmittaushallitus ei myynyt. Ei Lisäetu-lehtikään ollut laskennallisen palkan osa. Aika oli poliittinen, työväenliikkeellä oli toimistoalan henkilökunnasta vahva ote, joka vaati ilmaisen mahdollisuuksia. Oli talossa 70-luvun alussa myös vakava uskonnollinen liike, joka oli sulkeutunut eikä vaatinut muuta kuin hartauskirjallisuuden ostamista henkilökunnankirjastoon. Lisäedun perustimme tiedottajat Pentti Lahtinen, Tuomo Talvi, Mauri Vanhatalo ja minä. Salmisen aikana se kävi päinsä, Kaikkosen ja Sundbergin aikana ei olisi käynyt. Periaatteena oli, että työntekijäpuolen tyytymättömyys konkreettisista asioista saisi heti ilmaismahdollisuutensa mutta että työnantajalla olisi samassa numerossa mahdollisuus tarjota sovinnollinen vastaus. Muuten lehden tuli kuvastaa toimistotyöväen arkista elämää lapsenhoitovaikeuksineen, työmatkaliikenneongelmineen.

Tärkeä tehtävä lehdellä oli kevyin haastatteluin esitellä talon uudet työntekijät, 'uudet untuvaiset'. Kolmensadan hengen talossa riitti vaihtuvuutta sen verran, että joka numeroon riitti esiteltäviä. Olihan ETK myös koulutuspaikka, jossa han-

kittiin kokemusta eläkelaitoksiin hakeutumiseksi. Merkittävä oli emätien (Soili Frimanin, Sisko Hyttisen ja Ulla Tiaisen, kunkin vuorollaan) pitämä etevä ruokavinkkipalsta, josta virka-perheenemännät ja isätkin saivat opastusta taloudellisen, hyvän – ja nopeasti valmistuvan – ruoanlaittoon.

Kirjoittelin pääkirjoitusten lisäksi pakinoita, usein lapsiaiheisia; ne perustuivat bussissa salakuunneltuun. Olihan isolla joukolla työovereita totuudenpuhumisen iässä olevia lapsia. Yksi oma harrastukseni oli aprillijuttujen kirjoittaminen maaliskuun lehteen. Vaikka joka jutussa tarjottiin selvä vinkki, päivämäärä 1.4., täydestä menivät. ’Ruokalan inventaariopäivänä’ 1.4. moni tuli lounasjonoon omalla haarukalla ja veitsellä varustettuna, ja niitä sitten piiloteltiin taskuun. Kun oli kerrottu, että talossa kokeillaan näköpuhelinta ja tarvitaan koekaniineja, jotka toimittavat aulavahtimestarille valokopiokoneella otetun kasvokuvansa 1.4., Markku Hänninen kysyi närkästyneenä, onko talossa meneillään kokeilu, josta hän ei tiedä mitään. Aulan pieneen talvipuutarhaan, Antero Viitasen ideaan, häikäilemättömästi väitin hankitun lihansyöjäkihokin, drosera antropofagia, jota sai ruokkia piirakoilla.

Merkittävä oli nimimerkki Lydyia eli Lyyti, sanavalmis vastauspalstan pitäjä, varmaan lehden luetuin kirjoittaja, joka tarpeen vaatiessa otti luulot pois nokkavilta. Hän ei ollut kollektiivi, mutta kun en ole kysynyt lupaa, en kerro, kuka hän oli. Työfilosofiaa pohtivan Kaino-nimimerkin takana olimme Esko Prokkola, diplomipianisti ja vakuutusmatemaatikkojen kouluttaja, ja minä. Lehteen kirjoitti paljon myös tutkimuspäällikkö Jussi Vanamo, joka ennen ennen aikaista syöpäkuolemaan-

sa ehti väitellä vuosisadanalun ranskalaisesta yhteiskuntafilosofiasta.

Tämän päivän lukijalle on ehkä tarpeen todeta, ettei 70–80-luvuilla ollut chattia, facebookia eikä twitteriä. Tätäkin taustaa vasten on keskusteleva henkilökuntalehti nähtävä. Vuonna 1975 järjestettiin, lähinnä vakuutusteknillisen osaston henkilökunnalle, kurssi, joka käsitti ”johdatuksen tietojen käsittelyyn, tietojen esittämiseen ja tallentamiseen, tietokoneiston rakenteeseen ja toimintaan, tietokonesysteemin suunnitteluun, käyttöön ja ylläpitoon”.

Useassa liikelaitoksessa tuohon aikaan oli yhdistetty henkilökuntalehti-asiakaslehti. Tällainen ajatus on ennalta tuomittu epäonnistumaan. Asiakaslehti on osa talon fasadia, henkilökuntalehdessä täytyy työntekijä- ja työnantajaosapuolen voida taittaa peistä tasaiselta alustalta ja avoimesti, siinä määrin kuin se on ylipäänsä mahdollista.

Kasvoton palvelu - paluuta esivaltakäyttämiseen?

Seitsemänkymmenluvulla kun asiakas soitti ja esitti asiansa, saatoinkin kertoa, virkamiehen auktoriteetilla, että laki sanoo näin ja laintulkintamme on tämä, ja esittämäni uskottiin. Myöhemmässä elämänsäni kohtasin usein vastaanpanon: ”Tämä on sinun sanasi, mihin siitä voi valittaa?” Uskotaan, että virkamiehen yläpuolella on aina joku, viime kädessä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien, Jumalan sijainen maan päällä. Tämä on huolettava usko. Ellei virkamiehellä ole itsenäistä valtaa, ei hänellä ole vastuutakaan; totalitaariset yhteiskunnat ovat kaikkein korruptoitui-

neimpia. Toisaalta kansalaisella on demokraattinen oikeus tavoittaa päätöksentekijät ja keskustella asiastaan. Pullonkaulaksi virkamiehet muodostuvat tahtomattaan joutuessaan kaiken aikaa seurustelemaan asiakkaiden kanssa, mihin näillä on oikeus, ja käyttämään tähän loppumattomasti aikaa, joka tarvittaisiin juuri näiden asioiden oikein hoitamiseen.

Ratkaisu näyttää olevan, että virkamies jälleen hunnuttautuu nimettömyyteen ja tavoittamattomuuteen kuin etruskien jumalat. Paperipuhelinluettelot, yhä hyödyttömämmät – vaikka niitä on kaksi kopiota – eivät vastaa kysymykseen, kuka organisaatiossa vastaa kustakin asiasta

ja parhaiten voi kertoa siitä. Samoin ovat sulkeutuneet verkkoluettelot.

Eläketurvakeskuksessa vastustin aina fraasia ”kerrotaan Eläketurvakeskuksesta” – käytävillä ei kaiu aaveääni, vaan kertoja on asiantuntija, jolla on tieto ja vastuu, nimi ja kasvot. Nyt näkyy palatun – virasto- ja liike-elämässä ylimalkaan – nimettömyyteen, kasvottomuuteen. Onko tämä paluuta kansalaisyhteiskunnasta esivalta-asenteseen? Palveluyhteiskunnanhan pankkineuvojineen, talonmiehineen, huoltoasemineen me jo olemme menettäneet.

Muistumia työeläkepäiviltä

- tuntui kummalliselta kertoa omasta elämästään
- tajusin, etten muistanut elämäni järjestyksessä
- mietin, mitä olin sanonut ja mitä olin jättänyt sanomatta
- työasioista pitää olla ainakin kaksi varakopioita
- suruista ja iloista ei ole varakopioita

Tämäntapaisia ajatuksia syntyi nappikauppias Salme Malmikunnakselle, kun hänen piti kertoa koko elämänsä Kari Hotakaisen kirjaan Ihmisen osa. Samankaltaisia tuntemuksia koin, kun minua pyydettiin muistelemaan viime vuosisadan työeläkepäiviä. Niin kuin Salme-rouva, ”minä halusin puhua asiaa”.

Ensimmäinen työeläkepäivä pidettiin jo ennen työeläkelakien voimaantuloa toukokuussa 1962. Järjestäjä oli Tehokkaan tuotannon tutkimussäätiö yhteistyössä Eläketurvakeskuksen ja työnantajien keskusjärjestöjen STK:n ja LTK:n kanssa. Ta-

pahtuma keräsi lähes 700 osanottajaa eri puolilta maata. Näin kertoo Pirkko Jääskeläinen Työeläke-lehdessä 4/86. Kirjoituksessa on paljon tietoa Eläkepäivistä, joilta lakien alkuvuosina haettiin soveltamiseen ja käytäntöön yksityiskohtaista opastusta. Päivillä oli siis tärkeä tehtävä eri eläkelaitosten yhtenäisen linjan luomisessa.

Tietokoneyhdistys ja Suomen Teknillinen Seura järjestivät 7.–8.10.1963 esitelmä- ja neuvottelupäivät, joilla käsiteltiin työeläkejärjestelmän kysymyksiä. Alustajina mainitaan Tauno Jylhä, Markku Kaikkonen ja Antero Viitanen. Vuoden viimeinen Työeläke-lehti nimeää tämänkin työeläkepäiväksi.

Joinakin vuosina päiville oli aiheita ja asiaa niin runsaasti, että tapahtumaa ei voitu viedä lävitse yhdessä päivässä. Näin oli esimerkiksi vuonna 1965. Kaksipäiväisyys antoi mahdollisuuden jatkaa epävirallista ryhmä- ja jopa parityöskentelyä ns. Työeläkeyönä. Yritin kysellä, mitä ja missä

silloin 45 vuotta sitten tapahtui. Kukaan ei tuntunut enää muistavan, olisivatko muistaneet edes ”dagen efter”. Kirjallisia dokumentteja ei ole. Itse olin silloin vielä Kelan leivissä.

Vuoden 1966 aikana ETK järjesti kaksi tilaisuutta. Tammikuun 13. päivänä käsiteltiin vuoden alussa voimaan tulleita lainmuutoksia. Osanottajia oli parisen sataa. Saman vuoden lopulla, 15. marraskuuta työeläkelaitosten edustajia kokoontui Eläketurvakeskuksen järjestämään esitelmätilaisuuteen selvittämään vuoden alussa voimaan tulevaan perhe-eläketurvaan liittyviä käytännön toimenpiteitä. Neljä päivää aikaisemmin eduskunta oli hyväksynyt lakiesityksen. Sen laatimista työmarkkinajärjestöt olivat helmikuussa kirjeellään Eläketurvakeskukselta toivoneet. Näin alkoi Suomessa tulopolitiikan aika-kausi. Tupo-pöydistä tulevat uudistukset leimasivat koko vuosisadan loppua ja tulevien työeläkepäivien aiheita.

Työeläke-lehti mainitsee minut vuoden 1968 neljännessä numerossa kahdessa yhteydessä. Eläkejärjestelmäkomitean ja ”jermujaoston” sihteeri Sirkesalo oli lehden mukaan jättänyt ensimmäisen mietintönsä. Lyhytsanainen oli myös marraskuisen työeläkepäivän toteamus: osanottajia saapui salin täydeltä. Kaikkonen avasi, Matti Uimonen, Alpo Mustonen ja Juhani Pösö pitivät esityksensä, ja osastopäällikkö Sirkesalo esitteli uusitun rekisteriotteen. – Tämän jälkeen olinkin työeläkepäivien vakinaista kalustoa yhtämittaisesti vuoteen 1996 saakka.

Työeläkepäivien esitelmät kerättiin kirjoiksi, alkuun jopa ruotsiksi käännettyinä. Aikataulu oli kireä, kun alustukset saatiin puhujilta yleensä viime hetkillä. Konekirjoittamossa Hilikka Kauppi, Sinikka Ny-

man ja Kirsti Hyvönen uurastivat, jotta aamulla ilmoittautumisen yhteydessä jokaiselle voitiin antaa virheettömän tekstin sisältävä kirjanen, jonka Marjo Hirvonen apulaisineen oli postittamossa monistanut. Näistä kekseliäät työntekijät loivat statussymboleja. Laskettiin, kenellä oli niitä useampi hyllyssään maisemassa. Ei kai siinä ollut vähäistä työpaikkakiusaamista.

Päivien osanottajilla oli mahdollisuus esittää alustuksista täydentäviä kysymyksiä ja muutakin mieltään painavaa. Tätä varten jaettiin alkuaikoina ilmoittautumisen yhteydessä lomake. Aamupäivän aikana palautetut kysymykset jaettiin ruokatunnilla alustajien kesken vastattavaksi. Kun tätä pidettiin lounaan syöntiä häiritsevänä, siirryttiin suullisiin kysymyksiin. Oli siinä puheenjohtaja helisemässä, kun puheenvuoron pyytäjiä oli salissa joskus paljon. Telan toimitusjohtaja Pentti Kostamo oli monissa kokouksissa kehittynyt nopeaksi. Hän sai useana vuotena ensimmäisenä suunvuoron, jonka käytti elegantisti ja pitkään. Huolestuneet ETK:laiset tulivat evästäämään minua: Älä päästä häntä ääneen, yleisö luulee, että tämä on TELA:n tilaisuus. Vuoden 1984 työeläkepäivillä tämä kilpaileminen lopetettiin lupaamalla palata kysymyksiin tulevissa Työeläke-lehden numeroissa.

”Olen melko varma, että kinkereistä sinä et tiedä mitään”, arvelee Astrid Lindgren kirjassa Eläköön Eemeli. Luin siitä 35 riviä pohjustukseksi vuoden 1972 kyselytunnilla. Sen otsikkona ohjelmassa oli ”Ainahan kysyä saa I”. Muutama vuosi myöhemmin palasin Vaahteramäen Eemelin elämänvaiheisiin. Olisihan isillä ja äideillä kertomista lapsilleen, jos nämä vuorostaan kysyisivät: ”Mitä tänään koulussa opit”. Eemeli Niemisen metkut, puu-ukot

ja possuressu olivat monille ennestään tuttuja. LEL-työeläkekassan Raimo Lehtinen tunsikin koko henkilöpiirin, jopa käyneet kirsikat, ilmiömäisesti.

Kesäkuun 24. päivänä 1970, kun suuri osa ETK:n väestä oli jo lomilla, puhuimme lounaalla hallitusneuvotteluista ja virkamieshallituksista. Hikisenä iltapäivänä tuli puhelinsoitto, jota aluksi pidin pilailuna. Soittaja esittäytyi pankinjohtaja Karjalaisen sihteeriksi ja kutsui minut kuultavaksi Suomen Pankin kerhohuoneistoon. Siellä valkopaitaiset miehet paitahihaisillaan henkselit paukkuen ponnistelivat hallitussopimusta. Siihen olisi voitu kirjoittaa Linnamon komitean työn kiirehtimistä, työttömyyseläke oli saatava. Presidentinkin mielestä 70 000 työtöntä oli liikaa. Linnamon komitean mietintö on päivätty 2.2.71, (eikä siinä vielä ole eläkeputkea). Syksyn 1970 työmarkkinaneuvotteluissa SAK ja STK olivat kiirehtineet lakia voimaan jo heinäkuun alussa. Työeläkepäivillä 22.–23.3. 1971 esittelin asiaa voimaantumisen ajankohtaa anteesipyyttävään sävyyn yli 300 osanottajalle

Vuoteen 1975 työeläkepäivä oli keväinen tapahtuma. Seuraavana vuonna sen sijainti vuoden kuluessa oli syksy, marraskuun alkupuoli. Pirkko Jääskeläinen kirjoittaa Työeläke-lehdessä runollisesti: ”Marraskuun pimeinä päivinä sali hiljenee kuulemaan avausta, asiaa ajankohtaisesta aiheesta, esitelmää yleisluontoisesta teemasta. Yksi puhuu, sadat korvat kuuntelevat. On meneillään perinteinen työeläkepäivä, työeläkeväen ainoa vuotuinen yhteistilaisuus. Väliajan sakeasta puheensorinasta aistii häivähdyksen me-henkeä.”

Rakennusmestarien talosta siirryttiin vuonna 1981 Finlandia-taloon. Sieltä muutettiin 1985 Messukeskukseen. ETK

oli tullut Pasilaan jo 1976. Salien suuruuden vuoksi oli tarpeen käyttää mikrofoniam ja yliolanheitintä. Puheenjohtajana yritin opastaa niitä puhujia, joille tekniikka ei ollut tuttua. Vuonna 1982 oli Markku Hännisen vuoro ponnistella synkronoidakseen kahta kalvoheitintä. Sali oli tosi leveä, Aalto ei ollut kai luentosalikäyttöä ajatellut.

Kirjasuosituksia yleisölle ja eläkkeitä veteraaneille

Annoin aamuisin käytännön ohjeita tupakoinnista, vessoista ym. Tiesin sen näille ihmisille koko lailla turhaksi, mutta näin pelasin pois myöhästymisminuutteja. Aikataulussa pysyminen vaatii tarkkuutta, sillä tuhat ihmistä liikkuu hitaasti tauoille, vaikka ovia oli paljonkin.

Kun isänpäivä ja joulukuu oli lähellä, annoin suosituksia kirjalahjaksi, vaikka itse lukisi juuri Työeläkepäivän ohjelmakirjaa. Kalle Päätalolta ilmestyi sopivasti vuosittain uusi opus Iijoki-sarjaa. Siitä mainitsin monena vuonna. Kerran luin jonkin Seuralahden kolumnin, mutta siitä ei pidetty.

Kiinnostukseni kirjoihin sai minut taas kerran poikkeamaan Kalevankadun antikvaariseen etsimään kirjaa seuraavalle työeläkepäivälle. Vietin näin kirjojen parissa ”juoksutunnin” matkalla Ilmarisen kokouksesta Bulevardille, Veteraaniasiain neuvottelukuntaan. Neuvottelukunta oli juuri hylännyt esityksen Tapaturmavirastosta veteraanien eläkkeiden hoitajaksi. Nyt piti ratkoa, TEL-väkikö vai KELA hoitaisi eläkkeet. Kun saavuin posket punoitteen paikalle, kokous ei raaskinut hylätä ensinnä paikalle saapunutta. Näin saatiin päätökseen neljä vuosikymmentä kestänyt ”jatkosota”, niin kuin veteraanit asi-

an ilmaisivat, ja Veteraaniasiain neuvottelukunnan toivomus nopeasta etenemisestä alkoi toteutua.

Lokakuussa 1981 asia ei ollut vielä työeläkepäivän listalla, kun työeläkelain 20-vuotisuutta juhliittiin. Mutta heinäkuun alussa seuraavana vuonna uusi eläkelaki astui voimaan. Työeläkejärjestelmä määrittiin sitä toimeenpanemaan. ”Lain soveltajat joutuisivat kulkemaan osin ennen tullaamattomia polkuja”, kirjoitti Yrjö Larmola pääkirjoituksessa Työeläke-lehdessä 4/82. Ensimmäiset kokemukset veteraanieläkkeiden ratkaisutoiminnasta olivat esillä jo työeläkepäivällä 11.11.1982. Niitä esittelivät valmistelutyöryhmän vetäjä Sirkesalo ja Ilmarisen Maire Rantanen. Lomakkeet oli suunniteltu ja varhaiseläkelautakuntien ratkaisuehdotukset kiersivät salkuissa jäsenten luettavina.

Onnistuneesti läpiviedyt työeläkepäivät vaativat joka vuosi paljon työtä ja suunnittelua. Ansaitusti on ohjelman suunnitteluryhmä, jota Lauri Mäkeläinen johti, saanut nimet näkyviin päivien ohjelmakirjoihin. Ryhmässä päätettiin kulloisetkin aiheet ja esiintyjät. Valinnoissa ryhmä näyttää tähänne onnistuneesti kunkin ajankohdan huippunimiin; on ministereitä, yliopistoväkeä, professoreita ja tutkijoita, työmarkkinajärjestöjohtajia sekä eläkelaitosten johtoporrasta.

Mieleenpainuvin esiintyjä oli ylivoimaisesti Teivo Pentikäinen. Muistan hänen jossakin epävirallisessa yhteydessä tokaiseen: ”Ette te pojat ole tainneet hyvää esitelmää kuullakaan. Minä niitä nuorempana pidin”. Vuoden 1991 juhlaesitys ”Työeläkevakuutusta kolme vuosikymmentä” tempaisi salin yleisön mukaansa. Alkuun näytti, että tuhatpäinen yleisö jäykisti professorin, mutta pian hän rentoutui ja pääsi

vauhtiin. Tunti kului ja ajattelin, kun asiaa oli, että menköön vielä välituntikin. Ehkä liikehdin hieman hermostuneesti ja TP kysyi, että voisiko hän vielä jatkaa hetkisen. Lupasin, että vielä kymmenen minuuttia. Seuraava esitys, prof. Valkonen, sai sitten jatkaa välittömästi lounastuntiin saakka. Ruokalassa yleisöltä sain moitteita, ei olisi saanut keskeyttää miestä, joka tiesi mistä puhui. Toinen esitys olisi voinut siirtyä ilta-päivään tai vaikka jäädä vallan pois.

Iltapäivällä oli sitten toisentyypinen monologi, Sakari Arviston kirjoittama ”Elämäntarina ja kuntoutusprosessi”. Sen esitti näyttelijä Tarja-Tuulikki Tarsala. Teatteriesitys oli suunnitteluryhmän oivallus, joka sai yleisöltä runsaat aplodit. Vuonna 1985 oli päivien perinteeseen lisätty evästely, jotta ”kaukaa Pasilasta” jokainen jaksaisi kotiin. Aleksis Kiven Taula-Mattia mukaillen: Ja sitten meillä oli buffet. Edellisen vuoden kysymyssatoa oli ”Seuraavilla työeläkepäivillä olisi mukavaa, jos osanottajilla olisi nimilaput rinnassa. Tällöin voisi tunnistaa monivuotiset puhelinystävänsä ja kirjeenvaihtokaverinsa”. Työeläke-lehdessä 1/85 Mäkeläinen kiitti ehdotuksesta. Niin ilmoittautujille jaettiin tarralaput, joihin piti tekstata oma ja yrityksensä nimi. Ohjetta ei kai tarkoin kuultu, moni vetäisi nimikirjoituksensa ilman selvennystä. Ruuhkassa sitä oli vaikeaa tulkita.

Lokakuussa 1988 perustettu orkesteri, joka ETK:n logosta muokkasi nimekseen Säveltassut, muodosti myös päivien lopuksi soittavan perinteen. Musiikkivalinnat olivat kovin yleisön mieleen. Suosio kuuluu kantaneen yhtyeen myöhemmin palkintosijoille valtakunnallisessa firmaorkesterien kilpailussa (tosin nimellä Telharmonics).

Kun marraskuussa 1996 jäin eläkepäiville, myös työeläkepäivät jäivät. Seuraajat tekivät heti rajuja muutoksia. Enää ei aamu-unisten tarvinnut raahautua Pasiilaan ennen yhdeksää. Ilmoittautuminen alkoi 11.45 ja esitelmät kello 12.30. Kahden tunnin yhteistä ohjelmaosuutta, pääministeri Lipposta ja LEL-työeläkekassan teatterikerhon näytelmää Suklaarakeita seurasi kolme valinnaista ohjelmaosuutta. Kuinkahan väki osasi valita oikean salin, kun oli tavallaan kolmet eri työeläkepäivät. Kahden tunnin buffet yhdisti taas mehenkisyttä.

Piirtoheitin piti hereillä

Puheenjohtajana kateederilla on vuosien mittaan kertynyt monia muistumia, joista useimmat jo unohtuneetkin. Kasvogalleria on melkoinen, vaikka takariviltä ei yksittäisiä naamoja voinut erottaa. Nimet eivät löydy kuin pitkien hakuvarsien pääs-

tä. Sen sijaan kaikkihan apinan tuntevat, vielä parinkymmenen vuoden jälkeenkin. Yhtenä aamuna viime vuonna bussipysäkillä oli rouva, joka kertoi olleensa työeläkepäivillä Valtiokonttorista. Vastaavasti outo nainen pysähtyi Kanarialla tervehtimään tuttua hahmoa. Monet ovat myöhemmin ihmetelleet sisukasta istumistani, kun en ole iltapäivälläkään pilkkinyt. Vaikein tilanne oli vuonna 1985, kun seuraavan vuoden kesäkuussa tapahtunutta tietokoneen vaihtoa valmisteltiin. Kerättiin tietoa käyttäjäkokemuksista päätetyöskentelyssä. Niinpä olin 13.11. kello 15.30 vielä New Yorkissa ja 10 tuntia myöhemmin jo pöydän takana Messukeskuksessa. Esimakua tulevaisuuden globalisaatiosta. Nukuttu oli lentokoneessa, joten nyt piirtoheitinkalvon kääntely piti hereillä. Onneksi ei silloin vielä ollut videotykkiä tai powerpointia työtä helpottamassa.

Joutsenesta ankanpojaksi

Kertomus Eläketurvakeskuksen luottovakuutuksesta

Vuonna 1962 voimaan tulleen työntekijäin eläkelain toimeenpano annettiin vakuutusyhtiöille, eläkekassoille ja eläkesäätiöille. Työnantaja sai valita näistä vaihtoehdoista työntekijöittensä eläketurvan järjestäjän.

Laki lähti siitä, että lupaus työntekijälle työntöön myötä karttuvasta eläkkeestä on ehdottoman luotettava.

Vakuutusyhtiölaissa oli yksityiskohdalliset määräykset siitä, miten vakuutusyhtiön on katettava eläkevastuunsa. Ne rajoittavat riskinottoa sijoitustoiminnassa ja johtavat siihen, että sijoitusten turvaavuus on asetettava tuottavuuden edelle. Eläkekassoja koskevassa laissa nämä määräykset olivat lievempiä ja sallivat suuremman riskinoton sijoitustoiminnassa. Eläkesäätiölaista vastaavat säännökset lähes puuttuivat.

Karttuvan eläketurvan luotettavuus tehtiin eläkelaitosmuodosta riippumatto-

maksi säätämällä, että konkurssiin joutuvan eläkelaitoksen sitoumuksista kaikki eläkelaitokset vastasivat yhteisesti. Eri eläkelaitosmuotojen keskinäistä kilpailuasemaa taas tasattiin siten, että riskipitoisempaan sijoitustoimintaan oikeutettujen eläkekassojen ja eläkesäätiöiden oli ostettava Eläketurvakeskuksesta luottovakuutus sitoumuksensa vakuudeksi.

Eläketurvakeskuksen luottovakuutustoiminnan perustana oli siten eläkekassojen ja -säätiöiden pakko ostaa luottovakuutus. Toinen tukipylyvä perustui työnantajien oikeuteen saada lainaksi se osa eläkelaitokselle maksamistaan vakuutus- tai kannatusmaksuista, jota ei välittömästi tarvittu eläkkeiden maksamiseen eikä hallintokuluihin. Vakuutusyhtiöt eivät saaneet ottaa rajoittamatonta riskiä sijoitustoiminnassaan vaan asiakkaille annettavilla lainoilla oli oltava luotettavat va-

kuudet. Perinteisten pankkitakausten ja kiinnitettyjen velkakirjojen ohella uudeksi vakuusvaihtoehdoksi tuli Eläketurvakeskuksesta ostettava luottovakuutus.

Näistä lähtökohdista aloitettiin luottovakuutustoiminnan suunnittelu. Sitä varten perustettiin vuoden 1961 puolella työryhmä, jonka puheenjohtaja oli silloisen Eläke-Varman toimitusjohtaja C.-G. Aminoff. Työryhmän yhdeksi jäseneksi kutsuttiin avustuskassayhdistyksen toiminnanjohtaja filosofian maisteri, SHV-matematikko Antti Melkas. Hänestä tuli Eläketurvakeskuksen luottovakuutusosaston ensimmäinen osastopäällikkö.

Työryhmän tehtävä ei ollut helppo eikä aikataulukaan ruhtinaallinen. Työntekijäin eläkelaki tuli voimaan jo 1.7.1962 ja vaikka työnantajille oli varattu kaksi vuotta aikaa eläketurvan järjestämiseen, eläkelaitosten toiminnan puitteet oli saatava valmiiksi lain voimaantuloon mennessä.

Työryhmän mietintö valmistui nopeasti. Se oli ennakkoluuloton, perustellusti voidaan sanoa jopa radikaali. Yksittäisen lainan vakuudeksi annettava luottovakuus on lähes identtinen pankkitakauksen kanssa. Pankkien myymien takausten hintakirjo oli laaja, mutta asiakas, joka pankin näkökulmasta ei ollut merkittävä, joutui antamaan lainalleen luotettavan reaali- vakuuden ja maksamaan vuotuista provisiota noin kaksi prosenttia lainan pääomasta. Lisäksi pankit laajan kenttäorganisaationsa avulla saivat tietoja yritysasiakkaidensa toiminnasta ja pystyivät näitä tietoja käyttäen valitsemaan ne asiakkaansa, joiden lainoja oltiin takaamassa.

Työryhmä ehdotti, että luottovakuutusmaksu tehtäisiin liukuvaksi välille 0,4–100 prosenttia ja että maksu perittäisiin vain siitä osasta lainaa, jota ei ollut katettu luotet-

tavalla vastavakuudella. Vakuutusmaksu- prosentti määräytyi asiakkaan vastuukyvyn mukaan, mikä puolestaan määritettiin kokolailla yksinkertaistetusti asiakkaan velkojen ja varallisuuden keskinäisestä suhteesta. Samaa vakuutusmaksun määritystapaa käytettiin niin eläkekassojen ja -säätiöiden pakollisissa luottovakuutuksissa kuin yksittäisille lainoille myytävissä vapaaehtoisissa vakuutuksissa.

Vakuutusmaksun kaava oli yksinkertainen soveltaa ja nopeasti laskettavissa, mutta antoi varsin vaillinaisen kuvan todellisesta riskistä. Tämän vuoksi kaavasta saatettiin harkinnanvaraisesti poiketa. Tätä harkintavaltaa käyttämään Eläketurvakeskukseen perustettiin luottovakuutustoiminnan johtokunta. Lisäksi toimikunnan tehtävänä oli erityistä harkintaa vaativissa tapauksissa määrittää luottovakuutuksen vastavakuudeksi annettavien kiinteistö- ja muiden kiinnitysten vakuusarvo. Toimikunnan jäseneksi kutsuttiin rahoitusalan asiantuntijoita johtavista pankeista ja tutkimuslaitoksista.

Työntekijäin eläkelaisissa oli alusta lähtien säännös, joka mukaan Eläketurvakeskuksen varsinaisen toiminnan varoja ei saatu käyttää luottovakuutustoiminnan rahoittamiseen. Luottovakuutustoiminta oli siten ra-hoitettava saatavilla vakuutusmaksuilla ja niistä kertyvän varallisuuden sijoittamisesta saatavilla tuotoilla. Tämä myös painotti sitä, että luottovakuutusta oli hoidettava omavaraisesti ja vastuullisesti. Isoa veljeä ei voitu odottaa apuun.

C-G. Aminoffin työryhmän ehdotukset hyväksyttiin sellaisinaan ja luottovakuutustoiminta aloitettiin. Luottovakuutuksesta tuli menestystuote! Lyhyessä ajassa se nousi merkittäväksi eläkevastuiden ja -lainojen vakuudeksi. Vuonna 1991 luot-

toivakuutuksen kokonaisvastuu oli 36 miljardia markkaa eli lähes samaa suuruusluokkaa kuin kumpaisenkin 100 vuoden ikään ehtineen kahden suurimman liikepankin lainavastuu.

Henkilökunnan määrässä luottovakuutus ei kilpaillut liikepankkien kanssa. Eläketurvakeskuksen henkilöstöstä päätoimisesti luottovakuutusasioita hoiti keskimäärin runsas kymmenen henkilöä. Tärkeässä asemassa olivat luottovakuutustarkastajat, jotka hoitivat asiakasyhteyksiä. Heitä oli viisi.

Osastopäällikkö Antti Melkas jäi vanhuuseläkkeelle vuona 1975. Hänen seuraajakseen nimitettiin filosofian maisteri, SHV-matemaatikko Esko Prokkola. Matemaattisen osaamisensa lisäksi Prokkolalla oli taiteellinen ulottuvuus. Hän oli Sibelius-Akatemiassa tutkinnon suorittanut pianisti. Apulaisosastopäälliköksi nimitettiin oikeustieteen kandidaatti Ari Laine, työtoimissaan tyypillinen jalat maassa kulkeva kuivahko lakimies. Luonteittensa erilaisuudesta johtuen Prokkola ja Laine välillä ottivat yhteen kipakastikin, mutta todellisuudessa varsin hyvin täydensivät toinen toisensa ammattitaitoa.

Ensimmäisenä suurena tehtävänä Esko Prokkola käynnisti luottovakuutus-tariffin uudistamisen. Asiakkaan omaisuuden suhde velkoihin muunnettuna maksuprosentin antavaksi taulukoksi oli luottovakuutus-toiminnan alkuvuosien kii-reissä osoittautunut tehokkaaksi ja suhteellisen hyvin riskiä kuvaavaksi tariffiksi. Sen antama tieto perustui kuitenkin yrityksen koko menneisyyteen eikä antanut kuvaa yrityksen viimeaikaisesta toiminnasta saattikka sitten ennustetta tulevaisuudesta.

Uutena tariffina käyttöön otettiin kauppatieteiden tohtori Aatto Prihdin kehittämä

meno-tulovirtalaskelma, joka dynaamisena mallina ennakoi jotain tulevaisuudesta-kin. Uusi tariffi osoittautui monin verroin aikaisempaa käyttökelpoisemmaksi. Se toi enemmän tietoa yrityksen toiminnasta ja antoi paremmat perusteet maksuprosentin asettamiselle 0,4 ja 100 prosentin välille yleensä kuitenkin lähelle 0,4:ää.

Käytäntönä luottovakuutusasioissa oli, että yhtäkään luottovakuutushakemusta ei hylätty. Riskin mukaan nouseva vakuutusmaksu johti siihen, että asiakas joko lupoi hakemuksestaan tai vakuutta antamalla alensi maksun hyväksyttävälle tasolle.

Prokkola näki, että tariffia voitaisiin ja olisi tarvekin kehittää edelleen eteenpäin. Hän oli ennen Eläketurvakeskukseen siirtymistään sivutoimenaan luennoinut Helsingin yliopistossa vakuutusmatematiikkaa. Tässä tehtävässään hän oli tutustunut filosofian maisteri, SHV-matemaatikko Yrjö Romppaiseen.

Vuonna 1977 Romppaiselle tarjottiin matemaatikon tehtävää Eläketurvakeskuksessa erityisenä haasteena luottovakuutustariffin kehittäminen. Romppainen otti haasteen vastaan ja paneutui siihen koko räiskyvän ja valoisan persoonallisuutensa antamalla tarmolla ja mielikuvituksella.

Räiskyvyydestään huolimatta Romppainen aloitti tehtävänsä analyttisesti. Eläketurvakeskuksella oli noin 3 000 asiakasta ja niistä tuloslaskelma- ja tasetiedot koko asiakasajalta, niin menestyneistä kuin toimintansa lopettaneistakin yrityksistä. Hän pureutui tähän materiaaliin ja erotteluanalyysiä käyttäen laski menestystä tai tappiollisuutta osoittavia tunnuslukuja ja niitä yhdistellen muodosti erilaisia kertoimia. Hän sai esille tunnuksia, jotka 3–4 vuotta ennen konkurssia pystyivät antamaan varoituksen tulossa olevasta.

Romppaisen työn perusteella 1980-luvun puolivälin jälkeen käyttöön otettiin uusi tariffi, Z-tariffi. Sitä käyttäen uusien asiakkaiden valinnasta tuli paljon entistä tarkempaa ja kasvavalla määrällä uusia asiakkaita asiakassuhde syntyi vain, kun asiakkaalla oli antaa vakuutta luottovakuutus vastavakuudeksi.

Vakuuspyyntöjä esitettiin asiakkaan taloudellisen tilanteen kiristyessä myös jo asiakkaana oleville yrityksille. Nämä pyynnöt osoittautuivat lähes kauttaaltaan turhiksi sillä yrityksen kanssa lähisuhteessa lainantajana toimivat pankit olivat vaikeuksien ilmaantuessa jo ehtineet hankkia käyttökelpoiset vakuudet haltuunsa.

Eläketurvakeskuksella olisi ollut mahdollisuus korottaa huonon asiakkaan tariffi vaikka 100 prosenttiin. Maksuprosenteissa pysyttiin kuitenkin kohtuudessa. Vaikka vakuutta ei saatu, prosenttia ei juurikaan nostettu yli 3 prosentin. Taustalla oli ymmärrys, että kohtuuttoman suurelakaan maksulla asiakkaasta ei päästä irti vaan lähitulevaisuudessa väijyvää konkurssia voidaan vain nopeuttaa.

Eläketurvakeskus hoiti luottovakuutusta heinäkuusta 1962 alkaen kevääseen 1992. Näistä vajaasta 31 vuodesta 27 oli loistavia ja loput toinen toistaan kurjempia.

Eläketurvakeskuksen hallitus seurasi luottovakuutustoimintaa tarkemmin kuin keskuksen varsinaista toimintaa. Keskustelussa 1970-luvun puolivälissä pohdittiin, oliko vakuutusmaksujen taso suhteessa korvausmenoon liian korkea. Filosofian tohtori Jukka Rantala teki sosiaali- ja terveysministeriön toimeksiannosta selvityksen luottovakuutustoiminnasta.

Selvityksen pohjalta päätettiin, että vakuutusmaksut pyrittäisiin määrittämään sellaisiksi, että vuotuisesta vakuutusmak-

susta käytettäisiin keskimäärin 40 prosenttia korvauksiin, noin 20 prosenttia hallinnon kustannuksiin ja lopulla kasvatettaisiin luottovakuutuksen vastuukykyä. Tavoitteena oli, että luottovakuutus selviäisi lamasta, joka suhteutettuna kansantalouden kokoon vastaisi 1930-luvun lamaa Suomessa.

Tämän kaavan mukaan pyrittiin toimimaan, ja vuoteen 1990 mennessä Eläketurvakeskus oli kartuttanut katteen tasoitusvastuulle, jolla olisi pystytty maksamaan 10 vuoden keskimääräinen korvausmeno. Summa oli noin 500 miljoonaa markkaa.

Vuonna 1989 luottovakuutustoiminta oli saanut myrskyvaroituksen. Kaksi suurta yritystä oli ajautunut konkurssiin ja korvausmeno oli kasvanut merkittävästi. Tämän seurauksena luottovakuutusmaksujen taso nostettiin vuoteen 1991 mennessä noin 2,5-kertaiseksi. Tälle toiminnalle Yrjö Romppaisen kehittämä Z-tariffi antoi vastaansanomattomat perusteet eivätkä yritykset juurikaan protestoineet maksun korotuksia

Myrskyvaroituksen antaneen vuoden 1989 jälkeen vuosi 1990 oli rauhallinen. Korvausmeno oli samaa suuruusluokkaa kuin vuosina 1985–88 keskimäärin. Vahinkosuhdetta voitiin siis luonnehtia hyväksi.

Vuoden 1991 alettua selvisi varsin pian, että hyvä välivuosi oli ollut vain työntä todellisen myrskyn edellä. Eläketurvakeskuksen toimiston väki kääntyi hallituksen puheenjohtajan, filosofian tohtori Jukka Rantalan puoleen. Elettiin alkukevättä. Rantala kutsui välittömästi neuvotteluun suurimpien eläkelaitosten toimitusjohtajat, joille selostettiin vaikea tilanne ja esitettiin arvio tulossa olevasta. Kaikille kävi selväksi, että luottovakuutus oli syvässä kriisissä.

Työnantajajärjestöjä edustavat hallituksen jäsenet valtiotieteiden maisteri Pekka Merenheimo ja varatuomari Mauri Moren esittivät vaatimuksen, että ETK:n hallitukselle oli pikaisesti annettava selostus luotto-vakuutuksen tilanteesta. Eläketurvakeskuksen hallitukselle annettiin elokuussa yksityiskohtainen raportti luottovakuutuksen tilasta ja synkkä ennuste sen tulevaisuudesta. Asiaa käsiteltäessä päätettiin hallituksen jäsenen, lainopin kandidaatti Juhani Salmisen esityksestä, että Eläkevakuutusyhtiö Ilmarisen johtajalle, varatuomari Lauri Koivusalolle annettaisiin tehtäväksi selvittää, miten luottovakuutus oli ahdinkotilanteeseensa joutunut. Maan talouden jyrkkä syöksy kohti lamaa oli tällöin jo alkanut.

Koivusalo aloitti työnsä välittömästi yhteistyössä Eläketurvakeskuksen toimiston kanssa. Heti työn alkaessa todettiin, ettei menneiden tutkimiseen ole aikaa vaan voimat on keskitetävä suunnittelemaan, miten edessä olevasta selvitään.

Aavistuksen verran ironisesti voidaan todeta, että alkuperäiseen työntekijäin eläkelakiin oli kaukonäköisesti kirjoitettu ohjeet tällaisen tilanteen varalle. Siellähän nimenomaisesti kiellettiin käyttämästä Eläketurvakeskuksen varsinaisen toiminnan varoja luottovakuutuksen kustannuksiin. Resepti oli periaatteessa selvä, mutta käytännössä mutkikas.

Ensimmäiseksi tehtiin lainmuutos, jolla Eläketurvakeskukselle ohjattiin työeläkemaksujen rahavirrasta väliaikainen rahoitus. Sen turvin Eläketurvakeskus saattoi jatkaa luottovakuutustoimintaa toistaiseksi.

Eläketurvakeskus oli epäonnistunut luottovakuuttajana, joten sen nimissä ei ollut mahdollista hoitaa asiaa pysyvä-

sti. Todettiin, että tehtävään tarvitaan uusi vakuutusyhtiö, jonka suurimpana osakkaana ja rahoittajana Eläketurvakeskus voi toimia, kun lainmuutoksella tehdään mahdolliseksi, että osa eläkelaitoksille kertyvistä työeläkemaksuista ohjataan tähän tarkoitukseen Eläketurvakeskukselle. Myös eläkelaitoksia olisi pyydyttävä merkitsemään perustettavan yhtiön osakkaita ja osallistumaan sen hallintoon.

Suunnitelma toteutettiin ja yhtiö perustettiin. Eläketurvakeskus merkitsi Vakuutusosakeyhtiö Garantian osakkeista 48 prosenttia, ja lopun merkitsivät eläkelaitokset. Garantian toiminta käynnistettiin nopeasti. Sen hallituksen puheenjohtajaksi tuli Eläketurvakeskuksen hallituksen tuore puheenjohtaja, lääketieteen ja kirurgian tohtori Kari Puro ja toiseksi Eläketurvakeskuksen mandaatilla olevaksi jäseneksi tämän kirjoittaja. Annan edelleen nimitykselle suuren arvon, koska se mielestäni osoitti Eläketurvakeskuksen päättäjien ajattelevan, ettei luottovakuutuksen kriisistä ollut minua ainakaan yksin kiittäminen.

Tämän jälkeen oli siirrettävä Eläketurvakeskuksen luottovakuutusvastuu Garantialle ja järjestettävä rahoitus, jonka turvin Garantia voi ajaa alas saamansa vastuvelan ja siitä erillään aloittaa oman uusiin vakuusmaksuihin perustuvan toimintansa. Tämä hoidettiin erillisellä lainmuutoksella. Se turvasi Garantialle vuoden 2005 loppuun saakka varat vastuun alas ajamiseen.

Kaikki nämä toimenpiteet onnistuivat erinomaisesti. Laitan oheen laskelman luottovakuutuksen ”tilinpäätöksestä” 31.12.2005. Sen on laatinut suuresti arvostamani, nyt jo manan majoille siirtynyt filosofian maisteri Yrjö Romppainen.

Luottovakuutuksen yhteenlaskettu vastuu annetuista sitoumuksista oli suurim-

millaan noin 6 000 miljoonaa euroa. Ulkopuolista rahoitusta käytettiin 137,8 miljoonaa euroa eli 3 % vastuusta. Vuoden 1991 lama koetteli Suomen rahoitusmaailmaa kaikkialla ankarasti. Pankkien tappiot verrattuna lainakantaan olivat joitakin kertaluokkia suurempia kuin luottovakuutuksen.

Minulta kysyttiin aikoinaan useinkin, miten luottovakuutuksen saattoi käydä niin huonosti. Olen vastannut: hyvä kysymys, mutta minä olen aina ihmetellyt, miten luottovakuutus selvisi niin hyvin.

Artikkelini otsikolla halusin osoittaa, miten luottovakuutuksen kävi. Alku hyvin, loppu huonosti, joskaan ympäristöön suhteutettuna ei täysin huonosti.

Työeläkejärjestelmän isäksi kutsuttu filosofian tohtori Teivo Pentikäinen lohdutti minua keskellä luottovakuutuk-

sen kriisiä toteamalla, että Eläketurvakeskukselle oli annettu mahdoton tehtävä. Luottovakuutus on vakuutuskelvoton kohde. Elinkeinoelämän voidessa hyvin luottovakuutusta on helppo hoitaa. Huoli on vaan siinä, että edes jonkinlaista vakuutusmaksua saadaan perityksi, kun korvausmenoa ei ole. Riittävän varauksen kasvattaminen on jokseenkin mahdotonta. Sitten suhdanteet huononevat ja korvausvaatimuksia tulee satamalla määrää, johon hyvinä aikoina ei pystytty varautumaan, tuskin edes ennakoimaan.

Oli miten oli. Luottovakuutuksen parissa oli hienoa työskennellä. Haaste oli mielenkiintoinen ja sen parissa sai tavata arvostettavia ihmisiä, korkeatasoisia asiantuntijoita, avarakatseisia kumppaneita. Loppuaikojen huonosti nukutut yöt olivat vähäinen vero näistä kokemuksista.

TAULUKKO 1. Luottovakuutus 1989–2005

ELÄKETURVAKESKUKSEN LUOTTOVAKUUTUSTOIMINTA		yhteensä
31.12.1989		
Varaukset ilman jälleenvakuuttajien osuutta		
* vakuutusmaksuvastuu	4.52	
* tasoitusvastuu	68.15	
* tuntemattomien ja tunnettujen vahinkojen varaus	7.08	79.8 M€
AIKAVÄLI 1.1.1990 - 31.12.2005		
* oma osuus maksutulosta	171.97	
* sijoitustoiminnan tuotot	69.99	
* liikeykulut	-19.57	222.4 M€
* maksetut korvaukset	-781.74	
* maksetuista korvauksista takaisinperitty määrä	341.69	
* jälleenvakuuttajien osuus vahingoista	10.82	-429.2 M€
ALIJÄÄMÄ 31.12.2005		-127.1 M€

Eläketurvakeskuksen kansainväliset suhteet

Eli lyhyt lännettymisen historia¹

Eläketurvakeskuksen tehtävänä on alun alkaen ollut hoitaa eläkelaitosten yhteisiä asioita. Niihin kuuluu luontevasti yhteydenpito muissa maissa toimiviin eläkelaitoksiin ja niiden yhteisjärjestöihin. Outi Lehmuksen artikkelissa tässä kirjassa käsitellään Eläketurvakeskusta vakuuttamis- ja eläkeasioiden palvelulaitoksena. Tässä kosketellaan kansainvälistä yhteistoimintaa yleisemmällä, lähinnä järjestelmän suunnitteluun vaikuttaneella tasolla.

Alkuaan luotu työntekijöiden järjestelmä oli varsin omintakeinen sekä aineelliselta sisällöltään että organisaatioltaan. Varsinaista ulkomaista mallia on vaikea löytää myöskään yrittäjien eläkkeisiin. Kuitenkin jo perustamisestaan lähtien on ETK – ikään kuin järjestelmän puolesta – hakenut vaikutteita maan rajojen ulkopuolelta, tuohon aikaan totuttuun tapaan lähinnä Ruotsista ja muista Pohjoismaista.

Työeläkkeisiin vuoden 1967 alusta liitetyt perhe-eläkkeet löytävät selvän esikuvansa Ruotsin vastaavasta ATP-vakuutuksesta. Vuonna 1973 uudistettu työkyvyttömyyden määritelmä ja työkyvyttömyyseläkkeeseen liitetty osaeläke ovat selviä kopioita samasta vakuutuksesta. Ne elävät Suomessa edelleen, kun mallimaa on jo siirtynyt toiseen järjestelmään.

Vuoden 1971 puolivälissä voimaan tullut työttömyyseläke on myös saanut ideoita naapurimaasta, vaikka se meillä on säädetty yksityiskohtaisemmin. Muut myöhemmin toteutetut varhaiseläkkeet ovat taas omintakeisimpia samoin kuin 1.7.1990 voimaan tullut perhe-eläkeuudistus. Viimeiset kaksi vuosikymmentä onkin kuljettu eri suuntiin, kun Suomi on rakentanut uutta vanhan päälle ja esimerkiksi Ruotsi ja Norja taas ovat läpikäyneet perinpohjaisia reformeja.

Johdolla oli tietoa

Kansainvälisesti tunnustettu oli ETK:n ensimmäinen toimitusjohtaja Tauno Jylhä, joka toimi muun muassa Kansainvälisen sosiaaliturvajärjestön (ISSA) eläkekomitean puheenjohtajana. Jylhä oli vuoden 1965 helmikuulle kutsunut Eläketurvakeskukseen esitelmöimään Itävallan Sosiaalivakuutuslaitosten liiton aktuaarin Karl-Heinz Wolffin². Aiheena olivat yrittäjien eläkkeet. Keskustelun päätteeksi EläkeVarman kenttäpäällikkö Wolfgang Halsti (ent. Hallstén), eversti e.v.p. ja Mannerheimin ristin ritari ilmaisi osanottajien yhteiset tunnot lausumalla: ”Ich bin zufrieden”. Pohjoismaihin suuntautunut taas oli äidinkieleltään ruotsinkielinen johtaja Heimer Sundberg, joka jo Kelassa toimessaan oli hoitanut suhteita nimenomaan Ruotsiin. Tutkimuspäällikkö Margaretha Aarnio näyttää myös jo alkuun mieltyneen kansainvälisiin kuvioihin.

ISSA:n toiminta kiteytyi sen yleiskokouksiin, joita pidettiin joka kolmas vuosi. Kokoukset kestivät silloin kaksi viikkoa. Oli luonnollista, että Leningradin kokoukseen vuonna 1969 mentiin mieslukuisasti. Seuraavaan kokoukseen 1973 Abidjaniin ehti mukaan jo uusi toimitusjohtaja Juhani Salminen. Suuren naapurimme kokoukseen ETK:n johto valmistautui huolella muun muassa opiskelemalla venäjää, joka tosin sittemmin osoittautui ylivoimaiseksi jopa johtaja Sundbergille.

Myöhemmin on ISSA:n toimintaa hajotettu pysyviin komiteoihin ja teknisiin työryhmiin, ja samalla on ETKlaisten osanottajien joukko laajentunut. Yleiskokousten kesto on puolitettu. Pohjoismailla on ollut vuorotellen yksi hallituspaikka ISSA:n bureaussa. Toimitusjohtaja Matti Uimonen

onkin vaihtoehtoisesti Kelan pääjohtajan Jaakko Pajulan kanssa istunut hallituksessa. Voitto Pohjoismaille oli, kun Riksför-säkringsverketin entinen pääjohtaja K. G. Scherman valittiin ISSA:n puheenjohtajaksi vuosiksi 1992–98.

ISSA:n yleiskokouksia ei Suomessa ole pidetty, lähimmät ovat olleet Leningradissa ja vuonna 2001 Tukholmassa. Pysyvistä työryhmistä aktuaari- ja tilastokokous on kutsuttu Suomeen kaksikin kertaa, vuonna 1975 ja 2007. Muista työryhmistä kokoontui Suomessa viisi vuonna 1979 ja kolme vuonna 1988. Näissä tilaisuuksissa oli mukana myös kuntoutustutkimusryhmä. Vuonna 1979 Suomessa kokouneiden työryhmien tuloksia oli tilaisuus tarkastella Filippiinien Manilassa vuonna 1980. Maamme innokkuutta hakea ulkomaisia vaikutteita osoittaa, että 600:sta osanottajasta 25 oli suomalaisia.³

Yhteispohjoismaisuus on elähdyttänyt

Pohjoismaiselle yhteistoiminnalle merkityksellinen on ollut ns. ATP-möte, josta jo 1960-luvun lopulla muodostui tanskalaisien aloitteesta epävirallinen pohjoismaisten vakuutuslaitosten johtajien forumi. Paripäiväisiä kokouksia pidettiin vuosittain. Asetelma oli erikoinen: kaksi ansioeläkettä hoitavaa laitosta on voinut keskustella yhteisistä asioista yleisten sosiaalivakuutuslaitosten Ruotsin Riksförsäkringsverketin ja Norjan Rikstrygdeverketin kanssa.

Heimer Sundbergin Työeläkkeessä julkaistun raportin mukaan ensimmäinen kokous pidettiin elokuussa 1966 Hillerödissä sijaitsevassa ATP-husetissa sen johtajan G. R. Nelsonin kutsusta.⁴ Aiheena olivat mm.

Tanskan ATP:n soveltamisala, Ruotsin eläkerahaston hallinto, yhteispohjoismaisten toimielinten työntekijöiden vakuuttaminen sekä tietokoneiden käyttö rekisteröimis- ja selvittelytyössä. Seuraavan vuoden kokouksen lupasi järjestää Rikstrygdeverketin legendaarinen johtaja Finn Alexander.

ATP-kokouksia pidettiin vuosittain tämän vuosituhannen alkuun saakka. Kestoaiheena on ollut: Vad har hänt sedan sist? Suurin hyöty työeläkejärjestelmälle on ollut luottamuksellinen tieto Ruotsin ja Norjan suurista eläkereformeista. Suomen voi havaita vaikuttaneen mm. Tanskan rekisteriotepalvelun kokonaisvaltaiseen toteutukseen ja eläkekattojen kriittiseen tarkasteluun Ruotsissa ja Norjassa. Ennen muuta Suomi on voinut jakaa tietoa pohjoismaisille virkakisarille ja -veljille omasta, vaikeasti avautuvasta järjestelmästä.

2000-luvun alusta lähtien johtajataison yhteistoimintaa on harjoitettu virallisemmin muodoin GD-mötessä, johon ovat osallistuneet aikaisempien yhteisöjen lisäksi muun muassa Tanskan sosiaaliministeriö ja Suomesta Kansaneläkelaitos ja Tapaturmavakuutuslaitosten liitto (TVL). Vuosittaisissa tapaamisissa on nyt mukana lähinnä laitosten ja yhteisöjen ylin johto.

ISSA:n yleiskokouksia – tiivistetyssä muodossa – muistuttavat Pohjoismaiset sosiaalivakuutuskokoukset, joita pidetään joka neljäs vuosi vuorotellen kussakin viidessä Pohjoismaassa. Eläketurvakeskus on lähettänyt kokouksiin edustajiaan, mahdollisuuksien mukaan myös esitelmänpitäjiksi. Suomen osalle sosiaalivakuutuskokouksen järjestäminen tuli jo vuonna 1972. Tutkimuspäällikkö Margaretha Aarnio väitti kokouksesitelmässään, että avio-
liitto ei enää saisi olla sosiaalivakuutuksen

etuuksien määräämisen pääsääntö. Käsitystä vastusti voimakkaasti osastopäällikkö Eva Fellström Ruotsista, joka sanoi Aarnion edustavan sosialistista perhepolitiikkaa.⁵ Seuraava kokous Suomessa järjestettiin vuonna 1992. Niin pohjoismaiset kuin myös ISSA:n kokoukset on organisoitu hyvässä yhteisymmärryksessä ministeriön ja Kelan kanssa.

Konkreettisten tulostensa puolesta on syytä noteerata Pohjoismaiden neuvoston puitteissa toimiva Nososko, joka 1980-luvulta lähtien on kehittänyt tilastoyhteistyötä. Jo pitkään on voitu verrata työkyvyttömyyseläkkeiden myöntötiheyksiä eri Pohjoismaissa. Suomen ansioksi on luettava yhteisestä mittaluvusta sopiminen eläkkeelle siirtymisiän odotteen laskemisessa. Eurostat-yhteistyö ei ole toistaiseksi poistanut Nososkon roolia.

Vähemmän tuloksia tuottavia ovat olleet jokavuotiset vierailut Ruotsin Försäkringskassaföreningensissä, joka näihin päiviin saakka hoiti tiedotus- ja koulutus toiminnan silloisessa vakuutusorganisaatiossa. Tätä tietä on kuitenkin usealle toimihenkilölle avautunut mahdollisuus päästä viikon kestäville Pohjoismaisille sosiaalivakuutuskursseille, joita pidettiin erityisesti 1970-luvulla. Vakuutustiedottajilla on myös ollut pitempäänkin jatkunutta yhteistoimintaa kollegojensa kanssa.

Pohjoismainen tausta on ollut useilla Baltian maiden 1990-luvulla pidetyillä sosiaalivakuutuskokouksilla, joissa kukin pohjoismaa on voinut esitellä omia moderneja tai vähemmän moderneja järjestelmiään. Suomen työeläkettä ei ole kuitenkaan mikään maa ottanut käyttöön. Myös luottovakuutus harrasti epävirallisella tasolla kansainvälisiä suhteita. Yhteyksissä oltiin Ruotsin ja Saksan vastaavien

luottovakuutuslaitosten kanssa. Mukana kokoontumisissa olivat myös japanilaiset.

Geografialle mahdoimme sentään jotain

Osoitus sosiaalivakuutuksemme lännettyneisyydestä on, että suhteet itäiseen naapuriimme jäivät paljon ohuemmiksi. Ammattiyhdistysliikkeemme tosin kuljetti paljon vieraitaan mm. Eläketurvakeskuksessa, mutta syvältä luotaaviin keskusteluihin tai vertailuihin ei päästy, vaikka kysymys oli kummallakin puolella työntekijäjärjestöjen valvomista vakuutuksista.

Moldavian sosialistisen neuvostotasavallan sosiaaliministeri vieraili 1970-luvulla Suomessa. Matti Uimonen ja Lauri Koivusalo tekivät vastaavasti kierroksen Neuvostoliitossa. Heidän opastajanaan toimi Eläketiedotustoimiston johtaja Eero Santala. Hän oli Päivän Sanomien päätoimittajana luonut itselleen hyvät neuvostosuhteet, joita hän nyt kävi kokeilemassa. Pääisäntänä toimi Venäjän Federaation varapääministeri Babkin.

Käynti Venäjällä poiki vastavierailun. Eläketurvakeskuksen vieraaksi saapui herra Babkin seurassaan Komin neuvostotasavallan sosiaaliministeri. Kuten neuvostovieraat yleensä, heidät majoitettiin Marskiin.⁶ Saapumisiltana vietettiin Marskissa ETK:n pikkujouluja. Matti Uimonen esitteli samalla vieraat henkilökunnalle.

Seuraavana aamuna alkoi varsinainen ohjelma Eläketurvakeskuksessa. Hississä Uimonen kysyi vierailta tulkin välityksellä: ”Toivottavasti nukuitte hyvin, eikä juhlamme häirinyt untanne?” Gospodin Babkin vastasi, että kaikki oli sujunut hyvin, mutta rouva sosiaaliministeri vaikutti

vaivautuneelta. Tarkemmin kysyttynä rouva ministeri kertoi: ”Yöllä kello 2 huoneeni oveen koputettiin. Luulin olevan kyse passien tarkastuksesta ja avasin oven. Siis astui kohteliaantuntuinen nuorimies, joka mutisi jotain suomeksi ja tutki naulakossa olevaa takkiani. Puolen tunnin kulluttua oveen koputettiin taas. Huusin, että jos vielä koputtelette, kutsun vahtimestarin.” Asia tietenkin huolestutti Uimosta, ja hän soitti Supon apulaispäällikölle. Tämä vastasi, että käytäntönsä mukaan Supo järjestää suojelun valtakunnan johtajalle muttei virka-asteikossa alemmille. Supo kiinnostui kuitenkin asiasta.

Parin viikon kuluttua asialle löytyikin luonteva selitys. Erään tuttavaperheen emäntä, joka oli Helsingin kaupungin lääkintävoimistelijoiden esimies, kertoi Uimoselle, että nämä olivat pikkujoulua suunnitellessaan päätyneet Marskin M-klubiin, koska paljolti miehistä koostuva Supo vietti siellä pikkujoulujuhliaan. M-klubiin oli tuohon aikaan kuitenkin pääsy vain sen jäsenillä ja Marskin hotellivierailla. Lääkintävoimistelijat oli naamioitu vieraiksi siten, että heidän päällysvaatteensa oli viety poliisien käytössä olleisiin huoneisiin. Kun daamien kotiinlähdön aika koitti, takkeja haettiin yön kuluessa omistajilleen. Vaikka naamiointi onnistui, Supolle lienee selvinnyt, miten tärkeää on osata avata oikea ovi.⁷

Missä EU, siellä ratkaisu

Alkuaikoina esiintyi veljellistä kilpailua Kelan ja ETK:n välillä myös kansainvälisillä foorumeilla. Toiminnan painopistealueet kuitenkin erosivat. Niinpä Kelan pääjohtaja Jaakko Pajula, yhdessä oikean

kätensä johtaja Esko Kalimon kanssa hoiti ISSA:n asioita ja matkusteli paljon Neuvostoliitossa ja sen veljesmaissa, kun taas ETK suuntautui selvästi muihin Pohjoismaihin⁸. DDR:n kanssa ei vuorovaikutusta ollut, mutta tässä suhteessa kunnostautui Työeläkekassa, erityisesti rakennustyöväkeä edustavana.

Kansainvälisen alueen muista järjestöistä voidaan mainita Kansainvälinen Työ- ja sosiaaliturvaoikeuden yhdistys, jota professori, KHO:n presidentti Antti Surviranta johti useita vuosia. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliittoa lähellä olevan, Yhdysvalloista johdetun Sosiaalipolitiikan Maailmanneuvoston (ICSW) toimintoihin on osallistuttu mutta vähenemässä määrin.⁹

Keskittymistä Eurooppaan on merkinnyt osallistuminen European Institute of Social Security (EISS) toimintaan. Yhdistys on paneutunut tutkijoiden yhteistyöhön ja koulutukseen. Se on vuosituhaten taitteessa kokoontunut myös Suomessa.

Euroopan yhdentyminen on mullistanut kansainvälisen tilanteen. Nykyään vuorovaikutus tapahtuu suurelta osalta EU:n elimissä, joissa ETK on vahvasti mukana ainakin taustavaikuttajana. Tärkeäksi vaikutuskanavaksi on osoittautunut European Social Insurance Platform (ESIP), Brysselisä toimiva eurooppalaisten sosiaalivakuutusorganisaatioiden lobbausjärjestö.¹⁰

Lyhyt katsaukseni osoittaa, että Eläketurvakeskus on henkilökohtaisen kanssakäymisen muodossa osallistunut laajalti kansainväliseen toimintaan. Kieltämättä se on tarjonnut johtajille ja ylimmille toimihenkilöille mahdollisuuden eräänlaiseen

sosiaaliturismiin aikana, jona yksityinen matkustaminen on ollut rajoitettua. Pelkkiä mietintöjä, raportteja ja ammattilehtiä seuraamalla ei kuitenkaan voi vastata globalisaation kasvaviin vaatimuksiin.

Kansainvälinen yhteistyö kuluttaa myös resursseja. Kielitaidottomana ei koukkuksiin voi mennä. ETK onkin elinäkanaan organisoinut usean tason kielikursseja, myös tanskan-, saksan- ja ranskankielissä.

Henkilöllisessä kanssakäymisessä työeläkevakuutus on ollut ilmeisesti enemmän saavana kuin antavana osapuolena. Tällöin on muistettu työeläkkeen tarkoitus: järjestää Suomessa ja vain Suomessa ansiotyötä tekevien eläketurva. Silti voimme myös avata vaikeata järjestelmäämme niille, jotka ovat siitä tosimeieessä kiinnostuneet.

Viitteet

- ¹ Kirjoittaja kiittää saamistaan tiedoista Matti Uimosta, Jukka Rantalaa ja Sini Laitinen-Kuikkaa.
- ² Työeläke 1/1965.
- ³ Muistio havainnoista ISSA:n XX yleiskokouksesta 28.10.-6.11.1980, Seppo Pietiläisen hallussa.
- ⁴ Työeläke 4/1966.
- ⁵ Eläketurvakeskus keskustelun keskellä 1961–1981, 80.
- ⁶ Hotelli Marski oli suosittu sosialististen maiden edustajien piirissä, koska nimellä oli konnotaatio heidän kunnioittamaansa Karl Marxin kanssa.
- ⁷ Kertomus perustuu Uimosen haastatteluun 31.1.2011.
- ⁸ Vladimir Rys: Jaakko Pajula and ISSA, Juhlakirja Jaakko Pajula I, Kela 1989, 41.
- ⁹ http://www.stkl.fi/2002_kv_icsw.html.
- ¹⁰ Työeläke 3/2007.

PIIRT. A. Liuksiala 1962.

Aarno Liuksialan ehdotuksia Eläketurvakeskuksen logoksi v. 1962.

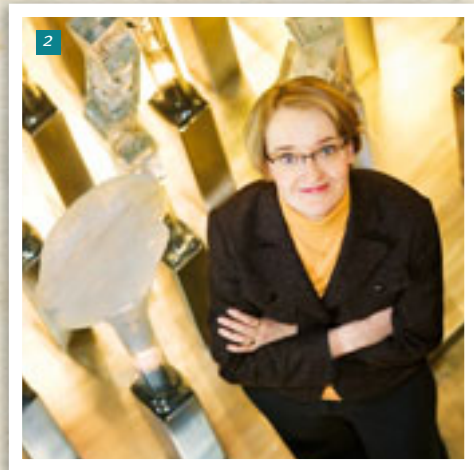
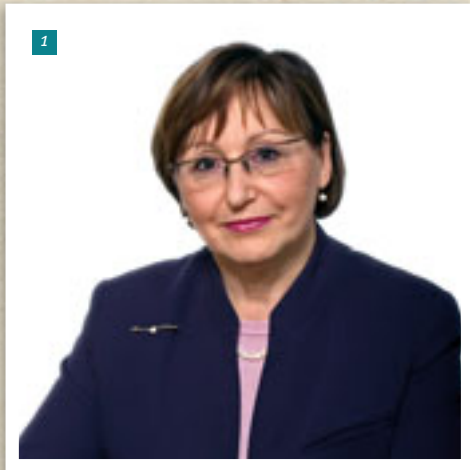
III *Eläketurvan kehittäjä, toimeenpanija ja varmistaja.*

Kirjan kolmannessa osassa katse kääntyy nykypäivään ja Eläketurvakeskuksen tehtäviin. Osan avaa johtaja Hannu Uusitalon katsaus tutkimuksen ja suunnittelun rooliin työeläkejärjestelmässä. Toimitusjohtaja Jukka Rantala paljastaa artikkelissaan, ettei vakuutusmatematiikkaa ole kehitetty vain toimittajien riesaksi. Johtaja Katri Raatikainen kuvaa Eläketurvakeskuksen roolia työeläkejärjestelmän yhteisten tietojärjestelmien suunnittelijana ja toteuttajana.

Osastopäällikkö Outi Lehmus kertoo viime vuodet nopeasti kasvaneesta toiminta-alueesta, eläketurvan kansainvälisestä toimeenpanosta. Osastopäälliköt Markku Sirviö ja Helena Tapio valottavat valvonnan roolia työeläketurvan takaajana.

Kirjan päättävät Outi Antila ja Timo Havu, joiden aiheena on muutoksenhaku työeläkeasioissa. Ylijohtaja Outi Antila on sosiaali- ja terveystieteiden vakuutusosaston päällikkö. Hän on toiminut aiemmin työeläkeasioiden muutoksenhakulautakunnan puheenjohtajana. Timo Havu on vakuutusosaston ylituomari ja aiempi eläkelautakunnan puheenjohtaja.

1 2

Ensimmäiset naiset Eläketurvakeskuksen johdossa olivat varatuomari Riitta Korpiluoma (johtaja 2002–) ja filosofian maisteri Katri Raatikainen (johtaja 2007–).

3

Tietotalolla on oltava tietoa. 2010-luvullakin on joskus turvaututtava perinteisiin menetelmiin.

4

Eläketurvakeskuksen toimintakulttuuriin on aina kuulunut myös henkilöstön viihtyvyydestä huolehtiminen. Näissä kuvissa odotetaan joulua, vietetään perhepäivää, nautitaan kevästä ja juhlitaan tasavuosia ETK:n palveluksessa.

5

Eläkelautakunta piti ensimmäisen kokouksensa Olof Ojalan puheenjohtajana 1962.

6

Eläketurvakeskuksen keskeisen tehtävän, vastuunjaon, parissa puursivat 1971 Markku Hänninen, Martti Hännikäinen, Alpo Mustonen, Jouko Sirkesalo, Synnöve Hesso ja Yrjö Turtiainen.

7

Ensimmäisen EY-rahastosiirron allekirjoitti varatoimitusjohtaja Seppo Pietiläinen osastopäällikkö Outi Lehmuksen esittelystä.

Tietoa eläkekeskustelun ja päätöksenteon pohjaksi¹

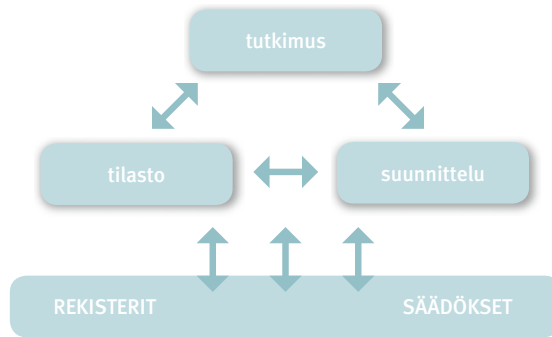
Hyvin harkittu – puoliksi tehty. Tämä Mika Waltarin vuonna 1942 julkaiseman tuotantoelämän rationalisointioppaan nimi sopii hyvin kuvaamaan työeläkejärjestelmän alkupäivistä asti vallalla ollutta käsitystä, jonka mukaan hyvä suunnittelu ja sen perustana oleva tilastotieto ja luotettava tutkimus ovat – jollei nyt ihan koko totuus – niin ainakin puolivälin krouvi eläketurvan rakentamisessa ja muuttuviin oloihin sopeuttamisessa.

Eläketurva on tasapainon etsimistä erilaisten tavoitteiden – esimerkiksi kustannusten hallinnan ja eläkkeiden tason – välillä alati muuttuvassa ympäristössä. Eläketurvakeskuksen tavoite on, että eläkepoliittinen keskustelu ja päätöksenteko perustuisivat luotettavaan tietoon. Se pyrkii tuottamaan ymmärrettävää, käytökelpoista ja laajasti hyödynnettävää asi-

antuntijatietoa eläketurvan arviointiin ja kehittämiseen.

Tässä tehtävässä Eläketurvakeskuksen asiakkaita ovat päätöksentekijät niin eduskunnassa kuin poliittisissa puolueissaakin, ministeriöt, erityisesti sosiaali- ja terveysministeriö ja valtiovarainministeriö, työmarkkinajärjestöt, erilaiset tutkimus- ja koulutusinstituutit sekä tiedotusvälineet ja niiden välityksellä suomalaiset työeläkevakuutetut ja eläkeläiset. Eläketurvakeskus ei ole eläkepolitiikkaa tekevä elin, vaan asiantuntijakeskus ja tietotalo, joka tuottaa mahdollisimman luotettavaa tietoa eläkepoliittisen keskustelun ja päätöksenteon tueksi. Viime vuosien aikana on aktiivisesti pyritty tuomaan tietoa paitsi päätöksentekijöiden myös asiantuntijoiden ja tavallisten kansalaisten saataville kehittämällä julkaisutoimintaa ja internet-palvelua.

Kuva 1. Eläketurvan arvioinnin ja kehittämisen toteuttaminen Eläketurvakeskuksessa.

Eläketurvakeskuksen kaksi päätoimintoa ovat työeläketurvan toimeenpano ja eläketurvan arviointi ja kehittäminen. Jälkimmäisen päätoiminnan keskeiset palvelut voidaan ryhmitellä kolmeen kokonaisuuteen: tutkimukseen, tilastotoimeen ja suunnitteluun.

Kuva 1 kertoo ensiksikin tutkimuksen, tilastoinnin ja suunnittelun kolmiyhteydestä. Niiden välinen rajanveto ei ole tarkka. Ne tarvitsevat toisiaan. Tutkimustyö tuo uuden kotimaisen ja kansainvälisen tieteellisen tiedon arvioinnin ja kehittämisen käyttöön. Suunnittelun tarpeet näkyvät tutkimuskysymysten valinnassa. Tutkimus ja suunnittelu eivät voi tulla toimeen ilman tilastoja, ja toisaalta niiden tarpeiden pitää näkyä siinä, mitä tilastoidaan.

Toiseksi kuva 1 kertoo sen, että eläketurvan arvioinnin ja kehittämisen luonteva kotipesä on Eläketurvakeskuksessa. Näin on siksi, että työeläketurvaa toimeenpanevassa Eläketurvakeskuksessa on käytettävissä työeläkejärjestelmän keskeiset rekisterit ja työeläkelainsäädäntöä ja muita säädöksiä koskeva osaaminen. Eläketurvakeskuksessa on myös sosiaaliturvan, työ-

markkinoiden ja verotuksen järjestelmäosaamista: näiden toimintatavat ja niissä toimivat organisaatiot ovat tiedossa. Eläketurvan arvioinnin ja kehittämisen riippuvuutta näistä ETK:n vahvuuksista ei voi yliarvioida. Vastavuoroisesti esimerkiksi säädösvalmistelun laadun kannalta on tärkeää, että arvioinnin ja kehittämisen tulokset ovat käytettävissä.

Yhteen vetäen: tutkimus, suunnittelu ja erityisesti tilastointi eivät voi tulla toimeen ilman rekistereitä; säädösosaaminen ja työeläkejärjestelmän institutionaalisen ympäristön tuntemus luovat perustan sille, että muutosten valmistelu on realistisella pohjalla. Vastaavasti tutkimuksen, tilaston ja suunnittelun tarpeet tulee huomioida rekisterien kehittämisessä ja ylläpidossa. On myös helppo ymmärtää, että säädösvalmistelu vaatii tuekseen arviointia ja suunnittelua.

Eläketurvakeskuksen tutkimuksen, tilastoinnin ja suunnittelun organisatoriset juuret ovat 1960-luvun vakuutusteknillisellä osastolla ja tutkimustoimistossa. Eläketurvan rakenteiden selvittäminen sekä muutosten kustannusvaikutusten sel-

vittäminen olivat alun perin vakuutusteknillisen osaston vastuulla. Vuonna 1975 perustettiin näitä tehtäviä varten suunnitteluosasto. Vuonna 1992 suunnitteluosaston tehtäviä laajennettiin koskemaan myös vastuunjakoa ja sen perusteita, eläkelaitosten laskuperusteiden asiantuntijatehtäviä sekä yksittäisten eläkkeiden laskentaa. Tutkimuksen ja tilastoinnin organisointi on vuosien mittaan vaihdellut. Esimerkiksi tilastotoimi oli osa tutkimusosastoa vuosina 1973–1988, jonka jälkeen se eriytettiin omaksi osastokseen.

Nykyisin eläketurvan arvioinnin ja kehittämisen tavoitetta toteutetaan tuottamalla palveluita, joista saa yleiskuvan kuvasta 2. Näitä palveluita tuotetaan lähinnä suunnittelu-, tilasto- ja tutkimusosastoilla. Säädösvalmistelupalveluissa lakiosastolla on keskeinen asema.

Tutkimus²

Tutkimus on kuulunut Eläketurvakeskukseen tehtäviin alusta pitäen, ensiksi ETK:sta annetussa asetuksessa ja myöhemmin ETK-laissa. Eläketurvakeskukseen perustettiin vuoden 1963 alussa tutkimustoimisto, jonka tuli tehdä työeläkejärjestelmään liittyviä sosiaalipoliittisia ja kansantaloudellisia tutkimuksia. Jo tätä ennen ETK oli käynnistämässä merkittävää tutkimusta, kun se pyysi Sosiaalipoliittista yhdistystä organisoimaan eläketurvan riittävyyttä koskevan tutkimuksen.

Sosiaalipoliittinen yhdistys piti tarpeellisena saada myös Kansaneläkelaitos mukaan tutkimukseen, ja suosittelee tutkijaksi ulkopuolista tahoa. Näin 1960- ja 1970-luvulla vallinnut työ- ja kansaneläkejärjestelmän jännite heijastui myös tut-

Kuva 2. Eläketurvan arviointi- ja kehittämispalvelut

tutkimus	suunnittelu	säädösvalmistelu	tilastot
<ul style="list-style-type: none"> • ETK:n oma tutkimus • tutkimusyhteistyö • tutkimuksen asiantuntijapalvelut • tutkimusviestintä 	<ul style="list-style-type: none"> • eläkemenoon, maksuun, rahoitukseen ja eläketasoon liittyvät palvelut • maksujen ja osuuksien arviointi ja ennusteet • kustannustenjaon, lasku- ym. perusteiden arviointi ja kehittäminen • eläketurvan ja rahoituksen kansainvälinen seuranta • eläketurvan muutosten valmistelu 	<ul style="list-style-type: none"> • avustaminen säädösten valmistelussa ja esitykset ETK:n hallitukselle 	<ul style="list-style-type: none"> • eläkejärjestelmän yleistilastot • tilastoraportit • asiakaskohtaiset palvelut • rahoitukseen ja kustannustenjakoon liittyvät tilastot ja tilastoraportit

kimustoimintaan. ETK:n ja Kelan yhdessä rahoittama tutkimus johtikin sitten dosentti (sittemmin Turun yliopiston professori) Terho Pulkkinen johtamaan laajaan tutkimukseen, joka julkaistiin vuonna 1969 nimellä *Eläketurva ja toimeentulo*³. Julkistamistilaisuudessa ETK:n ja KELAn johto esittivät erilaisia käsityksiä siitä, millaisia päätelmiä tutkimuksen tuloksista pitäisi tehdä.⁴ Mielenkiintoista on, että 2000-luvulla Pulkkinen tematiikka – eläkeläisten toimeentulo – on vahvasti palannut ETK:n tutkimukseen.

Aluksi Eläketurvakeskuksen tutkimus kapeammassa merkityksessä (tilasto- ja suunnittelutehtävät pois lukien) oli valtaosin sosiaalitieteellistä tutkimusta. Nykyisin ETK:n kimustoiminta on sosiaali- ja taloustieteellistä, ja molempien tieteenalojen edustajia on jokseenkin yhtä paljon. Eläketurvakeskuksen tutkimustyötä on suunnattu tutkimusohjelmien avulla. Ensimmäinen tutkimusohjelma laadittiin vuonna 1973.

Kolmen uusimman tutkimusohjelman painoalueet on esitetty kuvassa 3.

ETK:n tutkimuksella on ollut jatkuvuutta ja pysyviä kiinnostuksen kohteita. Erityisesti eläkkeelle siirtymisen tutkimukselle on ollut tilausta. Toisaalta kolme merkittävää muutosta on syytä panna merkille. Työelämän tutkimus on saanut väistyä taka-alalle. Tämän syynä ei ole työelämän eläkepoliittisen merkityksen väheneminen, vaan se, että työelämän tutkimusta tehdään paljon muualla: yliopistoissa, Työterveyslaitoksessa ja työ- ja elinkeinoministeriössä ja sitä ennen työministeriössä. Työelämän kysymyksissä Eläketurvakeskus on enemmän muiden tutkimustahojen tuottamien tulosten hyödyntäjä kuin aktiivinen tutkija. Toinen tärkeä muutos, joka ei painoalueuetteloiden perusteella ole ilmeinen, on eläketurvan taloudellisiin kysymyksiin liittyvän tutkimuksen voimistuminen. Eläketurvakeskus on vastannut eläketurvan taloutta ja rahoitusta koske-

Kuva 3. Eläketurvakeskuksen kolmen viimeisimmän tutkimusohjelman painoalueet

van tiedon kasvavaan merkitykseen rekrytoimalla tutkijakuntaan ekonomisteja. Kolmanneksi ohjelmien painotuksista näkyy eläketurvan riittävyys ja eläkkeensaajien asemaan liittyvien kysymysten painoarvon kasvu.

ETK:n tutkimus on luonteeltaan eläkejärjestelmälähtöistä soveltavaa tutkimusta. Tutkimus tarjoaa tietoa päätöksenteon tueksi ja aineksia eläkepoliittiseen keskusteluun. Eläketurvakeskuksessa tehtävän tutkimuksen vahvuus on eläketurvan rekistereiden ja tilastoaineistojen tuntemus ja syvälinen eläkejärjestelmäosaaminen. Eläketurvakeskus kuitenkin rahoittaa myös muulla tehtävää eläketurvan ja sen rahoituksen tutkimusta, koska kaikkea asiantuntemusta ei ole perusteltua hankkia oman katon alle ja koska on tärkeitä, että Suomessa eläketurvatuimmista tehdään myös muualla. Vuosittain rahoitetaan yhdestä kolmeen pääasiasa taloudellisten tutkimuslaitosten eläketurvaan kohdistuvaa tutkimusta, joissa hyödynnetään näiden laitosten erityisosaamista. Myös yliopistotutkimusta on rahoitettu. Nämä ulkoistetut tutkimukset tehdään luonnollisesti tutkimusohjelman mukaisista aiheista. Tutkimusyhteistyöhön kuuluu myös yhteistutkimuksiin osallistuminen muiden tutkimuslaitosten ja tutkijoiden kanssa. Tällaista tutkimusyhteistyötä on runsaasti.

ETK:n tutkimuksessa noudatetaan hyvän tieteellisen käytännön periaatteita ja tehdään niiden mukaisesti riippumatonta tutkimusta. Ennakkoluuloton arviointi ja kehittäminen vaativat myös kriittistä tutkimusta sekä vaihtoehtoja tarjoavia näkökulmia. Tätä toteutetaan myös tutkimusyhteistyön avulla. Panostamalla tulosten tulkintaan, arviointiin ja hyödyntämiseen

tuotetaan eläketurvan kehittämiseksi välttämättömiä virikkeitä.

Tutkimuspalveluihin kuuluu myös tutkimustiedon välittäminen esitelmien, koulutuksen, tutkimusohjauksen ja ammattisekän yleistajuisten artikkeleiden muodossa. Tutkijat toimivat myös asiantuntijoina erilaisissa päätöksentekoa tukevissa elimissä, yhteiskunnallisissa keskustelussa sekä kotimaisissa ja kansainvälisissä tutkimus- ja asiantuntijaverkostoissa. Viime vuosien aikana internet-maailma on vahvasti tullut mukaan tutkijan työkuvaan.

Edellä sanotusta on jo käynyt ilmi, että tutkimuksen, suunnittelutoiminnan ja tilastotoiminnan rajanveto ei ole kovin tarkka. On tärkeää, että Eläketurvakeskuksessa on pitkäjänteiseen akateemiset mitat täyttävään tutkimustyöhön omistautunut yksikkö. Oma tutkimus tuottaa eläkejärjestelmän kehittämisessä tarvittavaa tietoa. Tutkimustoimintansa kautta Eläketurvakeskus saa käyttöönsä tuoreimman eläketurvaan koskevan kotimaisen ja kansainvälisen taloudellisen ja sosiaalitieteellisen tutkimuksen verkostot ja tulokset. Lisäksi ETK:lla on valmiudet muualla tuotettujen tutkimusten hyödyntämiseen ja arviointiin.

Suunnittelupalvelut

Eläkejärjestelmään tehtävien muutosten suunnittelu on ollut ETK:n tehtäviä alusta pitäen. Suunnittelun välineet ja keinot ovat ajan myötä laajentuneet ja monipuolistuneet. Eläketurvakeskus tuottaa laskelmia ja selvityksiä eläketurvaan ja sen rahoitukseen suunniteltujen muutosten vaikutuksista eläkemenuun, eläkemaksuihin ja eläkkeiden tasoon ja näiden mää-

räytymiseen. Arviointien aikaperspektiivi vaihtelee tulevasta vuodesta kymmeneen vuosiin. Tällaisten selvitysten pohjaksi tarvitaan usein nykytilaa koskevia arvioita.

Tähän ryhmään kuuluvia palveluita ovat:

Kansantalouden kehitysnusteet, jotka pohjautuvat erityisesti Tilastokeskuksen toteutuneisiin tilastoihin ja työeläkejärjestelmästä saataviin tietoihin. Näitä tarvitaan Eläketurvakeskuksessa yhtenäisenä perustana erilaisiin tulevaisuutta koskeviin laskelmiin. Myös työeläkevakuuttajat käyttävät niitä omien arvioidensa pohjaksi.

Lyhyen aikavälin eläkemeno- ja maksutasoennusteet ja keskipitkän aikavälin maksutasoennusteet. Myös näitä käyttävät ennen kaikkea työeläkevakuuttajat.

Pitkän aikavälin eläkemeno-, -maksu ja eläketasolaskelmat.

Eläketurvakeskuksen pitkän aikavälin laskelmilla on pitkä historia. Komitean työskentelyssä ja esimerkiksi Sosiaalisessa aikakauskirjassa oli jo kauan arvioitu sosiaalimenojen kehitystä ja aiempaa systemaattisemmin Sosiaali- ja terveysministeriössä on tehty sosiaalimenojen ja niiden rahoituksen ennusteita 1970-luvulta lähtien. Eläketurvakeskus on ollut tässä työssä mukana tuottamalla eläkemenoennusteita. Ministeriön asettama STAT-työryhmä julkaisi vuonna 1980 ensimmäisen vuoteen 2020 ulottuvan pitkän aikavälin sosiaalimenoennusteen. ETK:n tekemissä eläkemenolaskelmissa oli mukana julkinen sektori, ja siinä käytettiin väestöennusteeseen sovitettua työvoiman rakennetta. Eläketurvakeskus tuotti 1980-luvulla useille tahoille eläkemenoennusteita ja 1990-luvun alussa maksujen ja rahastojen kehitykset integroitiin laskelmiin. 1990-luvun

alussa pitkän aikavälin laskentamallia kehiteltiin ja käytettiin hyväksi useassa sosiaali- ja terveysministeriön asettamassa työryhmässä ja Kari Puron vetämän työmarkkinajärjestöjen eläkeneuvotteluryhmän suunnittelemien muutosten arvioimisessa ja kehittämisessä.

1990-luvun jälkipuolella Eläketurvakeskus julkaisi kolme pitkän aikavälin laskentamallilla (PTS-malli) tuotettua raporttia.⁵ Nykyisin PTS-malli uudistetaan parin kolmen vuoden välein. Sen varsinainen käyttötarkoitus on edelleenkin suunniteltujen ja vaihtoehtoisten muutosten vaikutusten arviointi. PTS-laskelmia ei voi pitää ennusteina, vaan laskelmina siitä, minkälaisiin meno-, maksu- ja eläketasoihin tulevaisuudessa päädytään, jos eläkejärjestelmä säilyy nykyisellään ja jos malliin lähtötietoina viedyt oletukset väestö-, työllisyys-, talous- ja sijoitusten tuottokehityksestä toteutuisivat. Mallin keskeinen käyttötarkoitus on palvella arviointia siitä, miten tulevaisuus muuttuisi, jos esimerkiksi eläkeikiä tai eläkekarttumuja muutettaisiin. Eläkejärjestelmän ulkoisien tekijöiden vaikutuksesta saadaan tietoa herkkyyssanalysein. Voidaan esimerkiksi arvioida, mikä merkitys eläketurvan maksuihin ja menoihin on sillä, että työllisyys nousee tai alenee peruslaskelmaan nähden tietyn määrän.

Suunnittelupalveluihin kuuluvat myös erilaiset arviot ja ennusteet työeläkeisiin liittyvistä meno- ja maksuosuuksista. Näitä tuotetaan muun muassa työeläkevakuuttajille, sosiaali- ja terveysministeriölle ja Työttömyysvakuutusrahastolle.

Eläketurvan ja sen rahoituksen kansainvälisen seurannan avulla tuotetaan taustatietoa eläkejärjestelmän suunnittelun tueksi muiden maiden eläkejärjestelmistä

ja niiden muutoksista. Eläketurvakeskus pitää www-sivuillaan yllä kansainvälistä tietopankkia, josta on saatavana kaikkien EU- ja ETA-maiden sekä Yhdysvaltojen, Kanadan, Australian, Uuden Seelannin, Venäjän ja Japanin eläkejärjestelmien kuvaukset. Sivustolla on myös tietoa Euroopan unionin eläkepoliittisesta yhteistyöstä sekä työeläkejärjestelmän kannalta kiinnostavasta EU-lainsäädännöstä ja tuomioistuinratkaisuksista. Eri maita vertailevia tietoja muun muassa eläkeistä, eläkemaksuista ja mahdollisista eläkekestoista on koottu taulukkomuotoon. Sivulla on myös tietoa eri maiden väestöstä ja väestömuutoksista, työllisyyskehityksestä, sosiaali- ja eläkemenojen sekä julkisen talouden kehityksestä. Usein eläketurvaa koskevassa keskustelussa tarvitaan myös syvempää tietoa jonkin tai joidenkin maiden ratkaisuksista, jota sitten hankitaan tapauskohtaisesti.

Eläketurvakeskuksen suunnittelu on päätöksentekijöitä hyvin välittömällä tavalla palveleva toiminto. Suuri osa siitä toteutetaan päätöksentekijän tilauksesta. Katsoimme tästä yhtä esimerkkiä myöhemmin.

Tilastopalvelut

Työ- ja kansaneläkejärjestelmän välinen jännite 1960- ja 70-luvuilla heijastui myös ETK:n ja KELAn tilastoyhteistyöhön. Sosiaali- ja terveystieteissä oli 1970-luvulla ihmetelty, miksi Suomessa ei tiedetä sellaista perusasiaa kuin eläkeläisten lukumäärää. Toki siitä oli arvioita, mutta työ- ja kansaneläkejärjestelmät tilastoivat etuuskien saajat erikseen. Huomattava osa eläkeläisistä sai eläkettä kummastakin järjestelmästä, joten eläkeläisten lukumäärää

ei tarkasti tiedetty. Suomessa oli käytössä yksiselitteinen henkilötunnus, joten hyvät edellytykset eläkeläisten tilastointiin piti olla olemassa. Kuitenkin vasta vuonna 1980 saatiin aikaan ensimmäinen eläkeläisiä kuvaava tilasto, jossa oli yhdistetty sekä Kansaneläkelaitoksen että Eläketurvakeskuksen rekistereitä.⁶ Tilasto kuvasi vuoden 1978 tilannetta ja kertoi mm. että maassa oli 999 688 eläkkeensaajaa. Tarina kertoo, että ETK:n kokenut matemaatikko oli arvioinut luvuksi 1 miljoona, ja kuuluttuaan oikean luvun hän oli vitsailnut, että olivatkohan iso määrä markkoja ja työtä todella tarpeen arvion tarkentamiseksi. Yhteinen julkaisu saatiin aikaan vuonna 1983. Vuosien mittaan tilastokirjan tietosisältö on laajentunut. *Tilasto Suomen eläkkeensaajista* on vuodesta 2003 lähtien ollut osa Suomen virallista tilastoa ja se sisältää tietoja kaikista työ- ja kansaneläkkeensaajista, eläkkeelle siirtyneistä ja eläkemenosta. Vuodesta 1993 lähtien Eläketurvakeskus on yhdessä Kansaneläkelaitoksen kanssa julkaissut tilastokirjan nimeltä *Tilasto Suomen eläkkeensaajista kunnittain*. Se sisältää kuntakohtaista tietoa kaikista työ- ja kansaneläkkeensaajien lukumääristä, eläkkeiden suuruuksista sekä kokonaiseläkemenosta. Se kuuluu myös Suomen viralliseen tilastoon. Kolmas viralliseen tilastoon kuuluva julkaisu on *Suomen työeläkkeensaajat ja vakuutetut*, joka sisältää tietoja Suomen työeläkkeensaajista, työeläkkeelle siirtyneistä sekä eläkkeellesiirtymisistä. Siinä on myös tietoja työeläkemenosta, Suomesta ulkomaille maksetuista työeläkkeistä sekä työeläkekuntoutuksesta. Julkaisua on tehty vuodesta 1996 lähtien, ja vuodesta 2005 alkaen se on ollut osa Suomen virallista tilastoa.

Edellä mainittuihin tilastokirjoihin sisältyvät keskeiset ja yleisesti kiinnostavat tilastot. Yksistään niillä ei tulla toimeen. Lisäksi tehdään tilastoraportteja erilaisista aiheista. Työeläkejärjestelmän tilastot eivät ole itse työeläkejärjestelmää yksinkertaisempia. Asiakaskohtainen tilastopalvelu on siitä syystä tärkeä tilastotoiminto. Tilastotoimessa käytetään moderneja tietoteknisiä työkaluja, joilla voidaan tuottaa asiakkaalle juuri sellaiset luvut, jotka ovat tärkeitä hänen kysymyksensä kannalta.

Työeläkealan rekisterit ja niiden pohjalta tehdyt tilastorekisterit muodostavat keskeisen tietovarannon tutkimukselle ja kehittämiselle. Näitä tietovarantoja hyödynnetään uudistusten suunnittelussa laajasti. Tästä on esimerkki tuonnempana, kun tarkastellaan vuoden 2005 uudistuksen suunnittelua.

Eläkkeellesiirtymisiän odote

Vuonna 2003 Eläketurvakeskus alkoi julkaista uutta, eläkepolitiikan tavoitteiden toteutumisen kannalta keskeistä tunnuslukua, eläkkeellesiirtymisiän odotetta. Sitä oli edeltänyt huolellinen tunnusluvun kehitystyö. Lähtökohtana oli havainto, että eläkkeellesiirtymisiän perinteiset mittaustavat, aritmeettinen keskiarvo ja mediaani, soveltuvat huonosti muutoksen tarkasteluun. Kun väestö vanhenee, niin eläkkeelle siirtyvien keski-ikä nousee, vaikka eri ikäryhmissä siirryttäisiin eläkkeelle täsmälleen yhtä usein kuin aikaisemmin. Odotteeseen väestön ikärakenne ei vaikuta, ja se reagoi heti ja oikeasuuntaisesti eläkkeiden alkavuudessa tapahtuneeseen muutokseen. Eläkkeellesiirtymisiän odote kuvaa keskimääräistä eläkkeellesiirty-

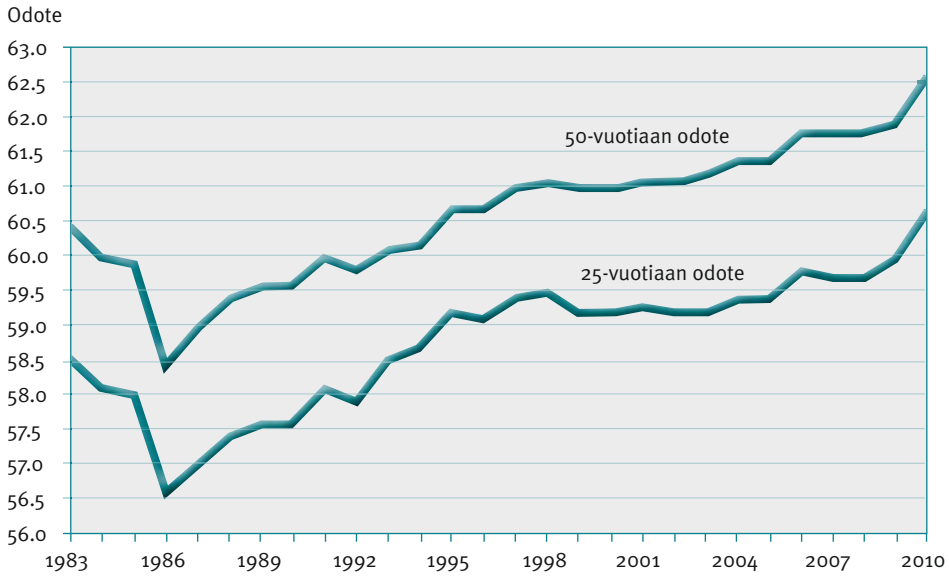
misikää, joka muodostuu tietynikäisille vakuutetuille, kun ikäluokittainen eläkealkavuus ja kuolevuus säilyvät tarkasteluvuoden tasolla. Odote voidaan laskea minkä ikäiselle tahansa, mutta 25-vuotiaalle laskettua odotetta pidetään virallisena mittarina kuvaamaan eläkkeellesiirtymisiässä tapahtuneita muutoksia.

Eläkkeellesiirtymisiän odote on vähitellen vakiintunut keskeiseksi mittariksi, jolla seurataan eläkepolitiikalle asetetun tavoitteen eli eläkkeellesiirtymisiän myöhentymisen toteutumista. Vuoden 2005 työeläkeuudistuksen yhdeksi tavoitteeksi asetettiin keskimääräisen eläkkeellesiirtymisiän myöhentäminen kahdella–kolmella vuodella pitkällä aikavälillä. Kevättalvella 2009 valtioneuvosto ja keskeiset työmarkkinajärjestöt asettivat yhteiseksi tavoitteeseen eläkkeellesiirtymisiän odotteen nousun kolmella vuodella vuoteen 2025 mennessä vuoden 2008 tasosta.

Kuvassa 4 on esitetty eläkkeellesiirtymisiän odotteen kehitys yksityisillä aloilla vuodesta 1983 vuoteen 2010. Vuosina 1983–86 odote aleni nopeasti jopa kahdella vuodella. Syynä tähän muutokseen olivat ennen kaikkea uudet varhaiseläkejärjestelmät, yksilöllinen varhaiseläke ja varhennettu vanhuuseläke, jotka mahdollistivat eläkkeelle siirtymisen aiempaa nuorempana.

Vuodesta 1986 alkaen eläkkeellesiirtymisiän odote on noussut, joskin jouskossa on vuosia, jolloin se on alentunut. 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen loppupuolella eläkkeelle siirrytään vanhempana kuin koskaan tilastojen kattamana aikana.

Kuvasta 4 näkyy, että 50-vuotiaan eläkkeellesiirtymisiän odote on korkeampi kuin 25-vuotiaan. Tämä johtuu siitä, että 25 ja

Kuva 4. Eläkkeellesiirtymisien odote yksityisellä sektorilla vuosina 1983–2010

50 ikävuoden välillä tapahtuu eläkkeelle siirtymistä. Jos on selvinnyt työelämässä 50-vuotiaaksi asti, niin odote on nykyisin lähes kaksi vuotta korkeampi kuin 25-vuotiaan odote. Odotteiden ero kuvaa siis sitä vaikutusta, joka odotteeseen on 25-49-vuotiaiden työkyvyttömyyseläkkeillä.

Eläketurvakeskuksen rooli vuoden 2005 eläkeuudistuksen suunnittelussa

Eläketurvakeskuksen roolia eläkevakuutuksen muutosten toteuttamisessa tarvittavien tietojen tuottajana voi kuvata tarkastelemalla 2000-luvun alkupuolella suunniteltuja uudistuksia, jotka huipentuivat vuonna 2005 voimaan tulleeseen uuteen lakiin. Seuraavassa kuvataan päätöksenteon taustaksi tehtyä valmistelua. Uudistuksen sisältöä tarkastellaan vain sii-

nä määrin kuin on tarpeen valmistelun kuvaamisen kannalta.

Ilmarisen toimitusjohtajan ja Eläketurvakeskuksen hallituksen puheenjohtajan Kari Puron vetämässä keskeisten työmarkkinajärjestöjen asettamassa eläkeneuvotteluryhmässä oli vuosituhannen vaihteen molemmin puolin neuvoteltu työeläkejärjestelmän uudistamista. Marraskuussa 2001 työmarkkinajärjestöt hyväksyivät yksityisalojen työeläkkeiden kehittämistä koskevan periaatesopimuksen. Sopimuksen tavoitteena oli tehdä työeläkejärjestelmään tarpeelliset muutokset, joilla myöhennetään keskimääräistä eläkkeellesiirtymiskä 2–3 vuodella ja sopeutetaan eläkejärjestelmä keskimääräisen elinajan jatkuvaan kasvuun. Lisäksi haluttiin luoda edellytyksiä yksityisalojen työeläkelakien yhdistämiseksi ja yksinkertaistamiseksi. Marraskuun sopimuksessa jäi avoimeksi

kaksi keskeistä kohtaa: miten eläkepalkka lasketaan ja miten elinajan odotteen kasvusta osa voitaisiin ohjata työssäolovuosiin. Syyskuussa 2002 tehtiin täydentävä sopimus, jossa näistä asioista oli päästy sopimukseen ja lisäksi monia sopimuskohtia oli täydennetty.

Eläkepalkan laskentatavasta oli sopimusten välissä käyty vilkasta keskustelua. Erityisesti toimihenkilöjärjestöt pitivät koko työuraan perustuvaa laskentamallia olemassa olevaa kunkin työsuhteen viimeisten vuosien ansioihin perustuvaa laskentatapaa huonompana. Eläketurvakeskus tuotti Puron ryhmälle arvioita, mitä muutos koko työuran kattavaan laskentaan merkitsisi verrattuna olemassa olevaan lainsäädäntöön. Alkuvuonna 2002 julkaistiin marraskuussa 2001 tehtyä sopimusta koskevat keskeiset laskelmat.⁷ Raportti oli syntynyt työryhmässä, joka muodostui Eläketurvakeskuksen asiantuntijoista täydennettynä muutamalla yksityisen ja julkisen työeläkevakuuttajan aktuaariedustajalla. Tämä ns. eläkepalkkaselvitys perustui pääosin vuonna 1998 eläkkeelle siirtyneiden työuria ja työansioita koskevaan aineistoon. Heille laskettiin eläke sekä voimassa olleen lain mukaan että uuden ehdotuksen mukaan. Tulosten mukaan ehdotettu järjestelmä toisi keskimäärin noin kymmenen prosenttia suuremman kokonaiseläkkeen kuin vanha järjestelmä. Osa tästä aiheutuisi siitä, että työurat pidentyisivät. Vain harvassa tapauksessa uusi järjestelmä pienentäisi eläkettä yli viisi prosenttia. Aineiston perusteella pääteltiin, että eri ammattiryhmien välillä ei ollut merkittäviä eroja.

Toinen marraskuun 2001 sopimuksessa avoimeksi jäänyt kohta, tekniikka, jolla alkavan eläkkeen määrä riippuisi elinajan

odotteen kehityksestä, herätti huomattavasti vähemmän julkista keskustelua. Täydentävässä sopimuksessa keinoksi oli valittu elinaikakerroin:

”Elinajan odotteen kasvun vaikutus työeläkkeistä aiheutuvaan kustannuspaineeseen eliminoidaan ottamalla käyttöön mekanismi, jossa eläketurva sopeutuu eliniän odotteen muutokseen. ...Sopeutumismekanismin perustana on elinaikakerroin, jonka laskenta on esitetty Eläketurvakeskuksen työryhmäraportissa ’Elin aika pitenee – miten käy eläkeiän?’ (ETK:n raportteja 1999:18).”

Tämä on oivallinen esimerkki ennakoivan suunnittelun onnistumisesta. Ruotissa vuosituhatosen vaihteessa tehdyn suuren eläkeuudistuksen takia työeläkejärjestelmän piirissä oli käyty keskustelua ja valmisteltu julkaisu, jossa oli hahmoteltu erilaisia vaihtoehtoja elinajan odotteen kasvun huomioonottamisesta. Elinaikakerroin oli yksi tarkastelluista vaihtoehtoista. Päätöksentekijöillä oli käytössään valmiiksi analysoituja vaihtoehtoja.⁸

Edellä mainitut sopimukset eläkejärjestelmän kehittämisestä sisälsivät lukuisia täsmällisiä numeroita. Esimerkiksi eläkkeen laskusäännöstä sovittiin, että:

- eläke karttuu ansioista 18 ikävuodesta lähtien 68 vuoden ikään
- eläke lasketaan koko uran vuosiansioiden perusteella niin, että karttumisprosentti riippuu iästä seuraavasti: 18–52 vuoden iässä 1,5 prosenttia vuosiansioista, 53–62 vuoden iässä 1,9 prosenttia ja 63–67 vuoden iässä 4,5 prosenttia
- työntekijän eläkemaksu iästä 53 alkaen 19/15-kertainen, eli noin 27 prosenttia korkeampi kuin nuoremmilla

- vuosiansiot tarkistetaan eläkkeelle siirtymivuoden tasoon palkkakertoimella, jossa ansiotasoindeksin paino on 80 prosenttia ja kuluttajahintaindeksin paino 20 prosenttia
- ennen vuotta 2005 ansaitut eläkkeet nostetaan vuoden 2004 tasolle 50/50 indeksillä, vapaakirjataan ja tarkistetaan eläkevuo- den tasoon palkkakertoimella
- työeläkkeiden yhteensovitus poistuu

Vastaavalla tavalla sovittiin myös muista uudistuksen kohdista. Nämä ja muut uuden eläkejärjestelmän ”parametrit” perustuivat pääosin Eläketurvakeskuk- sessa tehtyihin arvioihin ja laskelmiin. Näillä oli siten hyvin tärkeä merkitys uu- distuksen mahdollistajana. Kapasiteetti oli ajoittain kovilla. Tätä kuvastaa työ- markkinajärjestöjen neuvotteluryhmän puheenjohtajan Kari Puron kertoma, et- tä hän oli joutunut kannustamaan Elä- keturvakeskusta sanomalla että ”laskette tai sitten itkette ja laskette”. Niinpä sitten laskettiin, tosin ilman itkua. Valmisteli- joissa ”itkua” ei aiheuttanut niinkään kii- reellinen aikataulu ja työpaine, vaan huoli siitä, että laskelmien aineistoperustassa ja tekotavassa koettiin olevan puutteita. Nämä puutteet on dokumentoitu edellä mainitussa julkaisussa. Puro on myöhem- min todennut, että ilman Eläketurvakes- kuksessa tehtyä valmistelutyötä uudistus ei olisi ollut mahdollinen.

Syksyllä 2002 täydentävän sopimuk- sen jälkeen Eläketurvakeskus julkaisi no- peassa aikataulussa toisen raportin, jossa oli otettu huomioon tämän sopimuksen sisältö.⁹ Tässä raportissa käytettiin samaa vuonna 1998 eläkkeelle siirtyneitä koske- vaa aineistoa kuin edellä mainitussa rapor- tissa. Eläkkeiden tasoa koskevat tulokset olivat samansuuntaiset kuin edellisessä-

kin raportissa, mutta uudistus nostaisi elä- ketasoja jonkin verran enemmän kuin ai- emmin oli arvioitu. Uudistuksessa on sekä eläkkeitä korottavia että laskevia muu- toksia. Eläkettä korottavat muun muas- sa uudet korkeammat karttumaprosentit, eläkkeen kertyminen aiempaa nuorempa- na, uusi ansiotietojen tarkistuksessa käy- tettävä palkkakerroin ja eläkkeen aiempaa suurempi kertyminen eräiltä palkattomilta jaksoilta. Uudistuksen arvioitiin pidentä- vän työssäoloaikaa, mikä myös korottaa eläkkeitä. Uudet eläkkeet olisivat noin 15 prosenttia olemassa olevan lainsäädännön antamia eläkkeitä korkeampia.

Toisaalta elinaikakerroin pienentää eläkettä, jollei työskentely pidenny vas- taavasti. Raportin eläkepalkkamutosta koskevassa osassa todetaan selkeästi, että edellä mainituissa arvioissa ei ole muka- na elinaikakerroimen vaikutusta. Elinaika- kerrointa tarkasteltiin samassa raportissa omana kokonaisuutenaan. Silloin käytössä olleeseen väestöennusteeseen perustuvan elinaikakerroimen arvo pienentää eläk- keen alkumäärää noin 12 prosenttia vuon- na 2050. Tilastokeskuksen vuoden 2009 väestöennusteeseen pohjautuvan arvion mukaan elinaikakerroin pienentää vuonna 2050 alkavia eläkkeitä 20 prosenttia.

Eläkkeiden noususta puhuttiinkin erillään elinaikakerroimen vaikutukses- ta. Viestiksi muodostui, että eläkkeet kes- kimäärin nousevat samalla kun maksut alenevat. Olisi ollut johdonmukaista tuo- da samaan aikaan voimakkaammin esil- le elinaikakerroimen vaikutus. Toisaalta keskustelun ytimessä oli se, kuinka tasa- puolisesti uudistus koskee erilaisia väestö- ryhmiä, ja tätä koskeviin kysymyksiin vas- taamisessa elinaikakerroimen vaikutus ei ole keskeinen asia.

Taulukko 1. Eläketurvakeskuksen eri aikoina tehdyissä pitkän aikavälin laskelmissa olleita arvioita eläkemenaista, maksuista ja eläketasoista vuonna 2050.

Laskelman tekovuosi	Eläkemenot % bkt:sta	Työeläkemenot % palkoista	Tel/tyel-menot % palkoista	Tel/tyel-maksu % palkoista	Keskieläke % keskipalkasta
1999	16,4	37,8	36,2	32,2	
2002: Voimassa oleva laki	15,4		35,7	30,9	
2002: Uudistuksen jälkeen	14,2		31,4	26,5	
2004	14,5	32,8	30,7	27,4	
2007	14,0	31,5	29,6	24,9	45,6
2009	14,2	30,9	28,7	25,1	45,1

Taulukko 2. 62-vuotiaan keskimääräinen elinajan odote Eläketurvakeskuksen pitkän aikavälin laskelmissa.¹

Vuosi ja ennuste	62-vuotiaan elinajanodote vuonna 2050
Eurostat 2000-luvun alku	23,4
Tilastokeskus 2004	25,4
Tilastokeskus 2007	27,6
Tilastokeskus 2009	28,5

Taulukossa 1 on esitetty eri aikoina tehtyjen pitkän aikavälin laskelmien keskeisiä tuloksia vuodelle 2050.¹⁰ 2005 uudistuksen ansiosta yksityisalojen työeläkemenot ja -maksut alenisivat noin neljä prosenttiyksikköä voimassa olevaan lakiin verrattuna vuonna 2050. Viime vuosikymmenen laskelmissa tulokset ovat jonkin verran vaihdelleet. Syitä on monia: laskelmien perustana oleva väestöennuste on muuttunut, myös talous- ja työllisyyskehitystä koskevat oletukset ovat muuttuneet ja perusvuoden lähtötiedot ovat jonkin verran muuttuneet. Erityisen iso

muutos on tapahtunut eläkeikäisen väestön jäljellä olevan elinajan odotteessa (taulukko 2).

Vuonna 2008 62-vuotiaan jäljellä olevan elinajan odote oli 21,6 vuotta. Ennuste ennusteelta 62-vuotiaan elinajanodote on pidentynyt. Kun 2005-uudistuksen esitöissä oletettiin, että vuonna 2050 odote olisi alle 24 vuotta, niin vuoden 2009 laskelmassa odote on jo viisi vuotta pitempi. Näin voimakas muutos kuolleisuudessa vaikuttaa elinaikakertoimen takia voimakkaasti alkavien eläkkeiden tasoon, elleivät työurat vastaavasti pitene.

Sukupuolivaikutusten arviointi

Työeläkeuudistuksen vaikutuksista tehtiin ensimmäinen varsinainen sukupuolivaikutusten arviointi.¹¹ Huolellisen arvion tulos oli, että yksittäiset uudistuksen kohdat vaikuttavat eri tavalla naisten ja miesten eläkeisiin, mutta kokonaisuutena uudistus kaventaa sukupuolten välistä eläke-eroa. Lainsäädännön muutosten sukupuolivaikutusten arvioinnissa lähtökohtana oli voimassa oleva lainsäädäntö ja nykyiset erot sukupuolten eläketurvassa ja se miten uudistus vaikuttaa miesten ja naisten eläketurvaan. Eläketurvan säännökset ovat sukupuolineutraaleja, mutta eroja sukupuolten välille syntyy pääosin työmarkkinoilla esiintyvistä eroista, naisten matalammasta palkkatasosta, lyhyemmästä työurasta ja pienemmästä työpainoksesta muun muassa osa-aikatyön vuoksi. Pienten lasten hoito rajoittaa edelleenkin enemmän naisten kuin miesten työssäkäyntiä. Kyse on siten eroista, joihin ei voida suuresti vaikuttaa eläkelainsäädännöllä. Koska naiset elävät miehiä pitempään, niin eläkejärjestelmä siirtää varoja miehiltä naisille. Lastenhoitoaikaan eläkettä kartuttavana aikana uudistus toi parannusta.

Muita arvioita 2005-uudistuksesta

On tärkeää, että eläketurvan arviointi ei ole Eläketurvakeskuksen sen enempää kuin minkään muun tahon yksinoikeus. Taloudellisissa tutkimuslaitoksissa ja myös yliopistoissa on osaamista, jotka tuovat täydentävän näkökulman Eläketurvakeskuksen tarjoaman tiedon rinnalle. Jälleen esimerkkinä voi käyttää vuoden 2005 uudistusta.

Elinkeinoelämän tutkimuslaitos (ET-LA) on arvioinut vuoden 2005 yksityisen sektorin työeläkeuudistuksen kansantaloudellisia ja eläkejärjestelmää koskevia vaikutuksia dynaamisella yleisen tasapainon sukupolvimallilla.¹² Tulosten mukaan uudistus parantaa työllisyyttä, alentaa maksujen nousua etuuksien riittävyttä vaarantamatta ja sopeutuu hyvin väestökehityksen epävarmuuteen. Uudistus suosii kuitenkin sodan jälkeisinä vuosina syntyneitä suuria ikäluokkia. Myös maksumuksen nousupaine on tutkimuslaitoksen mielestä huolestuttava asia.

Eläketurvakeskus yhdessä Taloustieteellisen seuran kanssa pyysi tunnetulta saksalaiselta eläketaloustieteen asiantuntijalta Axel Börsch-Supanilta arviota vuoden 2005 eläkeuudistuksesta.¹³ Arvion mukaan uudistus on kunnioitusta herättävä ”porkkanoiden ja keppien” yhdistelmä, joka lisää ikääntyneiden työntekijöiden työllisyysastetta ja vähentää ennenaikaista eläköitymistä. Se parantaa myös järjestelmän taloudellista kestävyyttä. Se on myös aiempaa oikeudenmukaisempi, muun muassa siksi, että eläkkeen laskenta perustuu koko uran ansioihin. Vaikka uudistus alentaa maksujen tulevaa painetta, ne Börsch-Supanin mukaan edelleen nousevat ja uhkaavat Suomen kansainvälistä kilpailukykyä.

Lopuksi

Eläkepoliittinen keskustelu ja päätöksenteko tarvitsevat luotettavaa tietoa. Eläketurvakeskus pyrkii tuottamaan ymmärrettävää, käyttökelpoista ja laajasti hyödynnettävää asiantuntijatietoa eläketurvan arviointiin ja kehittämiseen. Tällai-

sen tiedon merkitys korostuu suurempien muutosten yhteydessä, kuten 2005 uudistuksen valmistelussa. Tarvitaan valmistelua, joka kykenee nopeasti reagoimaan päätöksentekijöiden antamiin tehtäviin. Yhtä tärkeää on, että yhteiskunnassa käytävä eläkepoliittinen keskustelu voi hyödyntää Eläketurvakeskuksessa tehtyjä tutkimuksia, tilastoja ja suunnittelun erilaisia tuotteita. Tämän toiminnan ansiokas historia Eläketurvakeskuksessa vaatii alituisista kehitystyötä niin menetelmiin, aineistoihin kuin niiden esilletuomisen tapoihin.

Viitteet

- ¹ Kirjoittaja kiittää Mikko Kauttoa, Christina Lindelliä, Arto Laesvuorta ja Ismo Riskua hyödyllisistä kommentteista.
- ² Ennen 2000-lukua olevien tietojen osalta olen hyödyntänyt Markku Hännisen muistiota 26.11.2004 ja Eila Tuomisen muistiota 14.4.2003.
- ³ Terho Pulkkinen: Eläketurva ja toimeentulo. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 8. Porvoo – Helsinki: WSOY, 1969.
- ⁴ Olavi Riihinen: Pekka Kuusesta Terho Pulkkiseen 1957–1969. Teoksessa Risto Jaakkola, Sakari Kainulainen & Keijo Rahkonen: Työväensuojelusta sosiaalipoliittikkaan. Sosiaalipoliittinen yhdistys 1908–2008. Porvoo: Edita, 2009.
- ⁵ Timo Korpela, Tapio Klaavo & Bo Lundqvist: Työeläkemenot vuosina 1995-2040. Eläketurvakeskus, Monisteita 11, 1996; Timo Korpela, Tapio Klaavo & Bo Lundqvist: Työeläkemenot ja väestömuutokset. Eläketurvakeskus, Monisteita 17, 1997; Christina Lindell: Työeläkemaksujen ja rahastojen kehitys vuosina 1995-2040. Eläketurvakeskus, Monisteita 18, 1997.
- ⁶ KELAn ja ETK:n yhteistilaston alkuvaiheita koskeva teksti perustuu Jussi Haapa-ahon ja Mikko Pellisen muistioihin 28.2.2005.
- ⁷ Työmarkkinajärjestöjen sosiaalipakettiin liittyvä eläkepalkkaselvitys. Ennakkoraportti. Eläketurvakeskuksen monisteita 39, 2002.
- ⁸ Tosin aivan loppuun asti ei ollut ajateltu elinaikakertoimen vaikutusta työkyvyttömyyseläkkeisiin siinä vaiheessa, kun ne muuttuvat vanhuuseläkkeiksi, jolloin niihin sovelletaan elinaikakerrointa. Tämä ongelma ratkaistiin ainakin joksikin aikaa vuonna 2010 voimaan tulleella muutoksella, jolla turvattiin se, että työkyvyttömyyseläkkeet eivät oleellisesti alene muuttuessaan vanhuuseläkkeeksi.
- ⁹ Arvioita työmarkkinajärjestöjen sopiman yksityisalojen eläkeuudistuksen vaikutuksista. Työryhmäraportti. Eläketurvakeskuksen monisteita 40, 2002.
- ¹⁰ Aikaisemmin tehdyissä ennusteissa ennusteperiodi ulottui vuoteen 2030 saakka.
- ¹¹ Tilastokeskuksen väestöennusteet 2004-2007 ulottuivat vuoteen 2040, josta Eläketurvakeskus on niitä jatkanut vuoteen 2050 olettaen kuolevuuden alenemisen hidastuvan.
- ¹² Eila Tuominen: Arvio yksityisalojen työeläkeuudistuksen sukupuolivaikutuksista. Eläketurvakeskuksen monisteita 41, 2002.
- ¹³ Lassila, J. & Valkonen, T. (2005) Yksityisalojen eläkeuudistuksen taloudelliset vaikutukset. Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, Sarja B 211, 2005.
- ¹⁴ Axel Börsch-Supan: The 2005 Pension Reform in Finland. Finnish Centre for Pensions, Working Papers 2005:1.

Työeläkevakuutuksessa tarvitaan myös matematiikkaa

Tässä artikkelissa tarkastellaan vakuutusmatematiikan roolia työeläkejärjestelmän toimeenpanossa. Yksityisvakuutukseen kehitetyn vakuutusmatematiikan keskeinen rooli työeläkevakuutuksessa on seuraus järjestelmän syntytaustasta. Työeläkkeen sopimusluonnetta vahvistaa se, että toimeenpanijoina ovat yksityiset vakuutuslaitokset ja turvan sisältö määräytyy laskennallisesti. Näin luotu perusta on toiminut tarkoitetulla tavalla jo puoli vuosisataa.

Matematiikkaa tarvitaan ennen kaikkea rahoituksen määräämisessä. Eläkkeen määrääntymisperusteet ovat suurin piirtein samat kaikissa eläkelaeissa, mutta eläkkeet kustannetaan eri tavoilla. Julkisen sektorin eläkejärjestelmät ovat pääosin jakojärjestelmiä. Jakojärjestelmissä tarvittava vakuutusmatematiikka on melko yksinkertaista, joten seuraavassa rajoi-

tutaan lähinnä yksityisen sektorin työeläketurvaan.

Työeläkevakuutuksen vakuutustekniikka perustuu pitkälti perinteiseen klassiseen henkivakuutusmatematiikkaan. Tekniikkaan ja varsinkin järjestelmän suunnitteluun ja vakavaraisuuslaskentaan on otettu mukaan vakuutusmatematiikan ja riskiteorian uusimpia tuloksia. Joillakin alueilla työeläkejärjestelmä on ollut vakuutusmatematiikankin soveltamisessa edelläkävijä.

Vanhuuseläkevakuutusmatematiikan perusidea

Työeläkevakuutuksen matematiikka liittyy pitkään jatkumoon eikä sitä ole keksitty vain juristien kiusaksi ja journalistien harhauttamiseksi. Ensi alkuun henkivakuu-

tus toimi pitkälti kädestä suuhun -periaatteella: erimuotoiset korvaukset maksettiin ja niihin yleensä varauduttiin sitä mukaa kuin tarvetta ilmeni.

Todennäköisyyslaskennan ja vakuutusmatematiikan kehitys loi edellytyksiä henkivakuutuksen menestymiselle 1600-luvulta alkaen. Oivallettiin, että jos sovelletaan samoja maksuja kaiken ikäisille, vanhana ja nuorena vakuutukseen liittyneet joutuvat hyvin erilaiseen asemaan. Vakuutusmatematiikan avulla vakuutusmaksut voitiin laskea niin, että vakuutus on yhtä edullinen kaikille ikäluokille, toisin sanoen otettiin käyttöön iästä riippuvat maksut. 1700-luvun lopulla henkivakuutusmatematiikka oli jo pitkälti saanut sen muodon, jota nykyään sanotaan perinteiseksi henkivakuutusmatematiikaksi.

Henkivakuutusmatematiikan perusidea on yksinkertainen. Siinä lähdetään liikkeellä jostakin ikäluokasta, jota usein sanotaan kohortiksi. Tilastollisessa tutkimuksessa kohortilla tarkoitetaan jonakin aikana saman-

laisen tapahtuman kokoneiden henkilöiden muodostamaa joukkoa. Alun perin kohortti oli Rooman legioonan yksikkö, jossa oli noin 500 miestä.

Otetaan esimerkiksi 100 000 vastasyntyntä. Kuolleisuustauluihin perustuvien ns. kuolleisuustaulujen avulla voidaan arvioida, kuinka moni heistä on elossa kunakin vuoden lopussa. Alla on Edmund Halley'n 1700-luvulla laskemasta ns. Halley'n taulukosta, TEL:n voimaantulovuoden aikaisten perusteiden mukaisesta taulukosta sekä nykyisin TyEL:ssä käytössä olevasta taulukosta poimittu joka kymmenettä ikävuotta vastaavat elossa olevien määrät. Luvut on laskettu miesten ja naisten keskiarvona. Laskuperusteissa miesten ja naisten kuolleisuuden välinen ns. ikäsiirto oli 1962 6 ja vuonna 2010 7 vuotta.

Esimerkiksi nykyään käytössä olevissa TyEL-perusteissa 100 000 vastasyntyneestä 50 vuoden ikäisenä olisi vielä elossa 98 079 henkeä, 65 vuoden iässä 90 684 ja 85 vuoden iässä 49 800.

Taulukko 1

Halley'n taulukko									
Ikä	1	10	20	30	40	50	60	70	80
Elossa	1000	661	598	531	445	346	242	142	41
Laskuperuste v. 1962									
Ikä	1	10	20	30	40	50	60	70	80
Elossa	1000	999	997	993	982	954	885	730	451
Laskuperuste v. 2010									
Ikä	1	10	20	30	40	50	60	70	80
Elossa	1000	1000	999	998	993	981	946	855	644

Kuolevuustaulujen avulla voidaan siis arvioida, kuinka monelle (vanhuus)eläkettä tulee missäkin iässä maksettavaksi. Täysin rahastoivassa järjestelmässä tulee vakuutusmaksujen maksuaikana (huom. siinäkin kuolevuus huomioon ottaen) kerätä pääoma, joka korkoineen riittää sovitujen eläkkeiden maksamiseen.

Kuolevuuden lisäksi tarvitaan siis oletus maksuista ja niistä kertyneille rahastoille saatavasta korkotuotosta. Tätä tuotto-oletusta sanotaan diskonttokoroksi. Jos diskonttokorko on esimerkiksi 3 %, vuoden kuluttua varmuudella maksettavan 100 euron pääoma-arvo on 97,1 euroa ($97,1 + 3\% \cdot 100 = 97,1 + 3 = 100$ euroa), 2 vuoden kuluttua maksettavan 100 euron pääoma-arvo on 94,3 euroa, 10 vuoden kuluttua maksettavan 74,4 ja 50 vuoden kuluttua maksettavan 22,8. Kun tulevaisuudessa eläkkeenä maksettava 100 euroa diskonttataan tällä korolla ja kuolevuusvaikutuksella nykyhetkeen, tulosta sanotaan pääoma- tai nykyarvoksi. Mitä matalampi korko on, sitä suurempi alkupääoma on varattava, jotta selvittää tulevaisuuden velvoitteista.

Turvaavuuksiperiaatteen mukaisesti diskonttokorko on määriteltävä niin, että sen suuruinen tuotto on pitkän päälle saavutettavissa myös epäedullisissa olosuhteissa. Jos todellisuudessa saatava tuotto osoittautuu diskonttokorkoa korkeammaksi, ylijäämä jaetaan ns. kohtuusperiaatteen mukaisesti vakuutetuille lisäetuina tai vakuutuksen maksajille maksunalennuksina. Tämä periaate on käytössä myös työeläkevakuutuksessa mm. asiakashyvitysten muodossa. Jos eläkkeessä on inflaatio suoja, diskonttokorko pitää valita reaalikorko-odotusten mukaan.

Eläkelaitoksen velkojen ja vastuun arvioinnissa keskeinen käsite on vastuuvél-

ka. Vastuuvélan laskenta perustuu ns. ekvivalenssiyhtälöön:

Vakuutustekninen vastuuvélka = Menojen pääoma-arvojen summa – Tulojen pääoma-arvojen summa

Ekvivalenssiyhtälö kertoo, paljonko varoja sen lisäksi, mitä voidaan kerätä tulevana vakuutusmaksuina, tarvitaan vakuutus sopimusten mukaisten velvoitteiden täyttämiseen. Vastuu voidaan arvioida vain keskimäärin oikein, ja vastuuvélka voi osoittautua joko liian pieneksi tai liian suureksi. Liian pieni arvio kustannetaan vakuuttajan vakavaraisuudesta ja liian suureksi osoittautuva arvio johtaa työeläkevakuutuksessa kohtuusperiaatteen mukaisiin maksunalennuksiin. Joskus vastuuvélkaa kutsutaan rahastoksi. Se on vakuutuslaitoksen näkökulmasta harhaanjohtava termi, koska kyse on velasta eikä omasta pääomasta.

Kun yhtälön oikean puolen summat lasketaan kaikista voimassa olevista vakuutuksista, saadaan vakuutusmaksuvastuu. Kun summat lasketaan avoimista korvaustapauksista, mukaan lukien esimerkiksi jo alkaneet eläkkeet, saadaan korvausvastuu. Tällöin yhtälön viimeinen termi on yleensä nolla, koska tuloja vakuutuksessa ei enää ole ja korvausvastuu on jo sattuneiden vahinkojen maksamatta olevien korvausten ja niitä varten tarvittavien hoitokustannusten pääoma-arvo.

Vakuutusmaksuvastuu tarvitaan siksi, että vakuutusmaksut peritään etukäteen, mutta menot, lähinnä korvaukset, lankeavat maksettaviksi vasta myöhemmin. Tätä tulevien menojen ja tulojen erotukseen perustuvaa laskutapaa kutsutaan prospektiiviseksi, ”tulevaisuuteen katsovaksi”.

On huomattava, että Suomen työeläkejärjestelmässä maksettava eläke perustuu

ansaittuihin palkkoihin eikä se riipu maksetuista vakuutusmaksuista, rahastoista tai niiden tuotosta. Pääoma-arvoja ja vastuvelkaa tarvitaan ennen muuta eläkelaitosten keskinäisten vastuiden selvittämisessä, kuten jäljempänä tarkemmin kuvataan.

Eläkkeiden rahoituksen perusmallit

Eläkkeiden rahoituksen kaksi perusmallia ovat täysin rahastoiva järjestelmä ja jakojärjestelmä. Jakojärjestelmässä kunakin vuonna maksettavat eläkkeet rahoitetaan samana vuonna kerättävillä (tavallisesti palkkoihin sidotuilla) vakuutusmaksuilla. Täysin rahastoivassa järjestelmässä kunakin vuonna syntyvien eläkeoikeuksien rahallinen arvo arvioidaan ja tätä vastaava rahamäärä ”talletetaan”. Jos kaikki menee laskennassa käytettävien oletusten mukaan, talletus tuottoineen riittää kustantamaan syntyneet eläkeoikeudet. Käytössä on paljon järjestelmien välimuotoja eli osittain rahastoivia järjestelmiä. Suomen työeläke on osittain rahastoiva.

Eläkejärjestelmän tullessa voimaan jakojärjestelmän maksu voi olla alhainen, koska maksettavia eläkkeitä on vähän. Pidemmällä aikavälillä rahastoivan järjestelmän maksupainetta alentaa rahastojen tuotto

Se, kumpi rahoitustapa johtaa alempaan maksuun riippuu ns. Aaronin periaatteen toteutumisesta. Aaronin periaatteen mukaan jakojärjestelmässä eläkemaksu on pitkälläkin aikavälillä alempi kuin rahastoivassa järjestelmässä, jos palkkasumman kasvuvauhti on suurempi kuin rahaston tuotto. Periaatetta kuvaa seuraava esimerkki. Oletetaan, että tänä vuonna syntyy ensi vuonna mak-

settavaa eläkeoikeutta 1,04 euron verran. Jos rahaston tuotto on 4 %, rahastoivassa järjestelmässä on perittävä tänä vuonna euron vakuutusmaksu. Jos palkkasumman kasvuvauhti on 5 %, 1,04 euroa suhteessa ensi vuoden palkkasummaan on vähemmän kuin euro tämän vuoden palkkasummasta ja jakojärjestelmän maksu on siis alempi kuin rahastoivan.

Yleinen käsitys taloustieteessä on, että markkinatalousmaissa Aaronin periaate ei toteudu. Tällöin rahastointi johtaa jakojärjestelmän alempaan maksuun. Kansantaloudelle aiheutuvan rasituksen kannalta asiaa tarkasteltaessa on kuitenkin huomattava, että rahastoivassakin järjestelmässä eläkkeillä ostettavat tuotteet ja palvelut tuotetaan aina eläkkeiden maksuvuonna. Rahastointi myös kohdistaa tuotantokustannukset oikeaan aikaan ja korostaa eläkkeen myöhennetyin palkan luonnetta. Jakojärjestelmä taas korostaa eläkejärjestelmän uudelleen jakavaa ominaisuutta. Myös sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus on helpompi toteuttaa rahastoivassa järjestelmässä, koska rahastoinnin avulla voidaan tasoittaa demografisten trendien ja vaihtelujen vaikutusta. Sillä voi myös olla positiivisia vaikutuksia talouskasvun edellytyksiin. Rahastojen sijoittaminen ulkomaille tasaa yhteen kansantalouteen liittyvää riskiä. Rahastot voivat toimia myös suhdannepuskurina.

Rahastoivilla ja jakoperiaatteella toimivilla eläkejärjestelmillä on siis omat etunsa ja haittansa eikä jotakin tiettyä rahastoinnin tasoa ole voitu osoittaa oikeaksi. Sekajärjestelmä tasoittaa rahoitusmuotoihin liittyviä riskejä.

Maksuperusteisissa järjestelmissä eläke määräytyy maksettujen maksujen ja niille saatujen tuottojen perusteella, joten ne

ovat aina täysin rahastoivia. Tosin nykyään esimerkiksi Ruotsissa on käytössä ns. notional defined contribution -järjestelmä, jossa eläke perustuu vakuutusmaksuille saatuun erilaisilla indekseillä kuvattuun kuvitteelliseen tuottoon, vaikkei takana välttämättä olisikaan vastaavia rahastoja. Maksuperusteisissa järjestelmissä rahaston tuottojen vaihtelun riski kantaa eläkkeensaaja. Etuusperusteisessa järjestelmässä riski on rahoittajalla.

Työeläkkeen vakuutustekniikasta

Eläkekomiteassa ei käsitelty kovinkaan paljon varsinaisia eläkevakuutuksen laskuperusteita, mutta vakuutusmatematiikkaa tarvittiin, kun arvioitiin tulevaa maksutasoa. Laskelmat komitealle teki komitean jäsen, kansaneläkelaitoksen osastopäällikkö Taino Jylhä, josta myöhemmin tuli Eläketurvakeskuksen ensimmäinen toimitusjohtaja.

Laskentaoletuksia komiteamietinnössä ei ole kuvattu. tarvittava pitkän aikavälin maksu arvioitiin niinkin alhaiseksi kuin 2–3 %, vaikka mietinnössä toisessa kohdassa todetaankin, että hyvätasoiset eläkkeet maksaisivat noin 10–15 % palkasta rahastoivalla järjestelmällä. Luonnollisesti tasoon vaikutti sekin, että eläkkeiden tavoitetaso oli komiteavaiheessa vain 30 % loppupalkasta.

Kun TEL oli tullut voimaan, tarvittavat laskuperusteet arvioitiin tarkemmin. Tulokseksi saatiin yli 10 prosentin maksu. Sitä pidettiin olosuhteisiin nähden liian korkeana ja rahastointiperiaatteita muutettiin mm. korottamalla diskonttokorkoa ja maksuksi muodostui keskimäärin 5 % palkoista. Se osoittautui valittuun rahastointipohjaan nähden vähintään riittäväk-

si ja näkyi pitkän aikaa rahastojen voimakkaana kasvuna.

Kunkin henkilön ansaittu työeläke koostuu rahastoidusta ja rahastoimattomasta osasta. Alun perin vanhuuseläkettä rahastoihin siihen asti, kun henkilö täytti 55 vuotta. Rahastointi oli aluksi 1 %:n karttuman mukainen ja vuoden 1975 tasokorotuksen jälkeen 1,5 %:n mukainen. Diskonttokorko oli 5 %. Nykyään rahastoidaan alle 55-vuotiailta 0,5 %:n karttunutta vastaava osuus. Diskonttokorko on 3 % ja rahastointi perustuu ansaintavuoden rahanarvoon. Rahastoimattomat menot katetaan jakojärjestelmästä, jota sanotaan myös tasaukseksi.

Kukin eläkelaitos on vastuussa siitä rahastoidusta eläkkeen osasta, joka on aikanaan siellä vakuutettu ja josta maksun vanhuuseläkeosa on maksettu. Kukin eläkelaitos vastaa myös myöntämistään työkyvyttömyyseläkkeistä, kärsimistään luottotappioista ja omista liikekuluistaan. Näitä kutakin varten eläkevakuutusmaksussa on oma komponentti, joka kohdistuu vain kyseiseen eläkelaitokseen, vaikka komponenttien laskentaperusteet ovatkin tätä nykyä samat kaikille.

Vakuutettu voi työuransa aikana olla vakuutettu useammassa eläkelaitoksessa. Tästä seuraa, että hänen vanhuuseläkkeensä rahastoitua osia on useammassa eläkelaitoksessa. Kuitenkin hänen koko eläkkeensä maksaa se eläkelaitos, jossa hän oli vakuutettuna ennen eläkkeen alkamista (ns. viimeisen eläkelaitoksen periaate). Jotta kustannusvastuut menisivät oikein, tulee viimeisen eläkelaitoksen saada muilta eläkelaitoksilta niissä rahastoidut eläkkeen osat. Tämä tapahtuu ns. vastuunjaossa, josta vastaa Eläketurvakeskus.

Jakojärjestelmää varten määritetään ns. tasausmaksu (tasaus = tasataan laistosten kesken, puhutaan myös yhteisesti kustannettavista eläkkeistä). Vaikka kunkin eläkelaitos perii tasausosan vakuutusmaksun osana, se ei ole samalla tavalla eläkelaitoksen ”omaa rahaa” kuin edellä käsitellyt eläkelaitoskohtaiset osat. Vaikka varsinainen rahaliikenne tapahtuu eläkelaitoksissa, tasausmaksu ja tasauseläkemeno (lyhyemmin tasausliike) voidaan ajatella yhteiseksi potiksi, johon kunkin eläkelaitoksen keräämä tasausmaksu siirretään ja josta kunkin eläkelaitoksen maksamat tasauseläkkeet otetaan.

Tasausliikkeen hoitamista varten ei ole olemassa omaa juridista henkilöä, vaan luvut ovat eläkelaitosten taseissa ja tuloslaskelmissa. Eläketurvakeskus huolehtii tarvittavista laskelmista ja laistosten välisestä rahaliikenteestä. Kunkin eläkelaitoksen kohdalla vain maksujen ja menojen erotus siirretään.

Tasausmaksujen ja tasauseläkemenon kumuloitunutta ylijäämää sanotaan tasausvastuuksi. Hajautetun järjestelmän periaatteen mukaisesti kunkin eläkelaitos vastaa tasausvastuutaan kattavien varojensa sijoittamisesta samalla tavalla kuin muistakin sijoituksistaan. Tasausvastuulle on asetettu alaraja, joka on 30 % seuraavan vuoden arvioidusta tasauseläkemenosta. Käytännössä tasausvastuu on ollut selvästi alarajaansa suurempi. Nykyään tasausvastuuseen sisältyy myös Suomen Euroopan rahaliittoon (EMU) liittymisen yhteydessä sovittu suhdannevaihteluiden tasaamiseen tarkoitettu ns. EMU-puskuri. Sinä pidetään alarajan ylittävää osaa.

Suuremmilla työnantajilla työkyvyttömyysmaksu on alusta alkaen ollut omaan työkyvyttömyysmenoon perustuva. Tä-

hän käytäntöön on vaikuttanut kaksikin syytä. Eläkesäätiöissä työnantaja vastaa koko rahastoidusta eläkemenosta ja siten myös työkyvyttömyysmenosta itse. Kilpailusyistä sama menettely oli tarpeen ulottaa myös vakuutusjärjestelyyn. Omavastuutariffi on myös omiaan kannustamaan työkyvyttömyysmenon hillintään ja työkyvyttömyystapausten ehkäisyyn.

Omavastuutariffi on sillä tavalla liukuva, että suurimmilla yrityksillä (palkkasumma vähintään 27 milj. euroa vuoden 2010 tasossa) omavastuu on täysi ja se alenee lineaarisesti nollaan, kun yrityskoko pienenee tiettyyn rajaan (palkkasumma enintään 1,7 milj. euroa vuoden 2010 tasossa). Tämän rajan alapuolella sovelletaan kiinteätä tariffia. Siten mm. eri ammattien välisiä työkyvyttömyyseroja ei tariffissa oteta huomioon.

Alun perin omavastuutariffi perustui työnantajakohtaisesti suoraan kunkin vuonna myönnettyjen työkyvyttömyyseläkkeiden pääoma-arvoihin. Vuonna 2006 tariffi muutettiin (vakuutustapauksessa) ns. maksuluokkamalliksi. Muutoksen taustalla olivat kansainväliset tilinpäätössäännökset IFRS. Suurten yritysten IFRS-tilinpäätöksissä olisi ollut kirjattava työkyvyttömyyden uhkaan liittyvä huomattava potentiaalinen velka, jos käytäntöä ei olisi muutettu sellaiseksi, että aikaisemmista vuosista ei enää voi tilivuoden jälkeen syntyä vastuuta.

Maksuluokkamallissa kunkin vuoden maksu ei suoraan perustu myönnettyihin eläkkeisiin, vaan etukäteen määräytyvään yrityksen kahden edellisen vuoden työkyvyttömyyseläkkeisiin perustuvaan maksuluokkaan. Jos työkyvyttömyystapauksia tulee enemmän, maksuluokassa siirrytään tiettyjen sääntöjen mukaisesti korkeampi-

riskiseen luokkaan ja päinvastoin. Maksuluokkia on kaikkiaan yksitoista. Korkeimman riskiluokan työkyvyttömyysmaksu on noin viisikymmenkertainen alhaisimpaan luokkaan verrattuna.

Maksuluokkamalli toimii siis suurin piirtein samalla tavalla kuin aikaisempikin menettely. On arveltu, että se olisi työkyvyttömyyden ehkäisymielessä jopa parempi kuin aiempi menettely, koska se tuo etukäteen selvemmin esille työkyvyttömyyteen liittyvät kustannukset ja maksuluokkaa on helppo verrata eri yritysten kesken.

Tasausmaksun on nykyään maksun suurin erä: vuonna 2010 se oli noin 17 % palkoista, kun vanhuuseläkeosa oli 2,9, työkyvyttömyyseläkeosa keskimäärin 1,3 ja muut osat noin 1,0 %. Työnantajan osuus maksusta oli 16,9 ja työntekijän osuus iästä riippuen 4,5 tai 5,7 %.

Työeläkevakuutusyhtiöillä ja -kassoilla on taseessa myös tasoitusmääräksi kutsuttu erä. Tasoitusmäärän tarkoituksena on tasata ns. riskiliikkeen eli laitoksen omalla vastuulla olevien menojen sattumasta johdettavaa vaihtelua eri vuosien välillä.

Erityisesti tasoitusmäärän työkyvyttömyysoosassa on ollut suuria vaihteluita. 1980-luvun lopulla tämä puskuri keskimäärin liki nollautui, kun vakuutusmaksun työkyvyttömyysoosa ei riittänyt nopeasti kohonneen työkyvyttömyysmenon kattamiseen. Kun maksua sittemmin korotettiin ja työkyvyttömyysmeno kääntyi samanaikaisesti laskuun, tasoitusmäärän työkyvyttömyysoosa kasvoi 2000-luvun alkupuolella tarpeettoman korkeaksi. Tasoitusmäärää purettiin vuosina 2006 – 2010 antamalla maksun työkyvyttömyysoosaan tilapäisiä alennuksia.

Tasoitusmäärän liikakasvu ja sen purkamisen oli tiedotukselliselta kannalta

mielenkiintoinen. Kaiken takanahan oli positiivinen asia: työkyvyttömyys eläkkeiden alkavuus oli pienentynyt. Mutta kun muutti näkökulman negatiiviseksi, alkoi kutsua ennusteiden epävarmuutta laskuvirheeksi ja siitä tiedottamista paljastumiseksi ja osoittamalla syylliset, syntyi ykkösuutinen.

Rahastot ja laskuperustekorko

Kuten edellä on todettu todettiin, rahastoidun eläkkeenosan pääoma-arvoa laskettaessa käytettiin TEL:n alkuaikoina 5 %:in diskonttokorkoa. Tätä korkoa kutsuttiin henkivakuutusterminologian mukaisesti laskuperustekoroksi. Olihan se määritelty laskuperusteissa.

Sijoituksille todellisuudessa saatu tuotto ylitti laskuperustekorona selvästi. Erotus siirrettiin edellä käsiteltyyn tasausmäärään. Seuraus oli, että tasausvastuu kasvoi niin suureksi, että työnantajat alkoivat 1960-luvun loppupuolella kyseenalaistaa menettelyn järkevyyttä. Tämä johti siihen, että 1971 otettiin käyttöön uusi korko, joka vastasi paremmin todellista tuottoa. Tätä uutta korkoa alettiin kutsua ylemmäksi laskuperustekoroksi ja aiempaa diskonttokorkoa alemmaksi laskuperustekoroksi tai niin kuin nykyään vakiintuneesti sanotaan, rahastokoroksi. Tätä korkoa ja sen ohjautumista on myöhemmin useasti muutettu vastaamaan muuttuneita olosuhteita.

Laskuperustekorkojen erotus ohjattiin suoraan maksun tasausosaan ja siten välittömään maksun alentamiseen. Siten maksumeno riippui suoraan ylemmästä laskuperustekorosta. Syntyi omituinen tilanne: jos sijoitusten nimellistuotto ja siten myös (ylempi) laskuperustekorko oli korkea,

maksutaso aleni. Koska nimellistuotto oli aika suoraan riippuvainen inflaatiosta, inflaation nousu johti nimellismääräisiin suureisiin perustuneiden rahastojen reaaliarvon laskuun ja samanaikaisesti maksun alentumiseen. Kannatti siis tavoitella korkeaa inflaatiota, jos halusi alentaa lyhyen aikavälin maksutasoa. Tästä lyhytnäköisyydestä asiantuntijat halusivat päästä eroon jo 1980-luvun loppupuolella.

Muutos toteutettiin vuoden 1997 sijoitusuudistuksessa. Laskuperustekorona ja rahastokoron erotus alettiin tasausvastuun sijasta siirtää rahastoituihin eläkkeiden osiin. Maksun ja sijoitustuoton välitön yhteys katkesi ja korkea laskuperustekorko alkoi johtaa eläkkeiden rahastoitujen osien voimakkaampaan nousuun. Eläkkeen tullessa aikanaan maksuun saadut sijoitustuotot pienentävät maksutarvetta: mitä suurempi on eläkkeen rahastoitu osa, sitä vähemmän jää maksettavaksi tasausosuutena ja sitä pienempi voi maksun tasausosa olla.

Uudistuksen yhteydessä rahastokorko alennettiin 3 prosenttiin, joka vastaa paremmin pitkällä aikavälillä melko varmasti saatavissa olevaa reaaliuottoa. Koska koron alennus olisi korottanut huomattavasti maksun vanhuuseläkeosaa, muutettiin samalla rahastoituvan eläkkeen osan määrittelyä. Rahastoinnin ikärajat pidettiin ennallaan, mutta aiemman 1,5 %:n sijasta eläkkeestä rahastoidaan puolen prosentin karttumaa vastaava osuus. Yhteisvaikutus oli, että maksun vanhuuseläkeosa pysyi suunnilleen ennallaan ja rahastointi lisääntyi.

Laskuperustekorona pääasiallinen tehtävä oli siis säädellä vanhuuseläkerahastojen kartuttamista. Jos eläkelaitos ei sijoitus toiminnan tuloksellaan pysty täyttämään

kartutusvaatimusta, sen toimintapääoma alenee tai eläkesäätiössä ja eläkekassassa voidaan myös maksua vastaavasti nostaa. Täten laskuperustekorko voidaan nähdä vähimmäistuottovaatimuksena ja rinnastaa velalle maksettavaan korkoon.

Vuoden 1997 uudistuksen jälkeen laskuperustekorko määrättiin etukäteen puolivuositain ja lain mukaan sen oli perustuttava saatavissa olevaan korkotuottoon. Laskuperustekorona määräytyminen herätti intohimoja ja erityisesti sen kilpailuvaihtokutuksia arvosteltiin. Sanottiin, että koron tasoa oli etukäteen vaikea ennakoida, koska se perustui lopulta työmarkkinajärjestöjen harkintaan.

Niinpä 2005 käytäntöä muutettiin niin, että laskuperustekorko ei enää ollutkaan ennuste tulevasta sijoitustuottojen tasosta, vaan normaalitilanteessa sen arvo lasketaan eläkelaitosten toteutuneesta keskimääräisestä vakavaraisuudesta. Idea on yksinkertainen ja lainattu perinteisestä henkivakuutuksesta. Silloin kun vakavaraisuus (”oma pääoma”) on korkea, on varaa siirtää enemmän ”voitonjakona” ”velkaan asiakkaille” eli korottaa eläkkeiden rahastoitujia osia enemmän. Koska laskukaava on kaikkien toimijoiden tiedossa samalla tavoin, etuna on myös parempi ennustettavuus.

Myös laskuperustekorko-termistä luovuttiin ja otettiin käyttöön asian luonnetta paremmin kuvaava käsite täydennyskerroin. Nimitys tulee siitä, että kerroin määrittelee, miten paljon sijoitustuotoilla korotetaan eli täydennetään eläkkeiden rahastoitujia osia yli 3 %:n rahastokorona. Laskuperustekorko nimitys johti monia harhaan ajattelemaan, että kyse olisi ollut todellisesta ja vieläpä ”viimeisestä hallinnollisesta” korosta.

Viimeisin muutos ”laskuperustekoroon” tehtiin vuoden 2007 sijoitusuudistuksessa. Täydennyskertoimen arvosta 10 % alettiin sitoa suoraan eläkelaitosten osakemuotoisten sijoitusten tuottoon (ns. osaketuottosidonnainen lisävakuutusvasuu). Näin osa osakemuotoisten sijoitusten arvojen heilahteluista puskuroidaan vastuvelan (”velan”) eikä toimintapääoman (”oma pääoma”) avulla.

Keskustelua rahastokorosta käytiin myös vuoden 2010 sijoitusselvityksen yhteydessä. EU:n Solvenssi 2 -hankkeen innoittamana esitettiin idea rahastokoron tekemistä muuttuvaksi ja sen sitomista kulloisiin markkinakorkoihin. Toistaiseksi ideaa ei ole lähdetty toteuttamaan.

Vakavaraisuus- ja katemääräykset

Työeläkkeiden turvaavuuden kannalta keskeistä on huomata, että työeläkevakuutus rakennettiin jo alun perin – toisin kuin henki- ja eläkevakuutus – vuosittain määrättävien maksujen pohjalta. Lisäksi on säädetty mahdollisuus vastuvelan täydentämiseen yhteisesti kustannettavien maksun osien avulla. Näin työeläkevakuutuksessa lopullinen riskinkantaja on vakuutusmaksun maksaja; siis työnantaja ja työntekijä. Juridisesti vastuut hoidetaan kaikkia eläkelaitoksia koskevan konkurssiyhteistakuun kautta.

Hajautetussa useiden eläkelaitosten järjestelmässä tarvitaan pelisäännöt sille, milloin jokin eläkelaitos on esimerkiksi liiallisen riskinoton takia joutunut toiminnassaan sellaiseen taloudelliseen tilaan, että sen toiminnan jatkuminen ei enää ole suotavaa. Näin ehkäistään myös liiallista riskinottoa. Tällaisina sääntöinä

toimivat mm. kate- ja vakavaraisuusmääräykset.

Katevaatimuksilla säädellään minkä tyyppisellä omaisuudella eläkelaitoksen on katettava eläkevastuunsa. Työeläkevakuutuksessa on alusta lähtien sovellettu pääosin samoja katesäännöksiä kuin muussakin vakuutustoiminnassa. Katesäännösten päätarkoitus on turvaavuus eli ohjata sijoituksia vähäriskiseen suuntaan.

Vastuuvetkaa katettaessa on otettava huomioon, millaista vakuutustoimintaa yhtiö harjoittaa, ja tämän mukaisesti huolehdittava katteeseen kuuluvien varojen varmuudesta, tuotosta ja rahaksi muutettavuudesta sekä niiden asianmukaisesta monipuolisuudesta ja hajauttamisesta.

Vastuvelan kattamisen pääperiaate on, että katteeksi hyväksytään yleensä markkinakelpoiset ja -ehtoiset ja helposti rahaksi muutettavat sijoitukset sekä rajoitetusti sijoitukset, joiden arvon määrittäminen on vaikeaa tai joilla käydään kauppaa vain rajoitetusti. Tärkeimmät katteeksi hyväksyttävät omaisuuslajit ovat rahat, pankkisaamiset ja talletukset joukkovelkakirjalainat, muut raha- ja pääomamarkkinavälineet, lainat, esimerkiksi pankin tai vakuutusyhtiön antama takaus, osakkeet ja kiinteistöt.

Sijoitusten riskillisyyden parempi huomioon otto varsinaisissa vakavaraisuusmääräyksissä on tehnyt katevaatimukset lähes tarpeettomiksi.

Vakavaraisuusmääräysten tarkoituksena on varmistaa, että eläkelaitoksella on riittävästi varallisuutta, jotta se kykenee selviämään (lyhyellä aikavälillä) sitoumuksistaan. Jos eläkelaitos ei täytä määräyksiä, sen on pyrittävä korjaamaan tilanne esimerkiksi pienentämällä sijoitusten riskillisyyttä tai hankkimalla uutta pääomaa.

Jos tämä ei onnistu, sen toimilupa voidaan peruuttaa.

Eläkelaitosten toimintaa uhkaavat suurimmat riskit liittyvät sijoitustoimintaan. Eläkelaitosten sijoitustoiminta oli 1990-luvun alkuun asti pääosin lainoja yrityksille. Lainoilla oli yleensä turvaava vakuus, joten sijoitustoiminnan riskit olivat vähäisiä. Tämän takia myös eläkelaitosten vakavaraisuusvaatimukset olivat alhaiset ja yksinkertaiset.

Rahamarkkinoiden vapauduttua yrittäjälainojen kysyntä väheni voimakkaasti ja toisaalta maksutason nousun hillitsemiseksi haluttiin siirtyä odotusarvoltaan parempituottoisiin, mutta samalla myös riskillisempiin sijoituksiin. Tämä edellytti vakavaraisuussäännösten modernisointia. Uudistus toteutettiin vuonna 1997.

Uudistusta tehtäessä sijoituksia kuvattiin matemaattisella mallilla, joka perustui sijoitusten luokitteluun niiden odotetun tuoton ja riskillisyyden perusteella. Vakavaraisuusraja laskettiin vaatimalla, että vakavaraisuusrajalalla olevalla eläkelaitoksella on 97,5 % laskennallinen todennäköisyys, että vuoden kuluttua sen varat edelleen ylittävät velat. Eläkelaitoksen todellista vakavaraisuutta (toimintapääomaa) verrattiin tähän alarajaan. Jos eläkelaitoksen toimintapääoma ylitti rajan selvästi, sen toimintavapautta ei rajoitettu. Liian lähellä rajaa oltaessa asiakashyvityksiä pitää rajoittaa ja tarvittaessa tehdä suunnitelma tilanteen tervehtyttämiseksi. Toimintapääoman kasvaessa tarpeettoman korkeaksi on ylitettävä palautettava vakuutusnottajille lisäämällä asiakashyvityksiä.

Nämä sijoitustoimintaa koskevat määräykset olivat aikanaan edelläkävijöitä. Niiden periaatteet havaittiin myöhemmin käyttökelpoisiksi myös henki- ja vahin-

kovakuutuksen sijoitustoiminnan vakavaraisuuden arvioinnissa. Myös EU:n ns. Solvenssi 2 hankkeessa sovelletaan samantaisia periaatteita vaikkakin huomattavasti yksityiskohtaisempina. Myöhemmin mm. vuoden 2007 sijoitusuudistuksessa säännöksiin on tehty tarkennuksia.

Matematiikkaa tarvitaan myös pitkän aikavälin laskentamalleissa ja elinaikakerroimen määrittelyssä. Näitä aiheita tarkastellaan muualla tässä kirjassa.

Kuka vastaa vakuutusmatemaattisista perusteista?

Vakuutusmatematiikkaa tarvitaan eläkevakuutustoiminnassa laajalti. Riippuu soveltamisalueesta, kuka vastaa matemaattisten menetelmien oikeellisuudesta.

Peruseriaatteet rahastoinnista ja maksun määrittämisestä sisältyvät lainsäädäntöön. Laeissa on yleisperiaatteet ja yksityiskohtaisemmin vakuutusmatemaattiset periaatteet on kuvattu ns. laskuperusteissa. Laskuperusteet voivat olla voimassa toistaiseksi, mutta monet kohdat mm. vakuutusmaksua koskevat päätetään vuosittain tai jopa tiheämmin. Esimerkiksi eläkevastuiden täydennyskerroin määrätään neljästi vuodessa. Laskuperusteissa käsitellään mm. eläkevastuiden laskentaa, maksun laskentaa ja asiakashyvityksiä. Laskuperusteiden laajuutta kuvaa, että laskuperusteet sisältävässä kirjassamme on 46 sivua.

Suurin osa laskuperusteista on yhteisiä kaikille TyEL-eläkelaitoksille. Laskuperusteiden yhtenäisyys vastuiden laskennassa on tarpeen siksi, että siten varmistetaan kaikkien eläkelaitosten osallistuminen samalla tavalla rahastoitujen eläkkeiden

maksamisen ja jakojärjestelmäosuuteen. Yhtiökohtaisuus olisi tämän näkökohdan estämättä kuitenkin mahdollinen joissakin muissa maksun osissa mm. maksun hallintokuluosuuden määrittämisessä.

Laskuperusteet valmistellaan yhtiöiden osalta yhtiöiden vakuutusyhtiölaissa tarkoitettujen vastuullisten vakuutusmatemaatikkojen muodostamassa Työeläkevakuuttajat Telan puitteissa toimivassa ns. laskuperustejaoksessa. Toinen ja laajempi yhteiselin on laskuperusteasian neuvottelukunta, jossa ovat mukana eläkesäätiöt ja –kassat sekä Merimieseläkekassa. Siellä käsitellään kaikkia TyEL-MEL-eläkelaitoksia yhteisesti koskevat laskuperusteasiat. Eläketurvakeskus on mukana molemmissa elimissä ja tuottaa mm. erilaisia ennusteita maksun määrittämistä varten. Eläkelaitosten vastuunjakoon liittyviä asioita ja laskuperusteita käsitellään Eläketurvakeskuksen asettamassa vastuunjakoryhmässä.

Laissa määritellyille työeläkeyhtiöiden laskuperusteille on haettava sosiaali- ja terveysministeriön vahvistus. Vahvistamista varten ministeriö tutkii, täyttävätkö perusteet lain asettamat vaatimukset. Jos vaatimukset eivät täyty, ministeriö tulee hylätä hakemus. Ministeriö ei kuitenkaan voi itse määrätä perusteita, vaan vahvistamisen pohjaksi tarvitaan uusi lain vaatimukset täyttävä hakemus. Luonnollisesti ministeriön kanssa pyritään jo etukäteen perustehakemusta valmisteltaessa varmistamaan, että lain vaatimukset täyttyvät. Hakemusten hylkäämisistä onkin tapahtunut äärimmäisen harvoin.

Vahvistusmenettelyä ei ole keksitty Suomen työeläkejärjestelmää varten. Se on perua Suomessa ja monessa muussakin maassa aiemmin vallinneesta henkiva-

kuutuksen käytännöstä. Henkivakuusoppimusten pitkäaikaisuuden ja tarvittavan turvaavuuden takia vakuutusmaksujen ja vastuuvelan laskentaa ei katsottu voitavan jättää pelkästään vakuutusyhtiön omaksi asiaksi, vaan haluttiin, että valvontaviranomainen varmistaa, että laskentamenetelmät ja –oletukset ovat asianmukaisia. Tätä perua on muuten myös vaatimus vastuullisesta vakuutusmatemaatikosta (Suomessa ns. SHV-tutkinnon suorittanut).

Muissa vakuutuslajeissa vahvistusmenettelystä luovuttiin Suomen liittyttyä Euroopan Unioniin, koska EU:n vakuutusdirektiivit eivät menettelyä salli. Työeläkevakuutukseen menettely kuitenkin voitiin jättää, koska EU:n vakuutusdirektiivit eivät sitä koske. Työeläkevakuutuksessa vahvistusmenettely onkin edelleen tarpeen, koska vain siten voidaan varmistaa, että rahoitusvastuun tasapuolisen jakautumisen kannalta tarpeellinen laskuperusteiden keskeisten osien yhtenäisyys säilyy. Vahvistusmenettelyllä ei ole viety viranomaisella joskus ollutta valtaa, pikemminkin päinvastoin. Viranomaisen rooli työeläkevakuutuksen laskuperusteissa on huomattavasti suurempi kuin muissa vakuutuslajeissa.

Joskus on esitetty, että STM:n tai yleisemmin valtioneuvoston tulisi määrätä laskuperusteet esimerkiksi antamalla ne asetuksella. Perusteluksi on sanottu perusteiden tärkeys eläkevakuutustoiminnan kannalta ja myös se, että niiden yhteinen valmistelu ei kilpailuoikeudellisesta näkökulmasta olisi suotavaa. Perustelut eivät ole kestäviä.

Ensinnäkin, jos valtioneuvosto antaisi perusteet, valtio joutuisi samalla ottamaan eläkkeiden rahastoinnista sellaista vastuuta, joka sille yksityisen sektorin eläkejärjestelmässä ei kuulu. Kukin eläkelaitos on

vastuussa siellä rahastoiduista eläkkeistä ja maksutulonsa riittävydestä. On oikein, että tämän vastuun toteuttamisessa laitoksen vastuullinen aktuaari on mukana arvioimassa perusteiden riittävyttä. Kussakin eläkelaitoksessa perustehakemuksen hyväksyy laitoksen asioista muutenkin vastuussa oleva hallitus.

Järjestelmän rahoituskyky kokonaisuudessaan on maksajien vastuulla, valtiolla ei ole vastuuta rahoituksesta. Valtion vastuu on sama kuin muussakin vakuutuksessa eli turvaavien puitteiden luominen lainsäädännöllä, ei itse rahoitusvastuun otto. Maksajien edustajat eli keskeiset työmarkkinajärjestöt sopivat maksutason ja vahvistusmenettely määrittelee siihen turvaavat puitteet.

Toiseksi, eläkejärjestelmän rahoituksen kestävyys näkökulmasta perusteiden keskeisten osien on oltava kaikille soveltuvia ja ne eivät voi olla sitä ilman yhteistä valmistelua. Myös kilpailulainsäädäntö sallii yritysten välttämättömän yhteistyön ja sellaisen yhteistyön, joka hyödyttää kuluttajia.

Laskuperusteet ovat myös hyvin yksityiskohtaisia ja ne muuttuvat jatkuvasti. Tästäkään syystä niiden antaminen lainsäädännöllä tai asetuksella ei olisi tarkoituksenmukaista; lainsäädännön tehtävänä on antaa periaatteet menemättä liiallisiin yksityiskohtiin.

Vakavaraisuussäännökset yksityiskohdittain ovat laissa. Se on osoittautunut osittain ongelmalliseksi, koska erilaisten parametrien muuttamistarve on jatkuva. Olisikin harkittava, että yksityiskohtaisemmat säännökset olisivat asetuksissa tai laskuperusteissa.

Sijoitustoiminnassa ja riskienhallinnassa käytettävistä vakuutusmatemaattisista

menetelmistä vastaa kukin eläkelaitos itse, vaikka aktuaarit luonnollisesti tekevät tälläkin alalla yhteistyötä.

Vastuunjaon laskuperusteet valmistellaan Eläketurvakeskuksen johdolla. Nekin vahvistaa STM.

PTS-laskelmissa tarvittavista oletuksista ja parametrien arvoista vastaavat laskelman tekijät. Tapana on ollut, että erityisesti sijoitusoletusten osalta pidetään seminaareita, joissa voidaan kuulla asiantuntijoiden käsityksiä sopivista oletuksista.

Lopuksi

Eläkevakuutuksen asianmukainen hoitaminen edellyttää laajaa vakuutusmatematiikan käyttöä. Työeläkejärjestelmän vakuutusmatemaattinen kokonaisuus on monipuolinen ja toisaalta syntynyt pitkän kehityksen tuloksena. Alkuperäiseen kehikkoon on ajan kanssa lisätty sekä järjestelmän omien kehitystarpeiden perusteella että vakuutusmatematiikan ja riskiteorian kehityksen tuloksena uusia osa-alueita ja vanhentuneita osia on poistettu tai muutettu.

Alun perin tekniikka perustui klassiseen henkivakuutusmatematiikkaan ja sen käsitteisiin. Tästä tekniikasta on vielä paljon jäljellä, ennen kaikkea eläkkeiden yksilöllisessä rahastoinnissa. Toisaalta uusia tekniikoita ja käsitteitä on otettu käyttöön vakavaraisuuslaskennassa, sijoitustoiminnan matematiikassa ja tasoitusvastuun laskennassa.

Käytettävä terminologia on tästä historiallisesta kehityksestä johtuen aika kirjavaa ja varmasti monille ei-matemaatikoille vaikeasti aukenevaa. Terminologiaa ei kuitenkaan ole tahallisesti laadittu vai-

keaselkoiseksi tarkoituksena hämätä ulkopuolisia, vaan sen perusta on yleismaailmallisessa vakuutuskäsitteistössä. Kieltämättä uusien käsitteiden tarpeen ilmaantua aina ei ehkä ole kovin huolellisesti mietitty käsitteelle annettavaa nimeä. Tavallista on, että jokin vanha peruskäsite kuten vastuu on saanut epiteetikseen lisäyksen ”lisä-”, ”erityis-”, ”erikois-”, tai ”täydennys-”. Syntyneitä uutta yhdistelmätermiä voi olla vaikea mieltää, jos jo itse perussana on vähemmän tuttu.

Toisaalta voidaan kysyä, voiko tekniikka ja termistö edes olla jokaisen ilman alan koulutusta olevankin vaivatta ymmärrettävissä. Harva meistä esimerkiksi ymmärtää auton moottorin toimintaa yksityiskohtaisesti. Sen olemme jättäneet alan ammattilaisten huoleksi. Pääasia on, että moottori toimii ja on tiedossa, mistä apua tarvittaessa saa.

Eläkkeiden rahastointiaste on yksi esimerkki mahdollisesta hämäännystä aiheuttavasta käsitteestä. Työeläkejärjestelmässä voidaan puhua kahdesta rahastointiasteesta. Rahastointiasteella voidaan tarkoittaa sitä osuutta maksussa olevista tai ansaituista eläkkeistä, joka perustuu yksilölliseen eläkkeen rahastoituu osaan (ks. s. 167). Tämä rahastointiaste on nykyään maksussa olevissa eläkkeissä liki 25 %. Rahastointiasteella kuitenkin useimmiten ymmärretään kaikkien eläkevarojen suhdetta jollakin perusteella laskettuihin ansaittujen eläkkeiden pääoma-arvojen summaan. Tässä rahastointiasteessa jakolaskun osoittajassa ovat paitsi eläkkeiden rahastoitujia osia vastaavat varat myös muut eläkevarat, esimerkiksi toimintapääomaa vastaavat. Nimittäjässä ovat laskentahetkeen mennessä ansaittujen eläkeoikeuksien rahallinen arvo. Tämä rahastointiaste luonnollisesti vaihtelee mm.

eläkevarojen arvonvaihtelujen takia ja on tätä nykyä vajaat 35 prosenttia.

Työeläkkeellä ei ole ollut tavoitteena jokin kiinteä rahastointiaste. Jälkikäteen arvioituna valitun rahastointitekniikan voi sanoa johtaneen melko lailla optimaaliseen rahastointiin. Inflaatio kyllä söi rahastojen arvoa 1980-luvun lopulle saakka, jolloin korkea rahastointi ei olisi ollutkaan mielekästä eläkerahastojen näkökulmasta arvioituna. Toisaalta eläkejärjestelmän inflaatiotappio koitui maksajakunnan hyödyksi alhaisena lainojen reaalkorkona.

Tarvitaanko monimutkaista yksilökohtaista rahastointia edelleen? Eikö riittäisi julkisen sektorin tapainen puskurirahasto? Tätä kysyi myös työeläkevakuutuksen arkkitehti Teivo Pentikäinen eräässä 1990-luvun loppupuolen muistiossaan otsikolla ”Ruumis, joka unohtui haudankaivajalta?”. Päinvastoin kuin Pentikäisellä, vastaukseni on, että tarvitaan. Yksityisen sektorin työeläkelaitokset kilpailevat keskenään, mutta ne ovat toisaalta yhteisesti vastuussa eläkkeistä. Tällöin täytyy olla olemassa mekanismeja, joilla toisaalta varmistetaan oikeudenmukainen kustannusten jako eläkelaitosten kesken ja toisaalta estetään liiallista riskinottoa ja annetaan säännöt ”velalle” ja ”omalle pääomalle” eli sille, missä vaiheessa jonkin eläkelaitoksen taloudellinen tila on siinä määrin huonontunut, että sen toiminta on syytä rajoittaa tai jopa kokonaan lopettaa toiminta. Nykyiset rahastointi- ja vakavaraisuussäännöt ovat tähän toimiva ratkaisu, eikä ainakaan toistaiseksi ole mielestäni esitetty parempia korvaavia malleja.

Eläketurvakeskuksen ja työeläkelaitosten tietojärjestelmäyhteistyö

Tietojenvaihto välttämätöntä toimeenpanoltaan hajautetussa työeläkejärjestelmässä

Työeläkejärjestelmän hajautettu toimintamalli on alusta lähtien vaatinut yhteistyötä ja tietojen vaihtamista eri toimijoiden välillä. Eläketurvakeskuksen yhtenä tehtävänä oli heti sen perustamisesta lähtien edistää toimivia yhteistyömuotoja yksityisten eläkelaitosten välillä.

Tietojen talletus ja vaihto järjestettiin alun perin työeläkejärjestelmässä niin, että kukin työeläkelaitos talletti omiin tietovarastoihinsa vakuuttamansa työsuhdetiedot ja maksussa olevien eläkkeiden hoitamiseen tarvittavat tiedot. Tämän lisäksi jokainen eläkelaitos ilmoitti ns. ilmoitusliikenteellä Eläketurvakeskuksen keskusrekistereihin (tärkeimpinä työsuh-

de- ja eläkerekisterit) ne tiedot, joita myös työeläkejärjestelmän muut toimijat saattoivat tarvita. Suuri osa tiedoista oli siis talletettu työeläkejärjestelmän tietovarastoissa kahteen kertaan (ns. kaksinkertainen rekisteröinti).

Yksityisellä sektorilla oli heti TEL:in voimaantulosta lähtien voimassa ns. viimeisen laitoksen periaate, eli viimeinen vakuuttanut eläkelaitos maksoi eläkkeen myös aikaisemmista muissa eläkeyhtiöissä tai eläkelaitoksissa vakuutetuista työsuhdeista. Tarvittiin siis Eläketurvakeskuksen työsuhderekisteriä, josta viimeinen eläkelaitos sai kaikki tarvitsemansa työsuhdetiedot eläkkeen myöntämiseksi.

Eläketurvakeskuksen keskusrekisterien ilmoitusliikenteessä tapahtuvista muutoksista ja rekisteripalveluista sovittiin ETK:n johdolla kokoontuneissa eläkelaitostyö-

ryhmissä. Pysyväksi tarkoitettuja tai tietyn asian tai muutoksen ympärille perustettuja määräaikaista työryhmiä on kuluneiden 50 vuoden aikana ollut vähintään useita kymmeniä.

Viime kädessä Eläketurvakeskus päätti kuitenkin itsenäisesti keskusrekisteripalveluihinsa tehtävistä muutoksista ja niiden aikataulusta, vaikka näillä muutoksilla saattoi olla merkittäviäkin vaikutuksia eläkelaitosten omiin järjestelmiin. Erityisesti suurten lainmuutosten yhteydessä eläkelaitoksissa saatettiin kokea, etteivät ne pääse riittävästi vaikuttamaan ETK:ssa tehtäviin tietojärjestelmämuutoksiin ja niistä työeläkejärjestelmälle aiheutuviin muutoksiin ja kustannuksiin.

Vuosituhanne alussa heräsi jälleen keskustelu työeläkealan tiiviimmän tietojärjestelmäyhteistyön mahdollisuuksista. Myös julkisen sektorin työeläkelaitokset tulivat aktiivisesti mukaan keskustelemaan laajemmalla yhteistyöllä saavutettavista hyödyistä ja kustannussäästöistä. Yksi konkreettinen näyttö uudesta tiiviimmän yhteistyön ilmapiiristä oli ratkaisu viimeisen laitoksen periaatteen laajentamisesta myös julkiselle sektorille.

Toimialan laajemman tietoteknisen yhteistyön mahdollisuuksia pohdittiin vuosituhanne alussa useammassakin työryhmässä (Telan työryhmä, Kilpailutyöryhmä ja IT-palvelukeskusesiselvitys). Selvitysten yhteinen toteama oli, että yhteistyöllä olisi mahdollista luopua ns. kaksinkertaisesta tietojen rekisteröinnistä ja samalla katkaista työeläkealan IT-kustannusten jatkuva kasvu vähentämällä päällekkäisen tekemisen määrää Eläketurvakeskuksessa ja työeläkelaitoksissa.

Selvitystyöt johtivat työeläkealan yhteisen tietojärjestelmäyhteyden Arek Oy:n

perustamiseen v. 2003 ja ETK:n tietojärjestelmätehtävien uudelleen arviointiin. Tässä artikkelissa on pyritty avaamaan tekijöitä työeläkealan tietojärjestelmäyhteistyön rakenteellisten muutosten taustalla, kuvattu Arekin toiminnan käynnistymistä ja laajenemista sekä tärkeimpiä yhteistyöryhmiä ja keskeisten yhteisten tietojärjestelmien syntä ja hallinnointia keskittyen pääasiassa vuosituhanne vaihteen jälkeiseen aikaan.

Mitä muutosten taustalla?

Kuluneena vuosikymmenenä (2000–2010) työeläkejärjestelmän tietojärjestelmäyhteistyössä korostuivat toimivan yhteistyön välttämättömyys ja uuden tietotekniikan tuomat mahdollisuudet, uusien toimintamallien etsintä ja ETK:n aseman ja tehtävien uudelleen arviointi sekä työeläkelaitosten koveneva kilpailu, kustannusten kasvun hillitseminen ja kilpailulainsäädännön mukanaan tuomat rajoitukset.

Työeläkelainsäädännössä tapahtuneet muutokset mm. viimeisen laitoksen periaatteen laajeneminen julkiselle sektorille ja eläkkeen laskennan määräytymisperiaatteiden yhdentyminen yksityisellä ja julkisella sektorilla teki alan toimijat yhä riippuvammiksi toistensa tiedoista. Myös vakuutetuille ja vakuutuksenottajille tarjottavien sähköisten palvelujen kehittymisen ja tätä kautta palvelu-aikaan kohdistuvien vaatimusten koveneminen vaativat aikaisempaa toimivampaa tietojenvaihtoa eläkelaitosten välillä.

Yhtenä taustatekijänä tapahtuneiden muutosten takana oli kilpailun koveneminen eläkeyhtiöiden välillä ja tästä seuraava tarkempi kustannusten seuranta ja perusteltu ajatus, että kunkin eläkelaitoksen tu-

lee maksaa vain niistä yhteisistä palveluista, joita itse käyttää. Tällä periaatteella kunkin eläkelaitoksen kustannettavaksi tulevat ne kustannukset, joita sen toimeenpanemasta eläkelaista seuraa. Kun yhteiset palvelut kustannettiin aiemmin ETK:n kustannusosuudesta, eivät eläkelaitokset pystyneet suoraan vaikuttamaan yhteisiin tietojärjestelmäkustannuksiin ja ETK:n päätöksillä saattoi syntyä merkittävääkin kustannusten siirtoa toimijoilta tai eläkelailta toiselle. Toisaalta kustannusten läpinäkyvyys oli myös heikko, eivätkä eläkelaitokset saaneet tarpeeksi tietoa siitä, mitä eri palveluiden ja muutosten toteutus ETK:ssa maksoi.

Kun työmarkkinajärjestöt olivat vuonna 2002 päässeet sopuun yksityisalojen työeläkkeiden kehittämisestä, oltiin kerrankin tilanteessa, jossa kaikki eläkelaitokset olisivat joutuneet samanaikaisesti tekemään merkittäviä muutoksia työsuhtejärjestelmiinsä. IT-palvelukeskusta koskeneen esiselvityksen myötä syksyllä 2002 syntyi alustava yhteisymmärrys siitä, että vuoden 2007 alusta otettaisiin käyttöön uusi yhteinen ansaintajärjestelmä, joka korvaisi eläkelaitosten omat työsuhtejärjestelmät ja keskusrekisterinä toimivan Eläketurvakeskuksen työsuhderekisterin.

Mahdollisina vaihtoehtoina uuden ansaintajärjestelmän rakentajiksi pidettiin joko ETK:ta tai uutta yhtiötä, josta käytettiin työnimeä ITPAL sitä koskeneen esiselvityksen mukaan. Päätös kallistui erillisen yhtiön perustamiseen, koska näin järjestelmän rakentamisen kustannukset saataisiin suuremmin näkyviin ja eläkelaitokset pääsisivät paremmin ohjaamaan yhtiön toimintaa sen hallituksessa. Vuonna 2003 perustettiin työeläkealan yhteisyrittäjä Arek Oy rakentamaan työeläkejärjestelmän yhteistä ansaintajärjestelmää.

Sähköisinä verkkopalveluina suoraan asiakkaille tarjottavat palvelut ovat myös tuoneet eläkelaitoksille uuden tavan erottaa ja tarjota asiakkailleen kilpailijoitaan parempia palveluja. Erityisesti suuremmat eläkelaitokset haluavat myös aiempaa selvemmin itse päättää, mikä on rajanveto yhteisesti tehtävän ja itse tehtävän välillä. Suurilla eläkelaitoksilla on tähän myös muita paremmat valmiudet.

Kuka päättää?

Tietojärjestelmäkehitystyön osalta oman haasteensa yhteistyöhön on tuonut ja tuo se seikka, ettei työeläkealalla ole olemassa yhtä yhteistä foorumia, joka voisi kaikkia sitovasti päättää yhteisten tietojärjestelmien kehittämisestä. Toisaalta kun toimijoita on alalla useita ja jokaisella omat tietojärjestelmänsä ja niihin suunnitellut kehittämishankkeet ja elinkaari, on uudistuksille vaikea löytää kaikille sopivaa ajankohtaa ja palvelulle sisältöä, joka vastaisi kaikkien odotuksia. Pahimmillaan kompromissien teko voi johtaa siihen, että yhdessä kehitettävä palvelu ei täytä hyvin kenenkään odotuksia.

Työeläkealan tietojenvaihdon teknisistä ja arkkitehtuurisista ratkaisuista on yleisesti pyritty muodostamaan yhteinen näkemys vuonna 1993 perustetussa Tietohallintoryhmässä. Eläkelaitosten, ETK:n ja palveluyhtiöiden (Porasto, Silta) tietohallintojohdosta koostuva ryhmä on kuitenkin itse todennut, että sillä ei ole operatiivista päätösvaltaa, vaan se sopii yhteistyön vaatimista muutoksista, niiden sisällöstä ja aikatauluista yleisellä tasolla.

Tietohallintoryhmä on rajannut toiminta-alueensa koskemaan hajautetun

työeläkejärjestelmän toiminnan edellyttämää välttämätöntä tietotekniikkayhteistyötä. Ryhmän tavoitteena on mahdollistaa hajautetun työeläkejärjestelmän toimeenpanon vaatima tietotekninen yhteistyö ja tukea tässä tarvittavien yhteisten tietotekniikkaratkaisujen kehittämistä. Näihin on luettu myös sosiaaliturvan hoidon edellyttämä tietojen välitys viranomaisille ja muille yhteistyötahoille.

Vuoden 2008 alkupuolella Tietohallintoryhmä perusti alaryhmäkseen työeläkejärjestelmän yhteisen arkkitehtuuriryhmän. Arkkitehtuuriryhmän päätehtäväksi annettiin muodostaa visio yhteisten prosessien ja tietojen hoitamisen kokonaisarkkitehtuurin tavoitetilasta pitkällä aikavälillä. Todettiin, että yksittäisten, pienten kehitystoimenpiteiden (”rakennuksen osien korjaus”) lisäksi ryhmältä odotetaan laajaa ja pitkäjänteistä näkemystä työeläkejärjestelmän kokonaisarkkitehtuurista (”asemakaava”). Käytännössä tämä on muodostettavissa vaiheittain em. kehitystoimenpiteiden rinnalla. Arkkitehtuuriryhmän toivotaan käsittelevän ja esittävän tarvittaessa radikaalejakin ajatuksia.

Arekin hallituksella on periaatteessa valta päättää hallinnoimiensa työeläkealan yhteisessä käytössä olevien tietojärjestelmien kehittämisestä. Arekissa eivät kuitenkaan ole kaikki eläkelaitokset mukana omistajina, eikä hallituksessa ole edustettuna kerrallaan kuin osa eläkelaitoksista, joten hallituksen päätösten ei voi katsoa sitovan koko työeläkejärjestelmää.

Yhteinen eläkkeen laskenta Yhella – ympäri mennään, yhteen tullaan

Ensimmäinen suuri näyttö vapaaehtoisuuteen perustuvasta koko työeläkealan tieto-

järjestelmäyhteistyöstä oli yhteisen eläkkeenlaskentaohjelmiston rakentamisen käynnistäminen 1990-luvun puolivälissä.

Tietohallintoryhmän asettama työryhmä kartoitti vuosina 1994 – 1995 yhteisen eläkkeenlaskentajärjestelmän toteuttamismahdollisuuksia. Taustalla olivat mm. vuonna 1994 voimaantulleet laskennan muutokset, jotka olivat aiheuttaneet paljon päällekkäistä tekemistä eri eläkelaitoksissa. Loppuraportissaan ko. ryhmä totesi yhteistyön tarjoaman taloudellisen ja toiminnallisen hyödyn, ja ehdotti, että yhteistä tietojärjestelmää lähdetäisiin rakentamaan alan kaikkien toimijoiden käyttöön. Yhteisen ohjelmiston eduiksi ryhmä oli kirjannut mm. yhdessä tekemisen taloudellisen hyödyn ja säästyvät omat resurssit, jotka kukin toimija voisi suunnata oman toimintansa kehittämiseen. Tärkeänä pidettiin myös sitä, että yhteisellä ohjelmistolla eläkkeenlaskennan lopputulos ei olisi kiinni yksittäisen toimijan tulkinnasta ja alan terminologia yhtenäistyisi.

Tietohallintoryhmä päätti yhteisen ohjelmiston luonnista, ja ohjelmiston tekemisestä tehtiin kesäkuussa 1995 ensimmäinen suppea sopimus, jossa mukana sopijoina olivat kaikki eläkelaitokset, palveluyhtiöt ja Eläketurvakeskus. Kustannukset sovittiin jaettavan niin, että yksityiset eläkelaitokset jakoivat kustannukset omalta osaltaan alkaneiden eläkkeiden suhteessa, ja Eläketurvakeskus, Kuntien eläkevakuutus ja Valtiokonttori maksoivat kukin 15 % kustannuksista. Toteutusta ryhdyttiin suunnittelemaan Tietokonepalvelussa.

Vuonna 1996 huhtikuussa sopimusta tarkennettiin. Tietohallintoryhmän (sopimuksen allekirjoittaneiden tahojen edustajat) sovittiin toimivan toteutuksen

johtoryhmänä. Tässä vaiheessa julkisen sektorin eläkelaitokset olivat jättäytyneet pois yhteistyöstä omien budjettiongelmien vuoksi. Heille varattiin kuitenkin sopimuksessa mahdollisuus liittyä myöhemmin mukaan, ja vuotta myöhemmin näin tapahtuikin.

Töiden käynnistyttyä suunnitelmat ja työmääräarviot tarkentuivat ja kustannusarvio kasvoi huomattavasti alkuperäisestä. Keväällä 1998 Ilmarinen ja juuri mukaan liittyneet julkisen sektorin eläkelaitokset Kuntien eläkevakuutus ja Valtiokonttori irtisanoutuivat yhteistyöstä vedoten kustannusarvion ylittymiseen. Ilmarinen oli lisäksi panostanut myös oman eläkkeenlaskentajärjestelmänsä uusimiseen.

Yhteistyö ja Yhellan rakentaminen jatkui useita vuosia v. 1998 jäljelle jääneellä omistajajoukolla. Järjestelmäkehitystä ohjaamaan oli perustettu Yhella-johtoryhmä. Uusi laskentaohjelmisto otettiin ensimmäisenä käyttöön Eläketurvakeskuksen otepalveluiden taustalla v. 2000. Eläkelaitoksista ehti ensimmäisenä ottaa Yhellan käyttöön Etera vuonna 2001.

Vilman voimaantulo ja lähestyvä eläkeuudistus saivat julkisen sektorin eläkelaitokset harkitsemaan uudelleen liittymistä Yhella-yhteistyöhön. Julkiselle sektorille oli tulossa eläkeuudistuksen myötä vapaa-kiirtojen yhteensovitus vuoden 2004 loppuun eli ns. modifiointi. Kevään 2004 aikana neuvottelut Yhella-omistajien ja julkisen sektorin eläkelaitosten kanssa tiivistyivät ja lokakuussa samana vuonna Yhellan johtoryhmä päätti, että Kuntien eläkevakuutus, Valtiokonttori, Kansaneläkelaitos ja Kirkon Keskusrahasto otetaan mukaan Yhella-yhteistyöhön vuoden 2005 alusta.

Julkisen sektorin eläkelaitosten neuvottelujen rinnalla oli tiedusteltu myös Ilmari-

sen kiinnostusta palata mukaan yhteistyöhön, mutta vielä asia ei ollut Ilmarisessa ajankohtainen.

Keväällä 2007, kun ETK oli käynnistänyt oman projektinsa työeläkelaitoksia palvelevien tietojärjestelmiensä siirrosta Arekiin, myös Yhellan piirissä virisi keskustelu ohjelmiston siirtämisestä Arekin hallintaan. Siirtoa perusteltiin mm. sillä, että siirron jälkeen työeläkealan yhteiset järjestelmät hallinnoitaisiin yhdessä ja samassa paikassa, mikä yhtenäistäisi toimintatapoja. Myös osakeyhtiömuotoinen omistusmalli nähtiin selvästi paremmaksi kuin epämääräinen yhteisomistus. Erityisesti Valtiokonttorin tilintarkastajat olivat kiinnittäneet omistusmuotoon huomiota. Pitkällä aikavälillä muutoksella toivottiin myös saavan kustannussäästöä toimittajakilpailun kautta.

Myös Ilmarinen oli kiinnostuneempi Yhella-yhteistyöstä Arekin piirissä, ja Arekin siirtoneuvottelujen rinnalla käynnistyivät neuvottelut Ilmarisen kanssa. Molemmat neuvottelut edistyivät pikkuhiljaa. Sopimus Yhellan siirrosta Arekiin 1.7.2009 alkaen allekirjoitettiin helmikuussa ja Ilmarisen mukaantulosta Yhellan käyttäjäksi kesäkuussa 2009. Ympyrä oli sulkeutunut, ja kaikki eläkealan toimijat olivat mukana kehittämässä yhteistä eläkkeenlaskentaa.

VILMAN laajentumisen valmistelu – vuosikymmenien ja kymmenien työryhmien työ

Viimeisen laitoksen periaatteen (VILMA) laajentamista myös julkiselle sektorille pohdittiin 1970-luvulta lähtien eri työryhmissä. Yhteisymmärrys VILMAN laajene-

misesta syntyi viimein 2000-luvun alussa. Päätöstä helpotti se, että alan tietotekninen valmius hoitaa tietoliikenne alkoi olla riittävällä tasolla. VILMA laajeni koskemaan myös julkisen alan eläkelaitoksia vuoden 2004 alusta. Pienen harkinnan jälkeen myös Kirkon keskusrahasto ja Kelan toimisuhte-eläkkeet lähtivät mukaan hankkeeseen. Näin VILMA-eläkepäätökset saatiin kattamaan lähes kaikki eläkelait, ulkopuolelle jäivät vai Suomen Pankin ja Ahvenanmaan maakuntahallituksen eläkkeet.

Muutosten todettiin olevan niin suuria ja laajavaikutteisia, että eläkelaitostyöryhmiä perustettiin useita. Kaiken kaikkiaan ryhmiä oli lähes 20 erillistä, kullakin oma laajempi vastuualueensa tai yksityiskohdaisempi ongelmansa ratkottavana.

Valtaosa ryhmistä toimi perinteiseen tapaan ETK-vetoisesti ETK:ssa valmisteltujen ehdotusten pohjalta. Muutoksen kokonaisuutta koordinoitiin koordinoitiryhmässä Eläketurvakeskuksen johtaja Markku Hännisen johdolla. Lain soveltamisen yksityiskohdat ja niihin liittyvät ohjeet sekä vielä tarvittavat tarkennukset lain pykäliin otti vastuulleen Maija-Liisa Takasen vetämä soveltamisohjetyöryhmä. Soveltamisohjetyöryhmällä oli omat alaryhmänsä koskien mm. päätösten fraaseja, liitemateriaalia ja asiakaspalvelun vaatimuksia.

Koska työkyvyttömyyseläkkeiden myöntämisperiaatteet olivat hieman erilaisia yksityisellä ja julkisella sektorilla, sovitettiin työkyvyttömyyseläkepätösten päätösprosessin etenemisestä Aino Lassilan luotsaamassa ryhmässä. Samassa ryhmässä pohdittiin myös muutoksenhakutapausten etenemistä eri lautakunnissa ja valitusasteissa.

Tarvittavista tietoliikenne- ja tietojärjestelmäratkaisuista sovittiin Riitta Lindströmin johdolla Tietoliikenneryhmässä ja sen alaryhmissä.

Edellä mainittujen lisäksi yhteistyötä tehtiin vielä kolmessa ”erikoisryhmässä”, jotka keskittyivät vastuunjakotietojen välitykseen, eläkkeen maksamiseen liittyviin kysymyksiin ja VILMA-eläkkeiden tilastointiin.

Yhteistyö VILMA-työryhmissä sujui hyvin ja tuotti tuloksia. Soveltamisohjeet ja tietojärjestelmät olivat valmiina lain voimaantullessa, eikä eläkkeiden myöntämisessäkään tullut eteen suuria käytännön ongelmia.

Tiivis yhteistyö jatkui heti VILMA-muutosten perään vuoden 2005 eläkeuudistuksen parissa. Eläkealueen tietojärjestelmiin tulevia muutoksia valmistelemaan perustettiin Eläkeasiain tietoliikenneryhmässä (ELLI) ja VILMA-tietoliikenneryhmä (VILTTI2) jatkoi otepuolelle tulevien muutosten parissa.

Työeläke.fi – työeläkealan yhteinen portaali vakuutetuille

Vuosituhanne vaihteessa työeläketoimialalla nähtiin yhä voimakkaammin tarve palvella vakuutettuja myös sähköisesti verkossa. Suuntaviivat yhteiselle etenemiselle luotiin vuoden 2000 loppuun asti toimineessa, ETK:n ja yksityisen sektorin eläkelaitosten Portaali-ryhmässä, jonka Työeläkevakuuttajat TELA ry:n ja ETK:n toimitusjohtajat olivat yhdessä asettaneet. Työryhmää johti Ilkka Kohonen Varma-Sammosta.

Portaali-ryhmä totesi, että yleisten info-sivujen tulisi olla yhteisiä eläkelaitok-

silla ja ETK:lla. Yhteinen portaali todettiin välttämättömäksi sen takaamiseksi, että eläkelaitoksesta riippumatta voidaan taata vakuutetuille vähimmäistasoinen palvelu.

Työeläke.fissä haluttiin tarjota myös tunnistettuja palveluja vakuutetulle. Ensimmäisessä vaiheessa palvelua oli tarkoitus laajentaa niin, että henkilö voi tilata ETK:n keskusrekisteritietoihin perustuvan työsuhteotteen portaalin kautta. Toisessa vaiheessa tulisi eläkkeen hakeminen sähköisesti mahdolliseksi. Työeläke.fin kehittämisessä yksi merkittävin oivallus oli käyttää pankkitunnistusta tunnistamiskeinona. Tällä tavoin palvelu saatiin laajasti käytettäväksi.

Portaali-ryhmä totesi myös, että palveluja suunnittelemaan tarvittaisiin toimitusneuvosto. Työeläke.fi -palvelua hallinnoiva toimikunta perustettiin ETK:n ja TELAn sopimuksella vuoden 2001 alussa. Vuonna 2002 toimikunnan työhön tulivat mukaan myös julkisen sektorin eläkelaitokset.

Palvelun lanseeraus aikataulutettiin TEL:n 40-vuotispäivien yhteyteen. Palvelu avattiin vuoden 2002 lopussa. Vuoden 2003 aikana saadut käyttäjäkokemukset olivat myönteisiä ja palvelun kehittämistä päätettiin jatkaa. Nopeaa etenemistä hidastivat kuitenkin vuosikymmenen puolivälin suuret eläkeuudistukset, jotka sitoivat niin työeläkelaitosten kuin ETK:nkin tietohallinnon voimavaroja. Palvelun laajetessa vanhuuseläkkeen hakemiseen yhteistyökumppaniksi tuli luonnollisesti Kansaneläkelaitos, jonka kanssa myös paperiset eläkehakemukset olivat yhteisiä.

Kehitysprojektien käytännön vetovastuu oli ollut pääosin Eläketurvakeskuksella. Jossakin vaiheessa ETK:n ulkopuolella syntyi keskustelua siitä, että palvelun sisältöä kehitetään liikaa ETK:n tahdon

mukaisesti. Palvelun kehittämisestä syntyvät kustannukset eivät myöskään olleet läpinäkyviä eläkelaitoksille ja kustannukset perittiin eri tavoin yksityiseltä ja julkiselta sektorilta. Tästä keskustelusta syntyi Telan hallituksen päätös Työeläke.fin siirtämisestä Telan ohjaukseen. Käytännössä tätä päätöstä ei kuitenkaan toteutettu, koska Työeläke.fi oli toteutettu ETK:n tekniseen ympäristöön ja palvelu rakentui ETK:n keskusrekisteripalvelujen ja osaamisen varaan. Myös ETK:n johdossa oltiin valmiita hakemaan vaihtoehtoisia toimintamalleja, jotta palvelu edelleen koettaisiin työeläkealan yhteiseksi portaaliksi. Työeläke.fi siirrettiinkin Työeläke.fi-toimikunnan päätöksellä Arekin hallinnoimaksi samalla kun ETK siirsi muut työeläkejärjestelmää yhteisesti palvelevat järjestelmät Arekiin v. 2008 alusta.

Arek-yhteistyön alkuvaiheet – ansaintajärjestelmän rakentaminen

Yhteisymmärrys yhteisen ansaintajärjestelmän rakentamisesta syntyi v. 2003 keväällä Ilmarisen ja Varma-Sammon ylimmän johdon välillä ja Eläketurvakeskus lupautui heti mukaan keskusrekisterinäkökulmasta. Kun idea esiteltiin Telan hallitukselle, olivat kaikki TEL-eläkelaitokset halukkaita liittymään mukaan heti alusta lähtien.

Kun päätös yhteisen järjestelmän rakentamisesta oli syntynyt, käynnistettiin toiminnallinen esikartoitus kuvaamaan yhteinen ansaintatietojen hallintajärjestelmä. Ryhmää veti Varma-Sammosta Kaarina Osmoviita. Eläkelaitoksilla oli heti alusta lähtien hyvin aktiivinen rooli työryhmässä, olihan kyse ensisijaisesti heidän

työsuhdejärjestelmänsä korvaavasta järjestelmästä. Eläketurvakeskus oli tässä yhteistyöryhmässä uuden roolin edessä, se oli mukana yhtenä toimijana eläkelaitosten joukossa, ja sen tarpeet olivat usein eläkelaitosedustajille vieraita tai ainakin heidän omista tarpeistaan poikkeavia.

Esiselvitystä seurasi syksystä 2003 alkaen TyEL-ilmoitusliikenteen suunnittelu TILMO-ryhmässä, jota johti Kirsti From Varma-Sammosta. Tässä ryhmässä tehtiin ratkaisut erilaisista TyEL-ilmoitustekniikoista, ja tiukkaa keskustelua käytiin ainakin työsuhdeaikojen rekisteröinnistä.

Syksyllä 2003 perustettiin myös ansaintajärjestelmän tukiryhmä, jota johtamaan valittiin Arekin toimitusjohtaja Ari Ikonen. Tukiryhmän tehtäviksi sovittiin järjestelmähankkeen etenemisen seuranta, asiantuntijaresursseista sopiminen ja hankkeen rajaukset ja yleislinjaukset. Mukaan tukiryhmään tuli TEL-yhtiöiden lisäksi Merimieseläkekassa ja palveluyhtiöistä Silta.

Myös julkisen sektorin eläkelaitoksille oli tarjottu mahdollisuutta tulla mukaan yhteiseen ansaintajärjestelmään, vaikka niiden innokkuutta lähteä mukaan epäiltiin. Aluksi vastaus olikin kielteinen, mutta kun idea saavutti Valtiokonttorin ja Kuntien eläkevakuutuksen ylimmän johdon, päätös mukaantulosta syntyi nopeasti. Nämä eläkelaitokset tulivat mukaan tukiryhmään joulukuussa 2003. Kirkon Keskusrahaston ja Kelan toimisuhde-eläkkeiden edustajat liittyivät mukaan huhtitoukokuussa 2004.

Aikataulun kiristyessä ja työmäärien kasvaessa ETK:n eläkelaitoksista poikkeaviin palvelutarpeisiin suhtauduttiin tukiryhmässä aiempaa kriittisemmin. Tukiryhmässä käytiin myös paljon keskustelua

rekisterinpitäjyydestä ja siihen liittyvistä tehtävistä ja vastuista, ja ETK:n roolista rekisterieheyden valvojana. Jälkeenpäin on helppo arvioida, että näitä keskusteluja olisi ollut hyvä käydä jo hieman varhaisemmassa vaiheessa. Osa asioista jäi aikapulan tai yhteisen tahtotilan puuttuessa kokonaan ratkaisematta, esim. yhteisistä TyEL-rekisteröinnin ohjeista ei koskaan päästy yhteisymmärrykseen, eli jokaisella TyEL-laitoksella on omanlaisensa rekisteröintiohjeet.

Ansaintajärjestelmän määrittelyt etenivät useassa rinnakkaisessa projektissa. ETK:lla ei ollut millään mahdollisuutta nimetä resursseja kaikkiin tarpeellisiin projekteihin, mikä sitten hieman vaikeutti mm. ETK:n vastuulla olleiden otealueen uudistusten suunnittelua ansaintarekisterin tietojen pohjalta.

ETK:n vastuulla olivat myös ns. 2-ker-taisen rekisteröinnin piirissä säilyneet osuudet eli kaikki YEL- ja MyEL-suhteet sekä Poraston hoidossa olleet TyEL:it. Mela oli jäänyt tahtomattaan ansaintajärjestelmäyhteistyön ulkopuolelle, koska aikataulusyistä yrittäjäsuhteissa päätettiin säilyttää eläkelaitoksilla omat tietojärjestelmät ja ansaintajärjestelmään toteutettiin vain ns. keskusrekisteriosuus. Palveluyhtiöistä Porasto ei lähtenyt mukaan yhteisen ansaintajärjestelmän toteuttamiseen, koska se oli panostanut oman työsuhdejärjestelmänsä rakentamiseen.

Ansaintajärjestelmän valmistuminen ajallaan oli mittavan yhteistyön tulos. Kustannuksiltaan ansaintajärjestelmä nousi huomattavasti alkuperäisiä arvioita suuremmaksi, mille löytyy rakentamisen varrelta useampiakin selityksiä. Alkuperäiset arviot oli tehty kuvitellen, että järjestelmä kattaa vain yksityisen sektorin tiedot. Van-

hojen työsuhteiden konversio ja vanhojen työsuhteiden hoito toteutettiin myös huomattavasti laajempina kuin alun perin haaveiltiin. Jossakin vaiheessa oli ajateltu, että kaikki palvelukset ennen vuotta 2005 kiinnitettäisiin vuoden 2004 lopun vapaa-kirjaksi, ja työsuhteisiin ei enää tämän jälkeen koskettaisi. Ilmoitusliikenteeseen rakennettiin kaksi eri vaihtoehtoa yhden tavan asemasta. Suuri kustannuserä oli myös oman teknologia-alustan rakentaminen, joka sekkin oli pitänyt saada joltakin työeläketoimijalta valmiina.

Eläketurvakeskuksen tietojärjestelmien siirto Arekiin

Ansaintajärjestelmän käyttöönotto synnytti tilanteen, jossa eläkelaitokset saivat työeläkejärjestelmän yhteisiin tietoihin perustuvia palveluita kahdelta eri taholta: Eläketurvakeskuksesta ja Arekista. ETK:n henkilörekisteri ja työnantajajärjestelmä valjastettiin käyttöön myös ansaintajärjestelmän taustajärjestelminä, minkä seurauksena niiden käytettävyydelle ja kehittämiseksi kohdistui aivan toisentasoiset vaatimukset kuin aiemmin. Kahden eri organisaation yhteistoiminta vaati ylimääräistä panostusta mm. toimittajahallinnassa, virhetilanteiden selvittelyssä ja aikataulujen yhteensovittamisessa.

Arekin perustamista edeltävissä selvitysryhmissä oli ollut vallalla ajatus, että tietojärjestelmäyhteistyötä laajennettaisiin pikkuhiljaa ansaintajärjestelmän tapaan koskemaan kaikkia yhteisiä tietojärjestelmiä. Toivottiin, että pitkällä aikavälillä Arek voisi laajemminkin toimia työeläkealan yhteisten tietojärjestelmäpalvelujen tuottajana ja samalla päästäisiin eroon

tietojen kaksinkertaisesta rekisteröinnistä työeläkealalla.

Tämän toivotun kehityskulun pohjaksi Eläketurvakeskus siirsi eläkelaitoksia suoraan palvelevat tietojärjestelmänsä Arekin hoidettavaksi vuoden 2008 alusta. Muutoksella tavoiteltiin myös palvelun laadun parantamista (esim. 24/7-vaatimus), toimittajahallinnan ja kustannustehokkuuden parantamista, kustannusten läpinäkyvyyttä ja Eläketurvakeskuksen roolin selkeyttämistä. Siirtoa edelsi ETK:n ja Arekin yhteistyöprojekti, jossa tehtiin ehdotus siirrettävistä järjestelmistä, siirtyvästä henkilöstöstä sekä uusista toimintatavoista. Eläkelaitosten edustajat kutsuttiin projektiin aikana uuden toimintamallin kommentointitilaisuuksiin kuvaamaan omia odotuksiaan.

ETK toimii siirron jälkeen edelleen siirryneiden järjestelmien osalta rekisterinpitäjänä ja omistaa rekistereissä olevat tiedot. Siirron yhteydessä ETK:lla sovittiin olevan näiden tietojärjestelmien palveluvastuu eli ”vastuu palvelujen kattavuudesta ja lainmukaisuudesta sekä sisällön oikeellisuudesta”.

ETK:n palveluvastuu – rooli yhteisten tietojärjestelmien kehittäjänä

ETK:n ”palveluvastuu” on käytännössä ymmärretty hyvin eri tavoin ja odotukset ETK:n toimintaa kohtaan ovat siirron jälkeen olleet eri sidosryhmissä hyvin erilaisia. Tämä tuli esille myös syksyllä 2009 tehdyssä Arekin asiakastytyväisyyskyselyssä, jonka yhtenä osa-alueena kartoitettiin ETK:n ja Arekin roolien selkeyttä yhteisten järjestelmien kehittäjänä. Kyselyn joissakin vastauksissa korostettiin sitä, että ETK:n tulee toimia vain yhtenä toimija-

na muiden joukossa. Toiset taas odottivat ETK:n kantavan kokonaisvastuun järjestelmien kehittämisestä. Erityisesti työeläkelaitosten johdolle ETK:n rooli yhteisten tietojärjestelmien kehittämisessä tuntui olevan epäselvä.

Eläkelaitosten toisistaan poikkeavat odotukset ETK:n toiminnalle ja ETK:n eläkelaitoksista poikkeavat tehtävät vaikeuttavat etk:laitosten toimintaa asiakasryhmissä. Tavoiteltavaa on, että ETK:n roolista päästäisiin tulevaisuudessa parempaan yhteisymmärrykseen ja ETK:n tehtävät olisivat yhteisesti hyväksytyjä.

ETK:n tehtävät yhteisten järjestelmien kehittämisessä tulevat Eläketurvakeskuksesta annetusta laista ja ETK:n hallituksen hyväksymästä työjärjestyksestä. Laista ja työjärjestyksestä seuraa, että Arekin tietojärjestelmäprojekteihin osallistuessaan etk:laisen tulisi hallita useampi eri näkökulma:

1. Työeläkejärjestelmän tietojenvaihto

ETK:n tulee lain mukaan huolehtia sille määrättyjen tehtävien hoitamiseksi tarvittavista rekistereistä ja eläkelaitosten työeläkelakien mukaista toimintaa varten tarvitsemien tietojen ja tietojen välittämiseen tarvittavien palvelujen saatavuudesta.

Eläkevakuuttajat tuntevat parhaiten omat palvelutarpeensa ja käytännön työstä nousevat vaatimukset hoitamiensa eläkelakien osalta, ja tätä osaamista eläkelaitosten edustajat tuovat Arekin projekteihin. Yksi ETK:n tavoite tietojärjestelmien siirrosta Arekiin päätettäessä oli nimenomaan se, että eläkelaitokset pääsevät suuremmin vaikuttamaan yhteisten järjestelmien kehittämiseen.

ETK:n velvollisuutena on käynnistää Arekin asiakasryhmissä esiselvityksiä lainmuutosten vaikutuksista yhteisiin järjestelmiin. Arekin määrittely- ja testausprojekteissa etk:laiset sitoutuvat parhaan kykynsä mukaan varmistamaan rakennettavien yhteisten palveluiden lainmukaisen sisällön ja kokonaisuuden toimivuuden koko työeläkejärjestelmän osalta.

2. Rekisterinpitäjän tehtävät

ETK:lla on rekisterinpitäjänä velvollisuus valvoa tietojen oikeellisuutta ja tietojen käsittelyä. ETK vastaa rekisterien ylläpitoon liittyvästä palvelutoiminnasta: sisällön virhe-tilanteiden selvittelystä, rekisteröinnin neuvonnasta, rekisterieheyden valvonnasta sekä rekisteri-ilmoituksiin liittyvästä ohjeistuksesta ja koulutuksesta. Edellä kuvatut tehtävät tarkoittavat sitä, että ETK:lla tulee myös olla rekisterien pitämiseen ja hoitoon tarvittavat työkalut.

3. ETK:n omat toiminnot

ETK:n tulee varmistaa, että se pystyy hoitamaan omat toimeenpanotehtävänsä ja sille määrätyn tutkimus- ja tilastotoiminnan ja saa työeläkejärjestelmän yhteisistä järjestelmistä näihin tehtäviin vaadittavat tiedot ja palvelut. Nämä tarpeet saattavat poiketa muiden Arekin asiakkaiden tarpeista, koska ETK:n tehtävät ovat erilaisia.

4. Viranomaisyhteistyö

ETK luovuttaa työeläkejärjestelmän puolesta työeläkejärjestelmän tietoja Kelalle, muille viranomaisille ja muutamille muille toimijoille esim. tapa-

turma - ja henkiyhtiöille. Nämä tietoluovutukset perustuvat joko lakiin tai ETK:n ja eläkelaitosten välisiin sopimuksiin. Tämä ETK:n tehtävä lienee yleisesti hyväksytty, koska hajautetussa järjestelmässä on järkevää ja taloudellista hoitaa tietoluovutukset keskitetysti. Kansaneläkelaitoksen kanssa näistä asioista on sovittu pääsääntöisesti Tietojenkäsittelytyöryhmässä (TKT).

ETK on myös perinteisesti edustanut työeläkejärjestelmää sovittaessa jonkun viranomaisen tietoluovutuksista työeläkejärjestelmälle.

5. Tietojenvaihto ulkomaiden kanssa

Asiakasyhteistyöryhmät Arekissa

Arekiin perustettiin v. 2008 alussa kolme asiakasryhmää (Ratkaisupalvelut-, Vakuutuspalvelut- ja Työeläke.fi-asiakasryhmä) ohjaamaan ansaintajärjestelmän ja ETK:sta siirrettyjä tietojärjestelmien kehittämistä. Samalla ansaintajärjestelmän tukiryhmä lakkasi, ja sen tehtävät siirrettiin Vakuutuspalvelut-asiakasryhmälle. Asiakasvetoisten asiakasryhmien tehtäviksi määriteltiin mm: asiakkaiden liiketoiminnallisten tarpeiden keräys, esiselvitysten käynnistys ja kehitystöiden kustannusraameista, sisällöstä ja tavoiteaikataulusta päättäminen sekä kehitystöiden seuranta.

Asiakasryhmien alle perustettiin järjestelmäaluekohtaiset Arek-vetoiset sovellusryhmät, jotka ohjaavat tietyn sovellusalueen tietojärjestelmäkehitystä. Sovellusryhmien tehtäväksi määriteltiin mm. määrittelyjen ja toteutusten käynnistäminen, sisältöön vaikuttavien avoimien asioiden ja muutospyyntöjen priorisointi,

aikataulutus ja versiointi ja kehitysprojektien seuranta.

Vuosi 2008 oli asiakasyhteistyöryhmissä toiminnan käynnistymisen ja harjoittelun aikaa. Toimintatavat olivat uusia niin arekilaisille kuin asiakkaillekin, ja osa ETK:sta siirtyneistä tietojärjestelmistä eläkelaitoksille vieraita. Alusta lähtien oli kuitenkin myönteisenä kehityksenä havaittavissa, että eläkelaitosten edustajat toivat omia tarpeitaan aikaisempaa selvemmin esille ja osallistuivat aktiivisesti heille merkittävien tietojärjestelmien kehitykseen. Toisaalta myös ETK:n tarpeisiin suhtauduttiin aikaisempaa kriittisemmin. Tällä oli myös positiivisia vaikutuksia, ETK:ssa jouduttiin aiempaa tarkemmin miettimään ja perustelevaan omia tarpeita ja vaatimuksia, ja myös pohtimaan niiden kustannus-hyöty-vaikutuksia.

Asiakasryhmien tärkein tehtävä on muodostaa yhteinen asiakasnäkemyksistä, mitä järjestelmiä halutaan kehittää ja mitä sopia uusien palvelujen sisällöstä. Toimittajaohjaus on kuitenkin selvästi Arekin ja Arekin hallituksen tehtävää. Niinpä asiakasryhmissä ei periaatteessa käsitellä esim. toimittajaprojektien kustannuksia vaan päätökset uusista palveluista tehdään Arekin arvioimien kappalehintojen perusteella. Toisaalta esitetyt palvelukohtaiset kappalehinnat ja palvelun arvioitu käytövolyyymi eivät yksinään kuvaa sitä lisäkustannusta, joka uuden palvelun rakentamisesta syntyy. Uusi palvelu tulee aina mukaan jakamaan jo olemassa olevia kustannuksia, joten uuden palvelun rakentamisen ja käyttöönoton myötä voi joidenkin muiden palvelujen hinta pienentyä. Kun kehittämiskohteista päätetään, olisi tärkeämpää verrata syntyvää lisäkustannusta suhteessa saavutettaviin hyötyihin

kuin palvelusta maksettavaa kappalehinta.

Vuonna 2009 Ratkaisupalveluiden asiakasryhmässä vaikeimmat päätökset tehtiin otepalvelujen kehittämistä. Vuodeksi 2012 suunniteltu otealueen kokonaisuudistus, joka mahdollistaa mm. myös julkisen sektorin eläketurvan sisältävän työeläkeotteen muodostamisen, paljastui arvioitua paljon kalliimmaksi, ja vaati useamman käsittelyn niin hallituksessa kuin asiakasryhmässäkin. Tässä yhteydessä myös todettiin, että asiakkailta pitäisi olla päätöksiä tehdessään parempi kuva muutosten kokonaiskustannuksista. Asiakkailta onkin tullut aloite asiakasyhteistyöryhmien toiminnan kehittämiseksi kustannusseuranta paremmiksi.

Kelan ja työeläkejärjestelmän tietojärjestelmäyhteistyö

Kansaneläkelaitoksen ja työeläkejärjestelmän välinen Tietojenkäsittelytyöryhmä (TKT) on alun perin perustettu vuonna 1973 ns. KPP-paperin (Kuusi-Pentikäinen-Pajula) ehdotusten pohjalta. Ryhmän tavoitteena oli alusta lähtien kehittää työeläkejärjestelmän ja kansaneläkejärjestelmän välistä tietoliikennettä siten, että kummankin järjestelmän palvelu saadaan eläkkeensaajien kannalta mahdollisimman joustavaksi ja tehokkaaksi. Tämä tavoite on ollut ajankohtainen koko TKT:n toiminnan ajan. Kuluneina vuosikymmeninä tietojenvaihto ja sen koordinoitavuus on koko ajan lisääntynyt Kelan hoitaman muun sosiaaliturvan ja työeläkejärjestelmän välillä.

Nykymäärittelyn mukaan TKT:n tehtävä on ohjata työeläkejärjestelmän ja Kelan

sähköisen tietojenvälityksen ja yhteisten tietojärjestelmäpalveluiden kehitystä sekä kansallisen että kansainvälisen tietojenvaihdon osalta. Näihin tehtäviin luetaan mm. lainmuutosten ja muun toimintaympäristön sekä muiden työryhmien seuranta ja arviointi tietojärjestelmätarpeiden näkökulmasta, yhteisten tietoliikenneprojektien ohjausryhmänä toimiminen, pitkän tähtäimen suunnitelmien teko ja kehittämisen linjaukset, vuosisuunnitelmien hyväksyminen ja seuranta sekä sopimuskäytäntöjen ja sopimusten hyväksyminen.

Vuonna 1996 Tietojenkäsittelytyöryhmän alaryhmäksi perustettiin ETK:n ja Kelan välisen tietoliikenteen ylläpitöryhmä (EKYL). Ryhmän tehtävänä on perustamisestaan lähtien ollut olemassa olevan koneellisen tietojenvaihdon ylläpito lähinnä toimeenpanon kannalta.

Kevästä 2002 lähtien Tietojenkäsittelytoimikunnalla on ollut myös toinen alaryhmä hoitamassa ETK:n ja Kelan ulkomaisten asioiden tietoliikenneprojekteja ja niihin liittyviä ylläpito- ja tuotantoasioita (KEULAT). Aluksi ryhmä toimi myös yhteisten kehittämissaiheissa olevien uusien ulkomaisten asioiden tietojärjestelmähankeiden koordinoitavuusryhmänä, mutta vuonna 2005 ryhmän vastuualueeksi rajattiin tuotannossa olevien ulkomaisten asioiden tietoliikenneyhteyksien ylläpito- ja tuotantoasioiden hoito, palvelutuotannon toimivuuden seuranta sekä yhteisten asioiden valmistelu laajennettaessa olemassa olevia tietoliikenneyhteyksiä uusiin maihin.

Kuluneen vuosikymmenen aikana on säännöllisesti järjestetty TKT:n ja Tietohallintoryhmän yhteiskokous/seminaari. Tietojenkäsittelytyöryhmässä ja sen alaryhmissä ryhmän puheenjohtajuus ja si-

teeriys vuorottelevat Kelalla ja ETK:lla. TKT:ssä jäseniä on ETK:n ja Kelan edustajien lisäksi myös eläkelaitoksista.

Sähköinen tietojenvaihto Eläketurvakeskuksen ja ulkomaisten laitosten välillä (Hannu Ramberg)

Ulkomainen sähköinen tai aikanaan koneellisena tietojenvaihtona tunnettu toiminta alkoi ETK:ssa 1970-luvun puolivälissä, kun ETK alkoi kerran vuodessa saada Ruotsin Riksförsäkringsverketistä magneettinauhalla Ruotsista pois muuttaneiden Suomen kansalaisten ansaitsemat ATP-pistetiedot. Tiedot auttoivat suomalaisia hakemaan eläkettä myös Ruotsista. Näiden tietojen vastaanotto jatkui vuoteen 1999 saakka.

Uusi kausi ulkomaisessa tietojenvaihdossa alkoi Euroopan unioniin liittymisen myötä. Sähköisen tietojenvaihdon käynnistämiseen ulkomaisten kanssa liittyi monia valmisteltavia asioita. Alun pitäen vuonna 1992 tuli Eduskunnan hyväksymänä voimaan Euroopan neuvoston yleissopimus yksilöiden suojelusta henkilötietojen automaattisessa tietojenkäsittelyssä. Sopimus säätelee myös tietojensiirtoa maan rajan yli. Tähän perehtymisen jälkeen todettiin ainakin ETK:n toimintatapojensa puolesta täyttävän sopimuksen vaatimukset.

Euroopan unionin aikana ensimmäisenä tuli kysymykseen siirtotyöläisten sosiaaliturvan hallintotoimikunnan päätöksen 117/ 82 mukainen siirtotyöläisten tunnistetietojen vaihdon aloittaminen. Ennen suomalaisten tietojen ulkomaille luovuttamisen aloitusta asiasta oli ilmoitettava tietosuojavaltuutetulle. Tietosuojavaltuu-

tettu hieman vieroksui Suomessa laajalti käytetyn henkilötunnuksen välittämistä ja ehdottikin jonkinlaisen asiakastunnuksen käyttöönottoa. Useassa maassa käytössä on jokin hallinnonhaaran oma tunnus. Esimerkiksi Saksassa käytetään eläkevaikutuksen omaa vakuutustunnusta. Saksassa samalla henkilöllä saattoikin ensimmäillään olla 15 erilaista vakuutustunnusta. Uusi asiakastunnus ei kuitenkaan tullut kysymykseen kustannus- ja aikataulusyistä ja riskejäkin pidettiin muun muassa edellä mainitun yleissopimuksen johdosta pieninä.

Työeläkejärjestelmän keskusrekisterin pitäjänä ETK nimettiin laitokseksi - designated body - jonka oli huolehdittava siirtotyöläisten tunnistamisesta ennen eläkkeen hakemista vaihtamalla henkilö-tietoja muiden jäsenmaiden kanssa. Tiedot oli tarkoitettu vaihdettavaksi lomakkeilla tai nimettyjen laitosten sopimalla muulla tavalla. Ilman ennakkovaroitusta ETK:een saapuikin joukko ilmoituksia ulkomailta työskennelleistä suomalaisista. Niitä tuli Saksasta, Irlannista ja Espanjasta - viimeksi mainitusta kokonainen pahlavilaatikollinen lomakkeita E501. Tällainen paperisota ei oikein enää sopinut ETK:n pitkälle automatisoituihin työskentelytapoihin. Haluttiin vaihtaa tiedot sähköisesti. Tiedettiin, että polttavin tarve kohdistui tietojenvaihtoon Ruotsin kanssa, mutta katsottiin viisaammaksi aloittaa vaihto jo kokemusta hankkineen Saksan kanssa.

Suomesta lähti joulukuussa 1995 delegaatio neuvottelemaan asiasta Saksan eläkelaitosten liiton - Verband Deutscher Rentenversicherung - tietojenkäsittely-yksikön kanssa Main-joen äärellä olevaan Würzburgiin. Syksyllä alkaneiden tekni-
nisten valmisteluiden ansiosta testaukset

käynnistyivät heti kolmen päivän kuluttua neuvotteluista. Yleensä jäsenmaat eivät kyenneet toimimaan näin nopeasti, vaan jo pelkkien tiedonsiirtoyhteyksien avaaminen saattoi kestää kuukausia. Saksassa vakuutettujen suomalaisten tietoja ETK alkoi ottaa vastaan vuoden 1996 syksystä alkaen. Nopean alun jälkeen vastausilmoitukset lähtivät vasta vuoden 1998 puolella. Molemmiin puolin kattavaksi tunnistusilmoitusliikenne tuli seuraavalla vuosikymmenellä. Tätä kirjoitettaessa viimeisimpänä maiden välisenä palveluna tuli vuonna 2008 ETK:lle ja myös eläkelaitoksille käyttöön tapahtumapohjainen katseluyhteys Saksan vakuutushistoria- ja eläkepääöstietoihin.

Yhteistyötä Ruotsin Riksförsäkringsverketin kanssa edelsi moniosainen valmisteluvaihe, joka alkoi jo ETA:n aikana 1994. Valmistelut kestivät useita vuosia. Tietojenvaihto kehittyi lopulta yhdeksi aktiivisimmista ja jäsenyenneimmäksi jäsenmaiden tietojenvaihtoyhteistyöksi, jolla on ohjausryhmä ja työryhmät työsuunnitelmiseen ja raportointijärjestelmiseen. Yhteistyömallia on esitelty esimerkkiratkaisuna muille jäsenmaille muun muassa hallintotoimikunnan alaisen teknisen toimikunnan kokouksessa Brysselissä. Eläkeläisiä koskeva henkilötietotodistusten vaihto alkoi myös vuonna 2001. Henkilötietotodistuksella ilmoitettiin Suomessa asuvan ja Ruotsista eläkettä saavan henkilön kuolemasta. Sähköinen henkilötietotodistus on Suomen ja Ruotsin yhdessä kehittämä palvelu. Palvelulla on korvattu toisessa maassa asuvalta eläkeläisiltä vuosittain vaadittu kirjallinen todistus eläkkeensaajan elossa olemisesta. Siirtotyöntekijöiden tunnistustietojen vaihto alkoi vuonna 2002 Suomessa vakuutettujen Ruotsin

kansalaisten tunnistustietojen vaihdolla. Lisäaskelen maat ottivat vuonna 2003, kun ETK ja Riksförsäkringsverket loivat suojatun sähköpostiyhteyden nopeuttamaan tiedustelutyypisten asioiden käsittelyä.

Norjan kanssa aloitettiin tunnistustietojen vaihto v. 2000 ja henkilötietotodistusten vaihto v. 2004. Viron kanssa tunnistustietojen vaihto valmisteltiin yhteistyössä vuosina 2004–2007 melkein käyttövalmiiksi, mutta Viron julkishallinnon atk-kehittämisen keskittäminen ministeriölle johti yksittäisten viranomaisten kuten Sotiaalkindlustusametin itsenäisten toimintamahdollisuuksien kaventumiseen ja hankkeen raukeamiseen. Suojattu sähköpostiyhteys saatiin kuitenkin maiden välillä käyttöön vuonna 2008.

Suomen kannalta vähemmän merkitykselliset maat kuten Italia ja Portugali halusivat alkaa tunnistustietojen sähköisen vaihdon myös ETK:n kanssa. Koska Suomen painopiste oli yhteistyössä aikaisemmin mainituissa maissa, yhteyksiä ei merkityksen vähäisyyden takia otettu työohjelmaan.

Kansainvälisen sähköisen tietojenvaihdon alue kehittämiskohteena on tarjonnut monenlaisia haasteita. Isot kansalliset hankkeet 1990-luvun loppupuolella – keskusrekisterien uudistus, vuosituhannen vaihdos ja euron tuleminen olivat korkean prioriteetin töitä, joiden alta investoinnit kansainvälisen tietojenvaihdon kehittämiskohteisiin jouduttiin jäädyttämään. Työskentely ulkomaisten kumppaneiden kanssa on vaatinut ei vain kielitaitoa vaan myös erilaisista kulttuureista johtuvien toimintatapojen tunnistamista ja huomiointia. Toisessa maassa saatetaan työskennellä nopeasti päättäen ja toises-

sa laajasti valmistellen. Menettelytapojen erot vaikuttivat usein maiden välisten aikataulujen yhteensovittamiseen.

Euroopan unionin sosiaaliturvan koordinoitiasetuksen 1990-luvun lopulla alkaneen uudistamistyön rinnalla komissio ja jäsenmaat käynnistivät laajasuuntaisen sähköisen tietojen-vaihto-ohjelman rakentamisen, mikä kulminoitui EESSI-hankkeeksi. Yleiseurooppalainen hanke loi uusia odotuksia – niiden toteutuminen näkee päivänvalonsa 2010-luvun alkupuoliskolla.

Ulkomaanyhteyksiin liittyvien palveluiden kehittämistä ETK on toteuttanut yhteistyössä Kansaneläkelaitoksen kanssa. Kummallakin laitoksella on osittain samoja tarpeita ja kummatkin laitokset ovat esittäytyneet ulkomailla Suomen eläkejärjestelmää yhdessä edustavina sopimus-kumppaneita. Palveluja laitokset ottivat käyttöön joko yhteisellä aikataululla tai laitoskohtaisilla aikatauluilla.

Laajeneeko yhteistyö vielä tulevaisuudessa?

IT-Palvelukeskusta koskeneen esiselvityksen lopputuloksena tuntui syntyneen työeläkejärjestelmän päättäjien keskuudessa yhteisymmärrys siitä, että tulevaisuudessa työeläkejärjestelmän tietojärjestelmäyhteistyötä lisätään ja pyritään eroon kaksinkertaisesta tietojen rekisteröinnistä ja monenkertaisesta tietojärjestelmämuutosten tekemisestä alalla. Yhteisen ansaintajärjestelmän osalta nämä päätökset pystyttiin tekemään, ja lähitulevaisuudessa pitäisi saada aikaan päätökset siitä, jatketaanko tällä tiellä.

ETK:n hakemus- ja eläkerekisterit tulee teknisistä syistä uudistaa muutaman

vuoden kuluessa. Nykyisen teknisen toteutusvälineen tukea on Suomessa ja maailmallakin vähän tarjolla ja se on kallista. Tulevaisuudesta voi olettaa, että ko. tuotteen tuki ja osaaminen entisestään kallistuu ja toisaalta on olemassa riski, että jollakin aikavälillä tuote lakkaa toimimasta yhteen muiden ohjelmistojen kanssa.

Jos ko. tietojärjestelmät päätetään rakentaa uudelleen, on työeläkejärjestelmän päättäjien piirissä löydyttävä yhteinen näkemys siitä, siirrytäänkö eläketietojen osalta työeläkejärjestelmässä yhdenkertaiseen rekisteröintiin ansaintajärjestelmän mallin mukaisesti.

Tätä kirjoitettaessa keväällä 2010 ilmapiiiri työeläkelaitoksissa vaikuttaisi siltä, että innostusta yhteisen tietojärjestelmän (ns. yksinkertainen rekisteröintiratkaisu) rakentamiseen ei ole. Koetaan, että yhteistyö Arekin piirissä on ollut odotettua kalliimpaa, kustannustenjakoon ja hinnoitteluun ei olla tyytyväisiä, ja yhteinen tekeminen on omista lähtökohdista katsoen kankeaa. Lisäksi useat eläkelaitokset ovat parhaillaan rakentamassa omia uusia eläkkeiden käsittelyjärjestelmiä, joiden toimintalogiikka ja ylipäättään tarve ko. järjestelmiin kokonaisuudessaan saattaisi muuttua olennaisesti yhdenkertaisen rekisteröinnin ratkaisun tilanteessa. Samanlaista lainsäädännöstä seuraavaa pakottavaa yhdenaikaista uudistamista ei ole näkyvillä, kuin mitä TyEL toi työsuuhdejärjestelmiin.

Kansainvälinen sähköinen tietojen-vaihto on laajenemassa merkittävästi v. 2012, kun EU:n uusi asetus sosiaaliturvajärjestelmien yhteensovittamisesta astuu kokonaisuudessaan voimaan. Asetus velvoittaa vaihtamaan sosiaaliturvaa koskevat tiedot kaikkien EU-maiden välillä säh-

köisesti. Muutos vaatii kaikilta EU-mailta merkittäviä tietojärjestelmäinvestointeja, nähtäväksi jää kuinka hyvin eri EU-maat vaatimuksista selviävät. Myös Suomessa ehditään vuoteen 2012 mennessä tehdä vain välttämättömimmät muutokset, jotka mahdollistavat sähköisten tietojen välittämisen EU:lle ja vastaavasti niiden vastaanottamisen EU:sta ja välittämisen Kelasta työeläkelaitoksille ja ETK:lle. Uudistuksen tavoitteena ollut EU-eläkehakemusten kä-

sittelyaikojen lyhentyminen ei varmaankaan tule ensi vaiheessa toteutumaan. Tämä tavoite vaatii toteutuakseen myös kansallisten prosessien nykyistä suuremman sähköistämistä, mikä Suomen kokoisen maan hakemusvolyyymeilla tulee olemaan haastava tehtävä.

Kansainvälisten palvelujen kehitys kinttupolusta sähköiseksi valtatieksi

Eläketurvakeskuksen rooli kansainvälisten palvelujen tarjoajana on kasvanut vuosikymmenten kuluessa merkittävästi. 1970-luvun pienimuotoinen pohjoismainen kirjeenvaihto laajeni useiden sosiaaliturvasopimusten myötä 1980-luvulla jo isommiksi työkokonaisuuksiksi. EU-jäsenyyden myötä kansainvälisistä eläke- ja vakuuttamisasioista on tullut arkipäivää niin eläkelaitoksissa kuin erityisesti ETK:ssa, jonne monet työeläkejärjestelmän kansainväliset palvelut on keskitetty.

Pohjoismainen sosiaaliturvasopimus päänavaajana

Eläketurvakeskus sai ensimmäiset kansainväliset toimeenpanotehtävänsä vuonna 1969, kun työeläkkeet (sopimustekstissä

”lisäeläkkeet”) sisällytettiin Pohjoismaiseen sosiaaliturvasopimukseen. Sopimus sisälsi säännöksiä muun muassa työeläkkeen ansaitsemisen ja saamisen edellytyksistä, eri Pohjoismaista maksettavien työeläkkeiden yhdistämisestä sekä kaksinkertaisen työeläkevakuutuksen ehkäisemisestä. ETK nimettiin työeläkejärjestelmän yhdyslaitokseksi.

Toimeenpanosopimuksessa ETK:n tehtäväksi osoitettiin mm. eläkehakemusliikenteessä avustaminen. Jos eläkehakemuksesta ilmeni, että eläkkeen hakija oli työskennellyt toisessa Pohjoismaassa, eläkelaitoksen tuli ilmoittaa asiasta ETK:lle. ETK:n tehtävänä oli ilmoittaa edelleen eläkkeenhakijalle hänen mahdollisuuksiinsa hakea eläkettä toisesta Pohjoismaasta ja lähettää hänelle hakemuslomake täyttämishojeineen.

Maat käyttivät aluksi omia kansallisia eläkehakemuksiaan, yhteisiä lomakkeita ei ollut. ETK välitti hakemukset edelleen toiseen Pohjoismaahan, jos ne jätettiin tai lähetettiin ETK:lle tai työeläkelaitokselle. Kela hoiti sinne jätetyt hakemukset. ETK:n rekisteriin merkittiin tieto pohjoismaisen eläkkeen hakemisesta ja sieltä saadusta eläkepäätoksestä. Toinen maa oli velvollinen lähettämään ETK:lle kopion Suomen kansalaiselle antamastaan päätöksestä. Jos ulkomaisen eläkkeen saaja ei vielä hakenut tai saanut eläkettä Suomesta, ETK lähetti hänelle kehotuksen hakea myös Suomen eläkettä.

Sopimus sisälsi määräyksiä myös eläkkeiden ”yhdistämisestä” eli siitä, että mistä maasta täysitehoinen eläke maksetaan sekä ”erotuseläkkeen” maksamisesta. Erotuseläkettä maksettiin, jos eläkettä oli yhdistämisen vuoksi vähennetty ja eläkkeensaaja oli joutunut huonompaan asemaan kuin vain Suomesta eläkettä saava. ETK:n tehtävänä oli selvittää eläkelaitoksen pyynnöstä, missä maassa tuleva aika otetaan huomioon ja avustaa tarvittaessa myös erotuseläkkeen laskemisessa.

Pohjoismaisessa sopimuksessa oli myös määräys kaksinkertaisen työeläkevakuuttamisen ehkäisemisestä eli siitä, missä henkilö tulee vakuuttaa, kun hän liikkuu Pohjoismaasta toiseen. Lähtökohta oli jo tuolloin, että työntekijät vakuutetaan työskentelymaassa. Ainoan poikkeuksen muodostivat niin sanotut lähetetyt työntekijät, jotka saattoivat tietyn edellytyksin säilyä lähtömaansa sosiaaliturvan piirissä vuoden ajan. ETK:n tehtävänä oli antaa työnantajan hakemuksesta (vapaa- muotoinen) todistus niille työntekijöille, jotka oli vapautettu työskentelymaan vakuutuksesta.

Hakemusvolyymit olivat 1970-luvulla vielä hyvin vähäisiä. Kansainväliset tehtävät hoidettiin ETK:n lainopillisella osastolla (myöhemmin lakiosasto) osana muuta kirjeenvaihtoa. Pohjoismaiset asiat -yksikössä oli 1970-luvulla vain muutama henkilö. Yksikköä johti Monika Sievers aina vuoteen 1980 saakka, jolloin Pia Wilkman siirtyi vetovastuuseen.

Kansainvälistymisen kiihkeät vuosikymmenet

Saksan ja Suomen välillä vuonna 1981 solmittu sosiaaliturvasopimus oli lähtölauka- us uudenlaisille toimintatavoille ja tehtäville kansainvälisellä rintamalla.

Saksa oli Euroopan yhteisön (EY) jäsenmaa ja sovelsi siksi sosiaaliturvan koordinaatioasetuksia 1408/71 ja 574/72. Saksa halusi tehdä myös kahdenvälisistä sopimuksista EY:n mallin mukaisia. Sopimuksen soveltamisala käsitti eläkkeiden lisäksi myös muuta sosiaaliturvaa, mm. sairaus- ja tapaturmavakuutuksen. Myös työntekijöiden vakuuttamisesta oli useita yksityiskohtaisia määräyksiä.

Toimeenpanon puolella Saksan sopimus noudatteli niin ikään myöhemmin tutuksi käyvää EU-käytäntöä. Eläkehakemusliikennettä varten oli useita kaksikielisiä ja värikkäitä settilomakkeita (SF/D), jotka täytettiin käsin. Saksa itse asiassa saneli Suomelle, että lomakkeiden tuli olla ”vuorikauriin” väriset. Värin selvittämisessä painotalon kanssa olikin sitten omat haasteensa.

Myös lähetetyt työntekijät tarvitsivat lomakkeen todistukseksi siitä, että heillä oli lähtömaansa sosiaaliturva kunnossa. Koska vakuuttaminen Saksassa oli sidot-

tu työntekoon ja lähetetyn työntekijän statuksen saaminen Suomessa edellytti kuulamista Suomen työeläkejärjestelmän piiriin, pidettiin ETK:ta sopivimpana tahona hoitamaan lähetettyjä työntekijöitä koskevia tehtäviä. ETK:lla oli lisäksi kattava työsuhderekeri, josta vakuuttamista koskevat edellytykset olivat helposti tarkistettavissa.

Pohjoismainen yhteistyö tiivistyi niin ikään 1980-luvun alussa, kun pohjoismaista sopimusta laajennettiin. Siitä tuli soveltamisalaltaan yhtä laaja kuin Saksan sopimuksesta. Myös lähetetyt työntekijät saivat nyt yhteisesti sovitun pohjoismaisen todistuksen (N1) lähtömaasta. Eläkehakemuspuolella pitäydettiin kuitenkin vanhassa menettelyssä, joka perustui kansallisiin lomakkeisiin.

Toinen pohjoismainen erikoisuus oli se, että myös soveltamisohjeet tehtiin yhteisesti. Niitä tekemässä oli ETK:sta Pia Wilkman. Pohjoismaisten ohjeitten vuoksi kansallinen ohjeistus eläkelaitoksille jäi varsin ohueksi, lähinnä tiedotusluonteiseksi.

Ohjetyön kautta pohjoismaiset kollegat tulivat hyvin tutuiksi ja heihin pidettiin tiiviisti yhteyttä mm. yhdyslaitosneuvottelujen välityksellä, joita järjestettiin joka toinen vuosi. Neuvotteluosapuolet pysyivät vuosikymmenet samoina ja pohjoismaiset kollegat olivat keskenään kuin yhtä pientä perhettä. Wilkman edusti aluksi neuvotteluissa Suomen koko eläkejärjestelmää, myös Kelaa, joka osallistui näihin neuvotteluihin vasta myöhemmin.

Neuvottelujen kielinä olivat luonnollisesti kaikki pohjoismaiset kielet – suomea lukuun ottamatta. Tanskalaisten kollegojen ymmärtäminen tuotti välillä hankaluuksia, ei vain suomalaisille vaan myös ruotsalaisille.

Suomi solmi 1980-luvulta alkaen valtavan määrän kahdenvälisiä sosiaaliturvasopimuksia. Saksan jälkeen vuorossa olivat Englanti, Sveitsi, Itävalta, Espanja, Kanada ja Quebec. 1990-luvulla vuorossa olivat Luxemburg, Kreikka, Yhdysvallat ja Israel.

Vuosikymmenten taitteessa oli neuvoteltu sopimus sosiaaliturvasta myös Neuvostoliiton kanssa. Sosiaaliturvasopimus oli Neuvostoliiton ensimmäinen, mistä johtuen suomalaiset neuvottelukumppanit joutuivat pitämään monennäköisiä opetustuokioita itänaapurin edustajille siitä, miten erilaiset järjestelmät länsimaissa toimivat. Sopimus toimeenpanomääräyksiin saatiin valmiiksi, mutta Neuvostoliiton ensimmäinen sosiaaliturvasopimus ei koskaan nähnyt päivänvaloa, sillä Neuvostoliitto hajosi ennen kuin sopimus tuli voimaan. Venäjän kanssa sopimusneuvotteluita ei ole käyty.

Hyvin mielenkiintoinen neuvottelukumppani oli Viro, jonka kanssa sopimusneuvottelut käynnistyivät vuonna 1993. Viron kanssa Suomi teki ensimmäistä kertaa sopimusluonnoksen omien intressiensä pohjalta, kun aiemmin luonnokset olivat toisten sopimuskomppanian tekemiä. Viron sopimusneuvottelut sujuivat erittäin rakentavassa hengessä ja sopimuksella oli huomattava merkitys molemmille maille. Virolle sosiaaliturvasopimus ja sen soveltaminen oli samanlaista harjoittelua EU-koordinaatiota varten kuin Suomelle oli aikanaan Saksan sopimus.

Mainittakoon vielä yksi historian lehdistöön jäänyt traaginen tapahtuma, joka sijoittui juuri Viron neuvottelujen ajankohtaan. Virolaiset olivat saapuneet Helsinkiin sopimusneuvottelujen toiselle kierrokselle. Toisen neuvottelupäivän aamuna

syyskuussa 1993 neuvotteluhuoneessa oli järkyttynyt tunnelma: Suomeen olivat kantautuneet ensimmäiset tiedot Estonian uppoamisesta Itämerellä. Kännyköiden aikakausi oli vielä edessäpäin, joten tieto- ja onnettomuudessa mahdollisesti olleista läheisistä jouduttiin kuulostelemaan eri tahoilta. Monella oli tuttuja tai sukulaisia merellä tuona yönä, myös suomalaisilla neuvottelijoilla. Pienen lisäajan jälkeen neuvotteluja kuitenkin jatkettiin. Viron sopimus tuli voimaan vuonna 1997.

Sosiaaliturvasopimuksia solmitaan yleensä, kun osapuolilla on siihen käytännön tarpeita: työvoiman liikkuvuus maiden välillä on vilkasta tai siirtolaisuus maiden välillä on ollut merkittävää. Aika ajoin myös kansainvälisen politiikan tuulet ulottuvat tälle sopimusrintamalle. Kerrotaan, että sosiaaliturvasopimus Chilen kanssa syntyi ennätysvauhtia, kun tasavallan presidentti Martti Ahtisaari matkusti valtiovierailulle Chileen ja matkaohjelmaan oli hyvä saada myös jonkin sopimuksen allekirjoittaminen. Sopimus syntyi hyvässä yhteisymmärryksessä, ja se allekirjoitettiin vuonna 1998. Voimaantuloa jouduttiinkin sitten odottamaan hieman pidempään: sopimus tuli voimaan vasta kymmenen vuoden kuluttua eli vuonna 2008.

Pitkä prosessi oli myös Australian sopimuksen syntyminen. Australian kanssa tarve sopimukselle oli ilmeinen, mutta ongelmaksi muodostui maiden eläkejärjestelmien yhteensovittaminen. Australian ehdotukset 1990-luvulla eivät kelvanneet Suomelle eivätkä muillekaan Pohjoismaille, sillä Australia olisi halunnut lukea Suomen eläkkeet tuloksi omassa eläkejärjestelmässään, mistä olisi seurannut, että Suomesta olisi tullut Australian eläketurvan maksaja tietyissä tilanteissa. Sopimus-

neuvottelut jäädettiin, mutta ne otettiin pakasteesta yli kymmenen vuotta myöhemmin, jolloin Australia oli valmis neuvottelemaan omista ehdoistaan. Sopimus tuli voimaan vuonna 2009.

2000-luvun alussa solmittiin vielä sopimukset Latvian ja Liettuan kanssa. Puolankin kanssa ehdittiin neuvotella, mutta sopimus ei koskaan ehtinyt tulla voimaan, sillä Puola liittyi Euroopan unioniin monen muun Itä-Euroopan maan rinnalla vuonna 2004. ETK:n täyttäessä 50 vuotta odotamme Intian ja Suomen välisen sosiaaliturvasopimuksen voimaantuloa.

ETK:n rooli työeläkejärjestelmän edustajana sopimusneuvotteluissa on ollut alusta pitäen selkeä. Sopimusneuvotteluja johti alun perin ulkoministeriö, myöhemmin sosiaali- ja terveysministeriö. Mukana olivat myös Kansaneläkelaitos ja yleensä myös Tapaturmavakuutuslaitosten liitto.

1980-luvulla ETK:ta edustivat neuvotteluissa aluksi johtajat, mm. Jouko Sirkesalo ja Markku Hänninen. Toimeenpanoneuvotteluissa puolestaan vaikuttivat alkuaikeina lainopillisen osaston edustajat mm. Tapio Karsikas, Helena Tapio ja Anna-Riitta Laakso sekä pohjoismaisissa kuvioissa Pia Wilkman. Sopimusboomin myötä myös juridiikan osaamista lisättiin: ETK:n ensimmäinen kansainvälisiin asioihin erikoistunut juristi Tarja Heinilä-Hannikainen aloitti 1980-luvun alkupuolella. 1990-luvulla sarjaa jatkoivat Outi Lehmus, Riitta Korpiluoma ja Jaana Risänen.

Varsinaisia sopimusneuvotteluja merkittävämmäksi kansainvälisen toiminnan areenaksi muodostuivat toimeenpanon kannalta yhdyslaitosneuvottelut. Pohjoismaiden ja Ruotsin lisäksi neuvotteluja käytiin säännöllisesti Saksan, Itävallan ja

Englannin kanssa, muiden maiden kanssa tarpeen mukaan. Kahdenkeskinen neuvotteluperinne on jatkunut myös EU-aikana.

Erityisesti neuvottelut Saksan kanssa ovat alusta alkaen olleet erittäin tärkeitä. Niiden kautta Suomi on hyödyntänyt Saksan kokemuksia ja valmistautunut samalla myös EU-aikaan. Hedelmällisiä yhteistyösuhteita on edesauttanut ETK-laisten sujuva saksan kielen taito; erityisesti Anna-Riitta Laakso ja myöhemmin myös johtaja Seppo Pietiläinen pystyivät käymään neuvottelut suoraan saksaksi. Merkille pantavaa Saksan kanssa asioidessa on ollut myös se, että Saksan edustajat ovat lähes aina olleet vain miehiä, kun taas Suomella (ETK:lla ja Kelalla) enimmäkseen naisia. Tarina kertoo, että kerran saksalaiset pyysivät jopa naispuolisen sihteerinsä neuvottelulounaalle mukaan, jotta delegaatioiden epätasapaino hieman korjaantuisi.

Useimmiten yhdyslaitosneuvottelut ovat keskittyneet eläkeasioihin. ETK ja Kela ovat olleet vuorotellen vetovastuussa, jos Suomella on ollut neuvottelujen järjestämistä vastuu. Neuvotteluihin on valmistauduttu yhdessä ja vetovuorossa oleva taho on myös vastannut neuvottelutulosten pöytäkirjaamisesta. Neuvotteluissa on pystytty ratkomaan monia maiden välisiä tulkintakysymyksiä ja sopimaan mahdollisimman toimivista käytännön menettelytavoista. Kansainvälisten asioiden yhteistyö on ollut tiivistä ETK:n ja Kelan kesken Saksan sopimuksen ajoista lähtien.

Euroopan unionin aika ja toimeenpanon uudet haasteet

Suomi päätti 1990-luvun alussa osallistua tiiviimmin Euroopan integraatioon ja val-

mistautui Euroopan talousalueen (ETA) jäsenyyden välityksellä soveltamaan EY-lainsäädäntöä. Valmistautuminen koski myös sosiaaliturvaa. ETA-aika alkoi Suomessa 1.1.1994.

Vaikka Saksan ja usean muunkin Keski-Euroopan maan kanssa solmitut sopimukset olivat antaneet pilkahduksen Euroopan yhteisöjen sosiaaliturvamääräyksistä, EY:n koordinaatioasetusten täysimittainen opiskelu oli kuitenkin jotain ihan muuta.

Sosiaaliturvaa koordinoivat asetukset 1408/71 ja 574/72 olivat jo vanhoja, joten soveltamiskäytäntöä oli kertynyt roimasti. EY-tuomioistuimen päätökset olivat nk. ennakkopäätöksiä, jotka olivat jäsenmaita sitovia ja lain veroisia, toisin kuin mihin Suomessa oli totuttu. Asetusten lähtökohtana olivat Keski-Euroopan työkentelyyn perustuvat eläkejärjestelmät, mikä teki asetusten määräysten soveltamisen Suomen asumisperusteiseen kansaneläkkeeseen (ja muihin Kela-etuuksiin) erittäin hankalaksi.

Työeläkelakeja muutettiin ETA:an liittymisen vuoksi vain vähän. Asumisperusteinen sosiaaliturva sen sijaan vaati merkittäviä muutoksia, mm. kansaneläkkeen määräytyminen sidottiin Suomessa asuttuun aikaan ja Suomen asumisperusteiseen sosiaaliturvaan kuulumisesta alettiin antaa erillisiä päätöksiä.

ETK:ssa asetusjuridiikkaan perehtymisen aloitettiin 1990-luvun alussa lakiosastolla ”asetuskinkereillä”. EY-asetukset kahlattiin läpi artikla artiklalta ja yritettiin ymmärtää, mitä ne tarkoittivat Suomen työeläkejärjestelmän kannalta. Asetusten suomennokset olivat paikka paikoin heikkoja ja rinnakkain tavattiin niin suomen-, ruotsin-, englannin- kuin saksankielisiä asetuksia.

Kun ETK:ssa oli päästy yhteisymmärrykseen asetusten tulkinnoista, niistä keskusteltiin tarvittaessa vielä Kelankin kanssa. Tämän jälkeen oli kirjoitettava ohjeet eläkelaitoksille. Ensimmäinen ETA-eläkeitä koskeva yleiskirje valmistui jo vuonna 1992 (A58/92), sillä ETA-sopimuksen odotettiin tulevan voimaan jo vuoden 1993 alusta. Yleiskirje ”ETA:n soveltaminen” jaettiin eläkelaitoksille mappina. Ensimmäinen yleisohje oli jo 78-sivuinen. Ennen ETA-sopimuksen voimaantuloa vanha ohje korvattiin jo uudella, entistä paksummalla yleiskirjeellä (A70/93). Samassa yleiskirjeessä oli ohjeet sekä vakuuttamisesta eläkeasioihin.

Eläkelaitoksille järjestettiin luonnollisesti myös koulutusta ETA-eläkkeistä ja vakuuttamisäännoistä. Koulutuksissa oli vakuutettava eläkelaitokset siitä, että tämä uusi ja outo EY-lainsäädäntö käy ristiriitailanteissa kansallisen lainsäädännön ylitse.

Samaan aikaan ETK:n rekisteripalveluosastolla tuli kiire rakentaa sovellus asetusten vaatimien vakuutuskausien muodostamista varten. Suomen vakuutuskausia tarvittiin ETA-eläkkeitten laskennassa niin Suomessa kuin toisissa ETA-maissa. Puolesatoista vuodessa vaativa, täysin uudenlainen sovellus rakennettiin käyttövalmiiksi. Eläkelaitoksille tulostettiin vakuutuskausitodistukset palveluyhtiö Octelistä, joka puolestaan sai ETK:n vireillölörekisteristä automaattisen impulssin, kun ETA-eläkehakemus tuli Suomessa vireille.

Toimeenpanon tehtävät olivat lisääntyneet sopimuskumppanien määrän myötä jo kahdenvälisen sopimusten aikakautena. Lainopillisen osaston Pohjoismainen yksikkö oli muuttunut lakiosastolla UM-jaostoksi ja siellä oli työssä ETA-ajan alkaessa noin 10 henkeä.

Kela ja ETK oli molemmat nimetty EY-asetusten liitteissä eläkeasioiden yhdyslaitoksiksi. Tämä tarkoitti sitä, että ulkomailta Suomeen tulevat eläkehakemukset olisi pitänyt lähettää Suomessa molemmille yhdyslaitoksille. Näin tapahtui vain harvoin. Vastaanottavan laitoksen tehtäväksi jäi sitten kopioida hakemus erikseen toiselle eläkejärjestelmälle. Myös muu ulkomailta saapuva posti saattoi mennä sattumanvaraisesti kumppaan tahansa yhdyslaitokseen. Joskus kopioita lähetettiin useampaankin kertaan laitosten välillä. Prosessi ETK:ssa oli jaettu lakiosaston ja rekisteripalveluosaston kesken.

Suomesta ulkomaille lähtevissä hakemuksissa pidettiin voimassa vanha työnjako, jonka mukaan työeläkejärjestelmässä vastaanotettu eläkehakemus lähti ulkomaille ETK:n kautta, joka täytti EY-lainsäädännön edellyttämät E-lomakkeet. Vastaavasti Kelan ulkomaan yksikkö huolehti E-lomakkeista, jos eläkehakemus oli Suomessa Kelan vastaanottama.

Asuinmaan laitosta, jonka tehtävänä oli täyttää E-lomakkeet ja huolehtia muustakin tiedonvälityksestä ETA-maiden kesken, kutsuttiin EY-asetuksessa käsitteleväksi laitokseksi (vuodesta 2010 alkaen yhteyslaitos).

Saapuvien ETA-eläkehakemusten määrä ja E-lomakeliikenteen työläys yllätti ennakkovalmisteluista huolimatta kaikki osapuolet. Yhtä ulkomaille lähetettävää eläkehakemusta varten täytettiin useampi monisivuinen lomake, joille siirrettiin tietoja kotimaan hakemuslomakkeelta ja ulkomaan työtä ja asumista koskevalta U-liitteeltä sekä useista eri rekistereistä. Lomakkeet täytettiin aluksi käsin, parin vuoden sisällä niistä saatiin koneella täytettävät Word-tiedostot. Lisäksi mu-

kaan tulostettiin koneellisesti saatava vakuutuskauditodistus ETK:sta ja pyydettiin vastaava todistus asumiskausista Kelasta. Ulkomailta tulleet päätökset rekisteröitiin ETK:ssa ja kaikki kyselyt, päätökset ja vakuutuskaudet kopioitiin sekä työ- että kansaneläkejärjestelmää varten. Pitkän hakemusprosessin lopuksi käsittelevän laitoksen rooliin kuului vielä tehdä E-lomakkeelle erillinen yhteenveto eri maista tulleista eläkepäätöksistä ja päätösten muutoksenhakuoikeuksista.

Toimeenpanokoneisto ETK:ssa ja Kelassa ei ollut valmistautunut näin hurjaan hakemusmäärään ja ETA-eläkehakemusten käsittelyn työläyteen. Töiden organisointi ei onnistunut enää entisillä menetelmillä. Tästä johtuen hakemukset ruuhkautuivat vuodesta 1995 alkaen pahasti molemmissa laitoksissa. ETK:n lakiosastolla hakemuspinnat kerääntyivät jo käytäville ja yhdestä wc:n takahuoneestakin tehtiin hakemusvarasto.

EY-asetusten toimeenpano ei ollut helppoa eläkelaitoksissakaan. Kysymyksiä sateli ETK:n lakiosastolle tiuhaan tahtiin. Tähän tarpeeseen perustettiin vuonna 1994 kansainvälisiä eläkeasioita varten erillinen ETK:n ja eläkelaitosten yhteistyöryhmä Kaiho. Ryhmän ensimmäisen puheenjohtajan Outi Lehmuksen mukaan nimi tarkoitti aluksi ”kansainvälisten ihmisten ongelmia” mutta tulevaisuuden visiona ryhmälle oli seistä nimen takana, joka tarkoittaisi ”kansainväliset ihmiset osaavat”. Ensimmäiset vuodet ryhmässä ratkottiin perustavanlaatuisia ETA/EU-eläkkeisiin liittyviä tulkintakysymyksiä. Myöhemminäkin vuosina ongelmia ja tiedotettavaa on riittänyt ja Kaiho-ryhmä toimii edelleen aktiivisesti lakiosaston vetämänä ja mukana on kansainvälisten asi-

oiden osajia kaikista eläkelaitoksista ja Kelasta.

Vakuuttamisasioissa yhteistyötä tiivistettiin Kelan kanssa, koska ETK:n antama todistus sovellettavasta lainsäädännöstä (E101) koski ETA:n myötä myös muita sosiaaliturvan aloja kuin eläkkeitä. Vuonna 1994 perustettiin kansainvälisten vakuuttamisasioiden yhteistyöryhmä Ketku. Säännöllinen yhteistyöryhmä EU-eläkeasioissa käynnistyi Kelan kanssa vasta vuonna 2005. Ryhmä sai nimekseen Kekäle.

Lakiosastolla kävi hyvin pian ilmeiseksi, että ETA/EU-hakemusliikennettä ei pystytä hoitamaan käsipelillä. Lakiosastolla ei kuitenkaan ollut resursseja eikä osaamista alkaa kehittää tietojärjestelmiä hakemusprosessin tueksi. Tästä johtuen lakiosasto aloitti keskustelut eläkehakemusliikenteen siirtämisestä rekisteripalveluosastolle. Siirto toteutettiin vuoden 1997 alusta lukien.

Jo aiemmin ulkomaisten eläkehakemusten käsittely oli lakiosaston sisällä erotettu lähetettyjen työntekijöiden todistusasioiden käsittelystä. Jälkimmäinen toiminto jäi lakiosastolle, koska katsottiin, että todistusten käsittely on ratkaisutoimintaa, joka luontevasti istui lakiosastolla olevan kotimaan soveltamisasioiden ratkaisutoiminnan yhteyteen.

Ulkomaantöiden vakuuttamista koskevat kysymykset ja Suomesta ulkomaille lähetettyjen työntekijöiden määrä kasvoivat tasaisesti mutta varmasti EU:n myötä: vuonna 1995 lakiosastolla käsiteltiin jo noin 3 000 todistusasiaa, vuonna 2009 lukumäärä oli noussut noin 6 200:aan. Työnantajien neuvonta ja erilaiset koulutustilaisuudet on nähty tärkeiksi ja niihin on myös panostettu. ETK on järjestänyt useiden vuosien ajan myös nk. ”kysymysklinikan”, jossa työnantajien kysymyksiin

vastaamassa ovat mukana olleet myös Kela ja verottaja.

Teknistä tukea kaivattiin pitkään myös todistusasioiden hoitamiseen. Uusi sovelus, jonka avulla prosessia jo hieman automatisoitiin, tuli käyttöön vuonna 2004 ja sen avulla todistushakemusten käsittelyajat saatiin puolitettua (tavoiteaika laski 30 päivästä 14 päivään). Merkittävä palvelun parannus oli myös verkon kautta tehtävä sähköinen todistushakemus vuonna 2009.

Rekisteripalveluosastolla (välillä nimi oli eläkejärjestelmäosasto) ulkomaan hakemusliikenne organisoitiin UM-tiimiksi, jota veti Anja Lehesniemi. UM-tiimiin siirtyi lakiosastolta muutamia käsittelijöitä, mutta uutta väkeä jouduttiin palkkaamaan työmäärän kasvaessa. Tietojärjestelmää käsittelyn tueksi alettiin rakentaa ja ensimmäiset koneellisesti tuotetut E-lomakkeet näkivät päivänvalon 2000-luvun alussa. Viiden vuoden sisällä kaikki E-lomakkeet tuotettiin koneellisesti ja suuri osa tarvittavista tiedoista saatiin eri rekistereistä automaattisesti. Käsityötä on riittänyt tästäkin huolimatta hyvin paljon.

Merkittävä selkeytys ulkomaan eläkeasioiden hoitamiseen saatiin aikaan vuoden 1998 alusta lukien. Niin sanotulla Keletka-sopimuksella Kela ja ETK pääsivät yhteisymmärrykseen uudesta työnjako: ETK hoitaa käsittelevänä laitoksena Suomessa asuvien EU-eläkehakemuskäsittelyn riippumatta siitä, missä eläkehakemus on pantu vireille. Kela puolestaan hoitaa yhdyslaitoksena kaikki ulkomailla asuvilta tulevat eläkehakemukset ja välittää ne oikealle työeläkelaitokselle. Tämä työnjako on edelleen voimassa Kelan ja ETK:n välillä.

Keletka-työnjako merkitsi työnjaon kirkastumista, mutta samalla se merkit-

si ETK:n työmäärän merkittävää kasvua. Asuinmaan käsittelevän laitoksen työmäärä oli huomattavasti suurempi kuin ulkomailta hakemuksia vastaanottavan yhdyslaitoksen työmäärä. Kun ETK:n ulkomaille lähettämien hakemusten määrä vuonna 1997 oli hieman yli 900, niin määrä nousi noin 3 500:een vuonna 1998. Seuraavat neljä vuotta hakemusmäärä liikkui 4 000 ja 5 000 välillä, sittemmin nousu on kiihtynyt ja ulkomaille lähti vuonna 2010 jo yli 9 000 hakemusta. Ulkomailta Suomeen saapui vuonna 2010 noin 7 000 hakemusta.

Vaikka työn hallintaan saatiin teknisiä apuvälineitä, niin hakemusmäärän huikea kasvu johti töiden ruuhkautumiseen myös rekisteripalveluosastolla. UM-tiimistä kasvoi viidessä vuodessa 25 hengen yksikkö, joka vaati kasvavassa määrin huomiota. UM-toiminnan kehittämistä pohtinut projekti ehdotti, että UM-tiimistä muodostettaisiin oma osasto. Ehdotus johti toimenpiteisiin ja uusi ulkomaisten eläkeasiain osasto (UM-osasto) perustettiin 1.1.2004 lukien. Uusi osasto täydensi ETK:n osastojen lukumäärään täyteen tusinaan.

UM-osasto jakautui aluksi kolmeen (myöhemmin viiteen) jaostoon, joista kukin vastasi osasta Ruotsiin suuntautuvista hakemuksista ja kullekin ryhmälle erikseen nimetyistä maista. Esimieskuntaa lisättiin: oman osastopäällikön lisäksi jokaisella jaostolla oli lähiesimies, joiden toimenkuvat suunniteltiin siten, että esimiestyöllä oli siinä pääosa. Johtamis- ja organisointihaasteita on riittänytkin runsaasti työmäärän moninkertaistuessa, käsittelijöiden lukumäärän kasvaessa ja toimintatapojen sekä toimintaympäristön muuttuessa. Osaston henkilömäärä vuoden 2010 lopussa oli 57.

EY-virkamiesten eläkesiirto – kummajainen työeläkejärjestelmässä

EU-jäsenyyden myötä työeläkejärjestelmä joutui sopeutumaan myös Euroopan yhteisöjen virkamiehiä koskevaan lainsäädäntöön. Keski-Euroopan toisenlaisia eläkejärjestelmiä varten luotu lainsäädäntö edellytti, että yhteisöjen palveluksen siirtävä virkamies voi viedä mukanaan EY:n eläkejärjestelmään kotimaassaan kertyneen eläkkeen rahastosiirtona. Suomi hangoitteli tätä työeläkejärjestelmälle täysin vierasta toimintatapaa vastaan aikansa, mutta vuonna 1999 annetun erityislain nojalla EY-virkamiehiksi lähtevät suomalaiset saattoivat pääomittaa Suomessa karttuneen eläkeoikeutensa ja siirtää sen osaksi EY:n eläkepottia.

Lain toimeenpano määrättiin laissa ETK:lle ja käytännössä siirtoprosessia hoitivat laki- ja suunnitteluosasto. Lakiosaston tehtävänä oli hoitaa yhteydet asiakkaaseen ja EY:n toimielimiin päin, suunnitteluosasto taas teki päätökset eläkelaitosten maksuusuuksista ja varsinaisesta siirtomäärästä. Lain voimaantullessa siirtohakemuksia tuli käsittelyyn puolella vuodessa noin 700 kappaletta. Myöhemmin siirtohakemuksia on käsitelty enää muutamia kymmeniä vuodessa. Vuonna 2010 toiminta siirtyi kokonaan suunnitteluosaston hoidettavaksi.

Sähköisen toimeenpanon aikakausi hämmöittää

EU:n sosiaaliturva-asetukset uusittiin 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana ja ne astuivat voimaan 1.5.2010. Sisällöllisesti uusiin asetuksiin (883/2004 ja 987/2009) ei haluttu tehdä juurikaan

muutoksia, niitä haluttiin lähinnä yksinkertaistaa ja huomioida samalla vuosikymmenten saatossa kertynyt oikeustapauskäytäntö.

Toimeenpanoasetukseen kirjattiin kuitenkin kaikkia sosiaaliturvasektoreita ja laitoksia koskeva, sitova säännös (art 4): ”Tietojen siirto laitosten tai yhteiselinten välillä tehdään sähköisesti joko suoraan tai yhteyspisteiden välityksellä yhteisissä suojatuissa puitteissa, joissa voidaan taata vaihdettujen tietojen luottamuksellisuus ja suoja.” Tämä määräys on mulistamassa EU:n sosiaaliturvan koordinaatiota koskevan toimeenpanon ympäri Eurooppaa.

EU-tasolla sähköistä tietojenvaihtoa varten perustettiin komissiovetoinen hanke (Electronic Exchange of Social Security Information eli EESSI). Komission apuna ovat olleet jäsenmaiden edustajat ohjausryhmässä ja useissa asiantuntijaryhmissä, jotka ovat suunnitelleet mm. eri etuussektoreiden tietovirrat ja E-lomakkeita korvaavat sanomat. Eläkesektorin työtä on vetänyt Jaana Rissanen ETK:sta. Suomen (STM, Kela ja ETK) rooli EU-tasolla on kaikkineen ollut erittäin merkittävä.

Sähköiseen tietojenvaihtoon siirtyminen on valtava panostus kaikissa jäsenmaissa. Suomessa sähköistämistyötä varten on perustettu erillinen koordinaatioprojekti Esikko, jota ohjaa STM:n vetämä Eessi-työryhmä. Uudessa Eessi-laissa on sovittu mm. työn- ja kustannustenjaosta Suomen eri toimijoiden kesken. Sähköisen tietojenvaihdon edellyttämän yhteyspisteen rakentaa ja sitä ylläpitää Kela.

EU-asetuksessa jäsenmaille on annettu kahden vuoden siirtymäaika, jonka jälkeen kaiken tietojenvaihdon pitäisi tapahtua Eessi-järjestelmän kautta sähköisesti.

Haaste on jokaiselle jäsenmaalle ja jokaiselle laitokselle valtava.

ETK:ssa rekisteripalveluosaston EU-palvelut-tiimi vastaa siitä, että työeläkesektori on ajoissa Eessi-valmis. Tiimin vetäjä Sari Alanko on myös Suomen toinen edustaja EU-tason Teknisessä toimikunnassa.

Työeläkejärjestelmässä ja ETK:ssa käynnissä olevat mittavat tietojärjestelmien suunnittelu- ja rakennustyöt tulevat

valmistuessaan muuttamaan ETK:n kansainväliset toimeenpanopalvelut aivan uuteen sähköiseen kuosiin. Sähköistämisen myötä toteutuu toivottavasti EU-asetusten sille asettama perimmäinen tavoite: asiakaspalvelun parantaminen ja nopeuttaminen EU-maiden kesken.

Vakuuttamisen valvonnan kehitys

Eläketurvakeskus on yksityisen työeläkejärjestelmän työsuhde- ja yrittäjäeläkelakien voimaantulosta alkaen valvonut yhteistyössä eläkelaitosten kanssa, että työeläkelakien piiriin kuuluvat työnantajat ja yrittäjät hoitavat vakuuttamisvelvollisuutensa asianmukaisesti. Valvontaa on hoidettu parhaalla kulloinkin voimassa olleen työeläkelainsäädännön mahdollistamalla tavalla.

Lyhytaikaisten työsuhteiden eläkelain (LEL) mukaisesta valvonnasta huolehti aina vuoteen 2007 saakka LEL-työeläkekassa (myöhemmin Keskinäinen eläkevakuutusyhtiö Etera) . Tuolloin työeläkelait yhdistettiin uuteen työntekijän eläkelakiin (TyEL), ja sen mukainen vakuuttamisen yleisvalvonta siirtyi Eläketurvakeskuksen vastuulle. Maatalousyrittäjien valvonnan hoitaa Maatalousyrittäjien eläkelaitos (MELA) itsenäisesti.

Eläketurvakeskuksen työnantaja- ja yrittäjävalvonnan periaatteina ovat olleet seuraavat:

- Tehokas vakuuttamisen valvonta varmistaa, että työntekijät ja yrittäjät saavat heille kuuluvan eläketurvan.
- Tehokas ja ennaltaehkäisevä valvonta saattaa työnantajat ja yrittäjät vakuuttamisvelvoitteen osalta yhdenvertaiseen asemaan.
- Vakuuttamisvelvollisuuden laaja toteutuminen vahvistaa osaltaan työeläkejärjestelmän rahoituspohjaa.

Vakuuttamisen valvonnan tehokkuus on vuosien myötä parantunut lähinnä lainsäädännön, lisääntyneen viranomaisyhteistyön, tavoitteellisen työskentelyn ja työvälineiden kehittymisen myötä huomattavasti. Nykyisin valvonta Eläketurvakeskuksessa perustuu laajoihin rekisterivertailuihin. Lähtötietona ovat tällöin verotustiedot ja niiden vertaaminen elä-

kelaitoksille ilmoitettuihin tietoihin. Yrittäjien eläkelain (YEL) mukainen tehokas rekisterivertailuihin perustuva valvonta aloitettiin jo vuonna 1982, mutta työntekijän eläkelain (TyEL) mukainen vastaavanlainen valvonta vasta vuoden 2007 jälkeen. Lainsäädäntö ei antanut aiemmin mahdollisuutta toimia samoin työsuhde-eläkelain valvonnassa.

TEL-valvonnan alkutaival

Työntekijäin eläkelain (TEL) valvonnan alkuaikoina valvonta perustui lähinnä työntekijöiden ilmoittamiin puutteisiin vakuutuksissa, konkurssitapauksiin, eläkehakemusten ja lain soveltamistapausten kautta ilmi tulleisiin laiminlyönteihin, eläkelaitosten tekemiin ilmoituksiin ja viranomaisyhteistyöhön. Lakiin perustuvana työnjakona oli, että Eläketurvakeskus hoiti ne tapaukset, joissa työnantajalta puuttui vakuutus kokonaan, ja työeläkelaitokset huolehtivat vakuutuksen ottaneista työnantajista ja heidän työntekijöistään. Eläketurvakeskuksella oli jo melko pian valvontatoiminnan aloittamisesta toimitohenkilökunnan lisäksi työnantajatarkastajia, jotka tekivät tarkastuskäyntejä työnantajien luokse eri puolelle Suomea.

Vaikka Eläketurvakeskuksen valvonta kohdistui vain työnantajiin, jotka olivat laiminlyöneet vakuutuksen ottamisen, oli valvontaprosessi melko työläs. ETK:n tehtäviin kuului ottaa vakuutus työnantajan puolesta, jos työnantaja ei itse ottanut vakuutusta vapaaehtoisesti. Sen lisäksi ETK peri työnantajalta vakuutusmaksun korotettuna ja tilitti vakuutusmaksut eläkelaitoksille. ETK peri työnantajilta vakuutusmaksun korotuksen myös siinä ta-

pauksessa, että työnantaja oli ottanut vakuutuksen vapaaehtoisesti, mutta vasta laissa säädetyn järjestelyajan jälkeen. Muutos näihin perimis- ja vakuutusmaksun korotusasioihin tuli vasta vuosien kuluttua.

Valvonnasta teki työstä myös se, että valvonnan eri työvaiheet oli tuonaikaisen työskentelytavan mukaan jaettu eri osioihin. Aluksi valvontatapaukseen perehtyi alkukäsittelijä ja seuraavan vaiheen teki jatkokäsittelijä, joka teki tarvittaessa pakkovakuutuksen. Seuraavaksi tapaus siirtyi eri henkilölle perintäyksikköön. Näin ollen useat työntekijät joutuivat perehtymään samaan valvontatapaukseen. Tämä tietenkin hidasti prosessia. Myös osaston organisaatorakenne oli monipolvinen. Valvontatoimisto kuului tuolloin lakiosastoon, ja esimiehiä oli osastolla viisi kappaletta. Nykyisin vastaavissa organisaatioissa tullaan toimeen paljon vähemmällä esimiesvoimalla.

Rekisteriote työntekijöille

Valvonnan kannalta merkittävä uudistus tapahtui 1970-aluvun loppupuolella. Vuonna 1977 alkoi kokeiluluontoisesti ns. automaattinen rekisteriotepalvelu työntekijöille. Tämän mukaisesti Eläketurvakeskus lähetti työntekijöille noin vuoden kuluttua työsuhteen päättymisestä rekisteriotteen, jos työsuhde oli kuulunut työeläkelakien piiriin. Otteesta työntekijä saattoi tarkistaa, oliko työsuhteet rekisteröity oikein. Otteen pienenä epäkohtana oli, että sitä ei tietenkään saanut työntekijä, jonka työnantaja oli kokonaan laiminlyönyt vakuuttamisen. Tätä puutetta kuitenkin lievensi se, että työntekijällä oli myöhemmin mahdollisuus havaita virhe, kun hän sai

otteen seuraavan työsuhteen päättymisen perusteella.

Kokemukset tästä rekisteriotepalvelusta olivat myönteiset, ja se päätettiin ottaa jatkuvana käyttöön vuonna 1979. Esimerkiksi sinä vuonna lähetettiin työsuhteen päättymisen perusteella 91 000 otetta. Vain kaksi prosenttia löysi rekisteritiedoista puutteista ja otti yhteyttä Eläketurvakeskukseen.

ETK lähetti vuonna 1979 kaikkiaan jo 336 000 eläkeotetta, sillä rekisteriotteita lähetettiin työntekijöille myös muulla kuin työsuhteen päättymisen perusteella. Työntekijän eläkeote korvasi 1970-luvun lopulla työeläkekortin osoituksena kuulumisesta työeläkelakien piiriin. Tätä tarkoitusta varten lähetettiin 60 000–70 000 rekisteriotetta. Lisäksi eläkeikää lähestyville lähetettiin noin 30 000 otetta.

Eläketurvakeskus lähetti rekisteriotteita työntekijöille myös sopimuksen perusteella. Yhteistyössä LEL-työeläkekassan kanssa lähetettiin otteita LEL:n piiriin kuuluville työntekijöille. Näille henkilöille lähetettiin yli 100 000 otetta. Otteita lähetettiin sopimuksen perusteella myös mm. Hotelli- ja ravintolahenkilökunnan Liitto ry:n jäsenille ja Suomen Kirjatyöntekijäin Liitto ry:n jäsenille. Työntekijöiden omasta pyynnöstä otteita lähetettiin yli 100 000 kappaletta.

Tiedusteluja eläkeotteiden johdosta tuli Eläketurvakeskukseen yhteensä 7250 kappaletta eli 2,2 prosenttia lähetyistä otteista. Nämä tapaukset otettiin ETK:ssa valvontakäsittelyyn.

Työnantajavalvonta vakiintuu

Eläketurvakeskuksen työnantajavalvonta eri keinoineen vakiintui 1980-luvulla.

Keskeisenä valvontamuotona toimi eläkeotepalvelu. Otteita lähetettiin vuositasolla noin 400 000–500 000 työntekijälle. Valvontatapauksia tuli edelleen vireille myös konkurssi- ja palkkaturva-asioiden sekä eläkehakemusten yhteydessä.

Eläketurvakeskuksen tavoitteena oli 1980-luvulla siirtää valvonnan painopistettä yksittäisten työsuhteiden valvonnasta entistä enemmän työnantajan koko työeläkevakuutuksen sisällön tutkimiseen silloin, kun se vaikuttaisi perustellulta. Tätä tarkoitusta varten perustettiin paikallistarkastusyksiköt Ouluun, Turkuun, Kuopioon ja Tampereelle.

Harmaan talouden torjumiseksi ETK lisäsi valvontayhteistyötä viranomaisten kanssa 1990-luvulla. Lisäksi ETK otti uutena valvontamuotona käyttöön vasta perustettujen yritysten valvonnan. Tällöin ETK alkoi lähettää uusille palkkaa maksaville yritykselle tiedotteen, jossa selvitettiin työnantajan velvollisuutta ottaa työntekijöilleen eläkevakuutus. Tämä valvontamuoto osoittautui erittäin tehokkaaksi. 2000-luvun alussa ETK lähettää näitä valvontatiedotteita 10 000–12 000 uudelle yritykselle joka vuosi.

Valvontatyötä helpotti vuoden 1991 alusta voimaan tullut työsuhteen sitovuutta koskeva lainmuutos. Lainmuutoksen syynä oli se, että työntekijöiden työsuhtetietojen selvittäminen vuosien kuluttua oli hankalaa, jos luotettavaa tietoa työsuhteesta ei enää saatu. Veroviranomaisetkin säilyttivät verotustietoja vain rajoitetun ajan. Asiaa hankaloitti lisäksi se, että työntekijä saattoi vasta eläkepääätöksen yhteydessä valittaa eläkelaitoksen ratkaisusta työsuhdeselvittelyasiassa ja vasta tuolloin saada varmistuksen eläkeoikeuteen vaikuttavista työsuhteista.

Työsuhteen sitovuutta koskevan säännöksen mukaan eläkelaitoksen oli työnantajan vaatimuksesta selvitettävä hänen eläkkeeseensä vaikuttavien työsuhdetietojen oikeellisuus ja annettava päätös eläkkeeseen oikeuttavasta palvelusajasta ja palkasta. Toinen osa lainmuutosta oli, että työntekijän tuli esittää asiasta vaatimuksensa tueksi riittävä selvitys, jos työsuhteen päättymisestä oli kulunut yli 10 vuotta.

Lainmuutoksen tarkoitus oli, että Eläketurvakeskuksen ja eläkelaitoksen selvittelytyö helpottuisi. Työntekijältä edellytettiin nyt entistä enemmän näyttöä työsuhteesta, jos sen päättymisestä oli kulunut pitkä aika. Myöhemmin 10 vuoden määräaika lyheni vielä viideksi vuodeksi. Toisaalta lainmuutoksesta oli hyötyä myös työntekijälle, koska hänellä oli nyt mahdollisuus saada sitova päätös työsuhdeselvittelyasiasta.

Työnantajavalvonnan tapausten määrä vakiintui melko tasaiseksi 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa. Eläketurvakeskuksen valvonnan kohteeksi tuli vuosittain noin 1000 työnantajaa, ja sen työnantajatarkastusyksikköön noin 300. Valvonnassa selvitettiin vuosittain 25–30 miljoonaa euroa palkkoja, jotka puuttuivat eläkevaikutuksesta.

Työnantajavalvonta uudistuu uuden lain myötä

Yksityisen työeläkejärjestelmän lait yhdistettiin vuoden 2007 alusta yhdeksi laiksi. Työntekijän eläkelakiin (TyEL) yhdistettiin vanhat TEL-, LEL- ja TaEL-lait. Tavoitteena oli yksinkertaistaa työeläkelainsäädäntöä ja myöntää eläkkeellelähtöikää.

Koska jo yhdistämistä suunniteltaessa 2000-luvun alussa nähtiin, että muutos tulisi vaikuttamaan suuresti työnantajien valvontaan, perustettiin eläkelaitosten ja Eläketurvakeskuksen edustajista työryhmä suunnittelemaan valvontaa uuden lain oloissa. Työryhmä antoi alustavan raportin keväällä 2003 ja täsmennetyt ehdotuksen joulukuussa 2004.

Työryhmä katsoi, että työeläkevakuuttamisen valvonta tulisi järjestää seuraavien periaatteiden mukaan:

- Työeläkevakuuttamisen yleisvalvonta on keskitettävä Eläketurvakeskukseen
- ETK toimii itsenäisesti mutta tiiviissä yhteistyössä eläkelaitosten kanssa.
- Eläkelaitosten roolia on kehitettävä omien asiakkaidensa valvonnassa.
- Valvontaa on kehitettävä mahdollisimman ennaltaehkäisevään ja ajantasaiseen suuntaan.
- Valvonnassa on tehtävä laaja-alaisia koneellisia rekisterivertailuja perusvalvontana.
- Toisaalta valvontaa on kohdennettava niin, että aktiivisia valvontatoimia suunnataan niihin työnantajaryhmiin ja niille aloille, joilla vakuuttamisen laiminlyönnit pääosin esiintyvät.
- Vakuuttamisen rangaistussäännösten pitäisi vastata verotuksessa käytettäviä vastaavia rangaistussäännöksiä.

Valvonnan onnistuminen edellytti työryhmän mukaan uuteen lakiin riittäviä valvonnan toimivalta- ja tiedonsaantisäännöksiä, koneellisten valvontavertailujen toteutumista, eläkelaitosten aktiivista roolia valvonnassa ja toimivaa viranomaisyhteistyötä. Työryhmä katsoi, että ETK:n valvonnan toimivallasta ja tiedonsaanti-oikeudesta oli oltava selkeät säännökset. Eläkelaitoksille työryhmä halusi aktiivisemman roolin valvonnassa, koska elä-

kelaitosten asiakkaiden piiristä löytyivät kappale- ja euromääräisesti merkittävimmät vakuuttamisen laiminlyönnit. ETK:n oli vaikeampi valvoa näitä tapauksia, koska sillä ei ole eläkelaitosten asiakasrekistereitä käytettävissään eikä eläkelaitosten asiakasyhteyksiä.

Lisäksi työryhmä katsoi, että valvonnan tarpeet oli huomioitava uuden rekisteriympäristön suunnittelussa. Valvonnan laajuuden, kohdentamisen sekä ajantasaisuuden varmistamisen kannalta oli välttämätöntä tehdä viranomaistietojen rekisterivertailuja työeläkejärjestelmän tietoihin. Kaikista työnantajista oli voitava tehdä työnantajakohtaisia vertailuja palkkatiedot vähimmäistason vertailutietoina. Myös LEL- ja Tael-alojen valvonnan taso oli ylläpidettävä. Samoin valvonnan tason ylläpitäminen TyEL:n aikana edellytti Eteran valvontamenetelmien ja -henkilöstöresurssien siirtämistä ETK:een soveltuvien osin ja uusien valvontajärjestelyjen kehittämistä etenkin rakennusalan valvonnassa. Myös työeläkevakuuttamisen valvontaa olisi TyEL:n myötä tarvetta koordinoida paremmin. Työeläkejärjestelmässä tarvittiin työryhmän mukaan yhteistyön kehittämistä, työnjakokysymysten hiomista ja valvonnan seuranta.

Tässä vaiheessa oli jo päätetty perustaa ETK:n ja eläkelaitosten yhteistyöryhmä koordinoimaan TyEL-valvonnan käytännön toimeenpanoa. Myöhemmin ETK:n hallitus asetti keskeisten työmarkkinajärjestöjen ja eläkelaitosten, sekä ETK:n edustajista koostuvan Vakuuttamisen valvonnan neuvottelukunnan suuntaamaan, kehittämään ja seuraamaan valvontaa. Neuvottelukunta kokoontuu muutaman kerran vuodessa, jolloin sille raportoidaan valvonnan kehityksestä ja neuvottelukun-

ta päättää mahdollisista uusista valvonnan linjauksista.

Käytännön työnantajavalvonta alettiinkin suunnitella yllä mainittujen periaatteiden mukaisesti. TyEL tuli voimaan vuoden 2007 alusta, ja siihen otettiin säännös, jonka mukaan Eläketurvakeskuksella on oikeus saada verottajalta tiettyjä ennalta yksilöimättömiä työnantajatietoja massatietoina myös ajalta, jolloin verotus ei ao. vuodelta vielä ole valmistunut. Tämä säännös mahdollisti ETK:n kaksi uutta tehokasta valvontamuotoa, ajantasaisen massavalvonnan (AMV) ja jälkikäteisen massavalvonnan (JMV). Molemmat uudet valvontamuodot käynnistyivät vuonna 2010.

Näiden uudistusten jälkeen Eläketurvakeskuksen työnantajavalvonnan menetelmät ovat vuonna 2010:

- Ennaltaehkäisevä valvonta:
 - Palkkaa maksaville uusille työnantajille lähetetään vakuuttamisvelvollisuudesta tiedottava kirje.
- Omaaloitteinen massavalvonta
 - ajantasaisesti, jolloin voidaan jo ennen verovuoden päättymistä ja verotuksen valmistumista selvittää verottajan ja työeläkejärjestelmän rekistereitä vertaamalla, onko ennakonpidätyksiä tilittänyt työnantaja laiminlyönyt vakuuttamisvelvollisuutensa. Tämä valvontamuoto soveltuu hyvin tietyille valvonnan riskialoille, joille lyhyet työsuhteet ovat ominaisia.
 - jälkikäteen, jolloin verrataan työnantajien verottajalle vuosi-ilmoituksella ilmoittamia palkkoja samojen työnantajien eläkelaitoksille ilmoittamiin vakuutus- ja ansiotietoihin.
- Muu valvonta, joka perustuu erilaisten ulkoisten impulssien perusteella tehtyyn valvontaan: työntekijän/eläkkeenhakijan kysely,

palkkaturvapäätös, työnantajan konkurssi, eläkelaitoksen tai viranomaisen pyyntö, muun seulonnan kautta tietoon tullut työnantaja. Muun valvonnan tehokas muoto on varsinainen työnantajatarkastus, joka tukee erityisesti ajantasaista massavalvontaa.

Uuden työntekijän eläkelain (TyEL) mukainen rekisteriotepalvelu tukee Eläketurvakeskuksen työnantajavalvontaa. Rekisteriotepalvelun perusteella yksityisen työeläkejärjestelmän työntekijä saa vuosittain rekisteriotteen, josta voi tarkistaa työsuhtetietojen oikeellisuuden ja eläketurvan tason. Otteen lähettäminen on perusteltua myös siksi, että näyttövelvollisuus vanhoista työsuhteista on TyEL:n mukaan työntekijällä.

YEL-valvonnan alkutaival

Yrittäjien eläkelaki (YEL) tuli voimaan vuoden 1970 alusta. Lain mukaan Eläketurvakeskuksen tehtävänä on valvoa, että yrittäjät ottavat YEL-vakuutuksen. Jos yrittäjällä oli jo YEL-vakuutus, siihen liittyvät valvonta-asiat kuuluivat asianomaiselle eläkelaitokselle.

Jos yrittäjä ei ota vakuutusta, Eläketurvakeskuksen on kehotettava yrittäjää korjaamaan laiminlyöntinsä. Jos yrittäjä ei kuitenkaan vapaaehtoisesti vakuutusta ota, ETK:n on otettava se yrittäjän puolesta eläkelaitoksesta. ETK vahvistaa päätöksellään ajankohdan, josta eläkelaitoksen on vahvistettava hänelle työtulo. Kun vakuutus on otettu, eläkelaitos vahvistaa yrittäjälle työtulon. Yrittäjällä on muutoksenhakuoikeus sekä vakuutuksen ottamista koskevasta päätöksestä että eläkelaitoksen työtulopäätöksestä.

Lain voimaantullessa yrittäjällä oli oikeus saada vapautus vakuuttamisvelvollisuudesta, jos yrittäjän eläketurva ja hänen omaistensa perhe-eläketurva katsottiin muun lain perusteella riittäväksi. Näin ollen sivutoimisilla yrittäjillä oli mahdollisuus saada vapautus vakuuttamisesta. Nämä vapautussäännökset on myöhemmin kumottu, ja näin ollen myös sivutoimiset yrittäjät ovat nykyisin velvollisia ottamaan YEL-vakuutuksen.

Lain voimaantullessa yrittäjän eläkevakuutus voitiin ottaa takautuvasti kulumassa olevalle ja viidelle sitä edeltäneelle kalenterivuodelle. Niinpä järjestelmän alkuvuosina kiinnitettiin huomio välttämättömien asioiden hoitoon, kuten uuden lain ohjeistukseen, eläke- ja vapautusasioiden käsittelyyn. Kuitenkin vuosina 1974 ja 1975 tehtiin valvontaisku, jossa verotietojen perusteella tarkistettiin, että 1970-luvuna alkupuolella yritystoimintaa harjoittaneet yrittäjät olivat ottaneet itselleen asianmukaisesti eläkevakuutuksen.

Rekistereiden vertailuun perustuva jatkuva massavalvonta alkaa

Koska kuitenkin säännönmukainen laajoihin rekisterivertailuihin perustuva vakuuttamisvelvollisuuden valvonta on kaikkein tehokkainta, ETK:ssa aloitettiin tällaisen yrittäjävalvonnan valmistelu vuonna 1979. Valvonnan mahdollistivat myös YEL:n tietojensaantisäännökset viranomaisilta. Valvonta oli perustelua myös siksi, että yrittäjä saattoi tuolloin voimassa olleiden säännösten mukaan kartuttaa eläketurvaansa, vaikka häneltä ei saatu perityksi lain mukaisia va-

kuutusmaksuja. Mahdollisuus poistettiin myöhemmin, ja nyttemmin yrittäjä saa eläketurvaa vain siltä osin kuin hän on maksanut asianmukaiset vakuutusmaksut.

Laajan, lähinnä tietojärjestelmien rakentamiseen keskittyneen valmistelutyön jälkeen voitiin vuonna 1982 aloittaa vuosittain jatkuva järjestelmällinen yrittäjävalvonta, jonka piiriin selvitettäväksi joutuivat elinkeinonharjoittajat, joille oli vahvistettu tietty määrä valtionveronalaista ansiotuloa liikkeestä tai ammatista. Jos yrittäjällä katsottiin olevan riittävän paljon verotettavaa ansiotuloa, mutta ei YEL-vakuutusta, tapaus otettiin selvitettäväksi. Jos selvitykset osoittivat yrittäjän kuuluvan YEL:n piiriin, häntä kehoitettiin ottamaan vakuutus. Jos hän ei ottanut vapaaehtoisesti vakuutusta, ETK otti sen yrittäjän puolesta eläkelaitoksesta, joka vahvisti työtulon ja peri eläkevakuutusmaksut.

Tämä uusi valvontamuoto osoittautui erittäin tehokkaaksi. Esim. huhtikuusta 1982 maaliskuun loppuun oli ETK:n kehotuksesta lähes 10 000 vakuutuksensa laiminlyönyttä yrittäjää ottanut sen vapaaehtoisesti. Lisäksi ETK oli tuona aikana pakkovakuuttanut 2500 yrittäjää. Tämän lisäksi tulivat yrittäjät, jotka tehostuneen tiedotuksen vuoksi olivat ottaneet vakuutuksen ennen ETK:n valvontaan joutumista. Hankalimmiksi valvontatapauksiksi osoittautuivat ns. avustavien puolisoiden vakuuttaminen sekä tapaukset, joissa yrittäjällä oli mahdollisesti oikeus saada vapautus vakuuttamisvelvollisuudesta.

Valvottavien tapausten suuri määrä massavalvonnan alkuvaiheessa johtui siitä, että massavalvonta ulottui aluksi takautuvasti pisimmillään aina vuoteen 1977. Ny-

kyisin valvonta on mahdollisimman ajantasaista. Valvontaan joutuvat henkilöt hetken jälkeen kun heidän verotuksensa on ao. vuodelta valmistunut.

2000-luvun alussa ETK saa eri kriteereiden perusteella verottajalta vuosittain n. 110 000 ammatinharjoittajan verotustiedot. Tästä joukosta valvontaan seuloutuu noin 3000–4000 henkilöä. Näistä YEL-vakuutuksen tekee ETK:n kehotuksen perusteella n. 1000 henkilöä. Pakkovakuutuksen ETK joutuu tekemään 160 yrittäjälle.

Vuoden 2000 alussa oli teknisesti mahdollista laajentaa YEL:n massavalvonta koskemaan myös elinkeino-yhtymien osakaita, eli käytännössä avointen- ja kommandiittiyhtiöiden vastuunalaisia yhtiömiehiä ja näihin verrattavia henkilöitä. Valvonta käynnistyi valmistelun jälkeen syksyllä 2002 samojen peruseriaatteiden mukaan kuin ammatinharjoittajien vakuuttamisvelvollisuuden valvonta. Näin ollen valvonta on vuosittain jatkuvaa perustuen verotustietojen ja työeläkejärjestelmän vakuutustietojen vertailuun

ETK saa verottajalta vuosittain noin 80 000 henkilön ja 85 000 yrityksen verotustiedot. Vakuutustietojen vertailun jälkeen valvontaselvittelyyn joutuu 1200 henkilöä, joista vakuutuksen tekee vapaaehtoisesti noin 150 yrittäjää. ETK joutuu ottamaan vuosittain noin 30–50 yrittäjän puolesta pakkovakuutuksen.

Yrittäjävalvonnan tehokas valvontakeino on tiedotuskirjeiden lähettäminen yrittäjille. Tällä tavoin YEL:n piiriin mahdollisesti kuuluva henkilö saa ennakoita tiedon YEL:n piiriin kuulumisesta. Näitä kirjeitä ETK lähettää 40 000 henkilölle vuosittain. Perustietona tässäkin valvontamuodossa on verottajalta saatu tieto yritystoiminnasta. Tämä valvontakeino on

– samoin kuin työnantajavalvonnassa – osoittautunut hyvin käyttökelpoiseksi.

Eläketurvakeskuksen YEL- valvonnan toimintamuodot ovat peruseriaatteiltaan hyvin samanlaiset kuin työnantajavalvonnassa. Tärkeää on ennaltaehkäisevä valvonta, jossa YEL:n piiriin mahdollisesti kuuluville henkilöille lähetetään verotustietoihin perustuva YEL:n vakuuttamisen edellytyksistä tiedottava kirje. Lisäksi Eläketurvakeskus tekee myös yrittäjien kohdalla oma-aloitteisia massavalvontoja.

Lopuksi

ETK:n nykyisen työnantaja- ja yrittäjävalvonnan perustana ovat laajat rekisteriverotailut ja hyvä yhteistyö eläkelaitosten sekä viranomaisten kanssa. Nämä asiat yhdessä varmistavat osaltaan, että työntekijät ja yrittäjät saavat heille kuuluvan eläketurvan ja eläkelaitokset vakuutusmaksut, joiden perusteella työntekijöille ja yrittäjille kuuluva eläketurva kustannetaan.

Eläketurvakeskus eläkesäätiöiden ja eläkekassojen toiminnan valvojana

Historia pähkinänkuoressa

Eläketurvakeskus valvoi työeläkejärjestelmän alkuajoista asti eläkesäätiöitä ja -kassoja. Alun perin kohteena olivat säätiöt ja kassat, jotka harjoittivat työntekijäin eläkelain (TEL) mukaista toimintaa joko yksinomaan tai muun toimintansa ohella. 1970-luvun alusta valvonnan piiriin tuli myös yrittäjien eläkelain (YEL) mukainen toiminta, kun yrittäjät saivat oman eläkelakinsa ja sen edellyttämä vakuutus voitiin ottaa myös eläkekassasta. Eläkesäätiöiden ja -kassojen vapaaehtoisiin lisätuihin ja niiden kattamiseen ETK:n valvonta ei ollutunut.

Lakisääteistä työeläketurvaa luotaessa sen toimeenpano rakennettiin osin jo toiminnassa olleiden eläkesäätiöiden ja -kassojen perustalle laajentamalla niiden

toimintaa vapaaehtoisesta eläketurvasta lakisääteiseen. Nämä eläkelaitokset olivat toimineet melko vapaamuotoisesti ja toisistaan poikkeavalla tavalla, mistä syystä oli perusteltua luoda tehokas järjestelmä ohjaamaan ja valvomaan niiden toimintaa lakisääteisen työeläkkeen hoitajina. Valvontatehtävä sopi luontevasti Eläketurvakeskukselle, jonka tehtävänä oli ylläpitää myös työeläkejärjestelmän keskusrekistereitä ja antaa eläkelaitoksille suosituksia työeläkelakien soveltamisesta.

Eläketurvakeskuksen toimivalta valvonassa perustui valtioneuvoston ja myöhemmin sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön (STM) päätöksiin. Vaikka tarkastusten suorittaminen ja valvonta oli siirretty ETK:lle, ministeriöllä oli yleisvalvontavastuu. Se vahvisti eläkesäätiöiden ja -kassojen säännöt ja laskuperusteet, antoi kirjanpito- ja tilin-

päätösmääräykset sekä vastuuvelan katetta koskevat määräykset. STM valvoi viimekädessä myös ETK:n toimintaa.

ETK valvoi lakisääteisistä työeläkkeistä huolehtivia eläkesäätiöitä ja -kassoja, mutta eläkevakuutusyhtiöiden toiminnan valvonta kuului yksinomaan sosiaali- ja terveysministeriölle (sittemmin Vakuutusvalvontavirastolle, nykyiselle Finanssivalvonnalle). Kysymys tämän ns. kaksijakoisen eläkelaitosvalvonnan tarkoituksenmukaisuudesta nostettiin vuosien mittaan säännöllisesti esille niin kauan kuin Eläketurvakeskus osallistui valvontaan.

Eläketurvakeskuksen eläkelaitosvalvonta päättyi vuoden 2007 alussa, jolloin tulivat voimaan yksityisten alojen palkansaajia koskevat työeläkelait yhdistänyt työntekijän eläkelaki (TyEL) sekä erillinen Eläketurvakeskuksesta annettu laki. Valvonnan delegoinnin mahdollistavat säännökset oli jo poistettu eläkesäätiölaista ja vakuutuskassalaista kesällä 2006. ETK:n valvonnan päättyessä päättyi myös periaatetasolla ongelmaksi koettu kaksijakaisuus työeläkelaitosten valvonnassa.

Kun eläkesäätiöiden ja -kassojen valvonta aloitettiin ETK:ssa vuonna 1962, säätiöitä oli 16 ja kassoja 3. Suurimmillaan valvottavien säätiöiden lukumäärä oli vuonna 1964, jolloin niitä oli 161. Ennätys kassojen lukumäärässä, kaikkiaan 13 eläkekassaa, sijoittui vuosiin 1971–1975. Kassoista viisi vakuutti myös yrittäjiä. Viimeisenä ETK:n valvonnan toimintavuonna 2006 eläkesäätiöitä oli enää 31 ja eläkekassoja 8.

Valvonnan vaiheet

Valtioneuvoston päätös eräiden avustuskassojen ja eläkesäätiöiden rekisteröimis-

tä ja valvontaa koskevien tehtävien siirtämisestä Eläketurvakeskukselle annettiin toukokuussa 1962. Valvonta, joka kuului sosiaali- ja terveysministeriölle, siirrettiin tällä päätöksellä osittain ETK:lle 1.6.1962 lukien. Päätös perustui eläkesäätiölaissa ja avustuskassalaissa valtioneuvostolle annettuun valtuutukseen siirtää STM:lle kuuluvaan valvontaan liittyviä toimeenpanotehtäviä ETK:lle. Samalla ETK:lle siirrettiin rekisterin pitäminen yksinomaan TEL:n mukaista toimintaa harjoittavien eläkesäätiöiden ja -kassojen osalta.

Eläketurvakeskuksen tarkastustoiminnan alkaessa ei sen tarkempaa kohdetta tai laajuutta ollut rajattu. Valtioneuvoston päätöksessä todettiin vain, että ETK:lle siirretään tarkastuksien suorittaminen yksinomaan TEL:n mukaista toimintaa harjoittavissa eläkesäätiöissä ja -kassoissa sekä niiden toiminnan ja erityisesti sen valvominen, että TEL:ssa tarkoitettu luottovakuutus on otettu. Siirrettyjen tehtävien osalta ETK:n valvonta oli viranomaisvalvonnan luonteista.

Vuonna 1985 valtioneuvosto antoi päätöksen, jolla ETK:lle siirrettiin tarkastuksien suorittaminen YEL:n mukaista toimintaa harjoittavissa avustuskassoissa sekä niiden valvominen siltä osin kuin tarkastukset ja valvonta liittyvät YEL:n mukaiseen toimintaan. ETK:n tehtäväksi tuli myös rekisterin pito näiden kassojen osalta.

Vakuutuskassalaki korvasi avustuskassalain vuoden 1993 alussa. Sen mukaan STM voi määrätä, että eläkekassojen valvontatehtäviä siirretään ETK:lle. Vuoden 1993 alusta tulivat voimaan myös valtioneuvoston ja STM:n delegointipäätökset, jotka korvasivat aiemmat päätökset. Niiden perusteella ETK jatkoi tarkastuksia eläkesäätiöissä ja -kassoissa entiseen

tapaan. Päätöksissä todettiin, että Eläketurvakeskuksen on valvottava näiden eläkelaitosten toimintaa siltä osin kuin tarkastukset ja valvonta liittyvät TEL:n ja YEL:n mukaiseen toimintaan. Rekisterinpito palautettiin tässä yhteydessä kaikilta osin ministeriölle.

Vuoden 1993 päätöksiä muutettiin jo seuraavana vuonna. Niistä poistettiin luottovakuutuksen valvomista koskeva määräys, koska TEL:n luottovakuutus oli lopetettu. Voimassa olleesta yleisestä valvonnan ja tarkastustehtävien delegoinnista seurasi, että 1.1.1994 alkanut katevalvonta tuli ETK:n tehtäväksi.

Vuoden 1996 alusta tulivat voimaan uudet valtioneuvoston ja STM:n päätökset, joissa ETK:n valvontatehtävät oli lueteltu tarkemmin. Olennainen ero entiseen oli, että eläkelaitoksen vakavaraisuusvalvonta ei enää kuulunut ETK:n tehtäviin. Taloudellinen valvonta ja siihen liittyvä hallinnon ja toiminnan valvonta siirrettiin ministeriöön. Sitten tämä valvonta siirtyi ministeriöstä keväällä 1999 perustetulle Vakuutusvalvontavirastolle.

Eläketurvakeskuksen tehtäviin jäi valvoa eläkesäätiön ja -kassan yksittäisen edunsaajan ja vakuutetun osalta, että eläkepäättökset olivat lainmukaiset ja tehdyillä laillisissa järjestyksessä. Lisäksi ETK:n oli yleisemminkin varmistettava, että eläkelaitos toimii lain ja ohjeiden mukaisesti osana hajasijoitettua työeläkejärjestelmää.

Päätösten mukaan Eläketurvakeskuksen oli erityisesti valvottava, että vakuutettuja ja eläkkeensaajia koskevat työsuhdetiedot ja muut eläketurvan perusteena olevat tiedot rekisteröidään oikein, eläkepäättökset tehdään lainmukaisesti ja niihin liittyvä maksu- ja ilmoitusliikenne hoidetaan ohjeiden mukaisesti. ETK:n oli huo-

lehdittava myös muista edellä tarkoitettuihin valvontatehtäviin rinnastettavista tehtävistä. YEL-toimintaa harjoittavien kassojen osalta ETK:n oli lisäksi valvottava, että työtulopäättökset tehdään lainmukaisesti ja niihin liittyvä maksu- ja ilmoitusliikenne hoidetaan ohjeiden mukaisesti.

Tarkastustoiminta käytännössä

Tarkastustoiminta oli alusta saakka ETK:n lakiosaston vastuulla. Lakiosaston tarkastusyksikkö suunnitteli ja hallinnoi tarkastuksia ja hyödynsi myös muiden osastojen asiantuntemusta. Suunnittelu- ja laskentaosastolle kuului mm. tarkastaa ennen eläkesäätiön tai -kassan tilinpäätöksen varmistamista, että vastuunjakoon liittyvät erät oli kirjattu oikein. Eläkejärjestelmäosasto, joka vastasi ETK:n pitämistä rekistereistä, toimitti tarkastajille tiedot säätiöiden ja kassojen rekisteri-ilmoituksissa mahdollisesti olleista puutteista.

Tarkastusyksikön vahvuus oli 4–5 henkilöä, joilla oli myös muita asiantuntija-tehtäviä. Tarkastustoimintaan käytettiin loppuvuosina noin 2,5 henkilötyövuotta. Tarkastuskäyntejä tehtiin kuhunkin eläkelaitokseen 1–3 vuoden välein. Tarkastuksiin osallistui myös vastuunjaon ja eläkelaskennan asiantuntijoita suunnittelu- ja laskentaosastolta.

Tarkastuskäynneistä tehtiin tarkastuskertomukset. Vuodesta 1988 ne alettiin lähettää tiedoksi ao. eläkelaitokselle. Alkuaikoina STM halusi tietoa tarkastuksen tuloksista vain silloin, kun valvonta antoi siihen erityistä aihetta. 1990-luvun alussa tarkastuskertomukset alettiin toimittaa ministeriölle säännönmukaisesti, ja myöhemmin vuosina myös eläkelaitoksen hal-

litukselle. Näin myös työnantaja sai tietoa eläkeasioiden hoidosta.

Eläketurvakeskuksessa toimi erityinen katevalvontaryhmä sen ajan, jonka katevalvonta oli ETK:n tehtävänä. Siihen kuuluivat lakilinjan johtaja, lakiosaston päällikkö, tarkastusyksikön esimies ja kaksi riippumatonta asiantuntijaa. Ryhmä koontui tarvittaessa käsittelemään mm. katearvon määrittäykset niissä tapauksissa, joissa eläkelaitoksen ja tarkastusyksikön käsitys omaisuuden katearvosta ei ollut yhteneväinen.

Tarkastustoiminta oli luonteeltaan konsultoivaa eli neuvonta ja tiedottaminen olivat merkittävässä osassa. Tarkastajat olivat moniosaajia, jotka hallitsivat sekä laajasti että syvällisesti työeläkkeiden eri osa-alueet. He neuvoivat säätiöiden ja kassojen toimihenkilöitä myös puhelimitse ja sähköpostin välityksellä. Eläkelaitostarkastajille kuului myös kouluttaminen. ETK järjesti aikoinaan säännönmukaisesti omia koulutustilaisuuksia säätiöiden ja kassojen toimihenkilöille. Mm. tarkastusten yhteydessä kerättiin tietoa koulutus- tarpeista. Kaiken kaikkiaan tarkastajat olivat hyvin perehtyneet toimikenttäänsä. Se, että ETK:n tarkastajilla oli säätiöiden ja -kassojen toiminnan tuntemusta, edesauttoi myös pienten eläkelaitosten tarpeiden huomioon ottamista mm. lakien soveltamisohjeita valmisteltaessa.

Erytisesti toiminnan alkutaipaleella koulutus ja neuvonta olivat keskeisellä sijalla. Myöhemminkin tarkastajien käynnit eläkelaitoksissa olivat tilaisuuksia, joissa eläkekäsittelijät voivat ottaa keskusteluun ratkaisutoimintaan liittyviä kysymyksiään ja saada niihin vastauksia. Niinpä tarkastukset olivat säätiöissä ja kassoissa odotettuja tapahtumia.

Eläketurvakeskuksen valvonnalla ja siihen liittyvällä neuvonnalla ja tiedottamisella pyrittiin ehkäisemään virheiden syntymistä sekä varmistamaan yhdenmukainen soveltamiskäytäntö työeläkejärjestelmässä. Eläkelainsäädännön monimutkaistuminen lisäsi eläkesäätiöiden ja -kassojen tarvetta saada asiantuntevaa neuvontaa, koska niillä ei ollut tukenaan ison eläkelaitoksen osaamista.

Valvonta oli käytännössä laillisuusvalvontaa. ETK:n tarkastajat tarkastivat paitsi eläkepäästösten ja rekisteröintien oikeellisuutta myös säätiön tai kassan hallituksen menettelytapoja eläkeasioiden hoitamisessa (delegointi, päätöksentekotavat, salassapito ym.). Eläkepäästöksiä ja yksittäisten eläkkeiden vastuunjakoja tarkastettiin pistokokein. Myös työsuhdese-lvittelyasioita käytiin läpi. Valvonnan tarkoituksena oli varmistaa, että eläkesäätiöt ja -kassat toimivat eläkeasioita käsitellessään työeläkelakien ja niiden soveltamisesta annettujen ohjeiden mukaan.

Eläkekäsittelyn teknistyminen vaikutti myös tarkastustoiminnassa. Eläkekäsittelystä ei juuri syntynyt asiaan liittyviä asiakirjoja ja laskenta oli koneellista. Tarkastuksen loppuajoina etenkin eläkelaskelmien tarkastaminen oli tästä syystä hankalaa.

Palveluyritysten rooli eläkesäätiöiden ja -kassojen eläkeasioiden hoidossa korostui vuosien saatossa. Tarkastuksen päättymistä edeltäneinä vuosina enää muutamissa säätiöissä ja kassoissa oli eläkekäsittelyyn erikoistunutta henkilökuntaa. Palveluyrityksiltä ostetut palvelut vaihtelivat laitoksittain palveluyrityksen laskentaohjelman käytöstä ns. täysihointoon, jolloin palveluyritykseltä oli ostettu kaikki eläkeasioiden hoitoon liittyvät pal-

velut (ratkaisuehdotusten teko, eläkelaskenta, maksatus, eläkkeensaajien valvonta jne.).

Vuonna 1999 STM:n rooli valvonnassa siirtyi Vakuutusvalvontavirastolle ja edelleen Finanssivalvonnalle, joka syntyi, kun Vakuutusvalvontavirasto ja Rahoitus-tarkastus yhdistettiin vuonna 2009.

Valvonta valokeilassa

Tarkastustoiminta keskustelutti useaan otteeseen Eläketurvakeskuksen hallitusta, erityisesti 1990-luvulla. Esillä olivat Vammalan eläkekassassa paljastuneet, vakavaraisuusongelmiin johtaneet väärinkäytökset sekä katevalvonta ja vastuukysymykset.

Eläkesäätiöiden ja -kassojen valvonnassa jouduttiin uuteen tilanteeseen, kun niiltä poistettiin luottovakuutuspakko vuonna 1994. Luottovakuutuksella oli varmistettu, että vastuovelka oli katettu täyteen määrään. Eläkevastuun kattaminen jäi nyt asianomaisen eläkelaitoksen vastuulle. Vastuuvelan ja eläkevastuun katteen valvonta muodostui keskeiseksi, kun aikaisemmin oli varmistettu, että luottovakuutus oli kunnossa.

Kun ETK aloitti katevalvonnan, valvottavana oli 47 eläkesäätiötä ja 10 eläkekassaa. Jotta katevalvontaan varten olisi enemmän aikaa, jouduttiin perinteistä tarkastusta vähentämään. Tarkastusyksikössä kaksi henkilöä keskittyi katevalvontaan. Monet säätiöt katsoivat katevalvonnan ja sen edellyttämän raportoinnin heikentävän säätiöiden yhdenvertaisuusasemaa vakuutusyhtiöihin nähden.

ETK oli osoittanut jo vuoden 1993 lopussa STM:lle kirjeen, jossa todettiin, ettei

ETK uudessa tilanteessa voi kantaa vastuuta katevalvonnasta, vaan tämä valvontatehtävä olisi kokonaisuudessaan siirrettävä mahdollisimman pian ministeriölle.

Edellä mainitut eläkekassan vakavaraisuusongelmat sähköistivät ilmapiiriä tarkastustoiminnan ympärillä. Vakavaraisuus- ja katevalvonnan siirtoa vauhditettiin eräät ETK:n hallituksen jäsenet kirjelmöivät oikeuskanslerille. Eduskunnan oikeusasiamies puolestaan selvitti STM:n ja ETK:n tarkastustoimintaa työeläkejärjestelmän ulkopuolelta tehdyn kantelun johdosta. Kantelijat halusivat selvitettäväksi, ovatko viranomaiset laiminlyöneet valvontavelvollisuutensa eläkekassan tarkastuksissa. Myös eduskunnassa esitettiin kirjallinen kysymys STM:n harjoittamasta valvonnasta.

ETK uudisti katevalvonnan siirtoa koskevan pyyntönsä STM:lle vuoden 1995 alussa. Asiaa selvitti ministeriön työryhmä, ja valvonnan siirto toteutui vihdoin vuoden 1996 alussa.

Kaksijakoisuus eläkesäätiöiden ja -kassojen ja eläkevakuutusyhtiöiden valvonnassa hiersi jatkuvasti. Vakuutusyhtiöitä valvoi STM, joka ei tässä ns. laitosvalvonnassa tutkinut yksittäisiä eläkeratkaisuja. Eläkelaitosvalvonnasta ja eläkesäätiö- ja kassavalvonnan tarpeellisuudesta laadittiin ETK:ssa lukuisia selvityksiä ja muistioita, ja asiaa käsiteltiin niin ETK:n hallituksessa kuin STM:ssäkin. Aina kuitenkin päädyttiin siihen, että toimintatapa on perusteltu ja sitä tulee jatkaa.

ETK:n suorittama eläkesäätiö- ja kassavalvonta oli pikemmin periaatteellinen kuin käytännön ongelma. Eläkesäätiöyhdistyksen ja Vakuutus-kassojen yhdistyksen johtohenkilöt pitivät keskustelua siitä yllä, kun taas säätiöissä ja kassoissa työsken-

televät näkivät tarkastustoiminnan omaa työtään tukevana. Tämä kävi selvästi ilmi kyselyissä, joita ETK aika ajoin osoitti näiden eläkelaitosten toimihenkilöille.

ETK:n tarkastustoiminnasta lieneekin ollut enemmän hyötyä kuin haittaa eläkesäätiöiden ja -kassojen toiminnalle. Tosiasia toisaalta oli, että entisen kaltaiselle tarkastustoiminnalle ja valvonnalle ei loppuvuosina enää ollut samanlaista tarvetta kuin aikaisemmin. Tähän vaikutti ennen kaikkea se, että kaikki eläkesäätiöt ja -kassat olivat siirtyneet käyttämään ainakin jossain määrin palveluyrityksiä eläkeasioiden hoidossa. Näillä yrityksillä oli käytettävissään samanlaista laajaa eläkeasioiden tuntemusta ja kokemusta kuin eläkevakuutusyhtiöillä.

ETK:n säätiö- ja kassavalvonta joutui luupin alle, kun eduskunnassa vuonna 2005 käsiteltiin hallituksen TyEL:stä anta-

maa esitystä. Perustuslakivaliokunta näki ongelmallisena sen, että ETK valvoo eläkelaitoksia ja nämä vastaavat ETK:n kustannuksista. Valiokunnan käsitys ETK:n valvonnan laajuudesta ja luonteesta ei ehkä aivan vastannut todellista tilannetta, mutta tämä ETK:n rahoitustapaa rasittava ”kauneusvirhe” päädyttiin kuitenkin poistamaan eläkesäätiö- ja vakuutuslakisäätelyä uudistettaessa vuonna 2006.

Vuoden 2007 alussa tuli sitten aika panna piste kaksijakoisuudelle eläkelaitosten valvonnassa ja samalla ETK:n yli 40 vuotta jatkuneelle eläkelaitostarkastukselle. Nuo vuodet kasvattivat varmasti osaamista työeläkejärjestelmän piirissä ja samalla osaltaan tukivat vaihtoehtoisen mallin säilymistä lakisäätöisen eläketurvan järjestämisessä.

Työeläkeasioiden muutoksenhaku

Työeläkejärjestelmään on alusta alkaen kuulunut tehokas ja erikoistunut muutoksenhakujärjestelmä. Se on aikojen kuluessa hioutunut oikeusturva- ja ihmisoikeusvaatimukset täyttäväksi järjestelmäksi, jonka käyttäminen on helppoa maallikolekin. Muutoksenhakumaksuja ei ole, eikä muutoksenhakuun muutenkaan sisälly merkittävää kului riskiä. Työelämän, työmarkkinoiden ja yritystoiminnan olosuhteita tuntevat asiantuntijajäsenet osallistuvat työeläkeasioiden ratkaisuihin, mikä osaltaan takaa näissä muutoksenhakuasioissa vaadittavan erityisasiantuntemuksen.

Työeläkeasioissa on rajoittamaton oikeus hakea muutosta, ensivaiheessa työeläkeasioiden muutoksenhakulautakunnalta ja sen jälkeen vakuutusoikeudelta. Niillä on myös toimivalta poistaa lainvoimaisia päätöksiä. Korkeimmalta hallinto-oikeudelta voi hakea vakuutusoikeuden päätöksen purkua sillä perusteella, että asian käsittelyssä vakuutusoikeudessa on

tapahtunut menettelyvirhe, joka on voinut olennaisesti vaikuttaa päätökseen.

Muutoksenhaku eläkelautakunnassa

Työeläkejärjestelmää luotaessa 1960-luvun alussa muutoksenhaku ja siinä sovellettava menettely ei ollut erityisen merkityksellisessä asemassa. Eläkekomitea ehdotti mietinnössään vuonna 1960 valitusmenettelyä järjestettäväksi samojen periaatteiden mukaan, joita silloin oli jo kehitetty muilla sosiaalivakuutuksen aloilla. Komitean käsityksen mukaan ”näyttää edulliselta, että ensimmäisenä asteena toimii lautakunnan tapaan kokoonpantu elin”. Lautakunnassa olisivat edustettuina asiantuntijat sekä työnantajat ja työntekijät.

Edullisuudella saatiin tarkoittaa muutakin, mutta komitean mietinnöstä huokuu se tavoite, että hallinnon tulee

¹ Outi Antila on kirjoittanut muutoksenhakulautakuntaa ja Timo Havu vakuutusoikeutta käsittelevän osuuden.

olla ohutta ja tehokasta ja myös muutoksenhaun tulee tapahtua suhteellisin pienin kustannuksin. Lautakunnan jäsenten ajateltiin olevan sivutoimisia. Erityisesti pätevän lääkärijäsenistön palkkaamisessa sivutoimisuudesta ajateltiin olevan hyötyä: saataisiin eri alojen asiantuntijoita.

Komiteanmietinnössä ehdotetaan eläkelautakunta -nimisen lautakunnan perustamista ensimmäiseksi valitusasteeksi. Se olisi Eläketurvakeskuksesta riippumaton elin, mutta käyttäisi Eläketurvakeskuksen toimitiloja ja toimistohenkilökuntaa apunaan ja perisi kulunsa Eläketurvakeskukselta. Aluksi tarkemmat säännökset eläkelautakunnasta löytyivät Eläketurvakeskuksen ohjesäännöstä, mikä sekin muodosti tiukan napanuoran Eläketurvakeskukseen. Vuonna 1961 työntekijäin eläkelain 20. pykälässä annetut määräykset eläkelautakunnan toiminnasta kestivät vain pienin muutoksin ensimmäiset 40 vuotta.

Ensimmäisessä eläkelautakunnassa oli puheenjohtaja ja kahdeksan jäsentä, jotka kaikki toimivat tuomarinvastuulla. Näistä ainakin kahden tuli olla edustavimpien työnantajajärjestöjen ja kahden edustavimpien työntekijäjärjestöjen ehdotuksesta nimettäviä. Jäsenistöön kuului myös lääkäreitä ja vakuutusmatemaatikko. Aivan ensimmäiset istunnot istuttiin vuonna 1963 täysistuntokokoonpanossa vaikka jo ensimmäiset nimitykset tehtiin kahta toimivaa jaostoa varten. Yhteen jaostoon kuuluivat puheenjohtajan lisäksi lääkärijäsen vakuutusmatematiikkaa tunteva jäsen ja työelämän osapuolten asiantuntevasta edustavasta jäsenistä sekä työntekijä että työnantajapuolelta. Valtion ja kuntien vastaavissa muutoksenhakulautakunnissa työntekijäin näkemyksiä ovat edustaneet

valtion ja kuntien työmarkkinalaitokset. Kun Työeläkeasioiden muutoksenhakulautakuntaan yhdistettiin valtion ja kuntien eläkelautakunnat, otettiin tämä muutos myös jaostojen kokoonpanossa ja lukumäärässä huomioon. Maatalousyrittäjien ja yrittäjien eläkelakien tultua voimaan jaostoihin tuli jäseneksi myös näitä tahojen edustavat jäsenet 1970-luvun alkupuolella.

Lain alkuvuosina muutosta haettiin lainopillisiin kysymyksiin, mikä on varsin luonnollista uuden lain tultua voimaan. Ensimmäiset tapaukset käsittelivät lain soveltamisalaa ja muita lain voimaan tuloon liittyviä kysymyksiä. Varsin pian kuitenkin muutoksenhaun aiheeksi vakiintui työkyvyttömyyden arviointi. Tämä johtuu harvinaisuutta ja kohtuullisuuden arviointia sisältävästä työkyvyttömyyden määritelmästä. Lähtökohtana työkykyä arvioitaessa on lääketiede, minkä vuoksi lääkäreiden asema jaoston jäsenenä on ollut tärkeä. Lääkärin tehtävänä on ollut arvioida hakijan sairauden lääketieteellinen taso, muiden jäsenten tehtävänä on ollut arvioida jäljellä olevan toimintakyvyn taso ja työnteon kohtuullisuuden vaatimus.

Kuinka usein lautakunta sitten on muuttanut työeläkelaitosten päätöksiä? Aivan ensimmäisinä vuosina muutosprosentteja ei tilastoitu. Tilastoja on saatavilla vuosilta 1962–1966 ja vuodesta 1974. Muutosprosentti näyttää olleen pitkälle 1980-luvun puolelle 20 prosentin vaiheilla. Ennätysvuosi oli 1986, jolloin päätöksistä muutettiin yli 25 prosenttia. Tuolloin voimaan tulleella yksilöllisellä varhaiseläkkeellä lienee ollut oma vaikutuksensa asiaan.

Alkuvuosina työkyvyttömyysasioiden muutosprosentit olivat pienemmät kuin

lainopillisissa asioissa, mikä johtui siitä, että lakien tulkinnat vielä hakivat uomiin. Vähitellen, kun lakien soveltaminen on tullut tutummaksi ja Eläketurvakeskus on ohjeistuksellaan luotsannut tulkintakäytäntöjä, ovat muutoksenhaussa lainopillisten asioiden muutosprosentit pienentyneet olennaisesti.

1980-luvun loppupuolella ja 1990-luvulla muutosprosentit laskivat lähemmäksi 10 %:ia ja pysyivät samalla tasolla vuosituhannen vaihteeseen asti. 2000-luvulla muutosprosentit ovat olleet 12 ja 14 prosentin välillä. Muutosprosentilla ja asioiden käsittelyajan pituudella on yhteys. Jos käsittelyajat venyvät, muutosprosentti yleensä nousee, koska työkyvyttömyys asioiden muuttuvuus suurenee. Yhä useampi ehtii hankkia asiaansa uuden lausunnon, ja etenevissä sairauksissa toimintakyky heikkenee ennen asian käsittelyä.

Asian käsittely kesti 1960-luvulla muutamana kuukaudena. Kun uusia asiaryhmiä tuli maatalousyrittäjien ja yrittäjien eläkelakien myötä, käsittelyajat venyivät 1970-luvun alussa yli viiden kuukauden mittaisiksi. Lautakuntaan palkattiin uutta esittelijätyövoimaa, jota ei kuitenkaan kuukaan ollut opastamassa. Esittelijät oppivat työn oman kertomuksensa mukaan tarttumalla päällimmäisiin asiakirjanappuihin ja aloittamalla tyhjältä pöydältä tekemään päätösehdotuksia.

Myöhemmillä vuosikymmenillä on usein taiteiltu resurssien ja asiamäärien tasapainon kanssa. Jos resurssimäärä on jäänyt vähäiseksi asioiden lukumäärään nähden, jonot kasvavat verraten nopeasti. Käsittelyaika on kuitenkin aina pysynyt seitsemässä kuukaudessa tai alhaisempaina. Nyt viimeisinä vuosina käsittelyaika on ollut neljän kuukauden paikkeilla. Sitä

alhaisempi käsittelyaika aiheuttaa jo jonkinlaista tyhjäkäyntiä työskentelyprosessien joissakin vaiheissa. Sähköisen käsittelyjärjestelmään siirtymisellä voitaneen aikaa vielä jonkin verran lyhentää, mutta jossakin vaiheessa tulee myös vastaan piste, jota lyhyemmäksi ei käsittelyaika voi mennä ilman että muutoksenhakijan usko asian perusteelliseen pohdintaan horjuu.

Työeläkkeiden muutoksenhakujärjestelmää luotaessa lähtökohtana oli kirjallinen menettely. Jos kysymyksessä on lainopillinen tulkintakysymys, argumentointi voidaan käydä hyvin kirjallisesti. Jos taas kyseessä on lääketieteellinen kysymys, lääketieteellinen selvitys saadaan parhaiten perusteellisten lääkärinlausuntojen avulla.

Tilanne muuttui 1990-luvulla Suomen liittyttyä Euroopan ihmisoikeussopimukseen. Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaan jokaisella on oltava oikeus tulla kuulluksi oikeudessa omassa asiassaan. Myös muutoksenhakulautakuntien todettiin olevan osa oikeusjärjestelmää ja siten suullisen käsittelyn mahdollisuus tuli saatava koskemaan lautakuntia. Vuonna 1996 voimaan tulleen uudistuksen myötä muutoksenhakulautakuntien oli mahdollista järjestää suullisia käsittelyitä, jos se oli asian selvittämisen vuoksi tarpeen tai jos asianosainen sitä vaati eikä ollut syytä olla järjestämättä.

Uudistuksen pelättiin tuovan useita kymmeniä, jopa satoja käsittelyitä vuosittain. Pelko oli kuitenkin aivan turha; ensimmäinen suullinen käsittely järjestettiin vasta vuonna 2004. Siinä oli kyse ravintolan vahtimestarin työsuhteen olemassaolon näyttämisestä ja tämä saattoi tapahtua vain todistajia kuulemalla. Sen jälkeen suullisissa käsittelyissä on useimmiten selvitetty työsuhteen olemassaoloa tai ansi-

oiden suuruutta taikka yrittäjä suhteen ja työsuhteen rajanvetoa. Eräässä tapauksessa selvitettiin perhe-eläkeasiassa perheen yhdessä asumista kuolinhetkellä. Suullisten kuulemisten määrä on siis vuosittain ollut kahden tai kolmen tapauksen tasolla. Näin ollen niihin kuuluva resurssimääräkin on ollut varsin kohtuullinen.

Eläkelautakunnan toiminta eriytettiin Eläketurvakeskuksen toiminnasta vuoden 2003 alusta lukien, ja vuoden 2006 alusta työeläkeasioiden muutoksenhakulautakunnalle saatiin uusi toimiva organisaatiolaki. Näiden muutosten myötä lautakunnan työtä on organisoitu uudelleen ja mm. eri ratkaisukokoonpanojen työnjakoa selkiytetty. Näköpiirissä ei ole mitään sellaista kehityssuuntaa, joka tukisi silloin tällöin esitettyjä ajatuksia sosiaalivakuutusasioiden siirrosta yleisiin tai hallinto-oikeuksiin. Sosiaalivakuutus muodostaa sinänsä selkeän erillisen oikeussektorin, joka muuta lainkäyttöä edullisemmin ja tehokkaammin pystyy hoitamaan erittäin suuren asiamäärän. Kun vakuutusoidessa käytetään työolojen asiantuntemusta vain merkittävimmissä asioissa, on edustuksellisuus perusteltua säilyttää alemmassa muutoksenhakuasteessa. Ratkaisukokoonpanoissa voisi kuitenkin siirtyä kaikkein yksinkertaisimmissa tapauksissa pienempiin kokoonpanoihin ja joissakin hallinnollisissa päätöksissä käyttää yhden tuomarin kokoonpanoa.

Työeläkeasioiden muutoksenhaku vakuutusoidessa

Suomen ensimmäisen työeläkelain, vuonna 1956 annetun merimieseläkelain (MEL) mukaan muutoksenhaku ohjau-

tui vakuutusoidessa. Tämä oli luonteva ratkaisu, koska vakuutusoidessa oli jo tuolloin pitkät perinteet työtapaturmien ja sotilasvammojen erityistuomioistuimena. Vuonna 1917 toimintansa aloittaneesta vakuutusneuvostosta oli muodostettu vakuutusoidessa vuoden 1942 vakuutusoideslailla.

Parikymmentä vuotta vanha kansaneläkelainsäädäntö korvattiin vuonna 1956 uudella kansaneläkelailalla, jonka mukaan merkittävässä etuusratkaisussa kansaneläkelaitoksen lisätty hallitus oli ensimmäinen ja vakuutusoidessa ylin muutoksenhakuaste. Kansaneläkelain uudistustyö vauhditti myös uuden vakuutusoideslain syntyä, se säädettiin vuonna 1958. Uuden lain perusteella vakuutusoidessa määriteltiin – ei enää pelkästään tapaturmakorvausasiain – vaan sosiaaliturva-asiain tuomioistuimeksi, joka oli kansaneläke- ja merimieseläkeasioissa ylin muutoksenhakuaste.

Vakuutusoidessa on siis ollut yksityisen puolen työeläkeasioiden ylimpänä muutoksenhakuasteena yli puoli vuosisataa. Merkittävän laajaksi tehtävä muodostui kuitenkin 50 vuotta sitten työntekijäin eläkelain (TEL) ja lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijöiden eläkelain (LEL) säätämisen myötä. Lakien mukaan eläkelaitoksen päätökseen tyytymätön sai hakea muutosta Eläketurvakeskuksen yhteydessä toimivalta eläkelautakunnalta, ja sen päätökseen tyytymätön taas saattoi hakea muutosta vakuutusoideslailla. Käytännössä työeläkeasioiden kausi käynnistyi vakuutusoidessa 34 asialla vuonna 1963. Seuraavana vuonna tapauksia ratkaistiin 50, kun saapuvien määrä oli noussut jo 107:ään. Muutamassa vuodessa työeläkeasioiden tulo- ja menovir-

rat kipusivat pariin sataan ja vakiintuivat 1960-luvun lopulla tälle tasolle. Kymmenen vuotta myöhemmin määrät olivat jo viisinkertaiset.

Maatalousyrittäjien eläkelaki (MYEL) ja yrittäjien eläkelaki (YEL) tulivat voimaan vuoden 1970 alussa. Muutoksenhakujärjestelmä oli sama kuin TEL- ja LEL-asioissa, ja jo lakien voimaantulovuonna kirjattiin vakuutusosoikeudessa 23 maatalousyrittäjien ja 24 yrittäjien eläkeasioita vireille jo noin 400 ja yrittäjienkin asioita jo toisena perättäisenä vuotena yli 100. Saman vuoden ratkaistujen määrät antoivat viitteen maatalousyrittäjien eläkeasioiden vaikeusasteesta, sillä lukemat olivat 230–104.

Muutoksenhakujen huippulukema saavutettiin vuonna 1978, jolloin vakuutusosoikeuteen saapui yhteensä 12 603 muutoksenhakuasiaa. Maatalousyrittäjien eläkeasioissa pantiin tuolloin vireille 862 muutoksenhakua. Nämä lukemat on ylitetty ainoastaan vuosina 1995 ja 1997, parilla sadalla tapauksella kumpanakin vuonna.

Yksilöllinen varhaiseläke tuli tarjolle 55 vuotta täyttäneille vuoden 1986 alusta. Tämä uusi työkyvyttömyyslaji kasvatti selvästi työeläkeasioiden määrää vakuutusosoikeudessa. TEL- ja LEL-asioiden yhteismäärä lisääntyi vuonna 1987 edellisvuotisesta runsaalla 500:lla lähes 1400:aan. Samanlainen noin 50 prosentin kasvu nähtiin maatalousyrittäjien eläkeasioissa ja lähes yhtä suuri yrittäjien eläkeasioissa, joissa kummassakin liikuttiin 500 vuotuis määrän tienoilla. Merimiehille yksilöllinen varhaiseläke oli tarjolla vasta vuoden 1987 alusta, mutta koska muutoksenhaku ohjautui suoraan vakuutusosoikeuteen il-

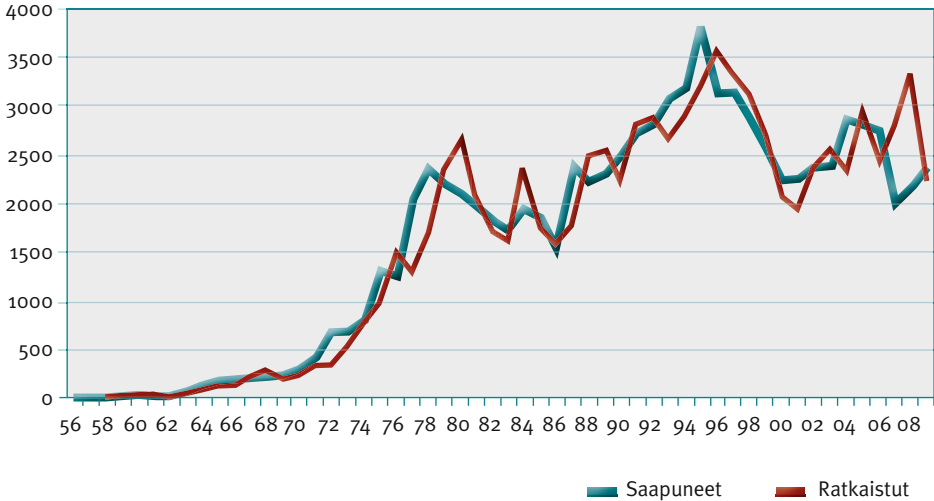
man lautakuntakäsittelyä, kaksinkertais-tui merimiesten asiamäärä edellisvuotisesta jo vuonna 1987, jolloin se nousi 40:een. Merimieseläkkeiden muutoksenhaku alkoi ohjautua ensivaiheessa eläkelautakuntaan vuoden 1991 alusta lukien. Tämä taas puolitti vakuutusosoikeudessa vireille tulevien merimieseläkeasioiden määrän, ja vuosikymmenen lopulla ja siitä eteenpäin vireille tulevien asioiden määrä alkoi jäädä alle kymmeneen.

Työeläkeasioiden määrän kasvu 1990-luvun puolivälissä johtui suureksi osaksi talouden taantumasta, mutta myös yksilölliseen varhaiseläkkeeseen vaadittavan iän nostosta 58 vuoteen vuoden 1994 alusta. Eläketapahtuman ajankohta ratkaisi sen, sovellettiinko vanhaa vai uutta ikärajaa, joten aluksi muutos lisäsi asiamääriä. Työsuhteisten (TEL, LEL, MEL) työeläkeasioiden tähän mennessä ylittämätön yhteismäärä 3 784 saavutettiin vuonna 1995.

Vuonna 1995 vakuutusosoikeus tuli korkeimman hallinto-oikeuden tilalle ylimmäksi muutoksenhakuasteeksi kuntien, valtion ja muun julkisen puolen eläkeasioissa. Tämä muutos toi jo samana vuonna 623 kuntien sekä 241 etupäässä valtion eläkeasiaa vakuutusosoikeuteen. Vuosittain vireille tulleiden kuntien eläkeasioiden määrät vaihtelivat aluksi runsaan kymmenen vuoden ajan 400–600 paikkeilla, kunnes niidenkin kohdalla määrät ovat nyttemmin jäämässä 400:n tuntumaan. Muissa julkisen puolen eläkeasioissa määrä vakiintui muutaman vuoden jälkeen 100–200 tasolle, mutta on viime vuosina vähentynyt tästä selvästi. Vuonna 2004 kuntien eläkeasioiden määrä saavutti huippunoteerauksen 727, mihin ilmeisesti vaikutti seuraavan vuoden eläkeuudistus.

Taulukko 1

Vireille tulleiden ja ratkaistujen työeläkeasioiden määrät vakuutusoikeudessa vuodesta 1956 lähtien. Määriin sisältyvät kaikki työsuhteisten, yrittäjien ja julkisessa palveluksessa olleiden työeläke- ja työeläkekuntoutusasiat

Valtion eläkkeiden määrässä näkyi myös lisäästä, mutta hypähdys oli pienempi.

Työeläkeasioissa on lähes kaikkina aikoina valitettu eniten siitä, että työkyvyttömyyseläkettä ei ole myönnetty. Yrittäjien eläkeasioissa ovat myös vakuuttamis- ja työtulokysymykset aiheuttaneet erimielisyyttä, erityisesti muutamana vuonna lainsäädännön voimaantulon jälkeen. Työeläkeasioiden muutosprosentit ovat olleet keskimäärin korkeampia kuin muiden vakuutusoikeudessa käsiteltävien asioiden, keskimäärin 20–30 prosenttia päätöksistä on muutettu. Tämä selittyy ainakin osaksi sillä, että työkyvyttömyysasiaan saadaan usein käsittelyn aikana lisäselvitystä, joka vaikuttaa valituksen hyväksymiseen. Yksityisen sektorin eläkeasioissa muuttuvuus on ollut korkeampaa kuin kuntien, valtion ja muissa julkisissa eläkeasioissa. Valtion

eläkkeitä koskevat ratkaisut ovat tosin muuttuneet selvästi harvemmin kuin kuntien eläkkeitä koskevat ratkaisut.

Mikäli työeläkeasiassa annettu päätös on perustunut väärään tai puutteelliseen selvitykseen tai ollut ilmeisesti lainvastainen, on vakuutusoikeus voinut eläkelaitoksen tai asianosaisen hakemuksesta poistaa lainvoimaisen päätöksen ja määrätä asian uudelleen käsiteltäväksi. Esimerkiksi yrittäjäläkkeiden sisäänajovaiheessa on poistohakemuksia tehty suhteellisen paljon. Tämä on merkki siitä, että eläkelaitokset ovat joutuneet arvioimaan tekemiään ratkaisuja uudelleen ja hakeneet sen vuoksi niiden poistamista.

Vakuutusoikeudessa on tilastoitu keskimääräiset käsittelyajat asiaryhmäkohtaisesti vuodesta 1989 alkaen. Tuolloin työeläkeasioiden kohdalla lukemat olivat

yleisesti alle vuoden. Merimieseläkkeet käsiteltiin joutuisimmin, keskimäärin hieman alle puolessa vuodessa. Seuraavina vuosina eri työeläkeasioiden käsittelyajat lähenivät toisiaan, ja vuonna 1995 ratkaisut saatiin keskimäärin selvästi alle 10 kuukaudessa. Tästä suotuisasta tilanteesta alkoivat vireilläoloajat jälleen pidentyä pysyen muutamana seuraavana vuonna 10 kuukauden tietämissä ja kasvaen sitten lähes suoraviivaisesti vuonna 2007 kirjattuihin lähes puolentoista vuoden lukemiin. Vakuutus oikeuden kaikkien asiaryhmien keskimääräinen käsittelyaika on vaihdellut edellä mainittuina aikoina 8 ja 15 kuukauden välillä. Vuosikymmenen vaihteen tienoilla on tilanne jälleen kehittynyt hyvään suuntaan.

Työeläkeasioiden ratkaisukokoonpanosta säädettiin TEL:ssa, ja sääntely oli pitkään samanlainen kuin tapaturmavakuutusasioissa. Jos ratkaistavassa asiassa oli kysymys siitä, oikeuttaako sairaus, vika tai vamma TEL:n mukaiseen eläkkeeseen, oli kahden maallikkojäsenen osallistuttava asian käsittelyyn. Maallikkojäsenet määräsi valtioneuvosto tuolloin sosiaaliministeriön esityksestä, joka perustui työnantajien ja työntekijöiden edustavimpien järjestöjen ehdotuksiin.

Vakuutus oikeuden peruskokoonpanoon kuuluvien vanhemman ja nuoremman vakuutus oikeustuomarin lisäksi ratkaisukokoonpanoon kuuluivat siis useimmissa työeläkeasioissa työnantaja-jäsen ja työntekijäjäsen. Siihen kuului lisäksi lääkärijäsen silloin, kun lääketieteellinen selvitys vaikutti asian ratkaisuun eli suurimmassa osassa asioita. Lääkärin tilalla oli viidentenä jäsenenä esittelijä, jos kysymyksessä oli puhtaasti lainopillinen juttu. Vähäisemmät asiat sekä prosessuaa-

liset kysymykset, joiden yhteydessä ei tehty lopullista asiaratkaisua, voitiin käsitellä kahden vakuutus oikeustuomarin ja esittelijän muodostamassa kolmijäsenisessä kokoonpanossa. Tällaisia ratkaisuja olivat esimerkiksi asian palautukset ja tutkittamatta jättämiset.

Eri ratkaisukokoonpanojen käytöstä saa jonkinlaisen kuvan vuonna 1966 käsitellyistä 128 TEL- ja LEL-asiasta. Lopullinen asiaratkaisu tehtiin 100 asiassa, joista 96 viisijäsenisessä ja neljä kolmijäsenisessä kokoonpanossa. Asia palautettiin viiden jäsenen päätöksellä 18:ssä ja kolmen jäsenen ratkaisulla kahdessa tapauksessa. Kahdeksan tutkittamatta jättämistä jakaantuivat ratkaisukokoonpanojen kesken osuvasti jäsenten lukumäärää vastaavin luvuin 5–3.

Vuoden 2003 vakuutus oikeuslain mukaan työnantaja- ja työntekijäjäsenet ovat osallistuneet kaikkien työeläkeasioiden käsittelyyn riippumatta siitä, minkälainen kysymys on ratkaistavana. Oikeusministeriön asettama vakuutus oikeuden toiminnan kehittämistyöryhmä on kuitenkin ehdottanut paluuta aikaisemman kaltaiseen menettelyyn.

Juuri ennen vuosituhannen vaihtumista alkoi vakuutus oikeudessa suullisten käsittelyjen kausi. Tämä johtui siitä, että hallintolainkäyttölaki tuli vuonna 1999 vakuutus oikeudessa sovellettavaksi prosessilaiksi. Laissa säädetään edellytyksistä, joiden perusteella suullinen käsittely on järjestettävä. Työeläkeasioissa on järjestetty ennakoitua enemmän suullisia käsitteilyjä, sillä niiden oli ajateltu kohdistuvan lähinnä syy-yhteyttä koskeviin näyttöky-symyksiin puhtaasti lainopillisissa asioissa eikä niinkään lääketieteelliseen näyttöön työkyvyttömyysasioissa. Enemmistö

suullisesti käsitellyistä asioista on kuitenkin koskenut työkyvyn arviointia. Muutosprosentti on noussut näissä tapauksissa selvästi yli keskimääräisen muuttuvuuden. Tämä selittyy sillä, että suullisiin käsitte-lyihin valikoituvat yleensä selvitykseltään epäselvät tapaukset, joissa suullisessa käsitte-lyssä saatavalla selvityksellä oletetaan olevan merkitystä lopputulokselle.

Lähteet

Havu, Timo: Vakuutusosoikeus ajassa. Teoksessa Antila, Outi – Havu, Timo – Kangasjärvi, Kimmo – Korpiluoma, Riitta – Rilasmaa, Kimmo: Oikeusturva työeläkkeessä s. 69–95. Vaajakoski 2007.

Havu, Timo: Suullinen käsittely vakuutusosoikeudessa – taustaa ja käytäntöä. Teoksessa Antila, Outi – Havu, Timo – Kangasjärvi, Kimmo – Korpiluoma, Riitta – Rilasmaa, Kimmo: Oikeusturva työeläkkeessä s. 117–144. Vaajakoski 2007.

Pellinen, Sulevi: Korvaus, oikeus ja kohtuus. Vakuutusneuvoston ja vakuutusosoikeuden vaiheet 1917–1997. Teoksessa Heinonen, Olavi – Miettinen, Tapani – Pellinen, Sulevi – Tuomisto, Pekka – Uimonen, Matti – Voutilainen, Uki: Muutoksen tuulet s. 57–208. Vakuutusosoikeus 1998.

Toimeentuloturvan muutoksenhaku. Komiteanmietintö 2001:9.

Vakuutusosoikeuden toiminnan kehittäminen. Oikeusministeriö, työryhmämietintö 2009:10.

Vakuutusosoikeuden toiminnan kehittäminen. Lausunnotiivistelmä. Oikeusministeriö, mietintöjä ja lausuntoja 24/2010.

Vakuutusosoikeuden toimintakertomukset vuosilta 1956–2003 sekä vuosikertomukset vuosilta 2004–2009.

Antila Outi: Työeläkeasioiden muutoksenhakulautakunnan kehitys – asiantuntijuus oikeusturvan takeena.

Teoksessa Antila, Outi – Havu, Timo – Kangasjärvi, Kimmo – Korpiluoma, Riitta – Rilasmaa, Kimmo: Oikeusturva työeläkkeessä, Vaajakoski 2007, s. 43–48.

Eläkelautakunnan ja Työeläkeasioiden muutoksenhakulautakunnan toiminnan kuvaukset ja toimintakertomukset vuosilta 1962–2009.

Liitteet

Eläketurvakeskuksen osastopäälliköt 1962–2011

(Osastot perustamisjärjestyksessä)

Lainopillinen osasto / Lakiosasto

Heimer Sundberg	1962–71
Aarre Metso	1972–73
Antti Suominen	1974–79
Pentti Koivistoinen	1980–97
Helena Tapio	1997–2011
Maijaliisa Takanen	2011–

Vakuutustekninen osasto

Markku Kaikkonen	1962–66
Jouko Sirkesalo	1967–71
Alpo Mustonen	1972–75
Yrjö Turtiainen	1976–77
Martti Hännikäinen	1978–91

Yleinen osasto / Hallinto- ja talousosasto / Hallinto-osasto

Tarmo Rantanen	1962–71
Antero Viitanen	1972–75
Ensio Tuominen	1976–81
Marja Majander	1982–92
Anu Ronkainen	1992–2010
Olavi Mäkimattila	2010–

Luottovakuutusosasto

Antti Melkas	1962–75
Esko Prokkola	1976–92

Tiedotusosasto / Viestintäosasto

Matti Karjalainen	1962–73
Yrjö Larmola	1974–89
Kari Arola	1990
Pirkko Jääskeläinen	1991–2001
Reijo Ollikainen	2002–2009
Kati Kalliomäki	2009–

Tutkimusosasto

Margaretha Aarnio	1963–81
Jussi Vanamo	1982–93
Mikael Forss	1994–2000
Seija Ilmakunnas	2002–2006
Mikko Kautto	2007–

Suunnitteluosasto

Markku Hänninen	1975–78
Antero Ahonen	1979–91
Martti Hännikäinen	1992–97
Bo Lundqvist	1997–2000
Christina Lindell	2001–

Henkilöstö-osasto

/ Henkilöstö- ja koulutusosasto

Seija Kausto	1988–2000
Marja-Liisa Punnonen	2000–

Neuvonta- ja valvontaosasto

Heikki Poukka	1988–93
Leena Lietsala	1994–2001

Tilasto-osasto

Leena Lietsala	1988–91
Antero Ahonen	1992–98
Mikko Pellinen	1998–

Tietohallinto-osasto (I)

/ Eläkejärjestelmäosasto

/ Rekisteripalveluosasto (II)

Riitta Lindström	1988–2004
Katri Raatikainen	2005–07
Juha Lanne	2008–

Rekisteripalveluosasto (I)

/ Tietopalveluosasto

Leena Lietsala	1992–93
Heikki Poukka	1994–97

Tietojärjestelmäosasto

/ Tietohallinto-osasto (II)

Jorma Nieminen	1997–2000
Päivi Harju	2001–07
Erkki Tenkula	2008–

Neuvontaosasto

Tarja Härkönen	2003–
----------------	-------

Valvontaosasto

Markku Sirviö	2003–09
Matti Ruotanen	2010–

Ulkomaisten eläkeasioiden osasto

Outi Lehmus	2003–
-------------	-------

Eläketurvakeskuksen hallituksen jäsenet 1961–

(Vuoden alun tilanteen mukaan)

Puheenjohtajat

Teivo Pentikäinen	1961–62
Erkki Pesonen	1963–72
Altti Aurela	1973–83
Jukka Rantala	1984–92
Jorma Perälä	1993
Kari Puro	1994–2010
Leo Suomaa	2011–

Varapuheenjohtajat

J. E. Mäntylä	1961–62
Teivo Pentikäinen	1963–76
Carl Göran Aminoff	1977–79
Juhani Kolehmainen	1980–94
Markku Sorvari	1995–2003
Kari Välimäki	2004–06
Matti Toiviainen	2007
Markku Kauppinen	2008
Leo Suomaa	2009–10
Raija Volk	2011–

Jäsenet

Aaltonen, Arvi	1963–1966
Ahmavaara, Pekka	1985–1991
Ahtola, Veikko	1961–1979
Ailus, Merja	2011–
Alanko, Risto	2005–
Aminoff, Carl Göran	1961–1976
Aurela, Altti	1984–1994
Bergström, Folke	1992–2001
Bühler, Waldemar	1978–1985, 1989–1991
Elo, Olli	1990–1992
Elomaa, Simo	1977–1984
Fougstedt, Gunnar	1963–1964
Halsas, Karl-Johan	1961–1964
Hautala, Arvo	1968–1976
Heikkilä, Kari	1995
Heinivaara, Olli	1961–1967
Hetemäki, Päiviö	1961–1962
Hiironen, Uuno	1961–1967
Hyvärinen, Markku	1986–1989, 1991
Hyvönen, Keijo	1988–1998
Järvelä, Olavi	1968–1970
Järventaus, Jussi	1996–1998
Kaarisalo, Lauri	1980–1985
Kahri Tapani	1972–1975
Kaipainen-Perттula, Eija	2002–

Kallinen, Kaija	1992–
Kallio, Jussi	1998–2005
Karhumaa, Keijo	2008–
Kivihuhta, Sini	2011–
Kivisaari, Esko	2001
Knuuti, Kaarina	1998–2009
Komi, Nils	1983–1987
Koponen, Markku	1998–2006
Korhonen, Pekka	2007
Kostiainen, Leila	2003–2005
Laatunen, Lasse	1985–
Laitinen, Timo	2008–
Laurila, Ukko	1986–1987
Lehkonen, Aarne	1996–2001
Lehtinen, Martti	1968–1989
Lehto-Kannisto, Eija	2009–2010
Leinonen, Esko K.	1961
Lindblom, Seppo	1971–1973
Manninen, Aarre	1965–1968
Mattila, Bruno	1970–1987
Mattila, Seppo	1995–2007
Merenheimo, Pekka	1981–1997
Moren, Mauri	1975–1979, 1986–1998
Mustakallio, Petri	2006–2007
Näätäsaari, Sinikka	2001–2006, 2007
Oinas, Erkki	1962–1980
Olkinuora, Lauri T.	1966–1985
Pesonen, Erkki	1974–1983
Pesonius, Veikko	1961–1962
Pitkänen, Paavo	1995–2000
Pohjaväre, Raimo	1988–1992
Puro, Kari	1992–1993
Pätäri, Jarmo	2008–
Rantahalvari, Vesa	2007–
Riski, Seppo	1980–1984
Saarenheimo, Veli	1987–1988, 1992–1994
Salminen, Juhani	1977–1991
Salomaa, Markku	2005–
Simpanen, Veikko	1996–2002
Sipilä, Timo	2010–
Somer, Timo	1994
Suominen, Olavi	1965–1982
Suominen, Risto	1998–
Svartström, Nils Erik	1961–1962
Swanlung, Esa	1993–1995
Tanskanen, Antti	2011–
Terho, Viljo E.	1970–1978
Toiviainen, Matti	2008
Toropainen, Markku	1980–1982,
	1989–1991, 1992–1995
Tuomikoski, Jaakko	2008–2010
Vanhanen, Rauno	2011–
Virkkunen, Henrik	1962
Virkkunen, Tapani	1962–1971

